VASILE LUPU

DOMN AL MOLDOVEI 1634-1653

www.dacoromanica.ro

„Fericită domnia lui Vasilie Vodă, în care de au fostu cîndva această țară în tot binele și bivșug și plină de avuție, cu mare fericiie și trăgănată pănă la 19 ani, în dzilele aceștii domnii au fostu".

MIRON COSTIN

„Căci fiind el Vasile Lupu atît de măreț, priceput și plin de rîvnă în cîrmuirea sa, vrea să fie recunoscut, prețuit și slăvit, fără atîtea ceremonii și congregații ; și dacă trece drept foarte puternic, după cum și este, atunci și el pretinde să fie onorat cu scrisori din partea unor principii și fețe de cea mai mare cinste".

MARCO BANDINI

„Vasile Vodă clădește puțin și cu un lux covîrșitor, prin urmare, în legătură cu politica și cu firea lui, mai mult pentru gloria decît pentru folosul obștesc".

NICOLAE IORGA

„Domnul e iubitor de cultură și evlavios, introduce tiparul, întemeiază o școală superioară, ridică lăcașuri dumnezeiești, care stîrnesc admirație... În totul, o figură pregnantă de mare interes, o viață care poate respira un adevărat roman senzațional ; o domnie bine caracterizată, ocupînd un loc însemnat în istoria Moldovei".

CONSTANTIN C. GIURESCU

www.dacoromanica.ro

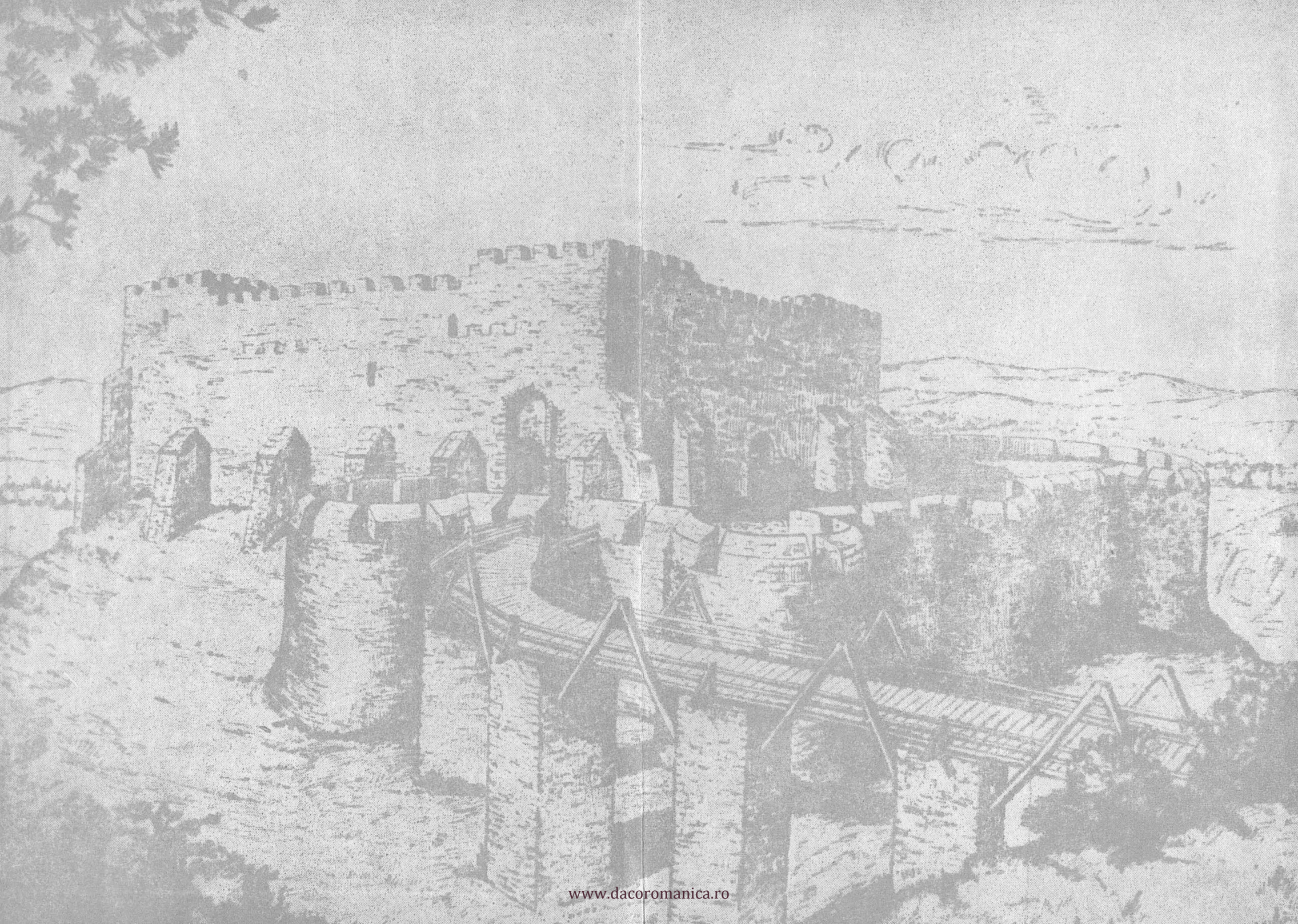

www.dacoromanica.ro

VASILE LUPU
Domn al Moldovei (1634—1653)

www.dacoromanica.ro

Vasile Lupu, Prince of Moldavia (1634—1653)

Василе Лупу — Господарь Молдавии (1634—1653 гг.)

ISBN 973-27-0205-2

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

R 79717, Bucureşti, Calea Victoriei 125

www.dacoromanica.ro

Cuprins

CUVÎNT ÎNAINTE 7

LISTA ABREVIERILOR 9

INTRODUCERE 11

CAPITOLUL I: ORIGINEA ŞI FAMILIA LUI VASILE LUPU 21

CAPITOLUL II: VASILE LUPU ÎNAINTE DE DOMNIE . . . 41

CAPITOLUL III: VASILE LUPU, DOMN AL MOLDOVEI 49

A. *Politica internă* 49

1 Dezvoltarea economică a ţării 49
2 Organizarea puterii de stat. Domnia şi sfatul domnesc 58
3 Relaţiile domniei cu boierimea 71
4 Poziţia domniei faţă de ţărănime şi orăşeni . . 79
5 Măsuri pentru modernizarea organizării judecătoreşti. Crearea legiuirii scrise (1646) 90
6 Grija pentru organizarea armatei ţării 99
7 Sprijinul acordat bisericii Moldovei 111

B. *Politica externă* 121

CAPITOLUL IV: CULTURA MOLDOVEI ÎN TIMPUL LUI VASILE LUPU 162

1 Crearea învăţămîntului superior 162
2 Introducerea tiparului în Moldova 165
3 Dezvoltarea ştiinţei şi literaturii 168
4 Nivelul creaţiei artistice 174
5 Relaţiile cu Orientul ortodox 188

CAPITOLUL V: CRIZA POLITICĂ DIN MOLDOVA DIN 1653. PIERDEREA DOMNIEI 194

CAPITOLUL VI: EXILUL LA CONSTANTINOPOL ŞI SFÎRŞITUL LUI VASILE LUPU 213

CONCLUZII 222

RÉSUMÉ 227

www.dacoromanica.ro

Cuvînt înainte

Vasile Lupu a fost unul din puţinii domni ai Moldovei care pînă în prezent s-a bucurat doar în mică măsură de atenţia istoricilor şi despre care s-a scris cel mai puţin pînă acum ; mai mult, nu există o monografie cu caracter biografic, lucrare care să reflecte nu numai marea lui personalitate, care a stat în atenţia contemporanilor săi, dar să fixeze şi locul ce i se cuvine în istoria poporului român, în contextul european. Lucrarea de faţă, biografie care i s-ar fi cuvenit de mult timp fostului domn al Moldovei, cuprinde totodată o frescă analitică a societăţii Moldovei din perioada de mijloc a evului mediu, cu toate împlinirile şi carenţele ei fireşti. Viaţa şi domnia lui Vasile Lupu sînt un adevărat instrument de cercetare istorică pentru cunoaşterea epocii în care acesta s-a impus în faţa contemporanilor săi, deoarece fostul domn al Moldovei a aparţinut integral acestei epoci prin ideile şi faptele sale, influenţînd şi, uneori, hotărînd chiar istoria statelor vecine Moldovei.

Cînd afirmăm că fostul domn a fost nedreptăţit de specialişti, ne gîndim la faptul că unii din aceştia l-au privit ca pe un străin venit de aiurea şi împămîntenit în Principatele române într-o anumită conjunctură istorică. Cei care au făcut astfel de afirmaţii au avut în vedere temperamentul său impulsiv, comportarea severă, însuşirile sale morale care reflectau un spirit de coloratură bizantină. Vasile Lupu a năzuit întreaga sa viaţă la prosperitatea neamului său, la crearea unei noi dinastii în Moldova — ca Movileştii care-l precedaseră — la împlinirea unor dorinţe fierbinţi de mărire şi strălucire fără precedent, avînd ca model pe binefăcătorul său Radu Mihnea, dar mai ales pe monarhii din Bizanţ. De aceea, în faţa istoriei, Vasile Lupu a rămas un conducător de ţară ambiţios peste măsură, călăuzit de ideea înfăptuirii unei uniuni dinastice în ţările române, ca instrument al consolidării stăpînirii sale ; în acelaşi timp el s-a dovedit a fi un iubitor de cultură şi artă precum şi un ocrotitor neobosit al bisericii şi dogmei acesteia. Prin faptele sale el s-a ridicat cu mult deasupra multora dintre înaintaşii săi, chiar dacă multe din carenţele comportării sale i-au umbrit uneori strălucirea de monarh.

Au fost unii istorici care, analizînd politica externă promovată de Vasile Lupu faţă de Matei Basarab, domnul Ţării Româneşti, n-au ezitat să-l califice pe acesta drept un „aventurier", al cărui scop în sine a fost numai acapararea tronului ţării vecine, pe de o parte, iar pe de alta „un supus docil" al Înaltei Porţi, care a primejduit în acest fel lupta poporului român împotriva dominaţiei otomane. Analizînd viaţa şi domnia sa am constatat că Vasile Lupu nu a fost un aventurier asemenea unor pretendenţi la tronul Principatelor române, atît de numeroşi în secolele XVI şi XVII, deoarece timp de aproape două decenii el s-a dovedit a fi ca mare dregător, sub domnii care l-au precedat, un valoros om politic în rîndul bo-

www.dacoromanica.ro

ierimii, iar alte aproape două decenii, ca domn al Moldovei, un priceput conducător de țară, contribuind la prosperitatea economică, politică și culturală a supușilor săi. Comparat cu contemporanul său Matei Basarab, el l-a depășit în multe privințe pe acesta prin calitățile sale de abil diplomat, acțiunile sale impunîndu-l în fața contemporanilor ca un mediator abil și hotărît să restabilească pacea în răsăritul Europei între statele vecine cu țara sa, angajate în confruntări militare sîngeroase. De asemenea, el nu a fost un umil supus al Înaltei Porți, deoarece a cutezat să adere în secret la alianțele politice și militare încheiate între domnii țărilor române, alianțe avînd un caracter defensiv antiotoman ; mai mult el a aderat chiar la un proiect de coaliție antiotomană elaborat de marile puteri europene din părțile răsăritene ale continentului nostru.

Desigur că despre Vasile Lupu se mai pot spune multe lucruri pro și contra, de vreme ce însăși această personalitate istorică a secolului al XVII-lea a fost plină de contradicții în ceea ce privește poziția față de unele probleme importante ale epocii sale. De aceea în intenția de a ne apropia cît mai mult de adevăr, în investigația noastră de aproape un deceniu efectuată asupra vieții și domniei lui în mod analitic, am folosit o foarte bogată literatură de specialitate, valoroase documente recent publicate, dar mai ales inedite, și am abordat noi aspecte privind această temă, de exemplu politica sa internă. Toate acestea ne-au permis să analizăm personalitatea lui Vasile Lupu într-o nouă lumină, din care rezultă că Vasile Lupu n-a fost mai prejos decît contemporanul său Matei Basarab, domnul Țării Românești, în privința contribuției aduse la prosperitatea poporului român și a Moldovei în special, pe care a condus-o timp de aproape două decenii.

Nu putem încheia aceste rînduri înainte de a exprima pe această cale gratitudinea noastră colegilor : Paul Cernovodeanu, de la Institutul de Istorie „N. Iorga", Ana Dobjanschi și Vasile Simion de la Muzeul de Artă al României, Nistor Ciocan de la Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol" din Iași, precum și redactorilor din Redacția de istorie a Editurii Academiei Române, care prin referatele lor științifice, prin sugestiile și propunerile făcute au facilitat munca autorului de a definitiva textul. Totodată ne exprimăm un pios omagiu celeia care a fost profesoara de istorie Victoria Șerban dispărută dintre noi relativ recent (1988), care ne-a creat toate condițiile pentru elaborarea lucrării și ne-a încurajat în susținerea unor teze noi privind viața și domnia fostului domn al Moldovei, ce a făcut obiectul cercetării de față.

15 decembrie 1989

AUTORUL

www.dacoromanica.ro

Lista abrevierilor

Periodice

AARMSI = Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice.
AIIAC = Anuarul Institutului de istorie şi arheologie Cluj.
AIIAI = Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A.D. Xenopol" din Iaşi.
BCMI = Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice.
BOR = Biserica Ortodoxă Română.
CI = Cercetări Istorice.
CL = Convorbiri literare.
MMS = Mitropolia Moldovei şi Sucevei.
RA = Revista arhivelor.
RI = Revista de istorie.
RIAF = Revista pentru istorie, arheologie şi filologie.
RIR = Revista istorică română.
R Ist. = Revista istorică.
RM, RMM = Revista Muzeelor; din 1974 Revista muzeelor şi monumentelor.
SAI = Studii şi articole de istorie.
SMIM = Studii şi materiale de istorie medie.

Lucrări (Culegeri de documente, cronici, monografii, sinteze instrumente de lucru, bibliografii etc.).

BRV = I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografia românească veche*, vol. I — IV.
Călători străini = *Călători străini despre ţările române*, vol. IV — VII, Bucureşti, 1973 — 1982.
Carte românească = *Carte românească de învăţătură. 1646*, Bucureşti, 1961.
Costin = Miron Costin, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1958.
Dobjanschi, Simion = A. Dobjanschi, A. Simion, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, Bucureşti, 1979.
DIR = *Documente privind istoria României*, sec. XVII, A. Moldova, vol. I — V; B. Ţara Românească, vol. I — IV, Bucureşti, 1951 — 1957.
DRH, A = *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, vol. XIX — — XXII, Bucureşti, 1969 — 1974.

www.dacoromanica.ro

Ghibănescu, *Ispisoace* = Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, Iaşi — Huşi, 1906 — 1933.
Ghibănescu, *Surete* = Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, Iaşi — Huşi, 1906 — 1935.
Hurmuzaki = Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, I — XXI, supl. II — IV, Bucureşti, 1887 — 1910.
Hurmuzaki, *Fragmente* = Eudoxiu de Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*, vol. III, Bucureşti, 1900.
Iorga, *Acte şi fragmente* = N. Iorga, *Acte şi fragmente privitoare la istoria românilor*, vol. I — III, Bucureşti, 1895.
Iorga, *Geschichte* = N. Iorga, *Geschichte des rumanischen Volkes in Rahmen seiner Staatsbildungen*, Gotha, 1905.
Iorga, *Istoria* = N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, Bucureşti, 1938.
Iorga, *Studii şi documente* = N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol. I — XXXI, Bucureşti, 1901 — 1916.
Istoria României = *Istoria României* (tratat), vol. III, Bucureşti, 1964.
Missail, *Epoca* = G. Missail, *Epoca lui Vasie Lupu şi Matei Basarab, domnii Moldovei şi Ţării Româneşti, 1632 — 1654*, Bucureşti, 1866.
Neculce = Ion Neculce, *Opere*, ed. G. Ştrempel, Bucureşti, 1982.
Olteanu, Şerban = Şt. Olteanu, C. Şerban, *Meşteşugurile din Ţara Românească şi Moldova în evul mediu*, Bucureşti, 1969.
Radu Popescu = Radu Popescu, *Istoria domnilor Ţării Româneşti*, ed. C. Grecescu, Bucureşti, 1963.
Relaţiile = *Relaţiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. şi România în veacul al XV-lea — începutul celui de al XVIII-lea. Documente şi materiale în 3 volume*, Moscova, 1965 — 1970.
Veress, Documente = A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. I — XI, 1929 — 1933.
Xenopol, *Istoria* = A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia traiană*, vol. IV, Iaşi, 1891; vol. VII, Bucureşti, 1929.

www.dacoromanica.ro

Introducere

În istoria medievală a poporului român sînt puţine personalităţi care au reuşit să se impună şi să stăruie în amintirea contemporanilor şi a generaţiilor următoare prin faptele lor de excepţie cum a fost Vasile Lupu, domnul Moldovei de la mijlocul secolului al XVII-lea. Cercetările de pînă acum au stabilit, în linii generale, că în timpul său toate compartimentele vieţii sociale din ţara unde a domnit aproape două decenii au cunoscut o deosebită înflorire; cît priveşte cultura ea a rămas pînă azi oglindită prin opere de neegalat, mai ales în domeniul artelor plastice şi arhitecturii. Totodată, investigaţiile istoriografice au relevat faptul, mai puţin cunoscut, că el a fost şi un abil diplomat, care a reuşit să se facă prezent în cele mai importante probleme ale relaţiilor internaţionale din vremea sa.

Din aceste motive domnul Moldovei s-a bucurat de o deosebită atenţie din partea contemporanilor săi încă din timpul vieţii, atît în ţară cît şi peste hotare. Astfel, într-un *Prognosticon* al lui I. Huebner (Sibiu, 1654), se relatează cum în 1639 Vasile Lupu a încercat să „turbure" Ţara Românească şi cum a fost respins de domnul acestei ţări cu pierderi însemnate [1]. Din acelaşi an s-a păstrat şi o cronică rimată aparţinînd prelatului român Ioan Caioni, de la m-rea Şumuleu-Ciuc, privind sfîrşitul dramatic al domniei lui Vasile Lupu [2] în urma bătăliei de la Finta. De asemenea, în anul 1655 şi mai tîrziu în 1657, au apărut două broşuri privind criza politică din Moldova din 1653—cînd el a pierdut tronul — , una la Levocea şi alta la Braşov, în care Vasile Lupu era prezentat ca fiind un om „viclean, încrezut şi neastîmpărat" [3]. Doi ani mai tîrziu, în 1659, apărea la Amsterdam o istorie a Poloniei, a lui A. Cellarius, în care autorul prezenta pe larg două evenimente din timpul domniei lui şi anume jaful tătarilor în Moldova din 1650 şi alianţa matrimonială dintre familia lui Vasile Lupu şi familia lui Bogdan Hmelniţki, hatmanul cazacilor zaporojeni [4].

Puternica personalitate a lui Vasile Lupu a stăruit în conştiinţa contemporanilor şi după moartea acestuia. Astfel, într-un scurt tratat de istorie universală, apărut la Paris în 1665, aparţinînd lui G.S. Duverdier, se relatează despre conflictul dintre acesta şi Matei Basarab, domnul Ţării Româneşti, din 1639 [5], iar în altă publicaţie avînd caracterul unei istorii universale, purtînd titlul *Theatrum Europaeum* (Frankfurt-

[1] A. Veress, *Bibliografia româno-ungară*, I, Bucureşti, 1931, p. 86—87.

[2] I. Crăciun, *Cronica rimată a lui Ioan Cajoni din 1654 despre sfîrşitul lui Vasile Lupu*, în AIIAC, 1961, p. 237—244.

[3] A. Veress, *op. cit.*, I, p. 88—90, 93—94.

[4] A. Cellarius, *Regni Poloniae magnique ducatus Lituaniae*, Amsterdam, 1659, p. 365.

[5] D. S. Duverdier, *Abbregé de l'histoire des Turcs*, III, Paris, 1665, p. 539.

www.dacoromanica.ro

-am-Main, 1663 — 1685), au fost inserate amănunte privind unele aspecte ale politicii sale externe și anume relațiile cu Polonia și cu cazacii zaporojeni, precum și criza politică din 1653 [6]. Tot atît de interesante sînt apoi relatările cuprinse într-o istorie a Ungariei apărută la Paris în 1688 [7], într-o istorie modernă a Europei de E. W. Happel, apărută la Ulm în 1692 [8], într-o istorie a Imperiului otoman apărută la Paris în 1685, mult apreciată de contemporani la vremea respectivă [9], precum și în altă istorie a Imperiului otoman, apărută la Amsterdam în 1697 [10], care cuprind noi date despre criza politică din Moldova din 1653, despre viața la curtea domnească din Iași din vremea sa, precum și relațiile lui cu Țara Românească. În fine, credem că este necesar de amintit o carte cuprinzînd istoria Ungariei de Fr. Kazy, apărută la Trnava în 1737, adică la trei sferturi de secol de la dispariția sa, care subliniază contribuția lui la dezvoltarea învățămîntului superior în Moldova și la sprijinul pe care l-a acordat bisericii din Moldova și celei din Orientul ortodox [11].

Cum era și firesc, personalitatea lui Vasile Lupu a stăruit și în conștiința contemporanilor săi din Moldova. În acest sens se impun mai întîi părerile lui Miron Costin, exprimate în *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*. Iată cum începe această expunere a domniei lui Vasile Lupu : „Fericită domniia lui Vasilie vodă, în care, de au fostu cîndva această țară în tot binele și bivșug și plină de avuție, cu mare fericiie și trăgănată pînă la 19 ani, în dzilele acestii domnii au fostu. În anii dentîiu cu prepusuri de nepace iară între leși și între turci, iară apoi, după trei-patru ani, deschizîndu-și calea Împărăția Turcului asupra persului cu soltan Murat pentru Vavilonul, aicea aceste părți de mare paci și liniști și mare fericii era" [12]. În secolul al XVIII-lea cronicarul Ion Neculce avea să se refere în cunoscutele sale *O samă de cuvinte* la unele aspecte din domnia lui Vasile Lupu și anume la politica sa fiscală, la relațiile sale cu Polonia și cu Imperiul otoman, la raporturile sale cu clerul țării, la planurile privind viitorul fiului său Ștefăniță. Este de presupus că informațiile cronicarului, nepot de fiică al lui Iordache Cantacuzino, fost mare vistier în sfatul domnesc al Moldovei pe timpul fostului domn, provin tocmai de la această rudă a sa și cuprind mult adevăr [13].

Mai puțin bogate în știri, dar totuși necesar a fi cunoscute, sînt cronicile muntene ale lui Stoica Ludescu și Radu Popescu, ambele conținînd date privind în special legăturile lui Vasile Lupu cu Matei Basarab, domnul Țării Românești. Așa de exemplu, în prima sînt înfățișate cele două crize politice din 1637 și 1639 din relațiile Moldovei cu Țara Românească, apoi complotul din 1653 prin care Vasile Lupu a fost scos din domnie, încheiat cu bătălia de la Finta. De asemenea, este prezentată campania lui Gheorghe Ștefan din vara aceluiași an în Moldova, ase-

[6] *Theatrum Europaeum*, VI, Frankfurt am Main, 1663, p. 118—122 ; VII, 1685, p. 323, 413—418.

[7] *Histoire et description du Royaume de Hongrie*, Paris, 1688, p. 300.

[8] E. W. Happel, *Historia modernae Europae*, Ulm, 1692, p. 252.

[9] Paul Ricaut, *Histoire des trois derniers empereurs des Turcs depuis 1623 jusqu'à 1672*, I, Paris, 1682, p. 154—155.

[10] Vanel, *Abregé nouveau de l'histoire générale des Turcs*, III, Amsterdam, 1697, p. 535—536.

[11] A. Veress, *op. cit.*, p. 195.

[12] Costin, p. 108.

[13] Neculce, p. 177—185.

www.dacoromanica.ro

diul Sucevei și refugiul lui Vasile Lupu la tătari și apoi la Constantinopol [14]. În cea de-a doua, autorul furnizează mai multe amănunte relativ la aceleași evenimente. Printre altele, acesta arată cum au fost implicați boierii Caragea în criza politică din 1639 și boierii Cantacuzini în evenimentele din 1653. Din relatarea cronicarului rezultă că el ar fi obținut unele informații de la boierii moldoveni refugiați la curtea lui Matei Basarab [15].

Și cronicile interne din Transilvania conțin referiri la domnia și personalitatea lui Vasile Lupu, dar mai ales prin prisma intereselor principilor Gheorghe Rákóczi I și Gheorghe Rákóczi II. Astfel, cronicarul sas George Kraus, notarul orașului Sighișoara, în *Cronica Transilvaniei* condamnă abilitatea diplomatică a domnului moldovean din timpul crizei politice din 1639, dar salută participarea trupelor sale în Războiul de 30 de ani alături de cele din Transilvania și Țara Românească, în fine, justifică necesitatea complotului din primăvara anului 1653 care a dus la detronarea lui Vasile Lupu și descrie cu multe amănunte asediul Sucevei, probabil pe baza mărturiilor unor participanți direcți [16]. În ceea ce-l privește pe cronicarul maghiar Janos Szalardi, autorul *Cronicii maghiare de jale*, acesta îl consideră vinovat pe Vasile Lupu de eșuarea menținerii păcii între Moldova și Transilvania. Tot el prezintă cu multe amănunte solia transilvăneană la Iași, menită să încheie o alianță politică pe calea căsătoriei lui Sigismund, fiul lui Gheorghe Rákóczi I, cu una din fiicele lui Vasile Lupu. În ceea ce privește criza politică din 1653 din Moldova, cronicarul amintit susține că la originea ei ar fi fost dorința lui Vasile Lupu de a uzurpa conducerea politică din Transilvania și Țara Românească în scopul de a unifica cele trei țări românești. În cronică se mai dau amănunte interesante despre asediul Sucevei și moartea lui Timuș Hmelnițki, apărătorul cetății [17]. De asemenea, știri despre Vasile Lupu și domnia lui în Moldova, pe cît de numeroase pe atît de interesante și valoroase, se mai întîlnesc în alte cronici din Transilvania, ca de exemplu în cele aparținînd lui Ioan Sigerus, Gabriel Haller, Ioan Kemeny, Francisc Nagy Szabo, Martin Albruch, Mihail Hermann, Andrei Oltardinus, Laurentiu Kusch, David Rozsnyai, Martin Schuller [18].

Tot atît de interesante sînt și știrile cu privire la domnia lui Vasile Lupu, conținute de cronicile ucrainiene din secolele XVII — XVIII: *Culegerea istorică*, *Scurtă descriere a Rusiei mici* și *Cronica martorului ocular*, analizate pe larg de istoricul M. Dan, care conțin o serie de precizări privind relațiile domnului Moldovei cu Bogdan Hmelnițki, hatmanul cazacilor zaporojeni, precum și cu regele Poloniei în 1650 — 1653, în legătură cu faptul că Vasile Lupu a optat pentru fiecare din aceștia în funcție de conjunctura politică favorabilă țării sale [19].

[14] *Istoria Țării Românești, 1290—1690. Letopisețul cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, p. 107—113.

[15] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. C. Grecescu, București, 1963, p. 101—108.

[16] G. Kraus, *Cronica Transilvaniei 1608—1665*, ed. G. Duzinchievici, E. Reus-Mîrza, București, 1965, p. 96—97, 153.

[17] L. Borcea, *Românii în „Cronica de jale" a lui Ioan Szalardi*, în „Crisia", 1974, p. 145—168.

[18] I. Crăciun, A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne sec. XV—XVIII*, București, 1963, p. 271—272, 279, 312; *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, VI, Brașov, 1915, p. 41—47, 49—60, 72—76, 112—117, 125—144; Neagoe Popea, *Memoriile lui Kemeny* (Traducerea și adnotarea pasajelor privitoare la români), București, 1900.

[19] M. Dan, *Știri privitoare la istoria țărilor române în cronici ucrainiene (1648—1782)*, în SMIM, II, 1957, p. 205—288.

www.dacoromanica.ro

Nu putem încheia trecerea în revistă a cronicilor interne și străine privind viața și domnia lui Vasile Lupu, fără a aminti pe cele turcești aparținînd lui Kiutip Celebi, Hasan Vegihi și Ravdat ül Ebrar, în care sînt referiri la crizele politice din anii 1637, 1639 și 1653, la ecoul acestora în cercurile politice din Constantinopol. De asemenea, se arată că în 1639 armata lui Vasile Lupu a fost atacată de munteni în timpul nopții, iar în 1653, în ajunul crizei politice din Moldova, domnia lui Vasile Lupu se bucura de stabilitate datorită armatei și averii personale a domnului [20].

O categorie deosebită de izvoare externe privind pe Vasile Lupu și epoca sa o constituie jurnalele călătorilor străini de la mijlocul sec. al XVII-lea, în care se păstrează știri foarte valoroase relativ la organizarea internă a țării Moldovei, la viața culturală, ceremonialul și protocolul diplomatic de la curtea domnească, la criza politică din 1653. Mărturiile de acest gen aparțin unor misionari franciscani și iezuiți (Niccolo Barsi, B. Bassetti, P.B. Bacsici, P. Beke, Marco Bandini, P. Parcevici, F.M. Spera ș.a.), prelați de rit ortodox (Paul de Alep), negustori englezi (R. Bargrave), diplomați suedezi (I. Mayer), maghiari (I. Kemeny) și ruși (A. Sultanov) [21].

În ceea ce privește documentele interne și externe, ele sînt extrem de numeroase, dar numai în mică măsură publicate pînă acum. Totuși, în sec. al XIX-lea și la începutul secolului nostru, din inițiativa unor istorici însuflețiți de dorința de a introduce în circuitul științific valoroase materiale documentare privind trecutul poporului român în evul mediu, au apărut cîteva colecții în care se întîlnesc multe știri despre Vasile Lupu și epoca sa. Așa de exemplu, Gh. Ghibănescu a publicat două colecții de documente interne : *Ispisoace și zapise* și *Surete și izvoade* [22], iar Theodor Codrescu colecția *Uricariul* [23], care cuprind numeroase informații în legătură cu proprietatea boierească, țărănească și orășenească din Moldova la mijlocul sec. al XVII-lea, precum și date interesante despre condițiile formării domeniului boieresc și ale destrămării proprietății răzești în acea vreme. În ceea ce privește documentele publicate de N. Iorga, în colecțiile *Studii și documente* și *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor* [24], cele mai multe știri care reflectă epoca lui Vasile Lupu privesc politica externă a domnului și, în special, relațiile sale cu vecinii și cu alte state.

De un real folos pentru cunoașterea relațiilor externe ale Moldovei din prima jumătate a sec. al XVII-lea sînt și documentele publicate în colecția de prestigiu european *Documente privitoare la istoria românilor culese de E. de Hurmuzaki*, în care a fost inclusă o bună parte din corespondența politică și diplomatică a lui Vasile Vodă, cu monarhi și oameni politici din diferite țări precum și unele rapoarte diplomatice ale ambasadorilor din Constantinopol, Veneția, Varșovia, Viena, Paris, Berlin relativ la situația Moldovei în anii 1634 — 1653 [25]. De altfel, liniile

[20] M. Guboglu, *Cronici turcești privind țările române*, sec. *XVII—începutul sec. XVIII*, București, 1974, p. 95, 103, 171, 269 ; M. Guboglu, M. Mehmed, *Cronici turcești privind țările române. Extrase, sec. XV—mijlocul sec. XVII*, I, București, 1966, p. 558.

[21] *Călători străini*, V, p. 69—508 ; VI, p. 24—103 ; VII, p. 48—55.

[22] Ghibănescu, *Ispisoace* ; Ghibănescu, *Surete*.

[23] Theodor Codrescu, *Uricariul*, I—XXV, Iași, 1853—1897.

[24] Iorga, *Studii și documente* ; Iorga , *Acte și fragmente*.

[25] Hurmuzaki.

www.dacoromanica.ro

directoare ale politicii externe promovată de Vasile Lupu mai pot fi surprinse şi în colecţia de documente elaborată de A. Veress, care cuprinde ştiri privind, în special, relaţiile dintre ţările române, provenite nu numai din corespondenţa oficială, dar şi din cea particulară a diferitelor personalităţi politice contemporane, ştiri care completează în mod armonios pe cele din colecţia Hurmuzaki [26]. La acestea se mai pot adăuga o parte din corespondenţa lui Vasile Lupu cu monarhii ruşi — circa 30 de scrisori — dintr-o colecţie de documente cu un profil special elaborată de istoricii români şi sovietici în urmă cu mai bine de un deceniu [27], precum şi documentele publicate prin diferite periodice de specialitate de istoricii T.G. Bulat [28], A. Decei [29], C.A. Stoide [30] menite să clarifice unele aspecte ale relaţiilor lui Vasile Lupu cu otomanii, cu principii din Transilvania şi Ţara Românească şi chiar cu unii din marii săi dregători.

În ultimele trei decenii au fost întreprinse cercetări sistematice în arhivele din ţară menite să scoată la lumină materialul documentar inedit privind istoria Moldovei în evul mediu, în general şi pe vremea lui Vasile Lupu în special. O mare realizare în acest sens este publicarea *Catalogului de documente interne aflate la Arhivele Statului din Bucureşti*, însoţit de un *Supliment* în care au fost incluse, cu ample rezumate, aproape 1 400 documente privind epoca lui Vasile Lupu [31]. O altă iniţiativă lăudabilă o constituie începerea publicării documentelor interne din Moldova epocii respective în cunoscuta colecţie *Documenta Romaniae Historica*. În urmă cu peste un deceniu a apărut primul volum, care cuprinde pentru perioada aprilie-decembrie 1634 peste 220 documente edite şi inedite [32]. În fine, merită să fie amintit volumul de documente apărut în colecţia *Moldova în epoca feudalismului*, publicat în 1982 de istoricii sovietici, şi care cuprinde ştiri din primii şase ani de domnie ai lui Vasile Lupu în circa 95 documente [33].

Mai trebuie arătat că, totuşi, tezaurul documentar al Arhivelor Statului din Bucureşti şi al filialelor din ţară conţine încă multe izvoare inedite privind domnia lui Vasile Lupu, în original şi microfilmate (provenind, în acest din urmă caz, din mai multe ţări europene). Afirmaţia este valabilă şi în cazul fondului de manuscrise şi documente străine aflate la Biblioteca Academiei Române; în lucrarea de faţă utilizăm în bună parte informaţiile documentare recoltate din aceste fonduri.

★

Cum era de aşteptat, ţinînd seama de pregnanta amintire pe care a lăsat-o în conştiinţa contemporanilor săi şi a generaţiilor ce au urmat de atunci încoace, domnia lui Vasile Lupu se reflectă în istoriografia modernă românească încă de la începuturile acesteia, în urmă cu mai bine

[26] Veress, *Documente*.

[27] *Relaţiile*, II, Moscova, 1966.

[28] T. G. Bulat, *Din corespodenţa lui Vasile Lupu, Matei Basarab şi Gheorghe Ştefan cu Ianoş Kemeny, principele Ardealului*, în R Ist., 1926, p. 257—264.

[29] A. Decei, *Relaţiile lui Vasile Lupu şi Matei Basarab cu Poarta în lumina unor documente turceşti inedite*, în AIIAC, 1972, p. 49—84.

[30] C. A. Stoide, *Date noi cu privire la relaţiile de după 1653 dintre Vasile Lupu şi Gheorghe Ştefan*, în AIIAI, 1975, p. 171—176.

[31] *Catalogul documentelor moldoveneşti. Arhiva istorică centrală*, I—IV, Bucureşti, 1957—1970: *Supliment la catalogul documentelor moldoveneşti*, I, Bucureşti, 1975.

[32] DRH, XXII, Bucureşti, 1974.

[33] *Moldova în epoca feudalismului, documente slavo-moldoveneşti*, III (1601—1640), Chişinău, 1982, p. 196—402.

www.dacoromanica.ro

de un secol. O privire generală asupra lucrărilor din secolul trecut ne duce la constatarea că baza de documentare a istoricilor a sporit pe măsură ce au fost publicate izvoarele documentare și narative asupra acestei epoci. O altă concluzie care se mai desprinde din cunoașterea literaturii istoriografice se referă la prezența unor păreri diferite ale autorilor cu privire la caracterizarea personalității lui Vasile Lupu. Așa de exemplu, Dionisie Fotino, care tratează domnia lui Vasile Lupu într-o sinteză intitulată *Istoria generală a Daciei*, schițează numai unele momente mai importante din viața acestuia, în special rivalitatea cu Matei Basarab, domnul Țării Românești, precum și unele din realizările culturale și artistice ale domnului moldovean, de exemplu, construirea mănăstirilor Trei Ierarhi și Golia [34]. Mihail Kogălniceanu, într-o istorie din tinerețe închinată țărilor române, îl descrie pe domn ca fiind curajos și perseverent în aplicarea planurilor sale politice; în schimb, îl află lipsit de calități de comandant militar. Totuși, subliniază faptul că a dat un puternic sprijin culturii din vremea sa [35].

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, personalitatea lui Vasile Lupu începe să capete noi contururi. Astfel, Manolache Drăghici, într-o cronică tîrzie a Moldovei, subliniază deosebita contribuție a domnului la crearea primului cod de legi, „pravila politicească și judecătorească", precum și aportul acestuia prin ridicarea din temelie a unor lăcașuri de cult de mare valoare artistică [36]. În ceea ce-l privește pe Gheorghe Șincai — a cărei operă istorică fundamentală *Cronica românilor și a mai multor neamuri* a fost publicată abia în 1869, deși ea fusese scrisă la începutul secolului trecut —, acesta subliniază insistența lui Vasile Lupu de a deveni domn și în Țara Românească și eforturile depuse de principele Gheorghe Rákóczi I de a realiza o confederație a țărilor române și cu sprijinul domnului Moldovei. Pe baza unor noi izvoare autorul dezvăluie tendința manifestată de Vasile Lupu de a se apropia de Imperiul habsburgic pentru a contracara acțiunile unor boieri munteni menite să înrăutățească relațiile sale cu domnul Țării Românești [37].

În contextul lucrărilor istoricilor din secolul trecut, aceea aparținînd lui G. Missail ocupă un loc deosebit. După cum se știe, ea a fost scrisă în epoca luptei pentru înfăptuirea Unirii Principatelor în scopul informării opiniei publice cu fapte istorice privind urmările nefaste ale existenței unor state românești separate în evul mediu [38]. În cele 73 de capitole ale lucrării, autorul, militant unionist, face o amplă analiză istorică a Principatelor române din timpul domniilor lui Matei Basarab și Vasile Lupu, acordînd o atenție deosebită nu numai organizării interne a acestor țări, dar și politicii lor externe. Cît privește crizele politice din 1637 și 1639, autorul exagerează cînd vede în Vasile Lupu o personalitate politică cu vederi unioniste [39]. Totuși, merită să fie reținută paralela interesantă pe care G. Missail o face în aprecierea personalității celor doi domni contemporani și rivali totodată: „Matei era un bun domn, leal, galanton, viteaz în războaie, cînd dară și mai rezervat, Vasile fu mai vi-

[34] D. Fotino, *Istoria vechii Dacii*, III, București, 1859, p. 73—76.

[35] M. Kogălniceanu, *Opere*, II, *Scrieri istorice*, București, 1976, p. 216—220, 395.

[36] Manolache Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani pînă în zilele noastre*, II, Iași, 1857, p. 197.

[37] Gheorghe Șincai, *Opere*, III, *Hronica românilor*, București, 1969, p. 34—83.

[38] Missail, *Epoca*, p. III—VI.

[39] *Ibidem*, p. 26—42.

www.dacoromanica.ro

olent, mai viclean, mai lacom de avere și de glorie, războinic prin vocațiune, însă puțin versat în partea războiului și mai unionist, pare-se, decît antagonistul său, sub multe priviri, dar totodată și mai brusc. Și poate că el ar fi izbutit, de pe atunci, a vedea planurile unioniste, ce trebuie să-i însușim, realizîndu-se dacă nu s-ar fi aflat în faciia unui adversar atît de mare prin virtuțile sale administrative, atît de dibace, precumpănitor și iubit de popor"[40].

De la sfîrșitul secolului trecut ne-a rămas o lucrare consacrată în mod exclusiv relațiilor dintre Vasile Lupu și Matei Basarab. Autorul, M.I. Căpreșcu, posedă o viziune mai largă asupra epocii în care au domnit cele două personalități politice, ceea ce-i permite să cunoască mai bine obiectul rivalității acestora din anii 1637 și 1639. Mai întîi, el reușește să analizeze, pentru prima dată, activitatea politică a lui Vasile Lupu înainte de domnie, apoi să schițeze gîndirea politică a domnului Moldovei, ajungînd la concluzia că acesta a fost călăuzit de un „sentiment mai mult a scuza întrucîtva pornita lui orbire, un simțămînt încolțit mai înainte în inima unui Ștefan, unui Rareș, unui Mihai, un vis care a torturat mult mințile marilor săi înaintași și a încununat pe cea mai jalnică tragedie viața viteazului martir de la Turda, *unirea românilor* sub un singur sceptru, ce el se credea destoinic să-l poarte pentru a cărui posesiune nu vedea alt mijloc decît lupta"[41]. Totodată, autorul face și o caracterizare a personalității domnului, folosindu-se în acest caz de aprecierile patriarhului Malosius și ale prelatului Paul de Alep[42]. În fine, el afirma că dacă Vasile Lupu a „făcut greșeli și greșeli mari, încă ele nu trebuie să ne facă a uita marile servicii aduse de dînsul culturii și artei românești"[43].

Cîțiva ani mai tîrziu se impunea în rîndul specialiștilor o valoroasă sinteză privind *Istoria românilor din Dacia traiană* a lui A. D. Xenopol, în care autorul acordă o atenție specială epocii lui Vasile Lupu, sub toate aspectele. Așa de exemplu, se arăta că domnul, deși era înfumurat și foarte bogat, s-a impus totuși în conștiința contemporanilor săi prin calitățile de conducător dibaci, fiind înzestrat cu o inteligență menită să-l ajute în „învîrtirea trebilor politice", ca și rivalul său Matei Basarab; numai așa își explica autorul „stăruirea lor atît de îndelungată în scaunele lor"[44]. Xenopol vedea în Vasile Lupu o fire „aspră și pornită" ale cărei lovituri „erau mai strajnice decît cuminți"[45].

Tot de la sfîrșitul sec. al XIX-lea se remarcă o altă sinteză de istoria românilor, elaborată de data aceasta de Gr. Tocilescu, în care se fac aprecieri deosebite privind personalitatea domnului Moldovei. Astfel, se arăta că „pofta de mărire, pizma și mîndria" care covîrșeau în multe privințe pe Vasile Lupu aveau să dăuneze calităților lui „cele bune cu care îl înzestrase natura, cu minte înaltă și judecată dreaptă, cu mila și generozitatea către supuși, cu hărnicie și cu iubire pentru învățătură și artă"[46].

[40] *Ibidem*, p. 479—480.
[41] M. I. Căpreșcu, *Relațiile dintre Matei Basarab, domnul Țării Românești și Vasile Lupu, domnul Moldovei*, București, 1899, p. 27.
[42] *Ibidem*, p. 121—123.
[43] *Ibidem*, p. 132.
[44] Xenopol, *Istoria*, IV, Iași, 1891, p. 64.
[45] *Ibidem*.
[46] Gr. Tocilescu *Manual de istoria românilor*, București, 1899, p. 258.

www.dacoromanica.ro

Printre cele mai importante realizări ale istoriografiei românești de după 1900 se impun sintezele aparținînd lui N. Iorga și C.C. Giurescu, care au acordat importanța cuvenită domniei lui Vasile Lupu. N. Iorga a tratat probleme care priveau condițiile creării monarhiei de tip bizantin în Moldova, dezvoltarea impetuoasă a culturii, ascuțirea contradicțiilor dintre boierimea de țară și cea țarigrădeană, rivalitatea politică dintre Vasile Lupu și Matei Basarab, complotul din 1653 din Moldova și consecințele sale pentru istoria țărilor române. Pe baza studiilor sale de aproape o jumătate de secol, N. Iorga arăta că domnul Moldovei a fost, cu toate scăderile sale, „un om al dreptății și al ordinei" [47], înfățișîndu-l pe Vasile Lupu ca pe o personalitate politică care a căutat totdeauna să joace rolul de mediator între învingători și învinși. Totodată, el constata în gîndirea domnului persistențele moștenirii politice a lui Mihai Viteazul — unirea țărilor române — urmînd a fi înfăptuită la mijlocul sec. al XVII-lea cu alte mijloace decît ale gloriosului său predecesor [48].

C.C. Giurescu a studiat analitic relațiile lui Vasile Lupu cu vecinii săi (Matei Basarab, Gheorghe Rákóczi I și Gheorghe Rákóczi II), cu polonii și turcii și cu aliații acestora, tătarii și cazacii zaporojeni; în fine, el vedea în domn un mare iubitor de cultură și un sprijinitor al bisericii ortodoxe din țară și din întregul Orient [49]. Despre personalitatea domnului afirma că era „un om mîndru" care iubea „fastul, strălucirea", căruia îi plăceau „veșmintele și podoabele bogate", subliniind că era de o ambiție și de o mîndrie capabilă să-l facă „să comită multe greșeli". Domnia sa era apreciată ca ocupînd „un loc însemnat în istoria Moldovei", sub raport cultural Vasile Lupu fiind „una din figurile cele mai însemnate ale întregului nostru trecut" [50].

În istoriografia interbelică s-a remarcat și un amplu studiu consacrat epocii lui Vasile Lupu și a lui Matei Basarab aparținînd istoricului V. Motogna. În general, autorul este favorabil domnului muntean cînd analizează relațiile dintre cei doi rivali, învinuindu-l pe domnul moldovean de deteriorarea relațiilor pașnice dintre cele trei țări române la mijlocul sec. al XVII-lea. El mai relevă influența negativă exercitată de boierul N. Catargi asupra lui Vasile Lupu și dezvăluie relațiile secrete dintre domnul Moldovei și pretendentul la tronul Transilvaniei, Moise Székely. În fine, autorul îl consideră pe Vasile Lupu dominat de dorința de a isca intrigi între rivalii săi politici, un om trufaș și ambițios [51].

În istoriografia noastră de după 1945, primele sinteze ale istoriei României elaborate de pe pozițiile materialismului istoric și dialectic schițează personalitatea lui Vasile Lupu în linii generale, în majoritatea cazurilor atenția istoricilor concentrîndu-se asupra rivalității moldo-muntene. Așa de exemplu, M. Berza afirma că Vasile Lupu a fost „împins de dorința puternică de stăpînire mai întinsă în care voia să cuprindă și Țara Românească . . ." și a „stabilit strînse legături cu lumea grecească din Constantinopol pe care a sprijinit-o și a dominat-o" [52]. Șt. Pascu arată că Vasile Lupu fusese dominat de ambiția de a-și întinde

[47] Iorga, *Istoria românilor*, VI, p. 157.
[48] *Ibidem*, p. 160.
[49] C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, III, partea 1, București, 1942, p. 83—105.
[50] *Ibidem*, p. 81, 83, 105.
[51] V. Motogna, *Epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu*, în GI, 1—2, 1940, p. 473, 489, 516.
[52] *Istoria poporului român*, sub red. A. Oțetea, București, 1970, p. 170.

www.dacoromanica.ro

stăpînirea și „asupra celorlalte două țări (Transilvania și Țara Românească, n.n.) cu sprijinul Porții" [53]. Aceste opinii privind domnia lui Vasile Lupu, la care se mai pot adăuga cele exprimate de P.P. Panaitescu [54], se deosebesc întrucîtva de cele apărute în sinteze privind istoria poporului român, datorate istoricilor C.C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, care considerau că Vasile Lupu avea „însușiri deosebite, era iubitor de cultură și gospodar, dar de o mîndrie și de o ambiție care l-au făcut să comită greșeli și, în cele din urmă, să piardă tronul" [55].

Acest bilanț al istoriografiei românești, din secolul trecut pînă în zilele noastre, privind epoca lui Vasile Lupu, n-ar fi complet dacă n-am aminti și marele număr de studii și articole, apărute ca lucrări independente sau în paginile diferitelor periodice de specialitate. Unele apărute *pînă în 1945* cuprind știri interesante privind numele lui Vasile Lupu înainte de obținerea domniei, date despre locul unde acesta a văzut lumina zilei, despre părinții săi, soțiile sale, copiii săi, cariera sa de mare dregător în Moldova mainte de anul 1634, perioada de exil la Constantinopol, înfrîngerea suferită la Finta, unele din ctitoriile sale, evoluția sfatului domnesc sub conducerea sa, relațiile cu Orientul ortodox, reforma juridică prin care a dat un cod de legi Moldovei [56]. Altele, apărute *după*

[53] *Istoria Românici. Compendiu*, București, 1969, p. 215.

[54] *Istoria României*, III, p. 169.

[55] C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă azi*, București, 1975, p. 428.

[56] N. Quintescu, *Discurs pronunțat la Trei Icrarhi cu ocazia sărbatorii în memoria lui Vasile Lupu*, în C.I.,2,1868, p. 17—21 : V. A. Urechia, *Biserica din Cetatea Neamțu și documentele relative la Vasile Lupu și domnița Ruxandra*, București, 1890, 48 p.; A. Tanoviceanu, *Începutul Cantacuzinestilor în țările române și înrudirea lor cu Vasile Lupu*, în „Arhiva", 1, 1892, p. 14—43; N. Iorga, *Cei dintîi ani din domnia lui Vasile Lupu, 1634—1637*, Bucuresti, 1900, 53 p.; idem, *Genealogia lui Vasile Lupu*, în *Studii și documente*, III, p. 31—33; I. Tanoviceanu, *Din luptele pentru neam. Rasturnarea lui Vasile Lupu. Studiu istoric*, în AARMSI, seria II, tom. XXIV, 1901—1902, p. 117—144; I. Bărbulescu, *O danie a lui Vasile Lupu mînăstirei Lepavina din Croația și vechile legături alé Principatelor române cu Croația*, în RIAF, IX, 1903, p. 4—126; G. S. Longinescu, *Pravila lui Vasile Lupu și Prosper Farinacius, umanistul italian*, București, 1903, 41p.; R. I. Stoianoff, *Bogdan cești din Varna, cișmeaua voevodului Moldovei Vasile Lupu*, în C.I., 1911, p. 1387—1389; I. Atanasiu, *Bătălia de la Finta*, Tîrgoviște, 1912, 48 p. ; N. Iorga, *Vasile Lupu ca următor al împăraților de răsărit în tutelarea Patriarhiei de Constantinpol și biserica ortodoxă*, București, 1914, 30 p.; I. Peretz, *Pravila lui Vasile Lupu și izvoarele ei grecești*, în „Arhiva", XXV, 1914, p. 201—244; N. Iorga, *Tapiseriile doamnei Tudosca a lui Vasile Lupu*, în BCMI, 1915, p. 145—153; V. Bogrea, *„Poarta "lui Vasile Lupu*, în „Anuarul Institutului de istorie națională", Cluj, 1923, p. 355—356; Tr. Ionescu-Nișcov, *Un episod din poezia populară moldo-rusă*, în R. Ist., 1—3, 1933, p. 39—44; Șt. Meteș, *Mormîntul lui Vasile Lupu, domnul Moldovei*, în RA, 2, 1924, p. 137—138; Șt. Berechet, *Cînd a zidit Vasile Lupu biserica Sf. Dumitru din Orhei*, în RA, 1924—1926, p. 406—409; S. Zotta, *Mormîntul lui Vasile Lupu*, în RA, 1924—1926, p. 297; I. G. Bulat, *O mărturie a doamnei Elina despre bătălia de la Finta*, în R. Ist., 1926, p. 18—19; C. C. Giurescu, *Uciderea vizirului Mehmed Tabani Buiuc sprijinitorul lui Vasile Lupu. O scrisoare inedită*, în R Ist., 4—8, 1926, p. 98—103; N. C. Bejenaru, *Misiunea lui Leontin Soycik Zalcski și căsătoria fiicei lui Vasile Lupu cu Janus Radziwill*, în „Revista critică", 1927, p. 222—227; G. Z. Petrescu, *O scrisoare a doameni Elina Matei Basarab din 1653*, în RA, 1927 — 1929, p. 439—440; Oltea Nistor, *O circaziană pe tronul Moldovei*, Cernăuți, 1928, 61 p.; N. Iorga, *Originea lui Ștefan Răzvan. Petrecerea lui Vasile Lupu în exilul de la Constantinopol*, București, 1929, 7 p.; idem, *Domnitorii români Vasile Lupu, Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu în legătură cu patriarhia Alexandriei*, București, 1932, 10 p.; P. P. Panaitescu, *Biserica Stelea din Tîrgoviște. Note istorice*, în RIR, 1935—1936, p. 388—393; C. Velichi, *Vasile Lupu ca domn al Moldovei și al Țării Românești*, în R Ist., 4—6, 1936, p. 101—103; A. Ursăcescu, *Numele de familie al voevodului Moldovei Vasile Lupu*, în „Universul", 3 august 1936; I. C. Filitti, *Tatăl și bunicul lui Vasile Lupu*, în „Mișcarea", 23 septembrie 1936; Fr. Babinger, *Originea și sfîrșitul lui Vasile Lupu*, București, 1936, 20 p.; idem, *Originea lui Vasile Lupu*

www.dacoromanica.ro

1945, pînă în zilele noastre, completează în parte cele ce se știau pînă acum cîteva decenii cu privire la Moldova din punct de vedere economic, social și politic pe timpul său, la contribuția sa la dezvoltarea culturii în general și a învățămîntului, tiparului, artei și arhitecturii în special, la politica sa externă promovată față de diferite state ale Europei și mai ales față de Imperiul otoman, la poziția sa față de proiectata nouă ligă creștină din anii 1645 — 1647, la principalele sale ctitorii : mănăstirile Trei Ierarhi, Golia și Stelea etc.[57].

În stadiul actual al istoriografiei privind viața și domnia lui Vasile Lupu se constată mai întîi necesitatea abordării multiplelor aspecte legate de politica internă promovată de domn, apoi tratarea celor privitoare la contribuția sa în rezolvarea unor chestiuni ale relațiilor internaționale la mijlocul secolului al XVII-lea. Din aceste motive, în cele ce urmează, am căutat să cuprindem în tematica lucrării cît mai multe probleme care să reflecte deopotrivă atît politica internă, cît și politica externă a Moldovei în timpul domniei lui Vasile Lupu, subliniind, cînd am considerat necesar, contribuția efectivă a domnului la progresul societății românești din vremea sa.

București, 1937, 10 p.; C. Andreescu, C. Stoide, *Știri despre petrecerea în Moldova a doamne Ecaterina cercheza după moartea lui Ștefan vodă Lupu*, Iași, 1937, 8 p.; idem, *Ștefăniță Lupu, domn al Moldovei, 1659—1661*, București, 1938, 199 p.

[57] C. I. Karadja, *Note despre cîțiva boieri ai lui Vasile Lupu (din familia Karadja)*, în R Ist., 1—12, 1945, p. 125—129; I. Zaborovschi, *Vasile Lupu ca dregător înainte de domnie*, în RIR, 2, 1945, p. 157—170; Fr. Pall, *Les relations de Vasile Lupu avec l'Orient ortodoxe et particulièrement avec la patriarchie de Constantinople*, în „Balcania", 1945, p. 66—140; V. Neamțu, *Răscoala din Moldova din primăvara anului 1633*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza»", Istorie-Filologie, 1—2, 1956, p. 19—34; Tr. Ionescu-Nișcov, A. Constantinescu, *Relațiile politice între Moldova și Rusia în timpul lui Vasile Lupu*, în vol. *Relații româno-ruse în trecut*, București, 1957, p. 14—41; C. A. Stoide, *Din legăturile patriarhiei din Constantinopol cu Moldova în epoca lui Vasile Lupu*, în MMS, 7—8, 1958, p. 564—569; Dinu C. Giurescu, *Contribuții la studiul broderiilor de la Trei Ierarhi*, în MMS, 3—4, 1960, p. 215—238; N. Grigoraș, *Aspecte din viața bisericii catolice din Moldova în sec. al XVII-lea și din viața social-politică de pe vremea lui Vasile Lupu notate de Marcus Bandinus*, în MMS, 7—8, 1960, p. 474—477; idem, *Biserica Trei Ierarhi din Iași*, Iași, 1962, 119 p.; Aurel Gheorghiu, *Crucea domniței din Delenii Hîrlăului*, în MMS, 11—12, 1965, p. 667—669; R. Popa, *Biserica Golia*, București, 1968, 40 p.; C. Cihodaru, *Răscoala din anul 1653 din Moldova*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza»", Istorie, 1968, p. 103—109; M. Dogaru, *Sigiliile lui Vasile Lupu*, în RM, 1, 1971, p. 60—63; S. Porcescu, *Tiparnița de la Trei Ierarhi, cea dintîi carte tipărită în Moldova (1643)*, în MMS, 3—4, 1971, p. 204—214; D. Ciurea, *Situația social-economică în timpul lui Vasile Lupu*, în AIIAI, 1975, p. 165—170; A. Ligor, *Aspecte demografice din principalele așezări urbane moldovenești consemnate de călătorii străini din anii domniei lui Vasile Lupu*, în RI, 1, 1976, p. 63—92; idem, *Din legăturile Moldovei cu celelalte țări românești în vremea domniei lui Vasile Lupu*, în RI, 3, 1978, p. 423—444; A. Dobjanschi, A. Simion, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, București, 1979, 112 p. + il.; C. Rezachevici, *Începuturile epocii lui Matei Basarab și Vasile Lupu în lumina relațiilor cu Imperiul otoman și cu Transilvania*, în RI, 9, 1982, p. 1003—1012; Constantin Șerban, *Asediul Sucevei din 1653*, în „Suceava. Anuarul muzeului județean", 1983, p. 235—244; Șt. Andreescu, *Un episod al relațiilor moldo-muntene în timpul lui Matei Basarab*, în AIIAI, 1983, p. 427—439; idem, *Matei Basarab, Vasile Lupu și proiectul de cruciadă din 1645—1647*, în AIIAI, 1984, p. 147—168; A. Ligor, *Vederi, ipostaze și controverse asupra unor aspecte ale domniei lui Vasile Lupu, 1634—1653*, în RMM, 7, 1984, p. 59 — 69; idem, *Moldova în vremea lui Vasile Lupu*, în „Magazin istoric", 5, 1984, p. 15—21; Silviu Anuichi, *Sprijinitor al popoarelor sud-dunărene*, în ibidem, p. 22; Constantin Șerban, *Interferențe economice, politice și culturale la Suceava pe timpul dimniei lui Vasile Lupu*, în „Suceava. Anuarul muzeului județean", 1984—1985, p. 61—68; idem, *La 350e anniversaire de l'avènement de Vasile Lupu*, în „La Roumanie d'aujourd'hui", 5, 1984, p. 15—16; idem, *Relațiile lui Vasile Lupu cu Austria*, în „Almanahul. parohiei ortodoxe din Viena", 1985, p. 167—173; A. Ligor, *Prin Moldova în timpul lui Vasile Lupu*, București, 1987, 180 p.; N. Stoicescu, *Matei Basarab*, București, 1988, 222 p.

www.dacoromanica.ro

Capitolul I

Originea şi familia lui Vasile Lupu

În urmă cu o jumătate de secol, istoricul Fr. Babinger, surprinsese într-un articol intitulat *Cariera lui Vasile Lupu înainte de viaţa sa în Moldova* [1], cîteva momente mai importante din viaţa fostului domn înainte de 1634, menite să lămurească împrejurările în care acesta l-a înlocuit pe Moise Movilă la conducerea ţării. Ulterior, I. Zaborovschi a elaborat un studiu mai amplu consacrat perioadei de mai bine de un deceniu cînd Vasile Lupu, sub numele de Lupu Coci, a ocupat mai multe dregătorii în sfatul domnesc al Moldovei. Cu acel prilej, autorul făcea totodată şi unele aprecieri asupra originii acestuia, numelui său ca domn, diferitelor funcţii sub care apărea alături de alţi dregători în sfatul domnesc, în fine, asupra modului în care s-a împămîntenit în Moldova. În concluzie, acesta afirma următoarele : „Privind mersul carierei lui Vasile Lupu observăm că un tînăr fără familie, pripăşit în Moldova, a ştiut dintru început să-şi întemeieze o gospodărie, să facă legături de familie utile, să se urce dintr-odată fără înceata stăruinţă a boierilor băştinaşi pe treptele marii boierii, folosind toate împrejurările ivite în neîncetata schimbare rapidă de domnii din cele mai osebite şi adverse una alteia" [2]. La aceste constatări s-ar mai putea adăuga însuşirile intelectuale de care s-a bucurat Lupu Coci încă din tinereţe şi care i-au permis să înfrîngă cu atîta forţă piedicile ce i-au stat în cale, apoi să conducă cu pricepere ţara într-o vreme de zbuciumate evenimente politice interne şi externe.

Desigur, personalitatea lui Vasile Lupu înainte de 1634, cînd devine domn al Moldovei, nu poate fi înţeleasă decît printr-o analiză asupra vieţii sale de la naştere pînă în anii maturităţii, precum şi a familiei din care a provenit. Ce s-a scris pînă acum despre originea şi familia sa şi la ce concluzii s-a ajuns ? Mai întîi să vedem ce părere aveau contemporanii lui. Unul din aceştia, misionarul catolic Benedetto Emanuel Remondi da Milan scria în jurnalul său de călătorie că în 1636 a ajuns la Iaşi, capitala Moldovei, „unde se obişnuieşte să şadă de regulă domnul numitei ţări, *de neamul lui grec*" [3], aşadar, Vasile Lupu ar fi fost grec de origină. Un alt călător străin, Paul de Alep, care a însoţit în Principatele române pe patriarhul Macarie al Antiohiei, în 1653, spune că la Iaşi, domnul ţării a acordat mai multe audienţe patriarhului, în cursul cărora ambii au vorbit fără tălmaci, deci greceşte [4], aceasta neînsemnînd

[1] Fr. Babinger, *Originea lui Vasile Lupu*, Bucureşti, 1937, p. 8—10.
[2] I. Zaborovschi, *op. cit.*, p. 170.
[3] *Călători străini*, V, p. 95.
[4] *Ibidem*, VI, p. 37, 43, 65.

www.dacoromanica.ro

neapărat că era grec de origine. O jumătate de secol mai tîrziu, Dimitrie Cantemir [5] arăta, printre altele, că Vasile Lupu venise din Epir, dar în Epir trăiau în secolul al XVI-lea și al XVII-lea nu numai greci, ci și aromâni. Tot din Epir credea că venise Vasile Lupu și istoricul Al. Papadopol-Calimach în secolul trecut, abordînd un studiu despre cronica lui Athanasie Comnen Ipsilanti ; mai mult, acesta afirma că tatăl lui Vasile Lupu se născuse la Moscopole [6], un centru foarte puternic al aromânilor.

Unii contemporani ai domnului și mai tîrziu cîțiva specialiști au afirmat totuși că Vasile Lupu ar fi fost albanez (arbănaș) de origine, că ar fi provenit dintr-un sat aflat pe Tîrnova, dar că începutul neamului său se afla în Macedonia [7] . Satul menționat se numea Arbănașul, locuit de albanezi și de aromâni [8]. Însușindu-și această părere, istoricul A. D. Xenopol credea că Vasile Lupu „ar putea fi de obîrșie macedo-român — adică aromân — însă, bineînțeles, grecizat" [9]. În fine, istoricul N. Iorga într-un răstimp de mai multe decenii a susținut păreri contradictorii ; astfel : că Vasile Lupu a fost grec, fiul unui macedonean de la Arvenitachori, de lîngă Tîrnovo, dintr-o familie venită din Tesalia, și al unei românce [10] ; că era aromân, fiul unui macedonean și al unei românce [11] ; că era de origine balcanică [12], sau, mai vag, de origine străină, tatăl său venind de dincolo de Dunăre [13]. Fără o adîncire a problemei, aceste păreri au fost preluate fără discernămînt de unii istorici din zilele noastre, care în lucrările lor se referă și la originea lui Vasile Lupu [14].

În strădania sa de a dovedi că tatăl lui Vasile Lupu a fost albanez, un cercetător amator, A. Ursăcescu, avea să afirme că de fapt numele de Coci, numele de familie pe care l-a purtat Vasile Lupu înainte de a ajunge domn, ar deriva din cuvîntul Constantin, pronunțat în albaneză, ca o formă de mîngîiere a persoanei care purta acest nume. În felul acesta se emitea ipoteza că bunicul dinspre tată al domnului s-a numit Constantin, devenit ulterior Coci, nume moștenit de fiul acestuia, Nicolae, numit astfel Nicolae Coci [15], cunoscut ca mare agă în Țara Românească. Istoricul N. Iorga referindu-se însă la numele Coci afirma că de fapt acest nume se traduce din limba albaneză prin culoarea „roșu" [16].

Interesat să afle adevărul într-o problemă controversată — originea familiei lui Vasile Lupu — istoricul Fr. Babinger nu numai că a efectuat cercetări îndelungi în arhive și biblioteci, pe baza cărora a întocmit și un arbore genealogic al familiei lui Vasile Lupu, dar a întreprins chiar o călătorie în sudul Dunării la satul Arbănașul (Arnautkioi azi în Bulgaria), aproape de Razgrad, unde credea el că era locul de baștină al familiei, refugiată ulterior în nordul Dunării. Rezultatul in-

[5] D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Bucureşti, 1973, p. 143.
[6] Xenopol, *Istoria*, VII, p. 15 nota 13.
[7] BRV, I, București, 1903, p. 308—309.
[8] Missail, *Epoca*, p. 8.
[9] Xenopol, *Istoria*, VII, p. 15.
[10] Iorga, *Geschichte*, p. 57.
[11] Idem, *Vasile Lupu ca următor ...*, p. 2.
[12] Idem, *Histoire des roumains et de leurs civilisation*, Bucarest, 1922, p. 162.
[13] Idem, *Istoria*, VI, p. 271.
[14] St. Neagoe, *Istoria unirii românilor de la începuturi la Cuza vodă*, Bucureşti, 1986, p. 70; A. Pippidi, *Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XVI—XVIII*, Bucuresti, 1983, p. 202; G. Rezachevici, *op. cit.*, p. 1 008.
[15] A. V. Ursăceseu, *op. cit.*
[16] N. Iorga, *op. cit.*, VI, p. 48, nota 3.

www.dacoromanica.ro

vestigațiilor acestui istoric atestă naștere a lui Lupu Coci în acest sat [17], tatăl său fiind Nicolae Coci [18].

Fig. 1 — Vasile Lupu, gravură din sec. al XVII-lea.

[17] Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 11.
[18] N. Iorga, *op. cit.*, VI, p. 38.

www.dacoromanica.ro

Care este însă adevărul? Cercetările ne-au condus la ideea că familia din care a provenit Vasile Lupu s-a numit Coci, deci numele său înainte de a ajunge domn a fost Lupu Coci. Recent s-a afirmat cu prea multă uşurinţă că prenumele Lupu l-ar fi purtat numai cei care-şi schimbau numele, care erau străini şi se stabileau în Principatele române [19]. În acest caz se pune însă problema explicaţiei existenţei numelui la unii boieri din Moldova care au avut prenumele de Lupu şi ştim sigur că erau autohtoni, ca de exemplu în Moldova: Lupu Balş, Lupu Bogdan, Lupu Costachi, Lupu Dragotă, Lupu Hăbăşescu, Lupu Prăjescu, iar în Ţara Românească: Lupu Buliga dln Ciovîrnişani, Lupu din Măgureni, Lupu Mehedinţeanu. Tot în legătură cu prenumele său este bine de ştiut că acest nume provine de la sfîntul Lup sau Lupu (hramul acestui sfînt fiind la 23 august), al cărui chip împodobeşte de secole unul din pereţii bisericii Sf. Nicolae domnesc, din oraşul Curtea de Argeş. Istoricul de artă Virgil Vătăşianu îl considera pe acest sfînt un sfînt militar, în pictură fiind reprezentat cu un arc în mînă [20]. În ceea ce priveşte pe mama sa, aceasta s-a numit Irina [21] şi era fiica unui boier din Moldova [22], înrudit cu alte familii din această ţară, ca de exemplu Hadînbul şi Iorga. S-ar putea obiecta că aceste familii ar fi greceşti, după nume, dar trebuie să ţinem seamă că acestea se stabiliseră în Moldova de multă vreme şi după două-trei generaţii pierduseră caracterul grecesc. Tot atît de sigur este faptul că Nicolae Coci a fost mare comis în Moldova (martie-aprilie 1593), pe timpul lui Aron vodă Tiranul, că apoi a trecut în Ţara Românească, unde a fost mare postelnic (octombrie 1593 — 22 iulie 1594), apoi din nou în Moldova ca mare paharnic (septembrie — decembrie 1594) şi iar în Ţara Românească ca mare ban al Craiovei (iul. 1595), ultima sa mare dregătorie fiind de mare comis (martie — mai 1611), după care i se pierde urma [23]. Că trecuse dintr-o ţară într-alta pentru a ocupa mari dregătorii nu este un caz de excepţie, ci dimpotrivă un obicei în acea vreme [24], pe considerentul că ambele ţări erau locuite de acelaşi popor, vorbind aceiaşi limbă, avînd aceleaşi obiceiuri, concepţii şi mod de viaţă, beneficiind de instituţii similare. Faptul a fost surprins şi semnalat încă de acum trei secole de Miron Costin în cronica sa *Descrierea Ţării Moldovei şi a Ţării Româneşti*, cunoscută şi sub numele de *Poema polonă* [25].

Pentru a stabili locul naşterii lui Lupu Coci este necesar să ţinem seama că la naşterea sa, tatăl său era mare dregător în sfatul domnesc al Ţării Româneşti pe teritoriul căreia a stat *mai mult* timp, aşadar, era mare dregător al lui Mihai Viteazul. În acest caz *locul* naşterii lui Lupu Coci ar fi Ţara Românească, cît priveşte *timpul*, este ultimul deceniu al

[19] C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 1 008, nota 36.

[20] V. Vătăşianu, *Istoria artei feudale în ţările române*, I, Bucureşti, 1959, p. 352—354, 358, fig. 314.

[21] N. Iorga, *Byzance après Byzance*, Bucarest, 1935, p. 163; idem, *Vasile Lupu ca următor ...*, p. 2.

[22] A. Ligor, *Vederi noi, ipoteze şi controverse asupra unor aspecte ale domniei lui Vasile Lupu. 1634—1653*, în „Revista muzeelor şi monumentelor", 7, 1984, p. 59.

[23] N. Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova, sec. XIV—XVII*, Bucureşti, 1971, p. 45; C. D. Florescu, *Lista dregătorilor din sfatul domnesc al Ţării Româneşti în sec. XV—XVII*, în SMIM, III, 1960, p. 566, 575, 581; DRH, B. Ţara Românească, XI, p. 89—93.

[24] N. Stoicescu, *Un aspect al relaţiilor politice dintre Ţara Românească şi Moldova în sec. XVI—XVII. Mutarea dregătorilor dintr-o ţară într-alta*, în AIIAI, 1974, p. 253.

[25] Costin, p. 390.

www.dacoromanica.ro

sec. al XVI-lea. Pentru a stabili cu mai multă exactitate data nașterii, ne vine în sprijin o afirmație a lui Rudolf Schmidt, rezidentul Austriei din Constantinopol, făcută în 1643, potrivit căreia la acea dată domnul

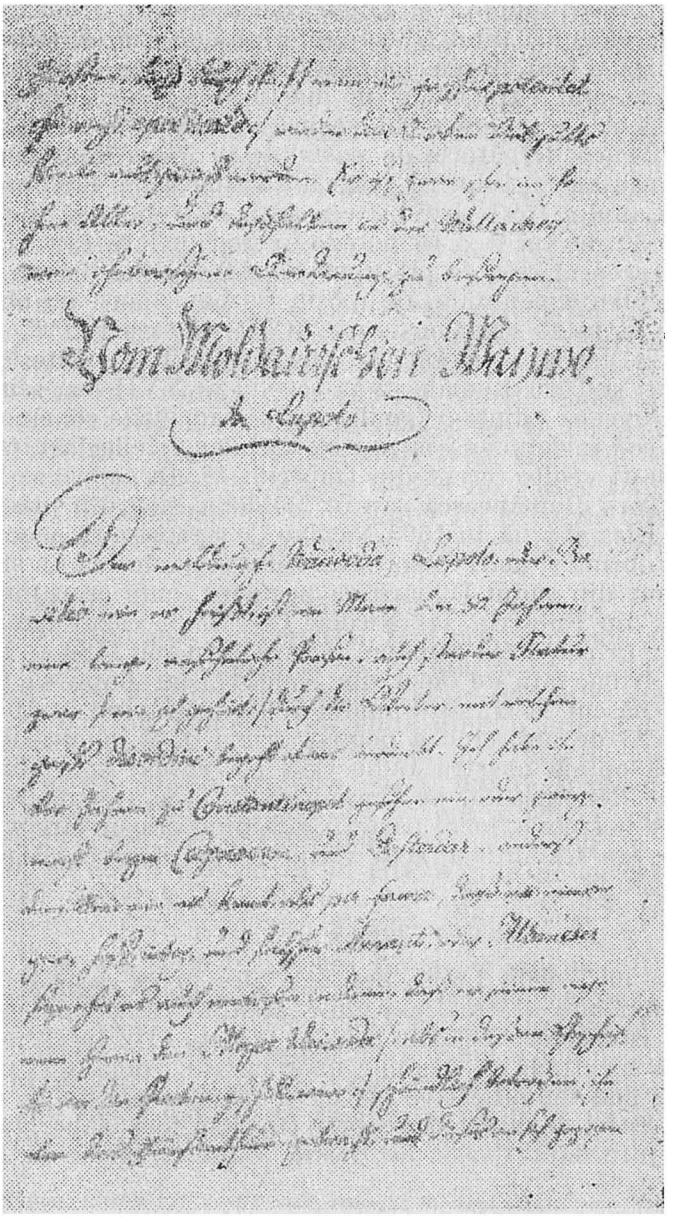

Fig. 2 — Fragment dintr-un raport diplomatic al rezidentului austriac din Constantinopol privind Moldova și pe Vasile Lupu (1643).

Vasile Lupu ar fi avut atunci 50 de ani. În acest caz el s-ar fi născut în 1593 [26]. La rîndul său, istoricul Gr. Tocilescu afirma că Vasile Lupu

[26] Hurmuzaki, V, p. 872.

www.dacoromanica.ro

s-ar fi născut în 1590 [27]. Alte cercetări, din anii 1934 — 1945, au stabilit perioada 1595 — 1597 sau 1596 — 1597 pentru acest eveniment [28].

Pentru a ne apropia cît mai mult de adevăr, mai ales că recentele investigaţii în această problemă propuneau data de 1593 [29], ţinem seama de cîţiva factori şi anume: 1. Lupu Coci a fost al treilea copil al lui Nicolae Coci, cel dintîi fiind Gheorghe, ajuns ulterior hatman în Moldova, iar al doilea o fată Marga, măritată mai tîrziu cu Dumitraşcu Iarali; 2. Nicolae Coci era mare comis în martie — aprilie 1593 în Moldova; 3. soţia lui Nicolae Coci era moldoveancă de origine [30]; 4. în 1616 Lupu Coci ocupa o mică dregătorie de postelnic în Ţara Românească. Să ne oprim puţin asupra faptului că tatăl lui Vasile Lupu era mare dregător în primăvara anului 1593, deci la acea dată el trebuia să fi avut cel puţin vîrsta de 30 de ani [31] şi să posede avere funciară sau sume mari de bani. Pentru aceasta este de presupus că el trebuie să fi avut un timp mai îndelungat pentru a acumula, fie moşii, fie bani, dacă nu obţinuse vreo moştenire de la tatăl său Constantin (Coci). Istoricul P.P. Panaitescu, referindu-se la Vasile Lupu într-un amplu studiu de sinteză privind istoria Moldovei şi Ţării Româneşti în secolul al XVII-lea, afirma în 1964 că domnul provenea „dintr-o familie aşezată în ţările române de trei generaţii, ceea ce-i îngăduia să ia partea vechilor privilegiaţi împotriva clientelei domneşti venite recent din Imperiu" [32]. În acest caz familia Coci s-a aflat în Ţara Românească sau în Moldova încă din prima jumătate a sec. al XVI-lea şi pînă în 1593 Nicolae Coci reuşise să acumuleze avere şi bani şi să obţină şi mari dregătorii. Nu este exclus ca un strămoş de-al său să fi venit din sudul Dunării ca negustor, cum erau mulţi aromâni din Epir sau din Bulgaria, iar Nicolae Coci să fi văzut lumina zilei tot într-unul din Principatele române, pentru ca în anii 1589 — 1590 să se fi căsătorit cu Irina, fată de boier din Moldova, iar Lupu să fie al treilea copil al său, născut la sfîrşitul anului 1593, deci avînd în 1616 vîrsta de aproximativ 23 de ani, cînd a ocupat prima dată o mică dregătorie [33]. Aşadar, după opinia noastră Lupu Coci s-a născut spre sfîrşitul anului 1593 în Ţara Românească, pe timpul cît tatăl său ocupa marea dregătorie de mare postelnic, locul naşterii sale fiind oraşul Tîrgovişte sau Bucureşti, unde era stabilită în acea vreme curtea domnească pe lîngă care slujea tatăl său [34].

★

Domnia lui Vasile Lupu, dar mai ales viaţa sa atît de agitată şi plină de evenimente a atras mai mult atenţia oamenilor de cultură şi mai puţin a istoricilor, încă din secolul trecut. Prin lucrările lor aceştia au căutat să surprindă în paginile unor nuvele, romane şi piese de teatru momente mai semnificative ale vieţii sale sau ale unora din membrii familiei lui. Astfel, la mijlocul secolului trecut a fost elaborată prima dramă istorică intitulată *Curtea lui Vasile Lupu*, tragedie în cinci acte şi

[27] Gr. Tocilescu, *Manual*, p. 257.
[28] I. Zaborovschi, *op. cit.*, p. 159, nota 2.
[29] A. Dobjanschi, A. Simon, p. 98.
[30] Iorga, *Istoria*, VI, p. 38.
[31] N. Stoicescu, *Sfatul domnesc şi marii dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV—XVII)*, Bucureşti, 1968, p. 76 şi nota 132.
[32] *Istoria României*, III, p. 158—159.
[33] N. Stoicescu, *Sfatul domnesc* ..., p. 75—76.
[34] A. Ligor, *Vederi noi* ..., p. 58.

www.dacoromanica.ro

şase tablouri, de Al. Pelimon [35]. O jumătate de secol mai tîrziu a apărut o nouă piesă de teatru intitulată *Vasile Lupu*, dramă istorică în trei acte, în versuri, aparţinînd lui Sever Zotta [36]. În schimb despre unii membri ai familiei sale s-a scris mai mult. Aşa de exemplu, despre fiul său Ştefăniţă, care a ajuns domn al Moldovei în anii 1659 — 1661, a fost alcătuită o meritorie monografie aparţinînd istoricilor C. Andreescu şi C. Stoide [37], iar despre una din soţiile sale, Ecaterina doamna, s-a scris un studiu de către aceiaşi istorici, mai înainte amintiţi [38] şi un altul de către Oltea I. Nistor [39]. În fine, una din fiicele sale, Ruxandra, care prin viaţa plină de suferinţe a impresionat puternic pe contemporani, a fost un subiect preferat de inspiraţie al multor scriitori din secolul trecut şi din secolul nostru. Aşa de exemplu, Gh. Asachi a scris nuvela *Ruxandra doamna*, iar B.P. Hasdeu a semnat drama intitulată *Doamna Ruxandra*. La rîndul său, cunoscutul prozator N. Gane a redactat nuvela cu titlul *Domniţa Ruxandra* şi a consacrat un capitol special cu titlul *Domniţele lui Vasile Lupu* în cunoscuta sa scriere cu caracter de istorie romanţată *Trecute vieţi de doamne şi domniţe* [40]. Tot domniţei Ruxandra i-a fost consacrat un roman de scriitorul Mihail Sadoveanu, intitulat *Nunta domniţei Ruxandra*, elaborat în 1934 şi tot în perioada interbelică a mai fost alcătuită o dramă în versuri de D.R. Herz, cu titlul *Domniţa Ruxandra*. În ultimul deceniu, aceeaşi fiică a lui Vasile Lupu a fost eroina unui roman de dragoste scris în limba franceză de Elvira Bogdan, intitulat *Le grand amour de la princesse Ruxandra. Un epouvant roman d'amour* [41].

În comparaţie cu familia tatălui său Nicolae Coci, familia lui Vasile Lupu a fost mult mai numeroasă. În timp ce primul a avut numai trei copii, al doilea s-a bucurat de a fi tatăl a nu mai puţin de şase copii, proveniţi însă din două căsătorii. Despre prima sa soţie se ştie că s-a numit Tudosca sau Tudosia, provenită dintr-o familie de mare boier, fiind fiica lui Costea Băcioc, mare vornic de Ţara de Jos, pe timpul lui Gaspar Graţiani. Mama acesteia s-ar fi numit Irina, după unii, iar după alţii, Candahia. Oricum, Tudosca nu era singurul copil al lui Costea Băcioc şi al Irinei sau al Candahiei, ea mai avînd un frate, anume pe Toderaşco, ce apare mai tîrziu în cîteva acte de succesiune a averii tatălui său. De altfel, Costea Băcioc, din altă căsătorie, cu o Cantacuzină, a mai avut o fiică şi un fiu, Toader vistiernicul.

Despre Tudosca, soţia lui Vasile Lupu, se ştie destul de puţin din perioada de dinainte de domnia soţului ei. Aşa, de exemplu, ea este menţionată în 1629 — 1630 pe o nebederniţă (aflată în 1937 la Muzeul Episcopiei din Huşi): „această nebederniţă a făcut-o dumnealui Lupu hatmanu şi pîrcălab Sucevei fiul lui Coci, cu soţia lui Tudosca".

Un an mai tîrziu numele ei se află pe un potir de argint suflat în aur, pe care scrie: „acest potir l-a făcut Lupu Coci vel vornic cu jupî-

[35] Al. Pelimon, *Curtea lui Vasile vodă, tragedie în cinci acte şi zece tablouri*, Bucureşti, 1852, 98 p.

[36] S. Zotta, *Vasile Lupu drama istorică în 3 acte în versuri*, Bucureşti, 1909, 136 p.

[37] C. Andreescu, C. Stoide, *Ştefăniţă Lupu*, 199 p.

[38] Idem, *Ştiri despre petrecerea ...*, 8 p.

[39] Oltea Nistor, *O circaziană pe tronul Moldovei*, 61 p.

[40] C. Gane, *Trecute vieţi de doamne şi domniţe*, I, Bucureşti, 1943, p. 207—225.

[41] Elvira Bogdan, *Le grand amour de la princesse Ruxandra, un epouvant roman d'amour*, Bucarest, 1977.

www.dacoromanica.ro

neasa lui Tudosca" [42]. După 1634 ea figurează cu soţul ei, acum domn, pe pisaniile unor biserici al căror ctitor era. În 1638 este menţionată alături de Vasile Lupu pe inscripţia de la turnul clopotniţă al bisericii Trei Ierarhi „Io Vasile Voevod. . . domnul Ţării Moldovei şi doamna lui Teodosia. . ." [43]; în acelaşi an ea dăruieşte un disc de argint bisericii Trei Ierarhi [44]; apoi nişte linguri de argint. În anul următor dăruieşte o dveră lucrată cu fir de aur şi argint, reprezentînd pe apostolul Pavel [45]; în fine, este menţionată pe pisania bisericii Trei Ierarhi din Iaşi (din 6 mai 1639), alături de soţul ei. De fapt este şi ultima ei menţiune ca fiind în viaţă. De la doamna Tudosca s-a păstrat un inel sigilar octogonal cu margini perlate — avînd o inscripţie cu numele ei, descoperit în mormîntul ei din biserica Trei Ierarhi [46].

Viaţa Tudoscăi Coci a fost destul de agitată în perioada cît soţul ei a fost boier şi încă nu ocupase tronul Moldovei, ţinînd seama că la numai un an de la căsătorie a avut durerea să-şi piardă tatăl, tras în ţeapă de Skender paşa. Apoi, au urmat acele vremuri în care Lupu Coci, ca mare dregător, a fost atît de adînc implicat în problemele politice ale Moldovei, încît de mai multe ori s-a aflat în situaţia de a-şi pierde viaţa, să fie întemniţat şi torturat sau obligat să plece în pribegie pentru a nu pieri de moarte violentă. Din căsătoria sa cu Lupu Coci, care a durat peste un deceniu şi la a cărei cununie i-a fost naş chiar domnul ţării de atunci, Gaspar Graţiani, Tudosca a avut mai mulţi copii, fii şi fiice, din care numai trei i-au supravieţuit.

De la contemporanii care au cunoscut-o nu s-au păstrat aprecieri deosebite faţă de Tudosca doamna, sau pentru Tudosca soţia de mare dregător. În schimb, din 1641 — 1642 se menţine imaginea ei pe fresca mănăstirii Trei Ierarhi din Iaşi [47], alături de soţul ei Vasile Lupu voievod. Pictorul ne-o înfăţişează pe aceasta ca avînd circa 38 de ani, cu o figură senină, faţa ovală, ochii căprui şi mari, gura mică şi cărnoasă, avînd o privire blîndă, visătoare, cu părul blond aranjat după moda epocii în bucle, mai sus de lobul urechii. Pe cap poartă o pălărie de modă polonă, din catifea roşie, pe care sînt prinşi nasturi din aur, avînd borul dublat cu blană de nurcă şi cu un surguci din pene de păun. În jurul gîtului are un colier din aur cu mărgele albastre. În urechi are cercei din aur lucraţi în filigran, în formă de clopoţei [48]. Tot din aur este lanţul alcătuit din două fire groase împletite care îi înconjoară gîtul de două ori şi atîrnă în faţă şi lateral la ambele părţi ale trupului pînă aproape de genunchi. Doamna lui Vasile Lupu este îmbrăcată cu o rochie lungă de culoare maronie, din stofă, avînd un guler brodat cu aur şi dublat de unul din dantelă croşetată, de culoare albastră deschis, peste care poartă un caftan din stofă de brocart de culoare mov deschis, ale cărei margini sînt cusute cu blană neagră de cacon.

O altă imagine a Tudoscăi doamna s-a mai păstrat pe o tapiserie, care multă vreme i-a acoperit mormîntul de la mănăstirea Trei Ierarhi [49],

[42] Fr. Babinger, *Originea şi sfîrşitul lui Vasile Lupu*, în AARMSI, tom. XXI, seria III, 1936, 20 p.

[43] N. Grigoraş, *Biserica Trei Ierarhi din Iaşi*, Iaşi, 1962, p. 16.

[44] *Ibidem*, p. 56.

[45] *Ibidem*, p. 64.

[46] *Ibidem*, p. 40.

[47] A. Dobjanschi, A. Simion, *op. cit.*, p. 55.

[48] *Ibidem*, p. 58, planşele 14—15.

[49] *Ibidem*, p. 70, 75—76, pl. 75—76; Dinu Ç. Giurescu, *op. cit.*, p. 215—258; N. Iorga, *Tapiseriile* ..., p. 147—152.

www.dacoromanica.ro

şi a fost probabil realizată mai tîrziu, după moartea ei. Pe acest acoperămînt de mormînt ea este prezentată îmbrăcată cu o rochie din brocart de culoare roşie, pe care sînt cusute flori şi frunze mari, cu fir de aur, în partea superioară, pieptul fiind acoperit cu un corsaj din broderie din fir de aur, peste care este un caftan lucrat din ţesătură de fir argintiu şi auriu cusut cu flori mari de aur. Mînecile ca şi pieptul sînt

Fig. 3 Tudosca doamna, prima soţie a lui Vasile Lupu.

acoperite cu broderie din fir de aur. Doamna poartă pe cap o pălărie de modă polonă, de culoare roşie, pe care sînt cusute flori rotunde alcătuite din mai multe şiruri de perle, în mijlocul cărora este prins un surguciu din pene de păun. Pălăria are borurile alcătuite din blană de samur. Faţa doamnei este ovală, convenţională, părul iese în ambele

www.dacoromanica.ro

părți ale capului deasupra lobului urechii. La urechi poartă cercei de aur în formă de clopoței alungiți, iar la gît un colier de perle înfășurat de trei ori. Portretul din broderie imprimă trăsături mai mature pentru doamna Tudosca ca urmare a faptului că prin broderie nu se pot reda cu finețe trăsăturile personajului. Sfîrșitul doamnei Tudosca s-a produs pe neașteptate în primăvara anului 1639, cînd aceasta nici nu împlinise încă 40 de ani, și a fost îngropată în biserica mănăstirii Trei Ierarhi din Iași. Cercetări mai vechi atestă existența tot acolo a trei copii ai ei reprezentanți în fresca de pe peretele dinspre apus; Miron Costin însă menționează numai pe Ioan și pe cele două fete Maria și Roxanda sau Ruxandra [50], care au ocupat un loc central în programul de politică externă al lui Vasile Lupu, fiind folosite pentru a încheia alianțe matrimoniale care aveau atunci putere de alianțe politice.

Cel mai mare din copiii Tudoscăi doamna a fost Ioan, născut probabil în 1625, care de mic a fost bolnăvicios. Miron Costin afirmă că era „om slab deznodat și de mîini și de picioare" [51], așadar, un rahitism generalizat la membrele superioare și inferioare. Probabil că din această cauză era ajutat de o slugă la mers. Pe cînd era tînăr adolescent a fost dat în grija lui Enache Catargi, boier muntean refugiat în Moldova, căzut în dizgrația lui Matei Basarab. În 1637, împreună cu el, Ioan a fost trimis la pașa din Silistra pentru a obține un firman din partea sultanului pentru tronul Țării Românești. Trei ani mai tîrziu a fost trimis la Constantinopol, după unii ca ostatec, după alții pentru a-și îngriji de sănătate la băile din Brusa. Ambasadorul venețian din Constantinopol relata că acesta venise în capitala Imperiului otoman să-și trateze un braț uscat „per curarsi dello sturppio di un bracio", deși medicii care-văzuseră pînă atunci îl sfătuiseră să meargă în Italia la Padova pentru a se însănătoși [52]. O dovadă că avea membrele superioare anormal de slabe, îl constituie și faptul că un inel sigilar, descoperit în secolul trecut în mormîntul său, cu inscripția „Io Ioan voevod i gospod zemle Moldavskoi", din 1639, arată că purtătorul avea degetul inelar subțire ca al unui copil de 12 ani [53]. Curînd după aceea, a murit, la începutul lunii noiembrie. Îndurerat, Vasile Lupu i-a adus în țară trupul îmbălsămat, pentru a-l îngropa la mănăstirea Trei Ierarhi, după cum se relatează într-un raport diplomatic olandez: „săptămîna trecută a murit aici fiul domnului Moldovei, care cerea stăpînirea în Țara Românească, și a fost trimis îmbălsămat cu pompă mare la tatăl său, pentru a fi îngropat într-o mănăstire din țara lui" [54].

S-au păstrat două portrete ale lui Ioan, primul pe fresca mănăstirii Trei Ierarhi, unde este înfățișat ca un adolescent cu trăsături juvenile, cu ochii căprui ca și ai mamei lui, sprîncene frumos arcuite și groase, cu gură mică și cărnoasă, purtînd pe cap o căciulă de blană îndoită într-o parte, împodobită cu un surguciu de aur, în care sînt înfipte pene de păun. Tînărul principe poartă cămașă albastră cu guler îngust răsfrînt, un caftan din stofă de brocart cu flori de aur, prins la mijloc cu un brîu îngust, apoi mai are un caftan tot din brocart albastru, lucrat din fir de aur și împodobit pe margini și la mîneci cu blană de samur. Privirea principelui este visătoare, trădînd o stare maladivă cronică.

[50] Costin, p. 117, 120, 133.
[51] Hurmuzaki, IV, part. 2, p. 512; VIII, p. 493.
[52] *Ibidem*.
[53] N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 106.
[54] N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 226.

www.dacoromanica.ro

Al doilea portret al lui Ioan se află pe o broderie care a servit ca acoperămînt de mormînt, la biserica Trei Ierarhi din Iași, unde este reprezentat cu trăsături mai mature. Spre deosebire de primul portret, mai realist, acesta îl redă cu trăsăturile unui tînăr adolescent cu privire vie, cu gura mai mare, îmbrăcat cu un foarte luxos costum de ceremonie, lucrat din stofă de brocart veneţian, albastru, ţesut cu flori mari din

Fig. 4 — Ioan, fiul lui Vasile Lupu.

aur, lung pînă la călcîie. Peste acesta poartă o mantie caftan fără mîneci (căptuşită cu blană de zibelină) din brocart roşu veneţian, ţesut cu flori mari din aur, avînd în partea stîngă o tăietură de unde iese discret mînerul unui iatagan cu garda bătută în pietre scumpe. Partea superioară a caftanului este împodobită la piept cu 24 găitane lucrate cu fir gros

www.dacoromanica.ro

din aur. Pe cap poartă o căciulă mare din blană, cu vîrful îndoit într-o parte, în care e prins un surguciu de aur, cu trei pene lungi de struț[55].

Cu Vasile Lupu, Tudosca doamna a mai avut două fete, pe Maria și Ruxandra. Maria, cea mai mare[56], s-a născut probabil în 1627 și a că-

Fig. 5 — Maria Radziwill, fiica lui Vasile Lupu.

[55] Dobjanschi, Simion, p. 77—79; N. Iorga, *Tapiseriile* ..., p. 151—152.
[56] Hurmuzaki, IV, 2, p. 527.

www.dacoromanica.ro

pătat în tinerețe o educație aleasă, învățînd în limba greacă și latină, înainte ca la Iași să fi fost înființat colegiul de învățămînt superior. O dovadă o constituie un act de danie din 1644, prin care Maria acorda mănăstirii Aron vodă de lîngă Iași o sută de lei pe an. Actul este scris grecește și semnat „Maria", dar cu litere latine [57]. Din același an 1644, s-au mai păstrat două scrisori ale sale în limba polonă, deci învățase și această limbă, adresate viitorului ei soț, prințul polon Janus Radziwill. Acestea exprimă grija cu care tînăra principesă moldavă căuta să fie pe placul viitorului ei soț. Astfel, scrisoarea din 2 septembrie 1644 are cuprinsul următor : „Exprimînd luminăției dvs. prinçiare multumirea datorată pentru mesajul dvs. atît de prietenesc, vă răspund luminăției dvs. afecțiunea exprimată în scrisoarea luminăției dvs. prinçiare prin afecțiunea mea reciprocă conformîndu-mă întru totul voinței celui de sus, ca și a prea puternicului meu tată și binefăcător", semna Maria, fiica domnului Țării Moldovei (Maria hospodarowna ziem Moldawskich) [58].

A doua scrisoare a fost scrisă două luni mai tîrziu, timp în care scrisorile prințesei au fost transmise în Polonia printr-un mesager în persoana vistierului Enache Catargi, omul de casă al familiei domnești. Iată cuprinsul acesteia : „Luminăția sa dumnealui Catargi întors din călătoria sa mi-a adus o scrisoare de la luminăția dvs. princiară, luminatul meu domn, primind-o cu recunoștință, vă mulțumesc smerită luminăția dvs. princiară, de ceea ce pătrunsă de afecțiunea inspirată din partea mea prin voința celui de sus, ea a dat prin scrisoarea sa, o dovadă că ea nu m-a uitat". Scriind, de asemenea, ea promite „în mod egal luminăției dvs. princiare, că voi fi la rîndul meu o prietenă devotată luminăției dvs. princiare, luminatul meu domn, așteptînd, mă recomand smerită bunăvoinței sale" [59].

Din perioada de dinaintea căsătoriei se mai cunoaște un interesant portret al Mariei ; este vorba de tabloul votiv al bisericii Trei Ierarhi din Iași, realizat în anii 1641 — 1642. Aceasta ne este înfățișata la vîrsta de 14 — 15 ani, o tînără adolescentă cu obrajii îmbujorați ca și ai mamei sale, cu ochii albaștrii, sprîncenele frumos arcuite, gura mică și cărnoasă, cu fața aproape rotundă. Pe cap poartă o pălărie de modă polonă din catifea roșie, pe care sînt prinși nasturi de aur, marginile acesteia fiind din blană de samur. Tînăra principesă poartă, ca și mama ei, părul în bucle pe care sînt prinși trandafiri, iar la urechi are cercei în formă de clopoței, la gît are colier din perle pe un lanț de aur. Ca îmbrăcăminte aceasta poartă o cămașă roșie, lungă pînă la pămînt, din brocart, avînd dantelă azurie la gît. Peste cămașă este acoperită cu o mantie cu mîneci scurte pînă la cot, din damasc cafeniu, lucrat cu blană de samur. Privirea prințesei este ușor umbrită de o oarecare tristețe. Ca și Ruxandra, ea poartă la gît un frumos lanț gros de aur din fire împletite, ce-i atîrnă de ambele părți pînă aproape de genunchi [60].

Din perioada căsătoriei ei s-a păstrat un interesant portret literar făcut de un contemporan, E. W. Happel : „Fiica cea mai mare a principelui Vasile, Maria — scria acesta — este o domniță cu relații puternice și întinse, cu însușiri atrăgătoare și într-un cuvînt înzestrată cu toate acele daruri prin care asemenea înalte fețe se pricep să atragă și să far-

[57] Arh. St. Buc., Mrea Aron Vodă, II—2.
[58] Hurmuzaki, III, supl. 2, p. 9—10.
[59] *Ibidem*, p. 13.
[60] Dobjanschi, Simion, p. 58, pl. 14—16.

www.dacoromanica.ro

mece spre a cîștiga prietenia semenilor lor" [61]. În fine, tot Maria mai este prezentată într-un tablou realizat după 1661 de un pictor olandez din Rotterdam, anume Abraham van Westervelt, care în anii 1650 — 1653 s-a aflat în slujba ducelui lituan Janus Radziwill, soțul ei. Tabloul o înfățișează pe aceasta îmbrăcată în costum tipic lituano-polon; trăsăturile feței sînt armonioase, sprîncenele negre ușor arcuite și mai subțiri, ochii au o privire vie, gura mică și cărnoasă. Pe cap poartă un tulpan care-i cade pe umeri, peste care este așezată o pălărie cu bor înalt, din care se ivește o egretă. Principesa poartă în păr împletiți trandafiri de stofă fină, iar în urechi cercei împodobiți cu perle, la gît un șir dublu de perle. Tot ca podoabe mai sînt 4 șiraguri groase de mărgele din perle grupate în cartușe de cîte 24, de care atîrnă cîte un medalion de aur. Principala sa îmbrăcăminte este o rochie albă lucrată cu dantele, peste care poartă un pieptar din stofă încheiat cu găitane. Tabloul are o inscripție și anume: Marya Mohilanka palat. Moldaviae Filia exor. P. Iannus Radziwill Ducis Burze Dubinski S.R.L. Princ. Palat. Viln. Dicisse premi exercitus um MDL Nupta 1645 + 1661.

Căsătoria ei cu principele J. Radziwill (care era mult mai în vîrstă decît ea, el fiind născut în 1612) a durat numai 10 ani, deoarece soțul ei a murit la 31 decembrie 1655, la Tukocin. Doi ani mai tîrziu, Bogdan Hmelnițki, hatmanul cazacilor zaporojeni, solicita într-o scrisoare adresată lui Alexei Mihailovici, țarul Rusiei, să o ia sub ocrotirea sa pe văduva Maria Radziwill, căreia îi fuseseră luate toate moșiile de către mareșalul Zaviș al Lituaniei [62]. Nu se știe ce s-a mai întîmplat cu ea după această dată; oricum a murit tînără, la numai 34 ani, la Liov și a fost îngropată la biserica Sf. Treime din Slucz.

Despre cealaltă fiică, Ruxandra, s-au păstrat pînă acum destul de puține date. Născută după 1632, probabil în 1633, aceasta, ca și sora ei mai mare, a primit o educație aleasă, în limba greacă și latină [63]. Pe cînd avea numai 9 ani, tatăl ei a logodit-o cu fiul dragomanului Veneției din Constantinopol, logodnă care, după cîțiva ani, a fost anulată. Unicul ei portret din vremea copilăriei — avea numai 8 ani — se păstrează pe tabloul votiv al bisericii Trei Ierarhi din Iași, un portret de fapt incomplet, fiind deteriorat de vremuri. Tînăra principesă poartă pe cap o pălărie de modă polonă ca și sora sa Maria, este de presupus că avea părul buclat (pictura este distrusă) și împletit cu un trandafir, are la gît un colier din perle, legate cu fir de aur. Era îmbrăcată cu rochie de damasc albastru, cusută cu perle, peste care avea o mantie cu mîneci scurte de culoare roz, căptușită pe margine cu blană de samur; ca și sora sa purta la gît un colan de aur împletit, petrecut de după gît și atîrnînd pînă la genunchi de ambele părți ale trupului [64].

După căsătoria Mariei cu prințul J. Radziwill, în 1645 ea a fost trimisă la Constantinopol în calitate de ostatecă, la cererea Înaltei Porți, unde a stat cîțiva ani, pînă în 1649, timp în care a învățat limba turcă [65]. Un raport venețian din 20 august 1649 relata că la acea dată era plecată spre țară, eliberată la insistențele tatălui ei [66]. Ulterior, după

[61] *Călători străini*, V, p. 643.

[62] *Documenti Bogdana Hmelnitkago, 1648—1657*, Kiev, 1961, p. 568—569; F. Babinger, *op. cit.*, vezi tabelul; Oltea Nistor, *op. cit.*, p. 37.

[63] V. A. Urechia, *Biserica din cetatea Neamțu* ..., p. 13—14.

[64] Dobjanschi, Simion, p. 57, pl. 14—16.

[65] *Călători străini*, VI, p. 307.

[66] Hurmuzaki, IV, part. 2, p. 572.

www.dacoromanica.ro

cum se știe, s-a măritat cu Timuș Hmelnițki, fiul hatmanului cazacilor zaporojeni, la 1 septembrie 1652. Din căsătorie a rezultat un fiu, născut un an mai tîrziu. După moartea soțului ei, la 15 septembrie 1653, ea s-a stabilit la Rașkov, apoi la Subote, o suburbie a Cehrinului, unde în 1656 l-a primit pe călătorul sirian Paul de Alep, care a constatat că ea învățase și limba rusă, în timpul ședерii ei în Ucraina [67]. Aici ea a primit scrisori de la fratele ei Ștefan, ajuns domn al Moldovei, și de la tatăl ei Vasile Lupu, închis la Edicule în Constantinopol, prin care îi cereau să revină în Moldova, dar aceste intervenții au rămas fără ecou. Se spune că fratele ei Ștefan ar fi trimis chiar o armată să o aducă de acolo cu forța, dar fără nici un rezultat [68]. Întoarsă în Moldova în 1666, s-a stabilit în ținutul Hîrlău pe moșia sa Deleni, unde o aflăm și

Fig. 6 — Tabloul votiv al bisericii Trei Ierarhi din Iași, ctitoria lui Vasile Lupu, refăcut în sec al XIX-lea.

[67] *Călători străini*, VI, p. 307 și nota 77.
[68] Costin, p. 195.

www.dacoromanica.ro

în 1673, ducînd o viaţă luxoasă [69]. Un deceniu mai tîrziu se afla în Iaşi, iar în toamna anului 1686 la cetatea Neamţului, ca refugiată în urma pătrunderii în ţară a armatei polone — sub comanda regelui Jan Sobieski, aflată în război cu otomanii. În timpul acestei campanii o ceată de cazaci zaporojeni, care lupta alături de poloni, îndrumată de postelnicul N. Krupenschi, a atacat cetatea Neamţului, pe care a ocupat-o şi jefuit-o, ucigînd printre alţii şi pe domniţa Ruxandra, fosta soţie a lui Timuş Hmelniţki. Într-o scrisoare a lui Iacob patriarhul de Constantinopol, din 20 aprilie 1689, se relatează „că viind craiul leşesc pen ţara Moldovei lovit-au o seamă de cazaci la cetatea Neamţului şi fiind acolo închisă domniţa Ruxandra, dobîndit-au cazacii cetatea şi au luat toată avuţia doamnei Ruxandra, şi i-au tăiat şi capul" [70]. Evenimentul avea să fie menţionat cîteva decenii de-a rîndul în numeroase documente privind proprietăţile mănăstirii Neamţ, pînă în primul deceniu al sec. al XVIII-lea [71].

A doua soţie a lui Vasile Lupu a fost doamna Ecaterina, cu care s-a căsătorit în 1640, la un an de la decesul Tudoscăi doamna. Aceasta era de neam cerchez, din Caucaz, şi a ajuns în Moldova fiind adusă de boierul Nicolae Catargi, care a plecat în Circazia în vara anului 1639 pentru a căuta lui Vasile Lupu o nouă soţie, condiţia era ca aceasta să fie frumoasă şi tînără. Un călător italian, Niccolo Barsi da Lucca, s-a întîmplat să fie şi el atunci în Crimeea, pe unde s-a întors vistiernul Nicolae Catargi cu noua soţie a lui Vasile Lupu. El povesteşte că noua soţie a domnului se numea Ecaterina şi făcea parte dintr-o familie de cerchezi înstăriţi. Dar, cum era obiceiul în acea vreme, ea a fost cumpărată de la părinţii ei (tatăl primind 1 000 galbeni, iar mama 500 galbeni). Ajuns în Crimeea, convoiul boierului moldovean — care era însoţit de 60 de moldoveni — împreună cu noua soţie a lui Vasile Lupu s-a oprit la Baccesarai, unde a plătit hanului un dar de 1 000 galbeni. Hanul, de fapt, era cumnat cu Vasile Lupu avînd de soţie pe o soră a Ecaterinei. De aici, convoiul a pleçat spre ţară, hanul dînd boierului moldovean şi o gardă de 500 tătari crîmleni pînă la graniţa Moldovei. Pe drum însă, convoiul a străbătut stepa Nogai şi a ajuns la Nipru, la Oceacov. Aici se afla în trecere paşa din Silistra, care fermecat de frumuseţea Ecaterinei cercheza, a poruncit lui N. Catargi să i-o lase lui. Cum era şi firesc, acesta s-a opus, spunînd că Ecaterina era logodnica domnului Moldovei. El a fost sprijinit şi de comandantul gărzii tătarilor care-l însoţea. Era într-adevăr atît de frumoasă Ecaterina cerchez? Călătorul italian o descrie astfel: „avea toate calităţile pe care Afrodita le dă unei femei pentru a o numi frumoasă. Ochii negri, mîinile lungi şi subţiri, dar pline, mijlocul mlădios, gura mică cu buze nu prea mari, şi albă cu totul, astfel se părea că toate graţiile îşi aşezară reşedinţa în chipul ei frumos" (teneva tutte quelle condizioni che Venere dona a una donna per ch'amarsi bella. Haveva un occhio negro, la mano lunga et affilato, la piena, stretta in cinturia, la bocca picciole con il labro non molto grosso, e bianca in tutto talmente che pareva che le grazie nella di lei persona havessero la loro rezidenza collocato) [72]. Dar paşa din Silistra a insistat şi pentru că nu voia în nici un chip să renunţe, ameninţînd suita moldovenească şi tătară că o va lua cu forţa, a trebuit să

[69] Aurel Ghcorghiu, *Crucea domniţei* ..., p. 667—669.
[70] Arh. St. Buc., Mrea Neamţ, LVIII—1; V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 19.
[71] Arh. St. Buc., Mrea Neamţ, LX—9, LVIII—60, LXIII—21; Iorga, *Geschichte*, p. 133.
[72] Hurmuzaki, IV, part. 2, p. 505; Oltea Nistor, *op. cit.*, p. 18.

www.dacoromanica.ro

Fig. 7 — Tabloul votiv de la biserica Golia.

www.dacoromanica.ro

se ajungă la negocieri, în sensul că s-au trimis agenți cu scrisori la hanul Crimeei, la Baccisarai, la sultanul Mehmed al IV-lea la Constantinopol și la Iași la domnul Vasile Lupu pentru a se relata cele întîmplate. Așteptarea întoarcerii agenților a durat două săptămîni, timp în care viitoarea soție a lui Vasile Lupu a stat ostatecă la Oceacov. Sosind agenții cu răspuns de la Constantinopol și de la Baccisarai ca pașa să elibereze pe ostatecă, sub amenințarea că va fi pedepsit dacă încalcă porunca sultanului, pașa din Silistra a fost nevoit să renunțe, nu însă fără a lua mai întîi un dar de 3 000 galbeni de la Vasile Lupu și un alt dar de 200 galbeni de la boierul N. Catargi. De la Oceacov s-a continuat călătoria convoiului în care era adusă noua soție a lui Vasile Lupu încă trei săptămîni pentru a ajunge la hotarul Moldovei [73].

O descriere a doamnei Ecaterina ne-a lăsat un călător străin care s-a aflat la Iași în timpul căsătoriei Mariei cu prințul J. Radziwill, deci în 1645, la cîțiva ani de la căsătoria Ecaterinei cu Vasile Lupu : „Doamna purta un mic gugiuman maro de jder — scrie acesta — pe care strălucea o diademă regală de diamant. Rochia ei din stofă albă cu poale lungi, piept scurt și mîneci strîmte se prinde la cingătoare cu niște paftale de rubin, deasupra era aruncată o manta de stofă verde presărată cu aur, mînecile erau lungi, căptușite cu stofă mohorîtă și garnisită cu soboli, mantia sa cobora mai jos de genunchi. O salbă de mărgăritare învrestată șerpuia în jurul gîtului ei alb ca de lebădă, smaraldele erau împrăștiate cu îmbelșugare" [74].

Ecaterina doamna mai are un portret reușit pe tabloul votiv al bisericii Golia din Iași, unde se află înfățișată împreună cu Vasile Lupu și fiul ei, Ștefăniță. Ea poartă pe cap o pălărie de modă polonă, surguciu din pietre prețioase, în care sînt prinse pene de cocor. Fața doamnei apare rotundă, cu sprîncenele groase și arcuite, ochii vioi și pătrunzători, exprimînd o fire energică. Nu trebuie uitat faptul că portretul este făcut în anii 60 ai sec. XVII, după ce doamna dăduse viață la trei copii. Ca podoabe, ea poartă cercei mari, cu pietre scumpe, un colier de perle și trandafiri prinși în păr, deasupra urechilor. Haina doamnei,confecționată din brocart cu flori mari, are mîneci scurte mai sus de cot și margini din blană de samur. Rochia sa cu mîneci lungi are o dantelă la gît. Peste îmbrăcăminte poartă un lung și gros colier din fire de aur împletit, petrecut de două ori pe după gît, ca apoi să coboare pînă la jumătatea corpului; în mînă are o năframă.

După ce a devenit doamnă a Moldovei, Ecaterina l-a secondat pe Vasile Lupu în tot timpul, însoțindu-l la primirea soliilor, la serbările date la curte, la ospețe, la nunta celor două fiice ale sale etc. În timpul crizei politice din primăvara anului 1653 a luat calea pribegiei, în Polonia, iar în toamna aceluiași an, se afla în cetatea Suceava, asediată de trupele lui Gheorghe Ștefan și aliații acestuia. O scrisoare din Lemberg, din perioada asediului (din 6 august), relatează refuzul Ecaterinei doamna de a accepta capitularea și a preda tezaurul domniei [75]. Din această vreme s-a mai păstrat o însemnare pe un liturghier de la mănăstirea Dragomirna, din care rezultă că această carte de cult, danie de la Constantin Movilă în 1610, ferecată în aur și argint, fusese furată de ca-

[73] Oltea Nistor, *op. cit.*, p. 20—22.

[74] Missail, *Epoca*, p. 124—125; Oltea Nistor, *op. cit.*, p. 33.

[75] Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 228.

www.dacoromanica.ro

zacii lui Timuş Hmelniţki, dar că ea a răscumpărat-o, pentru ca apoi s-o dăruiască din nou mănăstirii [76].

După moartea fiului ei, lîngă care s-a aflat pe timpul domniei acestuia, s-a reîntors la Constantinopol şi, văduvă, a locuit în palatul ei de pe malul Bosforului, aşa cum se relatează într-un raport austriac [77]. Aici a stat pînă după moartea lui Eustratie Dabija, cînd s-a întors în Moldova şi a locuit o vreme la Iaşi. În 1666 ea se afla în capitala ţării şi făcea danii unora din slugile sale. Actul dat în acest scop lui Iane stolnicul poartă pe el şi pecetea inelară a fostei doamne a Moldovei, avînd pe ea capul de bour cu stea între coarne şi iniţialele GKZM, adică Gospodina Katerina Zemle Moldavskoi [78].

Ecaterina doamna a avut cu Vasile Lupu trei fii : *Ştefan*, *Ioan* şi *Alexandru*. Primul este numit deseori de Miron Costin Ştefăniţă, iar tîrziu, după ce a ajuns domn, şi Papură vodă. Al doilea este menţionat în poema elegiacă a patriarhului Atanasie Patellaru şi a trăit cel puţin pînă în 1648. Al treilea, de asemenea, este menţionat într-un hrisov din 31 martie 1648 [79] al lui Vasile Lupu către Schitul cel Mare din Polonia.

Se pare că Ioan şi Alexandru au murit la o vîrstă fragedă şi numai Ştefan a trăit mai mult. De mic copil, iniţiat în tainele protocolului diplomatic, acesta este semnalat la unele ceremonii desfăşurate la curtea domnească, de exemplu la nunta domniţei Ruxandra cu Timuş Hmelniţki [80]. În timpul crizei politice din 1653 el a luat calea pribegiei împreună cu întreaga familie domnească, ajungînd pînă la Cameniţa, unde se afla în iulie acelaşi an [81], apoi s-a aflat la cetatea Suceava pe cînd aceasta a fost asediată de Gheorghe Ştefan, noul domn al Moldovei şi aliaţii săi din Transilvania şi Polonia. După capitularea cetăţii Suceava, împreună cu mama sa Ecaterina doamna, a stat ostatec la Buciuleşti, pînă în 1658, după care a plecat la Constantinopol, unde l-a întîlnit pe tatăl său închis la Edicule. Datorită intervenţiilor lui Vasile Lupu el a dobîndit în capitala Imperiului otoman noi învăţături pentru a completa studiile întrerupte, a fost iniţiat în problemele politice otomane şi apoi introdus în anturajul marelui vizir Mehmed Küprülü paşa, datorită căruia a obţinut firman de domnie în Moldova în toamna anului 1659, dar nu înainte ca tatăl său să plătească 300 pungi de reali, o mare cantitate de plocoane în blănuri şi bijuterii sultanului, marelui vizir şi înalţilor dregători ai Înaltei Porţi [82].

Istoricii care au studiat viaţa lui au ajuns la concluzia că Ştefan nu s-a bucurat de o sănătate bună, ca a tatălui său, despre care Miron Costin afirma în cronica lui că era „ca un leu şi la hire şi la trup" [83]. În schimb, cronicarul Ion Neculce îl prezintă în *O samă de cuvinte* ca fiind „domn tînăr, dezmierdat şi inimos" [84].

Ca domn al Moldovei, numai doi ani (1659 — 1661), el nu s-a ridicat la înălţimea talentului politic şi diplomatic al lui Vasile Lupu. Din aceste motive n-a întreţinut, cum ar fi fost firesc, relaţii bune, nici

[76] V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 22.
[77] Iorga, *op. cit.*, IV, p. CCCIX şi nota 8.
[78] Arh. St. Buc., Mrea Cetăţuia, XII—1—6.
[79] Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 126—127.
[80] *Călători străini*, V, p. 174.
[81] *Relaţiile*, II, p. 241.
[82] Hurmuzaki, V, part. 2, p. 67.
[83] Costin, p. 117; C. Andreescu, C. Stoide, *Ştefaniţă Lupu* ..., p. 37—38.
[84] Neculce, p. 188.

www.dacoromanica.ro

cu bistriţenii şi nici cu tătarii crîmleni. Dimpotrivă, a dat dovadă de lipsă de tact politic [85] .Unele carenţe din domnia sa au putut fi îndreptate ca urmare a faptului că tatăl său, care la Constantinopol îndeplinea funcţia de capuchehaia al său, a reuşit măcar parţial să le remedieze. De aceea, după moartea lui Vasile Lupu, fiul său Ştefan voievod a avut o domnie oarecum agitată şi sortită unei maziliri premature, prin greşelile pe care le-a săvîrşit într-un timp scurt. Astfel, el a atacat pe cazacii zaporojeni la Raşcov sub pretext că urmărea să aducă cu sila în Moldova pe sora sa, doamna Ruxandra [86], apoi a participat la campania otomană din Transilvania contra principelui Gheorghe Rákóczi II [87], pentru a-l sprijini pe Acaţiu Barciai să obţină tronul acestei ţări. Drept urmare, Constantin Şerban, fostul domn al Ţării Româneşti, aflat în pribegie la cazacii zaporojeni, a efectuat o expediţie în Moldova, cu ajutorul acestora, pentru a-l scoate din domnie, acţiune reuşită în iarna anului 1660 — 1661, timp de aproape trei luni. Numai cu ajutor otoman el va redobîndi domnia Moldovei în primăvara anului 1661. Aceste campanii militare au contribuit la sărăcirea locuitorilor ţării, sporită de efectele dezastruoase ale unei secete care a provocat o foamete rămasă mult timp în amintirea contemporanilor, cînd populaţia a fost silită să mănînce papură în loc de grîne; atunci i-a ieşit domnului porecla de Papură vodă. Lipsit de talent şi experienţă, el nu a reuşit să facă faţă tuturor greutăţilor inerente unei domnii, cînd trebuia în acelaşi timp să manifeste ataşament faţă de Înalta Poartă pe de o parte, iar pe de alta să colaboreze cu boierii, în parte devotaţi fostului domn Constantin Şerban şi în totalitate avizi să acapareze ocinile aparţinînd răzeşilor. Din aceste motive, încercările de a remedia unele din aceste carenţe ale conducerii sale s-au dovedit insuficiente, mai ales că moartea prematură, din toamna anului 1661, cînd nu împlinise nici 21 ani, i-a întrerupt activitatea [88]. Un singur portret în întregime ni s-a păstrat de la Ştefan, fiul lui Vasile Lupu, şi anume cel de pe tabloul votiv al bisericii Golia din Iaşi al cărui ctitor era, unde este înfăţişat împreună cu tatăl său şi cu Ecaterina doamna. Tînărul principe apare purtînd pe cap o căciulă cu vîrful îndoit pe care este prins un surguciu din pietre preţioase şi cu pene de cocor, avînd faţa ovală, sprîncenele frumos arcuite şi ochii iscoditori. Pe umeri poartă un caftan de tip oriental, îmblănit pe dinafară, sub care are un anteriu din stofă de brocart venetian cu mîneci, iar în mîna dreaptă ţine o năframă. Un altul, incomplet, ar fi cel de pe fresca de la mănăstirea Hlincea, unde se află alături de tatăl său, ambii ctitori ai lăcaşului. Din păcate, acest portret este mutilat la figură în mare măsură. S-au mai păstrat vizibile căciula din blană cu vîrful îndoit, sprîncenele frumos arcuite, ochii şi gura. Ştefan voievod este îmbrăcat cu un anteriu lung pînă la calcîie, închis cu nasturi la piept, peste care este încins cu un brîu lucrat din fir de aur prins cu o pafta de argint aurit. Peste anteriu el poartă o mantie prinsă la gît, cu poalele date în părţi lucrată din brocart, pe care sînt imprimate flori mari. În mîna dreaptă poartă o năframă, iar în stînga un pergament derulat, avînd un text religios, sau hrisovul de ctitorie al lăcaşului. Nici unul din copiii lui Vasile Lupu n-au avut urmaşi care să le supravieţuiască, deci familia s-a stins.

[85] C. Andreescu, C. Stoide, *op. cit.*, p. 39.
[86] Costin, p. 195.
[87] C. Andreescu, C. Stoide, *op. cit.*, p. 49—52.
[88] Costin, p. 201; C. Andreescu, C. Stoide, *op. cit.*, p. 167.

www.dacoromanica.ro

Capitolul II

Vasile Lupu înainte de domnie

Despre copilăria şi tinereţea lui Lupu Coci se ştie destul de puţin. Ca fiu de boier care deţinea o însemnată dregătorie la Curtea domnească, crescut în mediul orăşenesc, el trebuie să fi primit o educaţie corespunzătoare membrilor clasei boiereşti din care făcea parte. Dimitrie Cantemir arată că în sec. al XVIII-lea (afirmaţia fiind valabilă şi pentru secolul precedent) „boierii mai mari dădeau pe fiii lor, îndată ce ieşeau din adolescenţă, ca slujitori în casa unui boier mare . . . după ce învăţase timp de trei ani obiceiurile Curţii şi dobîndise deprinderi mai elegante, tot boierul îl ducea la domnitor şi izbutea, prin intervenţia lui, să fie numiţi între cameriştii marelui divan şi după un an în pretoriul cel mic şi apoi erau trecuţi la spătărie"[1]. Ţinînd seama de societatea în care a trăit Lupu Coci, credem că el n-a făcut excepţie de la această tradiţie existentă de mai multă vreme în rîndul clasei boiereşti. Totodată, trebuie să avem în vedere că el a trăit într-o epocă în care cultura greacă era considerată ca fiind singura capabilă să contribuie la emanciparea intelectuală. De aceea, este de presupus că viitorul domn al Moldovei a primit o educaţie grecească prin intermediul unor preoţi sau călugări localnici, sau a unor *dimohiadasacalos* sau *katihighitis*, angajaţi în casa marelui postelnic Nicolae Coci. Cît priveşte limba în care a deprins învăţătura tînărul Lupu Coci, cea maternă a fost limba română, care a predominat asupra celei paterne, dialectul aromân. Unii din contemporanii săi au făcut cîteodată observaţii asupra faptului că în vremea cînd era domn al Moldovei Vasile Lupu ar fi folosit rareori în vorbire cuvinte din limba aromână. Această caracteristică a limbii sale materne o mai întîlnim şi în paginile unei scrisori adresată de el fratelui său Gheorghe hatmanul, după pierderea domniei [2], fapt care l-a determinat pe istoricul N. Iorga să afirme că Vasile Lupu scria oarecum prost româneşte. Din hrisoavele ca şi din unele scrisori rămase de la el constatăm că în perioada dinainte de domnie, ca mulţi alţi mari dregători, el semna numai cu prenumele, la care adăuga şi funcţia, de exemplu, în 29 mai 1631 el semna culitere greceşti numele său românesc „Loupoul, marele vornic" [3]. După ce a ajuns domn, semnătura sa este redată cînd în greceşte, cînd în slavoneşte (Ioannis Basileus vaivodas sau Io Vasilie vaivoda)[4].

[1] D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Bucureşti, 1973, p. 285.
[2] Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 30—31.
[3] Arh. St. Buc., Documente istorice, XLII—61.
[4] Hurmuzaki, XIV, part. 1, p. 138, 179; XV, part. 2, p. 1 009, 1 070, 1 197; DRH, A, XIX, p. 622—623; XXII, p. 130, 255.

www.dacoromanica.ro

În ceea ce privește instrucția pe care a primit-o în tinerețe, se poate considera că lui Vasile Lupu îi erau cunoscute operele unor mari filozofi greci ai antichității, cronicari bizantini sau celebri legiuitori, începînd din vremea lui Iustinian, pentru că ele i-au servit ca model în legiuirile scrise pe care le-a dat Moldovei în timpul domniei.

Însemnări de mai tîrziu confirmă aceste lecturi ca și altele. Ne referim la mărturia lui Paul de Alep, din 1653, care afirmă că a remarcat la Vasile Lupu învățătură aleasă, culeasă „din cărți vechi și noi și turcești" [5].

Astfel pregătit Lupu Coci a păşit de timpuriu în rîndul dregătorilor din Țara Românească, însă din vremea domniei lui Radu Mihnea (1611 — 1616) ca postelnic, fiind subaltern al marelui postelnic Bernando Borusi. Dintr-un act din 2 martie 1616 rezultă că la acea dată el era postelnic, iar fratele său Gavriil paharnic, ambii „fiii Cocei biv vel agă" [6]. După moartea lui Nicolae Coci, produsă probabil la începutul anului 1616, familia sa a trecut sub protecția domniei; de altfel, așa se explică faptul că cei doi frați, Lupu și Gavriil, aveau dregătorii de la domnie. Aceeași explicație mai are și plecarea întregii familii Coci în Moldova, în august 1616, o dată cu Radu Mihnea care fusese numit domn în țara vecină [7]. Doi ani mai tîrziu îl întîlnim pe Lupu Coci ocupînd și în Moldova dregătorii, de la cele mărunte la cele mai mari, ajungînd la începutul anului 1618 mare comis [8].

Este probabil ca intrarea lui Lupu Coci în rîndul marilor dregători din Moldova, atît de repede după părăsirea Țării Românești, să se fi datorat influențelor rudelor mamei sale, protecției domniei, dar mai ales căsătoriei sale cu Tudosca Băcioc, fiica marelui vornic Costea Băcioc, care l-a pus în situația de a se înrudi cu un număr apreciabil de mari boieri din Moldova. Care erau acum noile sale rude? Mai întîi Dumitru Șoldan, mare vornic, cumnat cu Costea Băcioc; apoi Iordache Cantacuzino, marele vistier, rudă prin soția acestuia, Catrina; Toma Cantacuzino, marele sluger, frate cu cel precedent; Grigore Ureche, cronicarul de mai tîrziu, atunci mare spătar, și cumnat cu Toma Cantacuzino; Pătrașcu Basotă, înrudit cu familia Șoldan, dar și cu familia Cantacuzino; Constantin Ciogolea, marele clucer, nepot de soră cu Dumitru Buhuși; Pătrașcu Ciogolea, mare șătrar, tatăl celui precedent; Miron Ciogolea, frate cu Constantin Ciogolea; Constantin Stîrcea, pîrcălab de Hotin, cumnat cu Costea Băcioc, socrul său. Așadar, prin căsătorie Vasile Lupu s-a înrudit cu nouă familii de mari boieri moldoveni [9]. Cam tot atunci, Lupu Coci s-a înrudit și cu Vasile Banul, vornic de poartă, care a fost naşul fiului său Ioan [10].

Ca urmare a alianței sale matrimoniale cu familia Băcioc și înrudirea cu alte familii de mari boieri, Lupu Coci a promovat dintr-o dregătorie mai puțin importantă, de mare comis, în alta mai bine apreciată de contemporani, aceea de mare vistier, pe timpul domniei lui Gaspar Gratiani (1619 — 1620), cînd s-a familiarizat cu problemele legate de

[5] *Călători străini*, VI, p. 45.
[6] Arh. St. Buc., Documente istorice, MDCXXX-19.
[7] I. Zaborovschi, *op. cit.*, p. 159.
[8] DIR, A, IV, p. 268.
[9] N. Stoicescu, *Legăturile de rudenie dintre domni și marea boierime și importanța lor pentru istoria politică a Țării Românești și Moldovei (sec. XV — începp. sec. XVIII)*, în „Danubius", V, 1971, p. 132—133.
[10] Arh. St. Buc., Achiziții noi, MMDCXCV—3.

www.dacoromanica.ro

fiscalitatea țării, putînd astfel să cunoască mai îndeaproape modul de acumulare al veniturilor țării, dar și de repartiție a cheltuielilor făcute din vistieria Moldovei. Ulterior, sub Alexandru Iliaș (1620 — 1621) și Ștefan II Tomșa (1621 — 1623), Lupu Coci a ocupat succesiv dregătoria de mare vistier și de mare comis [11], iar în timpul lui Radu Mihnea (1623 — 1626) pe cea de mare jitnicer și apoi de mare spătar [12], după cum în timpul lui Miron Barnovschi (1626 — 1629) a ocupat în sfatul domnesc, succesiv, dregătoriile de: mare spătar, mare vistier și mare vornic de Țara de Sus [13], pe timpul lui Alexandru Coconul, Moise Movilă și Alexandru Iliaș, pe cea de mare vornic de Țara de Jos [14]. Nu este exclus ca sub Miron Barnovschi să fi contribuit — este o presupunere — la elaborarea așezămîntului privind pe vecini, deși actul în sine este legat de numele acestui domn [15]. În fine, sub acest din urmă domn s-a bucurat de încrederea deplină a acestuia de vreme ce a îndeplinit și o misiune diplomatică în Transilvania în toamna anului 1626 (septembrie), cînd este întîlnit ca oaspete a Magistratului orașului Cluj, trimis cu un dar de patru cai la principele Transilvaniei din acea vreme, Gabriel Bethlen [16]. Așadar, în cele aproape două decenii trăite în Moldova, înainte de luarea domniei, Lupu Coci a schimbat cîteva mari dregătorii — la unele din ele a revenit de două și de trei ori după o anumită întrerupere — care i-au dat prilejul să se inițieze în cele mai felurite probleme privind viața politică internă și externă a țării.

Interesant ni se pare și faptul că de la sfîrșitul primei domnii a lui Miron Barnovschi (noiembrie 1628) el a ieșit din sfatul domnesc pentru a reapare pe timpul lui Alexandru Coconul ca hatman (1629 — 1630), apoi a părăsit sfatul domnesc pe timpul primei domnii a lui Moise Movilă (1630 — 1631), ca iar să reapară ca mare vornic de Țara de Jos pe timpul lui Alexandru Iliaș (1631 — 1633), în a doua sa domnie [17]. Privită în ansamblu, perioada cînd Lupu Coci a fost mare dregător înainte de domnie este o perioadă de inițiere a sa în treburile țării. Este de presupus că atunci el s-a bucurat de împrejurări favorabile cînd a colaborat cu unii mari boieri, dintre care unii au ocupat chiar tronul Moldovei, cum a fost Miron Barnovschi, fost hatman pe timpul lui Radu Mihnea și rudă cu Movileștii. De asemenea, în acest răstimp el și-a dat seama de incapacitatea unor domni, de influența puternică exercitată asupra lor de grupările boierești, de șovăiala cu care unii domni se deprinseseră în raporturile cu Înalta Poartă, în fine, tot mai mult a înțeles Lupu Coci că în climatul politic intern și internațional al Moldovei intenția sa de a ocupa domnia era realizabilă.

[11] DIR, A, XVII, IV, p. 439—463; V, p. 6, 16.

[12] *Ibidem*, V, p. 337.

[13] *Moldova în epoca feudalismului, documente slavo-moldovenești*, III, p. 201; Arh. St. Buc., Documente istorice, DVI—334; DCCI—21; MCVI—19; DRH, A, XIX, p. 41—42, 142, 207—208, 350—470.

[14] Arh. St. Buc., Documente istorice, DVI—3, 4; DCCI—21; MCVI—19.

[15] P. V. Sovetov, *Razvitie feodalizma i krestiane Moldovii (ocerki istorii renti v XVI-nacale XVIII v)*, Kișinau, 1980, p. 246—247.

[16] Arh. St. Cluj, Primăria orașului Cluj, Socotelile orașului, 17 b/VIII, f. 190.

[17] DRH, A, XXI, p. 46—47, 103, 188—333; Ghibănescu, *Surete*, II, p. 161, 312; *Moldova în epoca feudalismului, documente slavo-moldovenești*, III, p. 274—296; Arh. St. Buc., Mrea Pîngărați, III—42.

www.dacoromanica.ro

În perioada dinainte de a ajunge domn, el a căutat să-şi asigure şi proprietăţi funciare, imobiliare şi mobiliare. Nu se cunoaşte pînă acum decît în mică măsură starea materială avută în Ţara Românească în sensul că se ştie doar că stăpînea un sat, sau parte dintr-un sat, împreună cu fratele său Gavriil.

De asemenea, e greu de ştiut cînd şi cum a început Lupu Coci să obţină moşii şi altfel de bunuri în Moldova. Pînă la obţinerea primei dregătorii la curtea lui Radu Mihnea (1616 — 1619) în Moldova a cumpărat mai mule proprietăţi; astfel, într-o scrisoare din 1660 se menţionează că satul Bubuiogi a fost cumpărat „pe cînd era boier", dăruit apoi unui orheian [18]. Mai apoi la 20 august 1631, Lupu Coci, mare vornic de Ţara de Jos, a cumpărat 1/4 parte din satul Fedeleşeni cu 20 taleri de la un anume Ionaşcu, feciorul Antimiei, nepotul Cozmei [19]; la 26 septembrie 1631, a cumpărat un loc de prisacă din satul Giosenii lui Tamasii (ţinutul Adjud), de la un anume Vasiliie [20]. Unele din proprietăţi le-a dobîndit Lupu Coci şi prin danii de la diferiţi domni. Astfel, în 1629 i-a fost dăruit de către Miron Barnovschi satul Costeşti (Hîrlău) „care fusese domnesc", cu vad de moară pe Jijia, „pentru slujbă credincioasă ţării" şi pentru că a dat domniei un cal şi „bani la visterie". După 12 ani, în 1641 satul era dăruit mănăstirii Trei Ierarhi de către Vasile Lupu voievod; tot ca danie a primit şi „satul Costeşti sub Cojanci din ocolul Tg. Botoşani" [21]. Prin danie a mai fost obţinută în 1631 — 1632 o prisacă cu 20 mătci din hotarul Căcăceştilor (ţinutul Cîrligăturii) de la Vasile Banul, fost vornic de poartă, naşul fiului său Ioan [22].

O bună parte din proprietăţile lui Lupu Coci au fost dobîndite apoi de la socrul său cu prilejul căsătoriei cu Tudosca Băcioc, dar mai ales după ce Costea Băcioc, mare vornic de Ţara de Jos, a fost ucis de turci în toamna anului 1620 [23]. Este vorba de 35 de sate, cu tot atîtea heleştee şi loc de mori în ţinuturile Hotin, Iaşi, Dorohoi, Hîrlău, Soroca, Neamţ, Suceava, la care se mai adaugă 16 firte şi 9 fălci de vie şi 48 sălaşe de ţigani [24]. Tot prin moştenire a mai obţinut, în 1620, şi un loc de casă în Iaşi, în Uliţa Mare, pe care erau construite case cu pivniţe de piatră.

Din perioada dinainte de 1634 se mai cunosc şi alte proprietăţi dobîndite de Lupu Coci şi anume: siliştea Piatra, dăruită de el la 29 martie 1636 lui Gh. Catargi, pîrcălab de Orhei [25]; satul Peştera, fost Movila (Orhei), supus ocolului Tg. Orhei, dăruit la 30 martie 1640 lui Apostol Catargiul; siliştea Dăieni (Iaşi) pe Prut, dăruită la 20 februarie 1641 lui Antoca; satul Răucesti (Neamţ), cu loc de iaz şi mori pe pîrîul satului, supus cetăţii Neamţ, confiscat la 22 martie 1627 de Miron Barnovschi de la Lupu Coci [26]; satul Ruşi (Suceava), obţinut prin schimb de la Miron Barnovschi pentru moşiile Gindăiani sub munte şi Solomoneşti (Neamţ) la 23 martie 1627 [27]; satul Letea (Bacău) cu vii şi mori

[18] Arh. St. Buc., Achiziţii noi, XCI—271.
[19] Ibidem, ms. 818, f. 69.
[20] Ibidem, Documente istorice, LXXII—30.
[21] Ibidem, ms. 569, f. 128; ms. 578, f. 302—303.
[22] Ibidem, Achiziţii noi, MMDCXCV—3.
[23] Costin, p. 72.
[24] Arh. St. Buc., Documente istorice, CLIX—27.
[25] Arh. St. Buc., Achiziţii noi, XCL—9.
[26] Ibidem, Peceţi, 231.
[27] DRH, A, XIX, p. 225—226.

www.dacoromanica.ro

pe Bistrița, dăruit la 6 martie 1641 mănăstirii Trei Ierarh; satul Tohatin (Orhei) pe Nistru, dăruit lui Ionașcu Rusul fost vornic; o baltă de pește în hotarul satului Agiudeni pe Siret, dăruită la 20 iunie 1631 mănăstirii Secul [28]; la acestea se mai adaugă o moară pe Putna, din jos de satul Sîrbi, în hotarul Mircești lor, dăruită tot mănăstirii Secul în 1631.

Rezultă, așadar, că pînă în primăvara anului 1634 Lupu Coci își crease un domeniu boieresc destul de întins pentru a face din el un mare feudal în Moldova. O observație se poate face asupra proveniență acestui domeniu boieresc și anume că doar în mică măsură au provenit din danii domnești. De fapt cu Lupu Coci nu se făcea nici o excepție, deoarece în aceeași situație se aflau și alți boieri, precum și mănăstiri și biserici. Faptul a fost o consecință a restrîngerii ca suprafață a domeniului domnesc, daniile de acest gen fiind destul de rare după 1574. Cercetări recente — P. V. Sovetov — au ajuns la concluzia că astfel de danii erau mai frecvente în primul pătrar al sec. al. XVII-lea comparativ cu cele din al doilea și al treilea pătrar al aceluiași secol [29].

Lunga sa carieră de dregător l-a înzestrat pe Lupu Coci cu deosebite cunoștințe în domeniul financiar, ca mare vistier, în cel militar ca mare spătar și hatman, în cel juridic, ca mare vornic; de asemenea, ca fost postelnic el a fost inițiat în problema relațiilor externe ale țării, ca mare comis, în problema mijloacelor de transport, iar ca logofăt în unele probleme de protocol și ceremonial diplomatic, ceea ce i-a folosit mult viitorului domn.

Unele din aceste dregătorii îi impuneau cunoașterea limbilor străine, de asemenea cunoștințe legate de aprovizionarea Curții domnești, precum și funcționarea cancelariei. Cu astfel de însușiri Lupu Coci era cel mai indicat în primăvara anului 1634 să ocupe tronul Moldovei, după un deceniu în care nu mai puțin de șase domni se perindaseră la tron. La toate acestea se mai adaugă faptul că dispunea de un important domeniu boieresc, de cîteva zeci de sate, precum și de relații de rudenie cu aproape zece case de mari boieri. Averea sa poate fi estimată la cca 50 de sate, poate mai mult, înzestrate cu heleștee, bălți cu pește, prisăci, vite, mori răspîndite în 12 din cele 17 ținuturi ale Moldovei, cu peste 50 de sălașe de țigani, cu sate de vecini, cu case în capitala țării. Astfel el era un mare feudal, cu o puternică bază materială și relații cu boierimea din țară și cea țarigrădeană, precum și cu cercurile politice din Constantinopol.

Ca mulți alți boieri și Lupu Coci a acordat sprijin material bisericii din Moldova și locurilor sfinte, plătind construcția, repararea și înzestrarea lăcașurilor de cult din acele locuri. Astfel, în anii 1630 — 1631, pe cînd era mare vornic de Țara de Jos, a ctitorit biserica Sf. Gheorghe, zisă „Zugravul" de lîngă Vaslui [30]. S-ar putea să mai fi fost și altele, dar știrile documentare în acest sens sînt destul de sumare. De asemenea, o însemnare pe o evanghelie ne dezvăluie faptul că în 1633 (decembrie 14) el a suportat cheltuiala pentru copierea acestei cărți de către ieromonahul Porfirie, care apoi a dăruit-o unei biserici de la Sf. Munte [31].

[28] Arh. St. Buc., Mrea Neamț, CXLII—19, LXIX—5.

[29] P.V.Sovetov, *Issledovanie po istorii feodalisma c Moldavii*, Kisinev, 1972, p. 188—211.

[30] Dobjanschi, Simion, p. 105.

[31] Hurmuzaki, XIV, part. 1, p. 133, 726; Arh. St. Buc., Documente istorice, DXCV—93.

www.dacoromanica.ro

Cît privește obținerea tronului Moldovei de către marele vornic Lupu Coci, aceasta s-a făcut în condiții cu totul deosebite, care într-o oarecare măsură ne dezvăluie unele trăsături ale caracterului său și totodată unele practici mai puțin folosite pînă atunci de predecesorii săi. În fine, ele se deosebesc cu totul de acelea în care a obținut domnia contemporanul său Matei Basarab, domnul Țării Românești cu aproape doi ani înainte, în toamna anului 1632. Multe amănunte în această privință ne procură Miron Costin în cronica sa [32], din care rezută că eforturile lui Lupu Coci s-au concentrat în această direcție cu peste un deceniu mai înainte de a-și atinge scopul, timp în care el a uneltit cînd fățiș, cînd pe ascuns împotriva domnilor aflați pe scaunul țării, atît pentru a-i discredita în fața Înaltei Porți, cît și pentru a-i face nepopulari. Miron Costin a sesizat faptul că el și-a păstrat locul în sfatul domnesc sub mai mulți domni și că la vremea respectivă s-a bucurat pe rînd de favorurile lui Radu Mihnea și ale lui Gaspar Grațiani, care-i fusese naș la căsătoria cu fiica marelui vornic Costea Băcioc.

În 1619 pe timpul cînd era mare vistier, împreună cu socrul său Costea Băcioc, erau principalii colaboratori ai domnului [33] domnul Gaspar Grațiani a fost încurajat de Costea Băcioc să încheie o alianță secretă cu Polonia, după care urma să se răscoale împotriva Înaltei Porți.

Lupu Coci a cunoscut faptul că atunci, mai prudent, el s-a aflat în partida opusă domniei, pentru a fi la adăpost de orice represiune din partea otomanilor. Așa se face că în momentul în care Gaspar Grațiani a trecut fățiș de partea Poloniei — acceptînd instalarea unei garnizoane polone la cetatea Hotin [34] — el s-a opus planului de răscoală antiotomană. Cum era și firesc, această atitudine a atras mînia domnului, care l-a închis sub pretextul că nu justificaese o sumă de bani la visterie, după mărturia cronicarului Miron Costin [35], apoi l-a dat pe mîna călăului să-l chinuiască cu fierul roșu [36]. Se știe că răscoala antiotomană a lui Gaspar Grațiani s-a încheiat cu un mare eșec și cu moartea violentă a acestuia, precum și a lui Costea Băcioc, marele vornic [37].

Un deceniu mai tîrziu, în anii 1629 — 1630, sub Alexandru Coconul, fiul lui Radu Mihnea, în calitate de hatman, Lupu Coci a adus noi servicii Înaltei Porți, în speranța că, cu ajutorul acesteia, ar putea obține mai repede tronul Moldovei. În acest sens, se înscrie respingerea lui Miron Barnovschi, care după ce se refugiase sub protecția Poloniei, a încercat, însoțit de mercenari poloni, să ocupe tronul Moldovei [38].

Un an mai tîrziu, din 1631, a început împreună cu alți mari boieri să se ridice fățiș contra unor domni ai Moldovei, uneltind împotriva lor pe lîngă Înalta Poartă, în scopul ocupării tronului țării. Așa de exemplu, în momentul numirii lui Alexandru Iliaș a doua oară ca domn al Moldovei, Lupu Coci s-a aflat în fruntea boierilor de țară ostili domnului și a făcut parte din solia trimisă la Constantinopol pentru a determina pe mai le vizir și pe sultan să revină asupra hotărîrii luate. Miron Costin afirmă că această solie ar fi numărat peste 50 de boieri mari

[32] Costin, p. 96 108.
[33] I. Zaborovschi, *op. cit.*, p. 161.
[34] Hurmuzaki, supl. II, 3, p. 64.
[35] Costin, p. 68.
[36] Hurmuzaki, IV, part. 1, p. 669.
[37] I. Zaborovschi, *op. cit.*, p. 161.
[38] Costin, p. 95.

www.dacoromanica.ro

și mici [39]. Se știe că atunci Lupu Coci n-a reușit să obțină mazilirea, în schimb a scăpat ca prin minune să nu fie ucis de domn. Mai mult, el a reușit să atragă de partea sa o mare parte din boierimea de țară și din țărănime, adversară grecilor fanariotți urîți de popor, și profitînd de grelele împrejurări economice prin care trecea Moldova în primăvara anului 1633, a contribuit la ridicarea mulțimilor din Iași contra domnului țării. Relatînd acest eveniment Miron Costin afirmă că în acea vreme „au mersu boierii cu toții la Curte și la purcesul domniii, să nu hie pus cu toții, să oprească desfrînata prostime, pozne mare și de-abia prolejuită în vro țară s-ar fi tîmplatu" [40]. În luptele care au avut loc în timpul răscoalei sub zidurile curții domnești și cînd garda domnească a fost făcută inofensivă de răsculați Lupu Coci a fost rănit la cap. El și-a atras de partea sa ataşamentul boierimii de țară, al cărei conducător a fost pentru scurtă vreme [41].

În acele zile dramatice pentru domn, cînd a fost nevoit să părăsească Iașii și chiar țara și să se refugieze la Constantinopol, fapt care i-a atras și mazilirea (aprilie 1633), marii dregători din sfatul domnesc l-au propus ca domn pe marele vornic Lupu Coci. În prealabil, boierii i-au pus acestuia unele condiții și anume să nu sporească dările în țară „striga cu toții să fie Lupul vornicul (domn) — scrie Miron Costin — însă ii da și legături, ce va lua den țară, ce s-ari lega pentru dări, atuncea la acel ales, mai multu să nu ia din țară" [42]. Dar Lupu Coci, care de atunci se arăta autoritar ca viitor domn, nu a acceptat condițiile puse de marea boierime, deoarece el voia să ajungă domn exercitîndu-și de la început întreaga autoritate. Un alt motiv a fost că bănuia pe unii boieri ca avînd încă legături secrete cu fostul domn Miron Barnovschi, aflat în pribegie în Polonia. În orice caz este cert faptul că în 1633 el era hotărît să-l înlăture cu orice preț pe Alexandru Iliaș din domnie; o dovadă o constituie existența unei peceți de domn avînd gravată pe ea anul 1633 (7141), pecete folosită după 1634 la întărirea hrisoavelor.

Lui Alexandru Iliaș, mazilit, i-a urmat la tron, pentru scurtă vreme, Miron Barnovschi, a doua oară, un domn atașat mai mult Poloniei decît Înaltei Porți. Și contra acestui domn a luptat fățiș Lupu Coci, prin toate mijloacele, pentru a-l înlătura de pe tron. După cum se știe, această domnie a durat numai două luni (aprilie—iunie 1633), încheindu-se cu mazilirea și uciderea lui Miron Barnovschi, la care a contribuit din plin marele vornic Lupu Coci, prin denunțul făcut la Constantinopol, privind ataşamentul domnului față de Polonia, „cum de l-or slobozi viu pre Barnovschi vodă, țara Moldovei va fi cu leșii totuna și este ca o iscoadă a leșilor" — scria cronicarul Miron Costin [43]. De altfel, însuși Lupu Coci, mai tîrziu, după ce a ajuns domn, în 1642, mărturisea fapta sa marelui vizir într-o scrisoare, ca o dovadă a ataşamentului său față de Înalta Poartă: „am trimis în mîinile împărătești pe Barnovschi dușmanul jurat al Împărăției turcești, chemîndu-l din Țara Leșească" [44].

[39] *Ibidem*, p. 96.

[40] *Ibidem*, p. 98.

[41] A. Golimas, *Diplomatul Constantin Batiște Veselli Bettimiotul și revoluția Moldovei din primăvara anului 1633*, în „Studii și cercetări de istorie", Iași, 1943, p. 415—416.

[42] Costin, p. 100.

[43] *Ibidem*, p. 102.

[44] Hurmuzaki, IV, part. 1, p. 669.

www.dacoromanica.ro

Ultima încercare, de data aceasta reuşită, a lui Lupu Coci de a ajunge domn al Moldovei a avut loc pe timpul lui Moise Movilă, în a doua domnie a acestuia, scurtă de numai zece luni (iunie 1633 — aprilie 1634), fiul lui Simion Movilă, „om blîndu, un mielu la hire, nelacomu, nemăruia rău" [45], înzestrat cu multe calităţi de om cu suflet, iubitor de pace, ataşat de mica boierime. Domnul a înţeles de la început gîndurile potrivnice ale lui Lupu Coci şi nu numai că nu l-a inclus în sfatul domnesc, dar a încercat să-l facă inofensiv, să-l aresteze prin oamenii săi Cehan vornicul, Roşca vistierul şi Vasile Lanu. Cel în cauză, însă, a prins de veste şi a părăsit în mare grabă oraşul Iaşi, împreună cu cîţiva de-ai săi, găsindu-şi adăpost prin locuri neumblate [46]. Ulterior, cînd s-a aflat în deplină siguranţă, a trecut pe ascuns în Ţara Românească, travestit ca negustor, iar de acolo în sudul Dunării, îndreptîndu-se spre Constantinopol.

Timp de cîteva luni nu s-a ştiut nimic de el, pierzîndu-i-se urma. De altfel, Moise Movilă nu l-a mai urmărit, deoarece în toamna anului 1633 izbucni războiul între Înalta Poartă şi Polonia, tocmai la frontiera de nord a Moldovei, război la care a luat parte şi el cu oşti, alături de otomani, ca şi Matei Basarab, domnul Ţării Româneşti [47]. Din multiple motive, campania otomană contra Poloniei s-a încheiat cu un eşec, la care au contribuit şi domnii din Principatele române. Aşa se face că întors la Constantinopol, Mehmed Abaza paşa, comandantul trupelor otomane de pe frontul de la Camenița, unde se duseseră luptele cu polonii, l-a acuzat pe Moise Movilă de ataşament făţiş faţă de poloni, fapt care i-a atras mazilirea [48], din partea sultanului Murad al IV-lea.

La vremea respectivă Mehmed Abaza paşa, unul din marii dregători, care se bucura de un deosebit credit în faţa Înaltei Porţi, îl aprecia mult pe marele vornic Lupu Coci nu numai pentru bogăţia sa, dar şi pentru ataşamentul faţă de otomani şi ostilitatea faţă de Polonia [49]. Datorită sprijinului acestuia, dar şi al altor dregători otomani influenţi din acea vreme la Constantinopol, ca Tabani Mehmed paşa marele vizir, Kizlar paşa şi odiosul Curt Celebi, a primit Lupu Coci de îndată firmanul de domnie în partea sultanului, nu fără a plăti mai înainte acest serviciu cu 20 000 de taleri [50]. Oricum, numirea sa ca domn de către Înalta Poartă se făcea fără vreun angajament faţă de boierii din Moldova, care erau puşi în faţa unui fapt împlinit. În acel moment în Ţara Românească era domn Matei Basarab, din septembrie 1632, în Transilvania era principe Gheorghe Rákóczi I, din decembrie 1630; în Polonia era rege Vladislav al IV-lea, din 1632; în Austria domnea ca împărat Ferdinand al II-lea, din 1619; în Moscovia, cum se numea atunci Rusia, era ţarul Mihail Feodorovici Romanov, din 1613; Veneţia era condusă de dogele Francesco Erizzo, din 1631; iar la Roma pe scaunul papal se afla Urban al VIII-lea, din 1623.

[45] *Ibidem*, p. 96.
[46] *Ibidem*, p. 105.
[47] *Ibidem*, p. 108; C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, III, part. 1, Bucureşti, 1942, p. 51; Tahsin Gemil, *Ţările române în contextul politic internaţional, 1621—1672*, Bucureşti, 1979, p. 79—82.
[48] Hurmuzaki, IV, part. 1, p. 652.
[49] N. Iorga, *Cei dintîi ani de domnie ai lui Vasile Lupu, 1634—1637*, Bucureşti, 1900, p. 14.
[50] Iorga, *Istoria*, p. 44; Hurmuzaki, V, part. 1, p. 673; Xenopol, *Istoria*, VII, p. 86.

www.dacoromanica.ro

Capitolul III

Vasile Lupu domn al Moldovei

A. Politica internă

1 Dezvoltarea economică a țării

Domnia lui Vasile Lupu a avut loc în condițiile realizării unui progres în toate compartimentele vieții economice a țării, adică în agricultură, meșteșuguri și comerț : totodată, în vremea sa piața internă și cea externă au cunoscut o adevărată înflorire[1]. Nu în zadar se exprima în cronica sa Miron Costin referindu-se la această epocă, prin cuvintele „Fericită domniia lui Vasilie vodă, în care de au fostu cîndva această țară în tot binele și bivșug și plină de avuție". De altfel, în prima jumătate a sec. al XVII-lea Moldova era cunoscută în lumea europeană prin pămîntul ei fertil, prin importantele ei bogății naturale, prin hărnicia locuitorilor descendenți din daci și din vechii coloniști romani[2], ca și cei din Țara Românească și Transilvania, care se ocupau cu agricultura, creșterea vitelor, păstoritul, viticultura, apicultura, cu practicarea meșteșugurilor și a comerțului[3]. Așa, de exemplu, într-o „relație și informație adevărată despre Moldova", elaborată în 1620 de G.B. Malbi (Montalbano), secretarul lui Gaspar Grațiani (domnul Moldovei, 1619 — 1620), se vorbește despre „marele, mănosul și îmbelșugatul principat al Moldovei"[4].

Rodnicia pămîntului Moldovei a fost apreciată și de misionarul catolic Paul Beke, care în raportul său din 1641 afirma că „pămîntul acesta este atît de roditor încît nici acel al Ungariei, nici acel al Transilvaniei nu-i pot fi asemuite". „Cu foarte puțină muncă — continuă acesta — ei recoltează atîtea bucate de tot felul, încît nici n-ar putea fi vîndute altora decît străinilor". Călătorul străin mai dădea și unele amănunte cu privire la modul de cultivare al pămîntului Moldovei în acea vreme, adică al succesiunii lucrărilor agricole. „La ei, se pare că nu se seamănă sau se ară toamna ci primăvara, cînd este cald, o singură dată către Paști și atunci nu ară atîta, cît rîciie pămîntul ; cu toate acestea ei strîng recolta cea mai bogată și cea mai timpurie în iulie. Nu au grîu „siligo" (o specie de grîu mai productivă — C.Ș.), peste tot locul și nici din belșug, de sînt îndestulați cu grîul cel mai cu-

[1] *Istoria României*, III, p 42.
[2] Costin, p. 108, 203—208.
[3] Olteanu, Șerban, p. 123—243.
[4] *Călători străini*, IV, p. 439.

www.dacoromanica.ro

rat, cu ovăz, orz, ca să nu mai vorbesc, de meiul care le place românilor peste măsură" [5]. Într-un document din anii 1640 — 1660 privind o vînzare de pămînt în ţinutul Putna, valoarea acestuia a fost plătită atunci cu patru merţe de „grîu de vară" [6], ceea ce înseamnă că la vremea respectivă mai exista şi grîu de toamnă, ceea ce ne face să credem că în Moldova, pe timpul lui Vasile Lupu, se făceau două culturi de grîu într-un an.

Cam în aceeaşi vreme călătorul francez Ch. de Joppecourt sublinia într-un scurt istoric al luptelor dintre fiii lui Ieremia Movilă şi Simion Movilă pentru tronul Moldovei în primul deceniu al sec. al XVII-lea „fertilitatea în grîu (bled, fromen) a cîmpiilor Moldovei". Totodată, el remarca bogata reţea hidrografică a ţării, care contribuia la cultivarea unei mari varietăţi de cereale „cîmpiile Moldovei sînt foarte mănoase şi în multe locuri udate de frumoase izvoare şi rîuri care le fac roditoare în grîu, secară, orz, ovăz, mei şi fîn" [7]. Izvoarele documentare ale vremii nu indică şi cultivarea porumbului, dar menţionarea într-un zapis de vînzare a unei săcături în satul Şoldeşti pe Zăbrăuţi (Putna), în 1646, cu 2 lei şi 12 merţe de mălai ne face să credem că pe atunci se practica în Moldova şi cultura porumbului [8].

Desigur că marea cantitate de cereale care se făcea în Moldova în această vreme a fost rezultatul existenţei unor condiţii naturale de excepţie, dar se datorează şi faptului că însăşi calitatea seminţelor era superioară. Aşa de exemplu, Miron Costin relatează că în anii roditori mai ales ovăzul, secara şi grîul dădeau 11 măsuri, iar meiul 12 măsuri, adică dintr-un bob ieşeau 11 şi respectiv 12 [9]. O altă cauză a acestei abundenţe a mai fost şi sporirea suprafeţelor de cultură obţinute prin curături, adică prin crearea de noi cîmpuri agricole, prin defrişarea pădurilor, deseori menţionată în documente [10].

În privinţa cerealelor mai sînt interesante acele date care aduc lămuriri asupra tehnicii cultivării lor, în sensul utilizării asolamentului bienal. Despre acest aspect călătorul italian Niccolo Barsi da Lucca (1633) relatează că în vremea cînd a trecut el prin Moldova cîmpurile de cultură erau „atît de multe încît niciodată nu pot fi semănate toate, ci doi ani se seamănă într-o parte şi doi ani se schimbă ogorul într-alta" [11].

Din punctul de vedere al locului pe care agricultura l-a ocupat în viaţa economică a Moldovei credem că nu sînt lipsite de interes acele referiri din codul de legi al ţării numit *Carte românească de învăţătură* (1646), şi anume acele capitole privind „pravile pentru plugari şi pentru alţi lucrători de pămînt". Aşa, de exemplu, se stabilesc pedepse pentru cei care nu respectau întocmai hotarele proprietăţii funciare, care furau

[5] *Ibidem*, p. 275.
[6] Arh. St. Buc., Mrea Sovcja, VII—5.
[7] Călători străini, IV, p. 383.
[8] Arh. St. Buc., Mrea Brazi, XXXIV—3; Achiziţii noi, MCCCXCIII—1; Ghibănescu, *Ispisoace*, III, partea 1, p. 51.
[9] Costin, p. 231.
[10] Arh. St. Buc., Achiziţii noi, CCVII—4; Mrea Risca, VI—3; Mrea Brazi, XXXII— 5,6; Mrea Adam, V—3; Mrea Pingăraţi, III—25, 53; Arh. St. Iaşi, Documente, CD—11; Th. Bălan, *Documente bucovinene*, II, Cernăuţi, 1934, p.124—125.
[11] *Călători străini*, V, p. 80.

www.dacoromanica.ro

uneltele agricole (sapa, hîrletul, plugul) și produsele agricole, în fine, se stabilesc anumite condiții pentru efectuarea unor lucrări agricole ca aratul ogoarelor, semănatul, seceratul recoltei etc. [12].

Continuînd observațiile sale asupra economiei Moldovei, Ch. de Joppecourt mai constata că în prima jumătate a sec. al XVII-lea odată cu cultura unui mare număr de cereale, locuitorii acordau o atenție deosebită creșterii animalelor. „Locuitorii de la șes cresc un număr de vite de tot felul și chiar bivoli de care se slujesc în loc de boi sau cai la cultura pămîntului" [12bis] Folosirea bivolului ca animal de tracțiune în munci agricole l-a determinat pe același călător să creadă că acest animal era mult cinstit de localnici de vreme ce i-au pus capul în stema țării, purtînd o coroană pe cap, așa precum în vechime egiptenii și-au ales boul Apis, pe care-l venerau pentru folosul ce li-l aducea [13]. Desigur că această explicație este simplistă, lipsită de o bază științifică, întrucît autorul care o folosește nu cunoștea tradiția istorică a creării statului feudal Moldova. În privința animalelor, într-o descriere geografică de la începutul sec. al XVII-lea aparținînd lui Giovanni Botero se susține că pe vremea lui Vasile Lupu boii din țara acestuia erau „foarte mari" și că din Moldova se scotea „un număr foarte însemnat de asemenea boi pentru țările vecine" [14]. Într-o altă descriere geografică, aceea a lui G. A. Magini de la sfîrșitul sec. al XVI-lea, ale cărei date sînt valabile și pentru prima jumătate a sec. al XVII-lea, se precizează că în acea vreme erau în Moldova „cai foarte buni, obișnuiți să ducă la oboseală" [15].

Aceste observații sînt confirmate și de alți contemporani ca, de exemplu, misionarul catolic Paul Beke, care arată că în 1644 Moldova era binecunoscută prin caii foarte buni pe care-i avea, dar și prin oile și boii „atît de mari încît dacă cineva nu i-ar vedea cu ochii abia ar da crezare celui ce i-ar povesti despre ei" [15 bis]. La rîndul său episcopul catolic P. D. Bacșici arăta în 1640 că Moldova din timpul lui Vasile Lupu era bogată „în vaci, boi, oi, miere și unt", că în această țară creșteau „cai foarte frumoși și de preț" [16]. Mulțimea de vite mari și mici poate fi explicată fie prin grija deosebită pe care locuitorii și puterea centrală o acordau creșterii animalelor, fie prin măsurile luate de crescătorii de vite pentru obținerea prin selecționare a unor exemplare de calitate superioară. Din acest punct de vedere Miron Costin se arată un bun cunoscător al condițiilor în care se făcea reproducția la animalele din Moldova din vremea sa. Astfel, el afirmă în *Poema polonă* că o iapă fătа adesea doi mînji, iar o oaie și trei miei deodată; cît privește vaca tînără de trei ani, aceasta putea făta un vițel [17].

În legătură cu numărul de capete de vite din această epocă nu s-au păstrat evidențe contemporane, în schimb, în unele hrisoave de scutire de dări acordate de domnie se întîlnesc din cînd în cînd astfel de date cantitative. Astfel, aflăm că în anii 1639—1640 mănăstirea Trei Ierarhi din Iași poseda 1 000 oi țărănești, care făceau cîte 100 oi domnești, și 500 de

[12] *Carte românească*, p. 54—60.

[12 bis] *Călători străini*, IV, p. 383.

[13] *Ibidem*, p. 383—384.

[14] *Ibidem*, p. 575; M. Lazăr, *Călători străini despre creșterea animalelor în Moldova în sec. XVI—XVIII*, în „Hierasus", Anuar 78, Botoșani, p. 365.

[15] *Călători străini*, IV, p. 587.

[16 bis] *Ibidem*, V, p. 376

[16] *Ibidem*, V, p. 223, 276.

[17] Costin, p. 231; M. Lazăr, *Creșterea animale'or în Moldova în sec. XVII — XVIII în viziunea cronicarilor*, în „Terra nostra", 1981, p. 205.

www.dacoromanica.ro

porci țărănești, care făceau cît 50 porci domnești [18]; tot așa mănăstirea Barnovschi din Iași poseda în 1651 un număr de 1 500 oi și 500 rîmătoi [19]. Sublinierea ce se face în document asupra deosebirii dintre oile țărănești și cele domnești se referă la calitatea lor, în sensul că cele domnești erau calitativ superioare celor țărănești.

În epoca lui Vasile Lupu animalele constituiau, desigur, un bun material destinat pieții sau consumului intern. Totuși, întîlnim foarte frecvente cazuri cînd acestea erau utilizate ca monetă în tranzacțiile comerciale privind bunurile funciare. Astfel, în 1634 o siliște dintr-un sat s-a cumpărat cu 40 oi cu miei, 40 oi sterpe și doi boi tineri, după cum în același an s-a vîndut un sat pentru 40 de oi cu miei, doi cai, doi boi, două iepe cu mînji și patru vaci cu viței [20].

Un an mai tîrziu se cumpărau mai mulți vecini plătindu-se 5 oi, o iapă tînără, doi boi de plug și doi mascuri (porci) [21], iar în 1647 o parte din moșia Tîrgului Tecuci s-a vîndut cu 16 boi de negoț, 30 stupi, doi cai, o iapă, cu mînz, 20 oi și 10 galbeni [22].

În vremea lui Vasile Lupu, Moldova era vestită în rîndul contemporanilor prin podgoriile sale care produceau vinuri al căror renume trecuse de mult hotarele țării. Călătorul francez Ch. de Joppecourt (1619—1620) a remarcat faptul și spune : „se mai văd în această țară (adică în Moldova) multe dealuri foarte plăcute și atît de bogate în vinuri încît nu este îndestulată numai Moldova ci se mai transportă și în Polonia și în alte țări vecine" [23].

Documentele interne din această vreme conțin numeroase știri despre vînzarea și cumpărarea de suprafețe importante de pămînt plantate cu viță de vie. O regiune binecunoscută, care poseda podgorii, era cea de la Cotnari, de lîngă tîrgul cu același nume. Aici aveau vii multe mănăstiri : Trei Ierarhi, Mitropolia Sucevei, Aron Vodă din Iași, Golia din același oraș, Neamț, mănăstirea din Cetatea Neamțului [24] etc. Faima podgoriilor de la Cotnari era cunoscută în rîndul unor călători străini, faimă pe care aceștia au dus-o în toată Europa, de unde aceștia proveneau. Așa de exemplu, unul din ei, misionarul catolic B. D. Bacșici, susținea în 1644 că la Cotnari erau „multe vii pentru că pămîntul acesta dă cele mai bune vinuri din toată țara și toate viile de aici aparțin domnului și boierilor" [25].

O altă regiune viticolă din Moldova era în timpul domniei lui Vasile Lupu cea de lîngă Iași, cu diferite podgorii : Miroslava, Șorogari, Dealul cel Bătrîn, Valea lui Irimia, Obîrșia Vacii, unde posedau zeci de fălci de vie boierii, mănăstirile și chiar tîrgoveții din capitala țării. Din rîndul mănăstirilor menționăm ca posesoare de vii : Sf. Sava, Aron Vodă, Probota, Barnovschi [26]. Călătorul Marco Bandini afirma într-unul din rapoar-

[18] Arh. St. Buc., Ms. 628, f. 673.
[19] Ibidem, Mrea Barnovschi, II—3, f. 1 v—2.
[20] Ibidem, Mrea Doljești, XII—13, nr. 5; Mrea Bisericani, I—18.
[21] Ibidem, Achiziții noi, CLXXV—2.
[22] Ibidem, ms. 656, f. 46v—47.
[23] *Călători străini*, IV, p. 383—384.
[24] Arh. St. Buc., Mrea Neamț, LXXXVII—13, 14; Mrea Pingărați, III—68; ms. 579, f. 64v—75; ms. 628, f. 53v.
[25] *Călători străini*, V, p. 237.
[26] Arh. St. Buc., Mrea Sf. Sava — Iași, XXXVI—13; Mrea Aron vodă, II—21; Mrea Probota, XIV—5; Mrea Barnovschi, XV—14; ms. 628, f. 53.

www.dacoromanica.ro

tele sale expediate Curiei papale că în 1646 în Moldova la Iaşi, în părţile de nord şi de sud ale capitalei ţării, se aflau plantate vii [27].

Acelaşi călător străin afirma apoi că cele mai multe vii se cultivau într-adevăr pe dealurile de la Cotnari, dar cantitatea cea mai mare de vin se obţinea din părţile de sud ale ţării [28]. Într-adevăr, este vorba de cîteva regiuni viticole aflate în ţinuturile Putna, Covurlui, Fălciu, Tecuci. Aşa de exemplu, în ţinutul Putna erau renumite viile de la Vităneşti, Crucea de Jos, Găgeşti, Odobeşti [29], cele din ţinutul Fălciu de la Huşi şi Dealul Dricului [30], cele din ţinutul Tecuci, de la Nicoreşti [31].

De obicei, viile se lucrau din vechime în aceleaşi regiuni şi pe o suprafaţă în concordanţă cu interesul pe care-l manifesta această preocupare în rîndul localnicilor ; cu timpul, însă, la suprafeţele vechi se adăugau altele noi obţinute prin curături ; aşa de exemplu, în 1639 monahul Partenie, unul din ctitorii mănăstirii Soveja, şi-a făcut o vie cu „osteneala şi cheltuiala sa" în pădure „pe un loc pustiu", pe o măgură domnească, după despădurire [32].

Tot atît de apreciată era în Moldova, pe timpul lui Vasile Lupu, apicultura practicată de localnici din timpuri străvechi. Numeroase sînt în acest sens documentele în care sînt menţionate vînzările şi cumpărările de prisăci, unde se produceau mari cantităţi de miere şi ceară. Numărul stupilor dintr-o prisacă se ridica de obicei la cifra zecilor, astfel în 1639 mănăstirea Secul poseda o prisacă de stupi cu 80 de mătci, după cum mănăstirea Tazlău avea o prisacă de 100 de mătci, iar mănăstirea Bisericani, o stupină de 200 stupi. Cea mai mare prisacă surprinsă în documente este aceea cu 1 000 stupi aparţinînd mănăstirii Bisericani [33]. Despre produsele obţinute în prisăci ne-au lăsat unele aprecieri călătorii străini, care au trecut prin Moldova în epoca lui Vasile Lupu. Unul din ei, Paul Beke, afirma în 1641 că „mierea se produce în mare cantitate şi de bună calitate, mierea şi ea este în aşa mare belşug — încît în unele locuri roua de dimineaţă este la gust dulce ca mierea" [34].

Deasa reţea hidrografică a ţării, dar mai ales popularea apelor de munte şi de şes cu peşte a făcut ca în această vreme piscicultura să cunoască un avînt deosebit. În acest sens, misionarul iezuit Paul Beke afirma în 1644 că Moldova se poate mîndri cu „locuri şi iazuri înaintea altor ţări, de aici mulţimea de necrezut a peştilor", iar călătorul străin Marco Bandini considera în 1646 că Moldova abundă în peşti mici, dar tot el adăuga că „nici chiar în Italia, partea cea mai vestită a lumii, nu am văzut peşti atît de frumoşi şi mici « funduli » de soiurile acestea" [35]. Din această cauză valoarea bălţilor cu peşte era mult apreciată de unii stăpîni de pămînt, care se străduiau să cumpere moşii, care posedau şi ape

[27] *Călători străini*, V, p. 328.
[28] *Ibidem*, p. 326.
[29] Arh. St. Buc., Mrea Neamţ, LXIX—20; Mrea Bîrnova, X—9; Mrea Bistriţa, II—28, nr. 3, 6; ms. 656, f. 36v; DRH, A, XXII, p. 206—207.
[30] Ibidem, *ms.* 579, *f.* 74v—75; *ms.* 628, *f.* 635.
[31] Ibidem, Achiziţii noi, MMDCCLXXV—5; ms. 628, f. 214; Mrea Adam, V—3; Mrea Nicoriţa, I—3.
[32] Ibidem, Mrea Soveja, IX—8, 9; X—3.
[33] Ibidem, Mrea Neamţ, CXIII—10; Mrea Sf. Sava — Iaşi, XXXII—7; Mrea Bisericani, I—25, 26; II—3,f. 1—2.
[34] *Călători străini*, V, p. 276.
[35] *Ibidem*, p. 276, 326.

www.dacoromanica.ro

curgătoare și stătătoare cu fond piscicol [36]. Unii observatori străini contată că în această vreme sînt preocupări pentru crearea artificială a iazurilor cu pește. În acest sens stă mărturie afirmația misionarului catolic B. D. Bacșici, din 1641, privind măsurile luate la începutul domniei de către Vasile Lupu pentru construirea unui iaz cu pește lîngă palatul domnesc din Iași : „la marginea orașului, pe lîngă curtea domnească — declară călătorul străin — curge un rîușor nu prea mare și cum se află între două dealuri, domnul a spus să se oprească apa între un deal și celălalt și și-a făcut un lac foarte mare ... și în el se află tot felul de pește" [37].

O zonă foarte spreciată de contemporani în privința bogăției de pește era aceea a Galaților. Aici, în orașul de pe malul Dunării, venise la începutul sec. al XVII-lea negustorul italian Tommaso Alberti, care constata că exista „pește mult și bun, adică moruni proaspeți, nisetri, păstrugă, în cantitate foarte mare și la un preț foarte mic, aproape pe nimic". Cît privește pe misionarul catolic B. D. Bacșici, acesta aprecia în 1641 belșugul de pește la Galați în felul următor : „Orașul acesta are din belșug pește" [38]. Un deceniu mai tîrziu, călătorul englez Robert Bargrave se arăta foarte entuziasmat de mulțimea peștelui, dar mai ales de ieftinătatea sa: „acest oraș (Galați) este foarte bine îndestulat cu diferite merinde, mai ales pește, care este atît de ieftin încît pentru valoarea a 2 pence am avut mai mult decît îndeajuns pentru hrana a 5 sau 6 inși. Printre alți pești — continuă el — ei au mult morun, care din cauza formei sale este socotit aici drept nisetru, crescut peste măsură. Este un pește de o mărime neobișnuită și cu un gust delicios". El mai adăuga că din apele Dunării se prindeau și moruni avînd o greutate neobișnuită, aceștia fiind trași din apele fluviului, după ce au fost prinși, de „șase sau opt bivoli" [39]. Dar fondul piscicol era mare și în apele curgătoare. Astfel, B. D. Bacșici constata (1641) că la poalele unui deal de lîngă orașul Suceava curge un rîu cu același nume, în care se aflau „păstrăvi și alți pești", după cum în apele Siretului, Moldovei, Bistriței mulțimea peștilor era binecunoscută de localnici [40].

Și în privința bogățiior subsolului era vestită Moldova, fie că este vorba de metale prețioase, fie de sare. Într-o descriere geografică aparținînd lui Giovanni Botero se afirmă că în această vreme unele rîuri conțineau în nisipul lor aur și că în țară nu lipseau „nici mine de aur și de argint". De asemenea, un alt geograf italian G. A. Magini relata într-o carte a sa că țara mai este bogată în mine de aur și de argint pe care însă locuitorii „nu le exploatează de teama turcilor" [41]. Faptul era cunoscut în acea vreme și de misionarul catolic Paul Beke (1644), ca unul care a străbătut Moldova și care afirma că „Moldova are ocne de sare — de aici marele belșug de sare —, are în munți vine de aur, de argint și de felurite alte metale, dar locuitorii nu îndrăznesc să le extragă din cauza tiraniei turcești, temîndu-se ca prin luarea lor de către turci țara să nu fie sleită prin munci neîncetate pentru turci" [42]. Cît privește exploatarea

[36] Arh. St. Buc., Achiziții noi, LXX—8, 40; ms. 818, f. 25v—26; Ep. Huși, LXX—8.
[37] *Călători străini*, V, p. 232.
[38] *Ibidem*. IV, p. 360; V, p. 226.
[39] *Ibidem*, V, p. 486.
[40] *Ibidem*, V, p.240, 242, 243, 245.
[41] *Ibidem*, IV, p. 575, 587.
[42] *Ibidem*, V, p. 275.

www.dacoromanica.ro

sării, B. D. Bucsici ne-a lăsat mai multe amănunte. Iată ce scrie acesta în 1641 : „în jurul acestui oraş (este vorba de Tg. Trotuş), se găsesc ocne, de unde se scoate sare în cantitate aşa de mare încît este dusă în tot cuprinsul Moldovei, în Rusia pe Marea Neagră, pînă la Constantinopol". Toată această sare aparţine domnului — scrie el în continuare — şi nimeni nu are vreun amestec la ea. Tot el arată şi nivelul tehnic al exploatării : „se taie sub pămînt în bucăţi mari şi groase cubice şi se scoate afară cu ajutorul unor roţi trase de cai, cei care le taie sînt cei osîndiţi de domn pentru vreo faptă rea a lor". Totodată, mai adaugă că „locuitorii din Tg. Trotuş sînt ocupaţi la ocnă (deci şi forţă de muncă dependentă) şi sînt obligaţi să lucreze acolo pentru domn la nevoie ... sînt obligaţi să dea pe rînd cai cu care să se scoată sarea şi să aducă lemne atunci cînd întăresc galeriile în salină ca să nu se surpe pămîntul" [43]. Nu se dau cifre privind cantitatea de sare extrasă, însă se indică valoarea venitului obţinut de domnie din exploatarea ocnei de la Tg. Trotuş şi anume de 15 000 scuzi pe an, adică 1/10 din valoarea haraciului plătit de domnul ţării Înaltei Porţi [44].

În viaţa economică a Moldovei de la mijlocul sec. al XVII-lea un loc important l-au ocupat meşteşugurile de pe domenii, din sate şi din oraşe. Cercetări relativ recente din ultimul deceniu au ajuns la concluzia că în această vreme a luat o mare extindere îngustarea specializării în principalele ramuri de producţie meşteşugărească : prelucrarea metalelor, obţinerea produselor alimentare finite, a articolelor de îmbrăcăminte, de încălţăminte, în ramura construcţiilor. La unele din aceste ramuri specializarea ajunsese pînă la 100%, de exemplu în prelucrarea ţesăturilor, la 50% în prelucrarea pieilor, la 20% în prelucrarea lemnului şi în meşteşugurile alimentare [45].

Datorită sprijinului acordat de puterea centrală, meşteşugarii au trecut de la producţia la comandă, la cea pentru piaţă, lărgindu-se astfel şi piaţa de desfacere. Totodată, stăpînii de ateliere meşteşugăreşti au putut să-şi asigure nu numai monopolul obţinerii materiei dar şi pe acela al desfacerii produselor finite pe piaţa internă, prin intermediul organizaţiilor lor profesionale, al breslelor. Documentele din această perioadă atestă crearea breslei măcelarilor şi blănarilor la Iaşi, în 1641 [46], a breslei asociate a blănarilor, croitorilor, bărbierilor, abagiilor, cojocarilor din Roman, la aceeaşi dată [47]. De altfel, majoritatea meşteşugarilor şi negustorilor din Moldova în epoca lui Vasile Lupu erau organizaţi în bresle.

În cadrul atelierelor meşteşugăreşti se remarcă în această vreme activitatea unor instalaţii speciale, cum sînt cele care prelucrau cerealele pentru obţinerea de băuturi alcoolice, numite velniţe sau poverne. O astfel de velniţă avea în 1634 mănăstirea Secul, în satul Vînători, ţinutul Neamţ [48], după cum povarnă poseda în 1652 şi mănăstirea Sf. Sava din Iaşi [49]. Astfel de instalaţii cu caracter industrial mai erau pivele cu ajutorul cărora se finisau ţesăturile de lînă, numite abale. Ele sînt atestate în ţinuturile

[43] *Ibidem*, V, p. 248—249.
[44] *Diplomatarium italicum*, II, Roma, 1930, p. 33.
[45] Olteanu, Şerban, p. 155—243.
[46] N. Grigoraş, *Instituţii feudale din Moldova. Organizarea de stat pînă la mijlocul sec. al XVIII-lea*, Bucureşti, 1971, p. 392.
[47] Arh. St. Buc., ms. 944, f. 1—20.
[48] Ibidem, Mrea Neamţ, LIII—7; CXL—15.
[49] Ibidem, Mrea Sf. Sava — Iaşi, LVIII—12.

www.dacoromanica.ro

Vaslui, Iaşi şi mai ales Putna[50]. În fine, mai pot fi amintite postăvăriile care produceau potasa necesară la fabricarea sticlei şi care era obţinută prin prelucrarea cenuşii de lemn de fag, din care o mare cantitate era exportată, mai ales în Polonia şi Anglia. Călătorul englez Robert Bargrave ne-a lăsat chiar unele detalii tehnice privind producerea potasei[51], în ţinutul Botoşani, la Dragşani.

Cum era şi firesc, o mare cantitate de produse naturale sau cele realizate în atelierele meşteşugăreşti luau drumul pieţei interne şi externe. În oraşe şi tîrguri aceste mărfuri se desfăceau în locuri anume, care purtau numele fie al mărfurilor, fie al producătorului : tîrgul boilor, tîrgul făinii, uliţa unde se vinde făina, mahalaua Făinei, locul meserciilor (adică al măcelarilor), tăbăcăria, sau tabacii, uliţele croitorilor, curelarilor, ciobotarilor, abagiilor, şelarilor, tălpălarilor[52]. Se remarcă în oraşele şi tîrgurile Moldovei abundenţa mărfurilor din prăvăliile negustorilor, astfel, în 1644 la Iaşi unul din călătorii străini arăta că în piaţa oraşului „roiau negustorii din Asia şi ţările înconjurătoare din Sciţia, Polonia, Transilvania şi chiar din Italia. Piaţa sa — continuă acesta — este foarte însemnată şi foarte bogată în toate mărfurile"[53]. Aceeaşi constatare aflăm la alt călător, Marco Bandini (1646). Cît priveşte misionarul catolic B. D. Bacşici, acesta afirmă că la Iaşi aduc negustorii şi fructe de peste mări, ca portocale, lămîi, precum şi măsline şi altele, dar toate se vînd scump, mai ales untdelemnul[54].

Un alt mare centru comercial urban al Moldovei din această vreme era portul Galaţi de la Dunăre, despre care călătorul Marco Bandini afirma că era „vestitul port al negustorilor pe ţărmul Dunării"[55]. În cea ce-l priveşte pe B. D. Bacşici, acesta constata că la Galaţi se lua vamă în folosul domnului ţării la mărfurile care intrau sau ieşeau din ţară. Tot pe aici, mai spune el, „trec toate caravanele care vin din Constantinopol, fie pe apă, pe uscat, corăbii sau vase mari, care vin din Marea Neagră pe Dunăre, încarcă grîu şi alte mărfuri aici"[56].

În privinţa nivelului la care ajunsese dezvoltarea comerţului intern şi extern în Moldova în această vreme, mărturii contemporane atestă marea cantitate de bani care intra în ţară de pe urma mărfurilor vîndute de negustori : „dacă vom face cercetare despre bani [vom spune că], deşi nu se bat bani în această ţară, totuşi locuitorii au bani din belşug şi mai cu seamă de argint şi de aur. Acest belşug de bani se datoreşte negoţului cu neamuri răspîndite în lung şi în lat"[57]. Un alt călător străin, B. D. Bacşici, indică şi tipul de marfă, care aducea mulţi bani în ţară „aproape în toată Moldova erau vite din belşug, afirmă el — bogăţie care ajută mult locitorilor cu vînzarea de vite (boi, oi, cai)"[58]. Şi Miron Costin remarca faptul că în timpul domniei lui Vasile Lupu se trimiteau spre vînzare peste hotare, în special în Polonia, vite, cai, miere şi ceară, „plină ţara leşească ai dzice de aur, la care prin acele vremi curea Moldavii cu boi de negoţ, cu cai , cu miere şi aducea dintr-a ca ţară aur şi argint"[59].

[50] Ibidem, Mrea Brazi, XXVIII—2; ms. 597, f. 24.
[51] *Călători străini*, V, p. 493—494.
[52] Arh. St. Buc., ms. 644, f. 6; Olteanu, Şerban, p. 171—185, 188.
[53] *Călători străini*, V, p. 281.
[54] *Ibidem*, p. 238.
[55] *Ibidem*, p. 281.
[56] *Ibidem*, p. 226.
[57] *Ibidem*, p. 276.
[58] *Ibidem*, p. 237.
[59] Costin, p. 119—120.

www.dacoromanica.ro

La înflorirea comerțului în Moldova în timpul lui Vasile Lupu au mai contribuit, mai ales după 1646, prevederile din legiuirea *Carte românească de învățătură*, care cuprinde aplicarea de pedepse aspre împotriva tîlharilor și hoților, care atacau negustorii autohtoni și străini veniți în țară pentru a-și desface mărfurile în orașe, tîrguri și sate.

În privința exportului de mărfuri din Moldova în țările vecine mărturiile contemporane indică nu numai tipul acestor marfuri ci și țările unde erau căutate : vite, miere, vinuri, sare, grîu, pește, în special în Imperiul otoman și Rusia, parte din ele fiind transportate pe Dunăre, și Marea Neagră, parte pe uscat prin organizarea de adevărate caravane [60]. În același timp, în Moldova veneau negustori cu mărfuri din Imperiul habsburgic, Raguza, Veneția, Orientul Apropiat [61], Rusia [62] și anume cu : țesături fine, țesute cu fir de aur și argint, hîrtie, arme de foc (pistoale arghebuze), blănuri de mare preț, diferite mărfuri orientale, harnașament, arme albe (săbii de Damasc). În fine, reglementarea intrării acestor mărfuri și a negustorilor străini era prevăzută de tratatele pe care domnul țării le încheie cu statele vecine sau de tratatele încheiate de Înalta Poartă cu alte țări europene și care priveau și tranzitul negustorilor și mărfurilor prin teritoriul Moldovei [63], o dovadă că viața economică din Moldova din această vreme se integrase în mod armonios în circuitul de mărfuri la nivelul continentului nostru. În timpul domniei lui Vasile Lupu prosperitatea economică a Moldovei avea să contribuie și la sporul demografic al țării, în general, și al așezărilor urbane, în special [64]. Credem că populația acestui principat era de circa 500 000 oameni, în tîrguri și orașe aflîndu-se un procent relativ mic, de numai 7—8%. Mărturii contemporane, din 1636, atestă astfel la Iași, în capitala țării, o populație de peste 35 000 locuitori. O altă apreciere, după un deceniu, presupune că populația capitalei țării se ridica la 48 000 locuitori[65], desigur o cifră exagerată. În schimb, pentru alte așezări urbane se dau cifre mult mai rezonabile : Galați 2 500 locuitori, Roman 3 000 locuitori, Piatra Neamț 1 500 locuitori, Huși, Bacău și Vaslui 1 000 locuitori etc. [66].

După cum se știe, în aceste orașe și tîrguri majoritatea populației o formau meșteșugarii, negustorii, slujbașii administrativi, laici și ecleziastici [67], pe lîngă aceștia aflîndu-se un mare număr de boieri cu sau fără dregătorii. În sec. al XVII-lea, ca și în secolele următoare, mulți dregători mari și mici aveau gospodării în tîrgurile și orașele unde dețineau slujbe. Casele lor, construite de obicei din cărămidă —, ca și lăcașurile de cult și Curtea domnească — au fost remarcate de timpuriu de către călătorii străini aflați în trecere prin Moldova. Trebuie arătat, însă, că aceștia au remarcat și casele tîrgoveților propriu-ziși, arătînd că erau mai modeste ca înfățișare și proporții. Așa, de exemplu, trecînd prin Iași, călătorul italian Niccolo Barsi da Lucca (1633—1639) găsea „locuințele orașului foarte puține ca număr", adaugînd că „sînt toate din pămînt, însă cea mai mare parte din ele sînt făcute din bîrne îmbucate unele într-altele". Tot el mai

[60] *Călători străini*, V, p. 248.
[61] *Ibidem*, p. 94 ; Veress, *Documente*, X, p. 215.
[62] *Relațiile*, II, p. 62, 80, 126, 168, 180, 211.
[63] M. Mustafa, *Documente turcești privind istoria României*, I, București, 1976, p. 173—174 ; *Relațiile*, II, p. 25—26, 60, 83, 230—232.
[64] A. Ligor, *Aspecte demografice* ..., p. 82—83.
[65] *Călători străini*, V, p. 116, 328.
[66] A. Ligor, *op. cit.*, p. 63—72.
[67] Idem, *Din legăturile Moldovei* ..., p. 86—88.

www.dacoromanica.ro

nota și tehnica construirii caselor : bîrnele erau acoperite cu lut „amestecat cu pleavă cu bălegar", după care se văruiau, lăsînd impresia că sînt din zid. Aceste case erau acoperite cu paie. În schimb, conform aceluiași, casele boierilor și ale domnului erau acoperite cu șindrilă [68].

Călătorul P. D. Bacșici arăta în 1641 că tot la Iași „casele atît ale boierilor, cît și ale tîrgoveților și ale sărăcimii sînt făcute din lemn și sînt proaste", fiind prevăzute cu sobe pentru timp de iarnă. El remarca totodată faptul că„ locuințele erau mici și de aceea se încălzeau repede"[69]. La fel de interesante sînt și știrile pe care le transmite Marco Bandini în 1647, privind aspectul exterior al tîrgurilor și orașelor. Acesta arată că la Iași casele n-ar fi altceva decît niște „colibe și cocioabe" și că „nici chiar marii boieri, foarte bogați, nu au case mărețe și nu le construiesc decît cu pereții din lemn acoperit cu lut". O cauză principală ar fi fost faptul că incendiile foarte frecvente le mistuiau în cel mai scurt timp. Din acest motiv unii boieri plănuiau să-și construiască case din cărămidă și din piatră, ca și bisericile [70].

Cît privește aspectul orașelor mai mici, el era asemănător. Așa de exemplu, la Cotnari se relatează că „sînt numai case de lemn, dar p arte din ele sînt în felul lor încăpătoare și destul de frumos făcute", după cum mărturisește călătorul suedez Johann Mayer, în 1651 [71]; la Galați călătorul englez Robert Bargrave (1652) întîlnea clădiri frumoase și bune, zidite și acoperite cu șindrilă „puse una peste alta și armonios împodobite". La Bîrlad, același călător arăta faptul că „pereții caselor sînt făcuți din bîrne rotunde de brad, cioplite la capete, astfel că o bucată se îmbucă cu alta și sînt tencuite frumos în alb pe dinăuntru și pe dinafară" [72].

În concluzie, se poate afirma că pe timpul lui Vasile Lupu economia Moldovei a cunoscut un important salt calitativ, manifestat prin sporirea producției agricole, a șeptelului, prin înflorirea comerțului extern și intern, prin realizarea unei producții meșteșugărești, nu numai la comandă dar și pentru piață, drept urmare a măsurilor luate de puterea centrală pentru asigurarea condițiilor ce au făcut posibilă dezvoltarea societății pe calea progresului.

2 *Organizarea puterii de stat. Domnia și sfatul domnesc*

În momentul cînd marele vornic Lupu Coci a obținut tronul Moldovei, el abia împlinise vîrsta de 40 de ani ; era, așadar, în plină maturitate, vîrstă pînă la care, la fel ca mulți alți boieri, alături de care ocupase diferite dregătorii, putuse să cunoască nu numai principalele probleme legate de conducerea țării, dar și prerogativele de care se bucura deținătorul puterii executive și anume : dreptul de stăpînire absolută asupra pămîntului Moldovei, de judecată asupra tuturor locuitorilor țării, indiferent de clasa socială din care făceau parte, de a percepe dări pentru întărirea statului, de a poseda o armată menită să-l ajute a-și impune hotărîrile luate. La aceste prerogative se mai pot adăuga acelea de a întreține relații politice

[68] *Călători străini*, V, p. 75.
[69] *Ibidem*, V, p. 233 ; VI, p. 27.
[70] *Ibidem*, V, p. 328.
[71] *Ibidem*, p. 452.
[72] *Ibidem*, p. 486, 487 ; L. Lehr, *Aspecte urbanistice și formele de proprietate în orașele Moldovei și Țării Românești (sec. XVI—XVII)*, în RI, 1, 1980, p. 65—66.

www.dacoromanica.ro

cu diverşi monarhi ai vremii, de a încheia cu aceştia convenţii şi tratate, de a trimite şi primi solii de la vecinii săi. Deşi în mod oficial — ca vasal al Înaltei Porţi — el era obligat să informeze puterea suzerană de relaţiile sale politice externe sau să le facă numai cu consimţămîntul acesteia, domnul Moldovei s-a străduit pe cît i-a fost posibil să se comporte ca un conducător independent [73].

Sub acest aspect, domnul ţării concentra în mîinile sale întreaga putere în stat, controla direct sau indirect prin reprezentanţii săi întreaga viaţă socială, economică, administrativă şi culturală, deţinea iniţiativa în domeniul politicii interne şi externe şi dispunea de toate veniturile statului. Astfel, dreptul de a stăpîni pămîntul i-a permis domnului Vasile Lupu să confirme stăpînirea moşiilor vechilor lor posesori, dar şi să acorde danii din solul şi veniturile Moldovei tuturor acelora care trebuiau în schimbul acestora să-şi dovedească ataşamentul faţă de puterea centrală. De altfel, acest drept impunea de la sine proprietăţii funciare un caracter condiţionat, în sensul că stăpînii de pămînt erau obligaţi să presteze servicii

Fig. 8 — Sigiliul lui Vasile Lupu, de pe un hrisov din 1634.

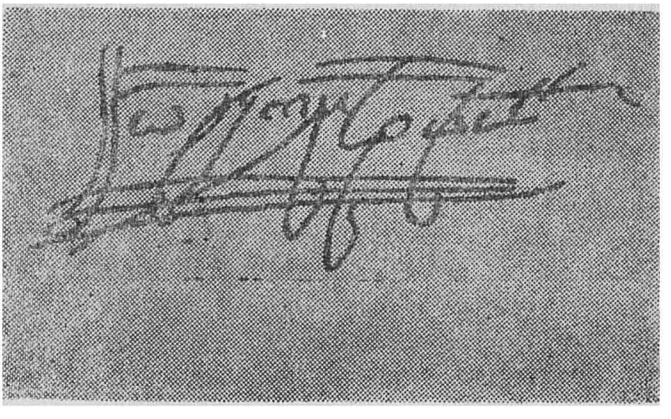

Fig. 9 — Semnătura lui Vasile Lupu ca domn, reprodusă de pe o scrisoare din 23 mai 1635 adresată bistriţenilor.

[73] Bibl. Acad., Doc. foto, III—27; N. Iorga, *Studii şi documente*, IX, p. 18—19.

www.dacoromanica.ro

la curtea domnească, să răspundă oricînd la chemarea domnului cu forţe armate pentru a-şi apăra ţara, în general să susţină întreaga politică internă şi externă a domnului. Domnii care-l precedaseră pe Vasile Lupu la conducerea ţării, ca Ştefan al II-lea Tomşa, Gaspar Graţiani şi Alexandru Iliaş, luaseră măsuri foarte aspre contra boierilor vinovaţi de „hiclenie" (trădare), concretizate prin confiscarea proprietăţilor funciare şi de orice natură, uneori şi prin executarea lor [74]. Au fost totuşi cazuri cînd marea boierime şi-a impus voinţa şi astfel Miron Barnovschi a fost obligat de boieri să revină asupra unor asemenea măsuri, în cadrul adunării sfatului domnesc din 27 februarie 1627. Totuşi, Vasile Lupu a considerat că puterea centrală nu putea să fie sigură de ataşamentul reprezentanţilor clasei dominante, care formau principala forţă politică din stat, dacă nu exercita fără rezerve dretul de proprietate asupra pămîntului Moldovei [75].

Dreptul de judecată asupra tuturor locuitorilor i-a dat posibilitate noului domn să apere şi să întărească poziţiile clasei dominante, ale boierimii în primul rînd, dar şi să apere proprietatea feudală de orice fel împotriva celor care încercau să-i deterioreze integritatea. Prin intermediul acestui drept se puteau anula sau întări unele imunităţi judiciare acordate mai înainte stăpînilor de pămînt [76].

Dreptul de a percepe dări a impus lui Vasile Lupu o serie de măsuri prin intermediul cărora el a putut asigura plata tributului ţării la Înalta Poartă şi cheltuielile ţării pentru fortificarea cetăţilor, pentru armată şi pentru a da strălucire fastului de coloratură bizantină introdus la Curtea domnească. În acelaşi timp, domnia a putut să-şi asigure credinţa supuşilor prin acordarea de privilegii fiscale şi să-şi organizeze un sistem propriu de impunere şi de percepere a dărilor.

În fine, dreptul de a poseda o armată proprie a încurajat, încă de la începutul domniei, dorinţa lui Vasile Lupu de a da mai multă stabilitate puterii centrale în interior şi de a da viaţă programului politic prin intermediul căruia el urmărea să realizeze o uniune dinastică în ţările române, o idee constantă a domniei sale.

Organizarea puterii de stat a Moldovei în timpul lui Vasile Lupu se reflectă nu numai în actele oficiale şi în corespondenţa particulară a domnului, dar şi în gîndirea politică ilustrată de întreaga sa activitate, desfăşurată timp de aproape două decenii de domnie. Prin gîndirea sa politică Vasile Lupu s-a dovedit de la început a fi un partizan al domniei autoritare menită să-i asigure respectul şi ascultarea deplină din partea boierimii şi a celorlalte clase şi pături sociale.

Dar nu numai atît. Autoritatea deplină asupra supuşilor săi era respectată şi de Înalta Poartă. Misionarul catolic Pietro Bogdan Bacşici, care a trecut prin Moldova în 1641, relatează că „turcii nu se amestecă de loc în conducerea ţării, domnul este liber să facă din ţara sa orice, nestingherit; să judece, să comande, să osîndească la moarte, chiar şi pe boierii săi, sau să-i slobozească, într-un cuvînt este liber să facă tot ce-i place, dacă vrea chiar şi fără sfatul (divanului), ca şi domnul Ţării Româneşti" [77].

[74] N. Grigoraş, *op. cit.*, p.34, 35, 40.
[75] Costin, p. 140.
[76] Arh. St. Buc., Ep. Roman, I—1; Melhisedec, *Chronica Romanului şi a episcopei Roman*, II, Bucureşti, 1874, p. 303—304.
[77] *Călători străini*, V, p. 224.

www.dacoromanica.ro

Ideea unei domnii ereditare l-a urmărit toată viaţa pe Vasile Lupu. Matei Basarab, domnul Ţării Româneşti, n-a avut posibilitatea de a dobîndi un succesor legal nici în cadrul căsătoriei, nici prin adoptarea unui nepot (fiul cumnatului său, marele logofăt Udrişte Năsturel), în schimb, Lupu

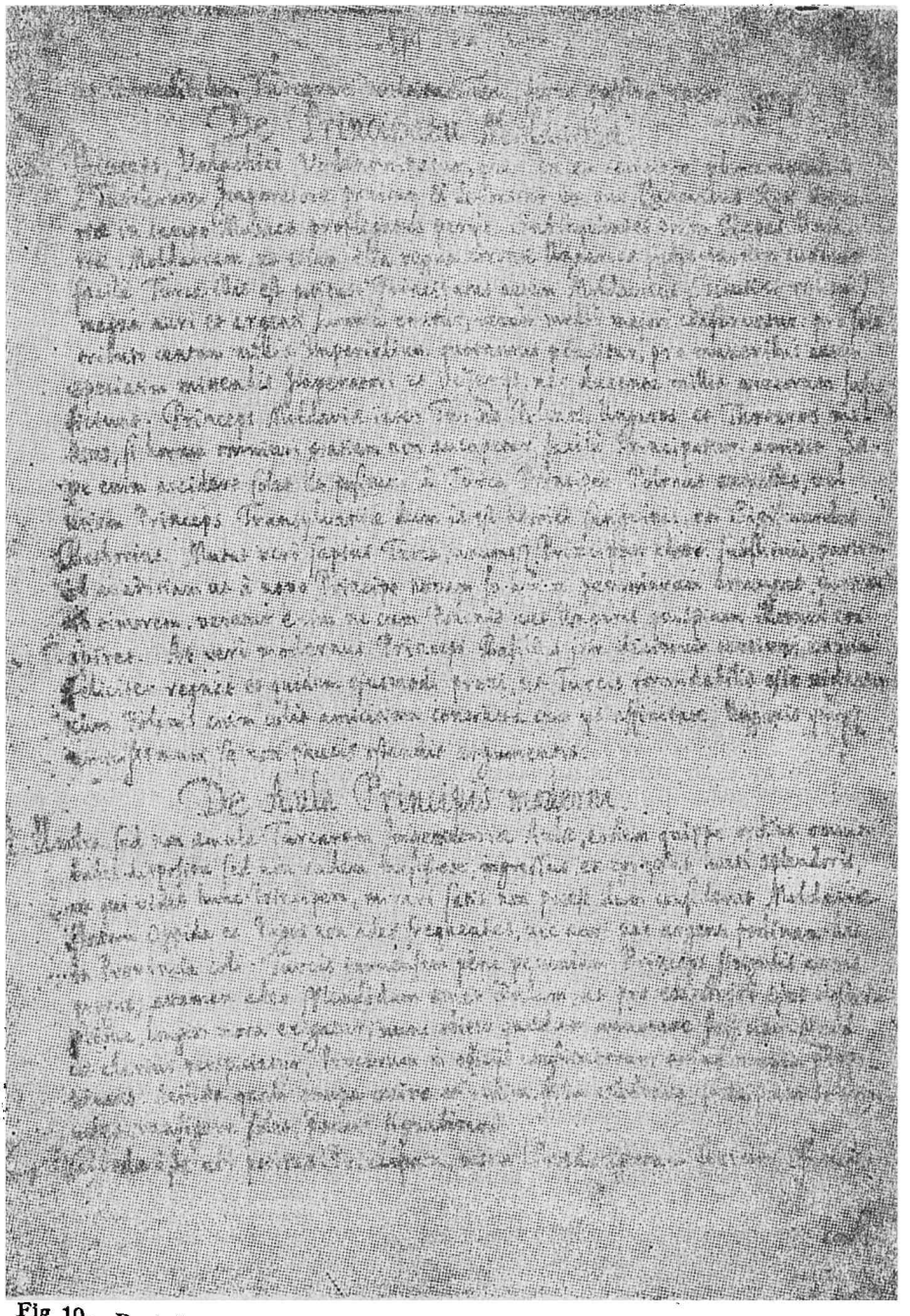

Fig 10— Pagină din jurnalul de călătorie al misionarului Marco Bandini despre organizarea Moldovei în timpul lui Vasile Lupu.

www.dacoromanica.ro

Coci avea, la urcarea pe tron, nu mai puțin de patru copii, și anume : trei fete și un băiat. Or, măritîndu-și fetele, el putea oricînd încheia alianțe politice, soluție foarte obișnuită în acea vreme în întreaga Europă, după cum pe băiat îl putea lăsa moștenitor la tronul țării. De altfel, unul dintre domnii Moldovei de la începutul sec. al XVII-lea, Radu Mihnea, își asigurase succesiunea pe cale ereditară prin fiul său Alexandru Coconul, dar nu în Moldova, ci în Țara Românească. De ce n-ar face-o și, el lăsîndu-l pe fiul său Ioan ca urmaș la tron?

Ideea aceasta de domnie ereditară la tronul Moldovei, care odinioară preocupase și pe Ieremia Movilă, se oglindește după părerea noastră și mai convingător în documentele domniei lui Vasile Lupu : într-o scrisoare către judele orașului Bistrița, din data de 23 mai 1635, el semna „Vasile vaivoda, princeps hereditarius Moldaviensis", în alta, către același, semna în 8 august 1635 „Basileus vaivoda princeps hereditarius Moldaviae" [78]; mai amplă apare titulatura domnului pe o convenție moldo-transilvană din 26 octombrie 1638, unde întîlnim formularea „Nos Basileus dei gratia Moldaviae princeps et dominus hereditarius" [79]. După cum se vede, în aceste semnături termenul de „hereditarius" este folosit mai mult ca un argument pentru semnatar, de a se considera urmaș legitim al înaintașilor săi, în cadrul unei tradiții pe care căuta s-o cultive și s-o imprime în conștiința contemporanilor săi; termenul de „ereditar" mai este prezent în semnătura sa și în limba maghiară„ örökös úra" [80]. Parcurgînd corespondența oficială și particulară a domnilor Moldovei care l-au precedat pe Vasile Lupu cu două secole, dar și a domnilor din Țara Românească, constatăm în titulatura acestora, în general, prezența numai a termenilor de *princeps* și *dominus heresque perpetuus terrae* [81]; și nicidecum acela de *hereditarius*, atît de frecvent în actele la care ne-am referit. Toate acestea dovedesc că Vasile Lupu, care făcea parte din noua boierime din sec. al XVII-lea, ajuns, ca și Movileștii pe tronul țării, căuta să legitimeze suprema funcție politică pe care o ocupa în viața statului prin această formă de manifestare a prerogativelor puterii domnești.

O altă trăsătură specifică a conducerii de stat a Moldovei în timpul lui Vasile Lupu este atenția acordată fastului de nuanță bizantină la Curtea domnească. Trăind mulți ani pe lîngă Radu Mihnea, Lupu Coci a rămas profund impresionat de strălucirea cu care acest domn a știut să se înconjoare în orice împrejurare, uimind pe contemporanii săi din țară și de peste hotare prin organizarea unor ceremonii foarte costisitoare, la care luau parte boierii de la curte pînă la a treia treaptă, precum și o mulțime de slujitori, toți fiind obligați să aibă o ținută aleasă și bogată, potrivit rangului lor [82]. Pentru Radu Mihnea, ca și pentru Vasile Lupu mai tîrziu, luxul afișat la Curtea domnească trebuia să reflecte un climat de trăinicie și stabilitate, de gust rafinat și strălucire.

În asemenea condiții avea să se nască ideea de a-și lua și un nume nou, care să corespundă noii situații, un nume de cîrmuitor de tip bizantin. Probabil că încă din tinerețe el manifestase o atracție către modelul împăraților autocrați bizantini, numiți *basilei*, desigur către acei care lăsaseră în urma lor reforme importante, acte de politică internă și externă de mare

[78] Hurmuzaki, XV, part. 2, p. 1 009, 1 012.
[79] Veress, *Documente*, X, p. 51.
[80] *Ibidem*, p. 102—103.
[81] Hurmuzaki, XV, part. 2, p. 22, 272, 283—286, 300, 404, 490, 492, 512, 609, 701, 851; XII, p. 218.
[82] Costin, p. 90.

www.dacoromanica.ro

răsunet în conştiinţa contemporanilor şi a generaţiilor următoare. Multe din aceste reforme, cunoscute prin lecturi, aveau să-i fie o călăuză în viitoarea sa activitate politică şi administrativă. Se constată că din primele sale acte de cancelarie se impune noul nume, *Vasilie*, cu care îşi va însoţi toate hrisoavele, scrisorile şi corespondenţa de orice fel, astfel : „Io Vasilie voevoda bojiiu milostiiu gospodar zemli Moldavskoi" [83], sau „Ioannis eleps Teon Basileios voevodas autentis pasis Moldovlahias" [84].

În privinţa prenumelui cel nou pe care Lupu Coci l-a adoptat din primăvara anului 1634 şi pe care l-a păstrat pînă la sfîrşitul vieţii, mulţi istorici au încercat să dea o explicaţie. Aşa de exemplu, N. Iorga afirma, în 1931, că Lupu şi- azis Vasilie Vodă „după numele împăraţilor vechi ai Constantinopolului" [85]. Patru ani mai tîrziu, acelaşi istoric arăta că boierul Lupu, „fiul unui balcanic şi al unei române şi-a luat numele împăratului Vasile legiuitorul, după sugestiile venite la o renaştere literară ce se pregătea în amîndouă ţările" (române)[86]. În aceeaşi lucrare N. Iorga mai afirma următoarele : „boierul Lupu care ajungînd pe tronul Moldovei se botează Vasile, ca împăratul legiuitor, cu a cărei operă visînd la Bizanţul unde l-ar fi instalat veneţienii şi polonii, el s-a luat la întrecere, prin publicarea codicelui său în acelaşi timp în care la Iaşi se dădea prima traducere integrală a lui Herodot" [87]. După părerea noastră, cele afirmate de N. Iorga nu erau de natură să lămurească sensul politic al adoptării acestui cognomen. În ceea ce-l priveşte pe C. C. Giurescu, acesta afirma că Lupu Coci şi-a luat numele de Vasile „amintind tradiţia imperială bizantină" [88]. În fine, într-o lucrare de popularizare de acum două decenii se afirma că Lupu Coci şi-a luat numele de Vasile „care simboliza numele vitejilor împăraţi bizantini" [89]. Autorii acestei lucrări ţineau să precizeze că termenul provine de la „Vasilevs", care în limba greacă „înseamnă împărat". Nu este exclus ca domnul să fi asociat numele său de Vasilie cu cel de „Basilevs", care în limba greacă însemna „suveran de drept divin, absolut şi despotic", cum de altfel a voit să fie cunoscut şi de contemporani.

Că Vasile Lupu pretindea să fie respectat de contemporanii săi, rezultă şi din mărturiile misionarului Marco Bandini, care într-o scrisoare din 1644 relatează o convorbire pe care o avut-o cu secretarul particular al domnului, G. Kotnarski, şi din care rezultă că domnul Moldovei „fiind el atît de măreţ, priceput şi plin de rîvnă în cîrmuirea sa vrea să fie recunoscut, preţuit şi slăvit *(stimato e riverito)* fără atîtea ceremonii şi congregaţii ; şi dacă trece drept foarte puternic, după cum şi este, atunci şi el pretinde să fie onorat *(pretende esser visitato)* cu scrisori din partea unor principi şi (feţe) de cea mai mare cinste *(e digintà grandissime)* " [90].

Prin fastul de la Curte, prin modul de a guverna ţara Vasile Lupu a promovat în Moldova o domnie autoritară, iar regimul monarhic pe care l-a instaurat a căpătat unele forme de absolutism. Acelaşi contemporan mai sus menţionat a constatat la acesta tendinţa ca totul în jurul său să

[83] DRH, A, XXII, p. 89.
[84] Hurmuzaki, XIV, part. 1, p. 134.
[85] Iorga, *Istoria românilor*, VI, p. 281.
[86] Idem, *Byzance après Byzance*, Bucarest, 1935, p. 163—164.
[87] *Ibidem*, p. 10.
[88] C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, III, part. 1, p. 81.
[89] Gr. Popescu, P. Grigoriu, *Matei Basarab şi Vasile Lupu*, Bucureşti, 1970, p. 27 şi nota 1.
[90] *Călători străini*, V, p. 300.

www.dacoromanica.ro

se facă „după bunul plac al domnului *(ad libitum Principis)* şi şi-a exprimat această convingere într-un amplu raport înaintat Curiei papale: „aşa glăsuieşte puterea absolută, că nimeni nu este nobil sau «baron» decît pe care principele domnind în chip absolut *(princeps absolutu impereans)* vrea să-l recunoască şi să-l considere ca atare"[91].

Tendinţa lui Vasile Lupu de a se impune în conştiinţa contemporanilor ca domn de-sine-stătător în condiţiile unei domnii autoritare este reflectată în formularul diplomatic al hrisoavelor sale[92]. Menţionăm că circa 60% din actele păstrate dintre anii 1634—1653, prin care domnul întărea stăpînirea unor bunuri mobile şi imobile unor boieri, clerici, negustori, orăşeni, tîrgoveţi, răzeşi, nu conţin în final decît semnătura sa întărită cu pecetea ţării, iar 35% mai purtau şi semnătura marelui logofăt. În ceea ce priveşte hrisoavele prin care la hotărîrea domnească se asocia, pe lîngă marele logofăt, şi sfatul domnesc, ele sînt în proporţie de numai 5%. Un fapt mai trebuie remarcat în legătură cu această problemă şi anume că începînd din 1640 o parte din hrisoavele domneşti mai purtau în afară de semnătura domnului şi „încredinţarea" fiilor săi Ioan şi Ştefan (1640—1641, 1642, 1644, 1646, 1647, 1648). În fine, pe aceleaşi hrisoave ale lui Vasile Lupu se mai întîlnesc două formule de întărire pe care acesta le-a dat actelor semnate de el fără a avea asociaţi pe fiii săi, pe marele logofăt sau sfatul domnesc şi anume: „domnul a zis" (gospodino rece) şi „însuşi domnul a poruncit" (sau gospodin veleal)[93].

În intenţia de a consolida puterea domnească pînă la limitele unei domnii absolute, Vasile Lupu a ţinut ca în însăşi legea fundamentală a ţării, *Carte românească de învăţătură* din 1646, să fie incluse o seamă de dispoziţii menite să apere instituţiile ţării şi pe dregătorii care ocupau funcţii politice şi administrative, de exemplu, documentele care se refereau la cei dovediţi că se împotrivesc vameşilor (fie că nu plăteau taxele vamale, fie că se opuneau să li se controleze mărfurile). În acest caz, „cel ce va sări asupra vameşilor [...] să se certe pentru că au stătut împotriva oamenilor celor domneşti"[94]. De pedepse erau pasibili şi cei care ar fi insultat sau ar fi ucis un judecător (judeţ), deoarece vina lor era similară cu suduirea domniei. Tot aşa, erau pasibili de pedeapsă cei care nu se supuneau hotărîrii judecătorului, care ar fi intenţionat să ucidă pe vreun dregător, care ar fi uneltit să trădeze sau să ucidă pe domnul ţării[95], care ar fi insultat vreun boier sau ar fi vrut să trădeze pe un boier, care s-ar fi dovedit că şi-au călcat jurămîntul de a sluji cu credinţă.

Gîndirea politică a lui Vasile Lupu privind conducerea statului nu este reflectată numai de titulatura domnească, de unele articole ale *Cărţii româneşti de învăţătură* sau de modul de desfăşurare a ceremonialului la Curtea domnească. Ea poate fi surprinsă şi în actul de guvernămînt de-a lungul a două decenii, în atitudinea sa faţă de diferitele pături şi clase sociale. Totuşi, pare destul de semnificativ faptul că odată ajuns domn, vornicul Lupu Coci şi-a formulat un program politic din care chiar contemporanii săi au înţeles că în regimul administrativ din Moldova urma să se producă de acum înainte o importantă cotitură. De altfel, cu un an mai înainte vornicul Lupu Coci dăduse de înţeles că ar

[91] *Ibidem*, p. 344.
[92] DRH, A, XXII, p. 126.
[93] *Ibidem*, p. 130, 133.
[94] *Carte românească*, p. 72.
[95] *Ibidem*, p. 82, 83.

www.dacoromanica.ro

manifesta o „grijă" față de țărănime, clasă pe cît de numeroasă pe atît de lipsită de drepturi. Nu este exclus ca „grija" sa pentru țărani să fi fost o manevră politică de conjunctură în scopul realizării alianței cu aceasta în răscoala declanșată contra lui Alexandru Iliaș. Probabil că prin inimii săi el a întreținut atunci speranțele țărănimii în îmbunătățirea situației lor economice; tot asemenea față de boierimea de țară pentru care a afișat un profund atașament în acele și împrejurări. Dovada o constituie rîndurile pline de semnificație păstrate în scrisoarea corespondentului transilvan de la Cîmpulung adresată bistrițenilor, în mai 1634. Acesta, relatînd recenta schimbare de domnie din Moldova, arăta că primele acte de guvernămînt ale lui Vasile Lupu ar fi fost pedepsirea unor mari boieri vinovați de asuprirea țărăniinii și că noul domn s-ar fi arătat cu „bună voie" față de sărăcimie, că în țară circulau vorbe că noul domn va fi spre „binele sărăcimii" [96].

Urmînd pildele predecesorilor săi la conducerea Moldovei, Vasile Lupu a colaborat îndeaproape cu sfatul domnesc, instituție cu caracter auxiliar a puterii executive, avînd un rol consultativ și din care făceau parte mari boieri numiți de însuși domnul țării [97]. La început el a efectuat o remaniere aproape totală a sfatului domnesc, în care au mai rămas sau au fost admiși ca noi membri numai acele persoane care-i inspirau o deplină încredere. Astfel, el a demis din funcție pe aproape toți marii dregători ai domnului ce-l precedase în scaunul Moldovei, și anume pe: Ionașcu Ghenghea, mare logofăt sub nu mai puțin de șapte domni (Alexandru Movilă, Radu Mihnea, Gaspar Grațiani, Alexandru Iliaș, Ștefan II Tomșa în primele două domnii, Miron Barnovschi, Moise Movilă) și mare vornic sub doi domni (Miron Barnovschi și Moise Movilă); Ionașcu Cehan, mare vornic de Țara de Jos sub Moise Movilă în a doua domnie; Costin, hatman și mare postelnic sub Moise Movilă în primele două domnii, și rudă prin soție cu Miron Barnovschi; Constantin Ciogolea, pîrcălab de Hotin sub Moise Movilă în a doua domnie; Iurașcu Bașotă, pîrcălab de Roman sub Moise Movilă în a doua domnie; Mihai Furtună, mare postelnic sub Moise Movilă în a doua domnie; Pană, mare paharnic sub Moise Movilă în a doua domnie, mare comis sub Alexandru Iliaș; Dumitru Buhuș, mare vistier sub Moise Movilă în a doua domnie.

În schimb, din fostul sfat domnesc au fost menținuți patru mari dregători și anume: Pătrașcu Bașotă, fost mare vornic de Țara de Sus sub Moise Movilă în a doua domnie, care a fost numit mare logofăt, rămînînd în sfatul domnesc pînă în 1636; Savin Prăjescu, fost pîrcălab de Neamț sub Moise Movilă în a doua domnie, care a devenit mare vornic de Țara de Jos și a rămas în sfatul domnesc pînă în 1642; Dumitrașcu Șoldan, fost mare spătar sub trei domni (Alexandru Iliaș, Miron Barnovschi și Moise Movilă în a doua domnie), care a devenit mare vornic de Țara de Sus și a rămas în sfatul domnesc pînă în 1640, ajungînd totodată și sfetnic de taină al lui Vasile Lupu; în fine, Toma Cantacuzino, fost mare stolnic sub Moise Movilă, în a doua domnie, devenit mare sluger și sfetnic de taină al lui Vasile Lupu.

Un contemporan de la Cîmpulung relata, în primăvara anului 1634, că înscăunarea lui Vasile Lupu a coincis nu numai prin demiterea

[96] Hurmuzaki, XV, part. 2, p. 1 005—1 006.

[97] C. Cihodaru, *Sfatul domnesc și sfatul de obște în Moldova (sec. XVI—XVIII)*, în AIIAI, 1964, p. 64—66; N. Grigoraș, *Instituții feudale ...*, p. 209—236.

www.dacoromanica.ro

marilor dregători, anteriori amintiţi, dar şi prin arestarea multora şi pedepsirea lor cu mare severitate, în special a acelora care se dovediseră adversari ai noului domn, învinuiţi, pe drept sau pe nedrept, de starea grea în care ajunsese ţara. Unul dintre ei, despre care mulţi credeau că va fi ucis de noul domn pentru faptele sale, marele logofăt Ionaşcu Ghenghea, a scăpat miraculos cu viaţă, dar a fost demis din funcţie şi alungat de la curtea domnească.

Alţi mari dregători au fost pedepsiţi mai rău. O ştire contemporană din Bistriţa transilvană, de la sfîrşitul lunii mai 1634, confirmă faptul că din porunca domnului s-ar fi tăiat nasul cu buze cu tot la doi boieri: Frangulea şi Ieremia, iar altor boieri, de exemplu Tatul (poate Tăutul), li s-ar fi aplicat pedeapsa capitală fiind găsiţi vinovaţi de „stricarea sărmanei ţări"[98]; de altfel, mulţi boieri au putut scăpa cu viaţă numai fugind în Polonia.

Puţini dintre cei demişi din funcţie aveau să-şi continue ulterior cariera de dregători în sfatul domnesc al lui Vasile Lupu. Astfel, Ionaşcu Cehan, mare vistier pe timpul lui Miron Barnovschi, trimis de acesta — cîţiva ani mai înainte — să-l aresteze pe Lupu Coci, cînd era mare vistier, şi apoi să-l ucidă, n-a mai ocupat niciodată vreo dregătorie şi a murit la scurt timp, probabil prin anii 1637 — 1639; Costin, fost hatman, tatăl viitorului cronicar Miron Costin, partizan al Movileştilor, l-a însoţit în exil pe Moise Movilă în Polonia, unde a rămas pînă la sfîrşitul vieţii (circa 1650)[99]. Constantin Ciogolea avea să reintre în rîndul marilor dregători din sfatul domnesc abia după mai bine de un deceniu, ca mare clucer (prin 1646); Mihai Furtună, fost mare postelnic, a reintrat printre marii dregători la mai puţin de un an ca pîrcălab de Roman în 1635 şi l-a slujit pe Vasile Lupu pînă în 1646; Dumitru Buhuş, fost mare vistier, a reintrat în sfatul domnesc la peste un an ca pîrcălab de Hotin (în 1635) şi l-a slujit cu credinţă pe Vasile Lupu pînă la moarte (1647); Iuraşcu Başotă, fost pîrcălab de Roman, a reintrat în sfatul domnesc la un an ca pîrcălab de Neamţ (1635), dar a murit curînd după aceea (1636)[100].

După o astfel de epurare efectuată în sfatul domnesc a fost posibilă, după tradiţie[101], numirea ca mari dregători a unor boieri în care Vasile Lupu avea mai multă încredere. Din primul an de domnie s-au păstrat pînă acum numai patru hrisoave în care este inclus şi numele marilor dregători din sfatul domnesc şi anume hrisoavele din 13 mai, 10 iulie, 25 iulie şi 12 noiembrie[102]. Dintre acestea, cel din 25 iulie 1634 pară să cuprind lista cea mai completă a sfatului domnesc: Pătraşcu Başotă mare logofăt, Savin Prăjescu mare vornic de Ţara de Jos, Gavriil Coci hatman, Dumitrescu Şoldan mare vornic de Ţara de Sus, Simion Mălai mare comis, Gheorghe Coci mare paharnic (ceaşnic), Grama mare stolnic, Petriceicul Teodor mare armaş, Chicoş mare şetrar, Dumitru Iarali mare jitnicer, Cujbă mare vornic, Sima mare medelnicer[103]. Din

[98] Hurmuzaki, XV, part. 2, p. 1 005.
[99] Costin, p. 108, 157.
[100] Ghibănescu, *Surete*, XXIII, p. 11—12.
[101] G. Cihodaru, *op. cit.*, p. 64—66.
[102] DRH, A, XXIII, p. 136—137.
[103] *Ibidem*, p. 243.

www.dacoromanica.ro

această listă lipsesc Grigore Ureche mare spătar şi Dumitru Buhuş mari vistier, care apar în alte hrisoave [104].

Cine erau aceştia şi în ce raporturi se aflau cu noul domn? Mai întîi o observaţie generală: se apreciază din punctul de vedere al vîrstei că cei aflaţi în noul sfat domnesc erau boieri între 30 şi 50 de ani, deci în proporţie de peste 75% din total erau oameni maturi; printre aceştia se afla şi un boier mai bătrîn Apostol Catargi, peste 50 de ani, dar şi doi mai tineri, sub 30 de ani [105].

Apoi ţinînd seama că însuşi domnul abia împlinise 40 de ani în 1634, credem că alegerea noilor dregători în sfatul domnesc se făcuse în aşa fel ca aceştia să-i fie mai apropiaţi ca vîrstă şi principii. În acelaşi timp, trebuie să ţinem seama de faptul că mulţi din aceşti dregători (peste 2/3 din total) avuseseră pînă atunci o bogată activitate administrativă, ocupînd pe rînd — unii timp de cîteva decenii — mari dregătorii în aparatul de stat sub domnii anteriori, din ultimul deceniu în special, cînd se perindaseră la conducerea Moldovei nu mai puţin de 6 domni în 7 domnii. Unul din ei, Iarali, îl salvase pe Lupu Coci în 1630 pentru a nu fi prins de către Moise Movilă, iar cu Toma Cantacuzino Lupu Coci se aflase în acelaşi sfat domnesc pe timpul lui Radu Mihnea, la a doua domnie a acestuia. Tot aşa, cu Mihai Furtună, Grigore Ureche şi Savin Prăjescu se aflase în sfatul domnesc al lui Miron Barnovschi, după cum cu Dumitru Buhuş şi Dumitraşcu Şoldan fusese în acelaşi sfat domnesc al lui Moise Movilă. În ceea ce-l priveşte pe stolnicul Grama, se ştie că în 1630 acesta s-a aflat împreună cu Lupu Coci în campania de la Hotin contra lui Miron Barnovschi [106]. Noul domn ţinea seamă de toate acestea, precum şi de faptul că în 1631 el se aflase alături de Savin Prăjescu, Grigore Ureche, Dumitru Buhuş, Mihai Furtună şi Pătraşcu Başotă la Constantinopol în delegaţia care protestase la Înalta Poartă contra numirii ca domn a lui Alexandru Iliaş [107], iar cu Pătraşcu Başotă fusese alături în 1633 cînd l-a acuzat de trădare pe Miron Barnovschi în faţa marelui vizir [108].

În fine, mai trebuie remarcat faptul că în primul sfat domnesc al lui Vasile Lupu predominau boierii de ţară (10 din 17, deci 64% din total), în comparaţie cu numărul mic al boierilor ţarigrădeni (6 la număr, deci 36% din total). Aceştia erau Apostol Catargi, Mihai Furtună, Toma Cantacuzino, Grama, Sima, Dumitraşcu Iarali.

Această succintă analiză a sfatului domnesc din primul an de domnie al lui Vasile Lupu conduce la concluzia că domnul s-a sprijinit la început pe boierii de ţară, pe colaboratorii săi din perioada cînd a fost dregător, dar şi pe marea boierime cu experienţă în treburile politice şi administrative. La aceasta se mai adaugă precizarea că în sfatul domnesc figurau multe rude ale domnului, din partea sa sau din partea doamnei, sau mai apropiate sau mai depărtate. În acest sens, menţionăm pe cei doi fraţi ai lui Vasile Lupu, Gavriil Coci şi Gheorghe Coci, primul ocupînd o funcţie militară; urmează apoi rudele sale colaterale, de exemplu Simion Mălai, Toma Can-

[104] N. Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova, sec. XIV—XVII*, Bucureşti, 1971, p. 355—453.
[105] *Carte românească*, p. 182—184.
[106] Costin, p. 95.
[107] Iorga, *Istoria românilor*, VI, p. 34.
[108] Costin, p. 107.

www.dacoromanica.ro

tacuzino, Pătrașcu Basotă, Dimitru Șoldan, Dumitru Buhuș, Dumitrașcu Iarali, Grigore Ureche [109].

Așadar, în sfatul domnesc din primăvara anului 1634, 8 din 17 mari dregători (53% din total) erau înrudiți cu domnul. Or, în aceste condiții era de la sine înțeles că noua conducere a Moldovei putea fi de la început trainică, promițînd să dureze mai mult decît a predecesorilor lui. În legătură cu această situație cercetările de pînă acum [110] au dovedit că de fapt se împămîntenise la noi acest obicei încă de la crearea statului medieval, tradiție atestată nu numai în Moldova, dar și în Țara Românească și în Transilvania. Obiceiul era de altfel foarte des întîlnit atît în Occident, cît și în Orient. Dacă el este atestat și în Bizanț nu înseamnă, desigur, că în țările române el ar fi fost introdus prin filieră bizantină. Obiceiul se născuse din necesitate și își are originea într-un șir de măsuri complexe menite să consolideze puterea centrală prin crearea unei dinastii, chiar în sensul asigurării unei durate mai mari a stăpînirii, într-o vreme cînd pericolul de destabilizare era mai mare ca oricînd.

Sistemul de guvernămînt inaugurat în Moldova în primăvara anului 1634 a fost continuat în cele aproape două decenii de domnie fără prea multe modificări. Așa de exemplu, peste trei ani, în 1637, noul sfat domnesc avea să fie alcătuit din : marele logofăt Gavrilaș Mateiaș, marele vornic de Țara de Jos Savin Prăjescu, marele vornic de Țara de Sus Dumitrașcu Șoldan, hatmanul Gavriil Coci și pîrcălab de Suceava în același timp, pîrcălabul de Roman Gavriil Onciul, marele spătar Grigore Ureche, marele postelnic Apostol Catargi, marele paharnic (ceașnic) Gheorghe Coci, marele vistier Iordache Cantacuzino, marele stolnic Grama și alții. La o analiză asupra acestui sfat domnesc constatăm că de data aceasta aproape jumătate din dregători erau rude ale domnului (40%), iar numărul boierilor de țară în comparație cu acela al boierilor țarigrădeni era de asemenea mai mare (66%)[111].

La un deceniu de la obținerea tronului, sfatul domnesc al lui Vasile Lupu era alcătuit din : marele logofăt Toderașcu Ioanovici, marele vornic de Țara de Jos Grigore Ureche, marele vornic de Țara de Sus Toader Petriceicu, hatmanul Gavriil Coci, pîrcălab de Suceava totodată, pîrcălabul de Hotin Trandafir, pîrcălabul de Neamț Damaschin, pîrcălabul de Roman Tănase, marele postelnic Iorga, marele spătar Iordache Cantacuzino, marele paharnic (ceașnic) Gheorghe Coci, marele vistier Iorga, marele stolnic Toma Cantacuzino, marele comis Costea [112]. Rezultă, așadar, că în jurul lui Vasile Lupu se grupau tot mai mulți boieri țarigrădeni (46% din total), în schimb rudele domnului ajungeau la un procent de 72%, cel mai mare cunoscut pe tot timpul domniei, în sensul că 8 din 11 dregători aveau această calitate (Toderașcu Ioanovici, Grigore Ureche, Gavriil Coci, Iorga, Iordache Cantacuzino, Gheorghe Coci, Iorga, mare vistier, Toma Cantacuzino).

În 1645 numărul boierilor țarigrădeni s-a redus simțitor (31% din total), această situație fiind cea mai defavorabilă pentru aceștia pe toată durata domniei lui Vasile Lupu (4 din 13 total). În ceea ce privește

[109] N. Stoicescu, *Legăturile*, p. 115—137.
[110] I. Zaborovschi, *op. cit.*, p. 157—170.
[111] Arh. St. Buc., Achiziții noi, MMCMV—33 ; *Moldova în epoca feudalismului*, III, p. 355.
[112] Ibidem, Colecția documente moldovenești, XIX-6.

www.dacoromanica.ro

situaţia rudelor domnului din sfatul domnesc, ea nu mai este atît de înfloritoare ca în anul anterior, fiind de numai 61% din total (8 din 13 dregători) [113].

Pentru anul 1646 dispunem de două liste ale sfatului domnesc. Prima, din 26 martie, atestă prezenţa a 9 mari boieri autohtoni din 14 total (64%) şi a 5 boieri ţarigrădeni (36%); cît priveşte rudele domnului, ele, în număr de 7, reprezentau 50% din totalul dregătorilor [114]. Cealaltă listă, din 17 septembrie, confirmă prezenţa unui număr egal de boieri autohtoni şi ţarigrădeni (50% pentru fiecare categorie); acelaşi procent este şi pentru rudele domnului în sfatul domnesc (7 din 14 total) [115].

Doi ani mai tîrziu, în sfatul domnesc s-a produs o nouă schimbare în raportul dintre boierii localnici şi cei ţarigrădeni. Sfatul domnesc era alcătuit la acea dată din marele logofăt Toderaşcu Ioanovici, marele vornic de Ţara de Jos Gheorghe Ghica, viitorul domn, marele vornic de Ţara de Sus Toma Cantacuzino, hatmanul Gavriil Coci, pîrcălabul de Hotin Toader Petriceicu, pîrcălabul de Neamţ Ştefan Boul, pîrcălabul de Roman Gheorghe, marele postelnic Iorga, marele paharnic (ceaşnic) Gheorghe Coci, marele spătar Gheorghe Ştefan, viitorul domn, marele vistier Iordache Cantacuzino, marele stolnic Ieremia Vînculeţ, marele comis Costea; din aceştia aproape jumătate erau rudă cu domnul (46%) şi mai mult de jumătate (61%) erau boieri de ţară [116].

Din ultimii ani de domnie ai lui Vasile Lupu se cunosc trei liste ale sfatului domnesc şi anume din 9 octombrie 1649, 20 februarie 1651 şi 9 octombrie 1652. În prima, se constată că numărul boierilor autohtoni era egal cu al celor ţarigrădeni (cîte 6 din 12), în schimb, al celor înrudiţi cu domnul era mai mare de jumătate (60%) [117]. În a doua, sporeşte numărul boierilor localnici în sfatul domnesc în detrimentul celor ţarigrădeni (8 din 12, adică 66%); numărul dregătorilor rudă cu domnul era la paritate cu al celor care nu aveau această calitate (50%) [118]. Ultima listă are următoarea alcătuire: marele logofăt Gheorghe Ştefan, marele vornic de Ţara de Jos Gheorghe Ghica, marele vornic de Ţara de Sus Toma Cantacuzino, hatman şi pîrcălab de Suceava Gheorghe Coci, pîrcălab de Hotin Ionaşcu Cuparul, pîrcălab de Roman Ianache Botezat, pîrcălab de Neamţ Miron Ciogolea, mare postelnic Nicolae Racoviţă (Stamatie Hadîmbul), mare spătar Constantin Ciogolea, mare paharnic Alexandru Coci, mare vistier Iordache Cantacuzino, mare stolnic Pătraşcu Ciogolea, mare comis Enache, mare spătar Ştefan Boul, mare jitnicer Apostol Catargi, mare medelnicer Andreiaş, mare clucer Solomon Bîrlădeanu [119]. A fost redată aproape integral componenţa acestui sfat domnesc deoarece nu a mai fost remaniat total pînă în primăvara anului 1653, cînd are loc criza politică încheiată cu pierderea tronului de către Vasile Lupu, compoziţia sa avînd o deosebită semnificaţie pentru precipitarea evenimentelor. Efectuarea unei analize a sfatului domnesc ne duce la concluzia că în numai un an (febr. 1652 — febr. 1653) numărul boierilor ţarigrădeni sporise la 36% din total, dar şi al rudelor domnului la 53%. Ceea ce ni se pare mai

113 Ibidem, Microfilme Austria, rola 202, c. 408—410.
114 *Supliment la catalogul documentelor moldoveneşti*, I, p. 221.
115 Arh. St. Buc., Mrea Golia, II—6.
116 Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 127.
117 Arh. St. Buc., Colecţia documente moldoveneşti, XII—10.
118 Ibidem, Achiziţii noi, MMDCCLXXVI—77.
119 *Supliment la catalogul ...*, p. 234.

www.dacoromanica.ro

MARI DREGĂTORI DIN SFATUL DOMNESC AL MOLDOVEI DIN TIMPUL DOMNIEI LUI VASILE LUPU

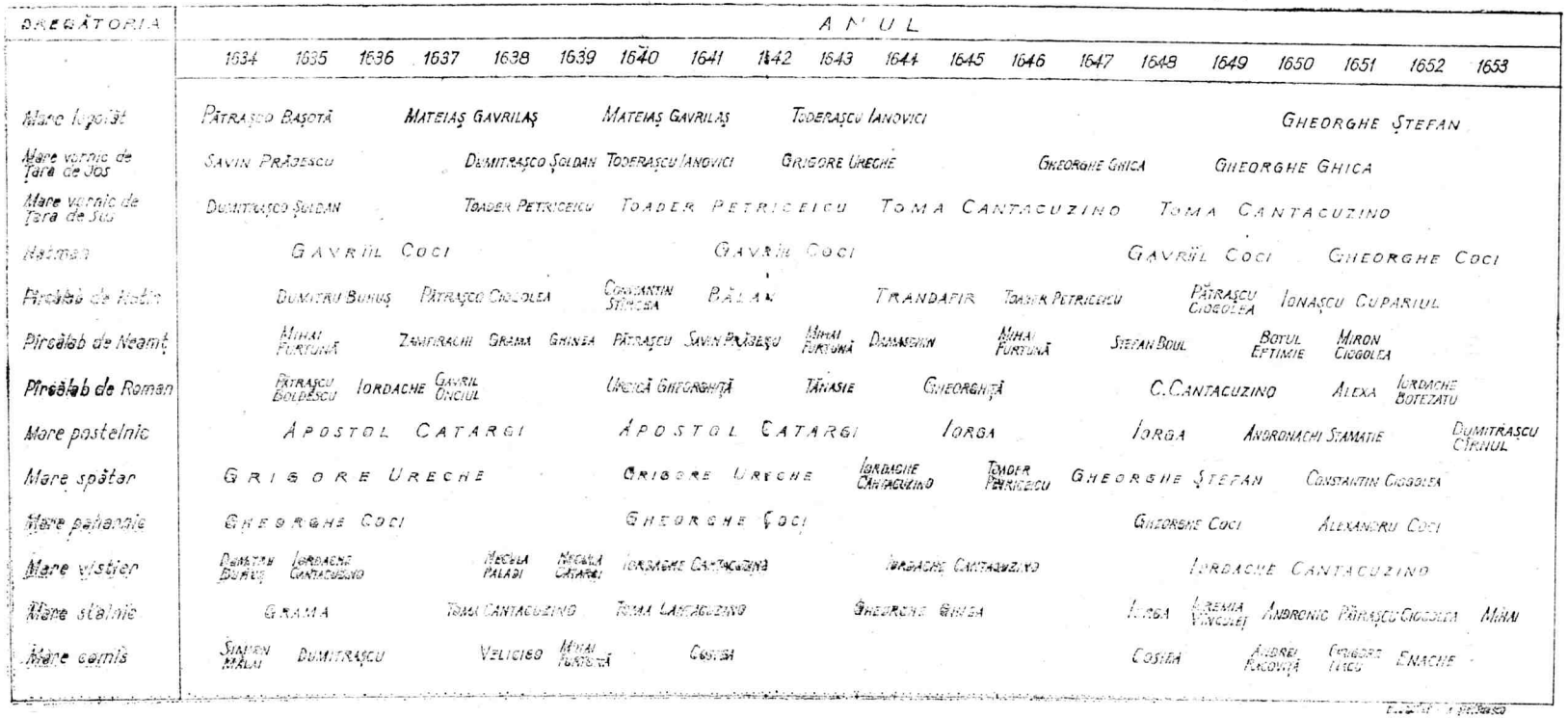

Fig. 11 — Sfatul domnesc al Moldovei în timpul lui Vasile Lupu.

www.dacoromanica.ro

interesant este faptul că în ultimul sfat domnesc al lui Vasile Lupu s-au aflat cîţiva boieri care aveau să se constituie într-un grup de opoziţie, în frunte cu marele logofăt Gheorghe Ştefan, ca de exemplu boierii din familia Ciogolea (Constantin şi Pătraşcu); or, prin îndepărtarea lor de scaunul domnesc al lui Vasile Lupu în primăvara anului 1653 numărul boierilor, rudă cu domnul — ataşaţi pe deplin acestuia — a scăzut foarte mult, rămînînd numai 4 din 17, adică un procent de sub 30%. Aşadar, în momentul răsturnării lui Vasile Lupu din domnie atît numărul boierilor ţarigrădeni, cît şi al celor înrudiţi cu acesta era în raport de numai 1/3, în comparaţie cu boierii autohtoni, baza politică a lui Vasile Lupu fiind mult şubrezită.

Concluziile la care am ajuns privind componenţa sfatului domnesc al Moldovei în timpul celor aproape două decenii de domnie a lui Vasile Lupu dovedesc ca nefondate afirmaţiile lui I. Tanoviceanu care, în urmă cu peste opt decenii, susţinea că la începutul domniei mai toţi dregătorii din această instituţie centrală a statului erau „boieri vechi pămînteni", iar la sfîrşitul ei s-ar fi aflat în sfatul domnesc numai trei boieri pămînteni, restul fiind ţarigrădeni [120].

TABEL

privind componenţa sfatului domnesc din Moldova în timpul lui Vasile Lupu

Anul	Dregători				Dregători		
	Boieri autohtoni	%	Boieri ţarigrădeni	%	Total	Boieri înrudiţi cu domnul	%
1634	11	64	6	36	17	8	53
1636	8	66	4	34	12	6	50
1637	10	66	5	34	15	6	40
1644	6	54	5	46	11	8	72
1645	9	69	4	31	13	8	61
1646 26 mart.	9	64	5	36	14	7	50
1646 17 sept.	6	50	6	50	12	6	50
1648	8	61	5	39	13	6	46
1649	6	50	6	50	12	7	60
1651	8	66	4	34	12	6	50
1652 9 oct.	11	64	6	36	17	8	53
1653 apr.	11	64	6	36	17	4	30

3 Relaţiile domniei cu boierimea

Fiu de boier muntean prin naştere, el însuşi făcînd parte din rîndul boierimii moldovene timp de aproape două decenii înainte de a ajunge domn, Vasile Lupu s-a considerat dintotdeauna şi întru totul ataşat clasei boiereşti. De altfel, în mentalul colectiv al clasei boiereşti din prima jumătate a sec. al XVII-lea — şi chiar din secolele anterioare — era foarte răspîndită convingerea că reprezentanţii acestei clase dominante erau cei mai indicaţi să participe în mod activ la viaţa politică, economică şi militară a Moldovei, recunoscuţi a alcătui singura forţă politică pe care se putea sprijini întreaga societate.

[120] I. Tanoviceanu, *Din luptele pentru neam* ..., p. 120—121, 143—144.

www.dacoromanica.ro

În aceste condiții, domnii țineau seama în rezolvarea problemelor de politică internă și externă de părerea marilor boieri din sfatul domnesc. Nu în zadar Miron Costin afirmă în cronica sa următoarele: „pentru aceea au dat Dumnezeu să aibă împărații, craii, domnii, cîrmuitorii țărilor, să aibă svetnici pre lîngă sine, cu carii vorovindu o treabă să frămînte cu voroava lucrul și unul una, altul alta, răspunzîndu, să lămurește lucrul care este mai spre îndemînă"[121]. Atît de adîncă era această convingere încît același cronicar credea că domnii țării puteau greși în hotărîrile lor dacă ei nu cereau și părerea boierilor din sfatul domnesc: „Iată ce fac domnii singuri den gîndurile sale sau den șoapte rar lucru iesă la folos, că încă în lume omu s-au născutu pînă acumu ca acela, să nu-i trebuiască voroava cu svat, că deși gîcește cîrmuitorul cîte o treabă, încă tot să nu să încrează c-au gîcitu, pînă nu să întărește părerea lui cu voroava și altor păreri".

În epoca lui Vasile Lupu boierimea încă mai era o clasă socială omogenă din punct de vedere economic: ne referim la faptul că în cadrul ei boierii cei mari nu se diferențiau de cei mici din punctul de vedere al privilegiilor și scutirilor, adică cei cu latifundii de cei cu moșii mai puține. În schimb, apăruse o diferențiere între cei fără dregătorii și cei cu dregătorii, mai ales dacă dregătorii respectivi aparțineau boierimii pămîntene—boierimea veche —,sau boierimii de neam străin, cea nouă, cu o puternică influență încă de la sfîrșitul secolului al XVI-lea la Curtea domnească[122]. Unii cronicari ai vremii, care au surprins acest fenomen, au considerat că această boierime *nouă* era în majoritatea ei grecească. Tot așa a crezut și istoricul I. Tanoviceanu cînd a cercetat baza socială a domniei lui Vasile Lupu și, în special, cînd a analizat proveniența principalilor colaboratori ai acestuia. Dar o analiză a boierimii din prima jumătate a sec. al XVII-lea ne duce la constatarea făcută de altfel de numeroși specialiști, că ea avea un caracter complex în sensul că era constituită în afara boierimii vechi din două categorii de greci, una aflată în țările române de una-două generații, care în cea mai mare parte se împămîntenise prin alianțe matrimoniale cu boierimea de țară (de exemplu, Cantacuzinii din Moldova și din Țara Românească, Catargi, Caragea, Iorga, Hrisoverghi), iar a doua exista de mai puțin timp, cel mult de două-trei decenii, venită de la Constantinopol cu rosturi politice sau economice, fiind cunoscută sub numele de boieri țarigrădeni[123]. De altfel, se știe că pe vremea cînd Vasile Lupu era încă mare dregător în sfatul domnesc și lupta pentru obținerea domniei, el a sprijinit vechea boierime de țară împotriva boierilor țarigrădeni, erijîndu-se ca un apărător al drepturilor lor politice și economice.

Este de fapt binecunoscut că după obținerea domniei Vasile Lupu a încercat să realizeze o conciliere între boierimea greacă împămîntenită și boierimea țarigrădeană, atrăgîndu-le în slujbe și pe una și pe cealaltă, acordîndu-le noi surse de venit, prin scutiri și privilegii, prin confirmarea proprietăților funciare. În mare măsură el a reușit acest lucru timp de aproape două decenii, pînă s-a ivit criza politică din primăvara anului 1653.

[121] Costin, p. 122.
[122] C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 22—25.
[123] V. Neamțu, *op. cit.*, p. 21.

www.dacoromanica.ro

Vasile Lupu, prin politica sa autoritară, a dominat boierimea obligînd-o să-i aplice hotărîrile şi să nu încalce legile ţării, în sensul că el a căutat să-şi impună voinţa atît în ceea ce priveşte alegerea noilor săi colaboratori, cît şi în privinţa drepturilor şi îndatoririlor lor. Un contemporan care l-a cunoscut personal pe domn şi care a căutat să-şi explice trăinicia puterii domneşti din vremea sa a caracterizat astfel această atitudine a domniei faţă de boierime. „Eu nu consider persoana, ci dreptatea, nu lucrul, ci legea" — ar fi declarat cîndva Vasile Lupu misionarului catolic Marco Bandini — de la care avem ştirea. „Dacă voi toţi (adică boierii, C.Ş.) — ar fi continuat domnul — veţi săvîrşi o faptă vrednică de moarte, desigur că va trebui să muriţi. Chiar dacă jumătate din ţara Moldovei ar fi rea, piară partea cea rea, ca să fie păstrată cea bună. Cu cei buni voi trăi în siguranţă, cu cei răi mă voi afla întotdeauna în primejdie" [124].

Boierimea poseda nu numai din vechime mari proprietăţi funciare la care continua să adauge altele noi pe diferite căi legale şi ilegale, dar ea beneficia de scutiri şi privilegii de aşa natură încît pînă şi ocuparea funcţiilor publice ale statului devenise un adevărat monopol al ei, calitatea de dregător, cea de stăpîn de pămînt şi de boier fiind un tot organic în societatea vremii. Este bine ştiut că pînă a ajunge domn Vasile Lupu, boierimea suferise mari transformări structurale cu mai bine de o jumătate de secol înainte, în sensul că în rîndul ei îşi făcuseră loc reprezentanţi ai *noii* boierimi [125], care se deosebeau de *vechea* boierime conservatoare prin faptul că nu manifesta o poziţie anarhică faţă de puterea centrală şi dimpotrivă era interesată în întărirea poziţiilor acesteia, deoarece domnia garanta consolidarea poziţiilor politice şi economice ale colaboratorilor ei la conducerea statului. Era firesc ca boierii din Moldova de la mijlocul sec. al XVII-lea să-l sprijine pe Vasile Lupu pentru că el însuşi provenise din rîndul acestei clase.

O particularitate a acestor relaţii constă în faptul că în faţa domnului a stat permanent grija de a schimba compoziţia sfatului domnesc, periodic sau în anumite împrejurări pe care el însuşi le socotea, în scopul aplicării cu succes a programului său de politică internă şi externă. Excepţie de la această regulă au făcut numai rudele foarte apropiate, cum sînt fraţii săi Gheorghe şi Gavriil Coci. Primul a deţinut dregătoria de mare paharnic (ceaşnic) din 1634 pînă în 1651, apoi pe cea de hatman din 1651 pînă în 1652, iar al doilea dregătoria de hatman din 1634 pînă în 1651. Alături de aceştia mai poate fi menţionat ca excepţie Iordache Cantacuzino, care a deţinut dregătoria de mare vistier în 1635—1637 şi 1640—1653, deci 15 ani. Cît priveşte pe ceilalţi boieri din sfatul domnesc durata funcţiei lor a fost de regulă un deceniu şi chiar mai puţin, de exemplu Toma Cantacuzino a fost mare vornic de Ţara de Sus între 1644—1653, Apostol Catargi mare postelnic între 1634—1643, Grigore Ur[illegible]he mare spătar între 1634—1643 etc. Prin acest procedeu, domnul a dat o mai mare stabilitate conducerii sale şi a împiedicat apariţia vreunei defecţiun[illegible] în unitatea de acţiune a sfatului domnesc, chiar şi în timpul celor două crize politice din anii 1637 şi 1639, prilejuite de campaniile împotriva lui Matei Basarab, şi chiar atunci cînd şi-a făcut apariţia un pretendent la tron în persoana lui Ioan Movilă, adăpostit în Transilvania. Deşi se constată şi ribegia unor boieri în Ţara Românească şi Transilvania (în afară de ce[illegible]

[124] *Călători străini*, V, p. 342.
[125] *Istoria României*, II, Bucureşti, 1962, p. 863—864.

www.dacoromanica.ro

rămaşi de la începutul domniei în Polonia), aceştia nu au acţionat făţiş împotriva sa la Înalta Poartă, ci au aşteptat scoaterea lui din scaunul Moldovei [126].

Ataşamentul boierimii din Moldova la programul de politică internă şi externă al lui Vasile Lupu, pînă în primăvarea anului 1653, se mai explică în mare măsură şi prin atragerea acesteia de partea puterii centrale prin întărirea vechilor lor proprietăţi funciare, pe baza hrisoavelor care s-au reînnoit de mai multe ori pe parcursul domniei, prin acordarea de noi danii, scutiri şi privilegii, prin părtinirea [127] în procesele avute fie cu unele mănăstiri, fie cu răzeşii. Prin aceste procedee s-au conturat atunci mai multe mari domenii aparţinînd boierimii din Moldova. Un exemplu îl constituie Dumitru Buhuş. Acesta fusese postelnic la începutul domniei lui Miron Barnovschi, apoi ajunsese logofăt III (1629). De fapt, acest domn îi dăruise chiar o bucată de loc din hotarul Tîrgului Frumos, ceea ce însemna o mare favoare, deoarece prin aceasta erau ştirbite veniturile tîrgoveţilor respectivi [128]. Dumitru Buhuş a ajuns mare vistier în a doua domnie a lui Moise Movilă. Fiind rudă cu Vasile Lupu şi numărîndu-se printre favoriţii săi de la Curte, el avea să ocupe foarte curînd, în 1635, dregătoria de pîrcălab de Hotin, apoi pe aceea de pîrcălab de Neamţ (1641), funcţie care dovedea marea încredere de care se bucura la Curtea domnească. În fine, spre sfîrşitul vieţii el a ocupat dregătoria de mare spătar (1645—1647). Pe lîngă faptul că a reuşit să facă o strălucită carieră prin ocuparea unor importante dregătorii din sfatul domnesc într-un timp relativ scurt, el a dobîndit totodată o mare avere funciară prin cumpărări, cele mai multe silite, în special de la răzeşi. O trecere în revistă a cîtorva zeci de hrisoave domneşti de întărire a proprietăţilor şi cumpărărilor sale ne duce la concluzia că acesta dobîndise cel puţin 60 de sate şi părţi de sat în ţinuturile Iaşi, Cîrligătura, Hîrlău, Hotin, Bacău, Vaslui, Neamţ, Suceava, Roman, Tecuci, precum şi locuri de prisacă în braniştea domnească, vaduri de moară, bălţi cu peşte, terenuri viticole, iazuri şi mori în apa Siretului, silişti, codri pentru hrana rîmătorilor, chiar şi un pod umblător pe Prut [129]. De reţinut că numai în hrisovul din 4 aprilie 1637 se prevede întărirea stăpînirii asupra a 28 de sate [130]. De asemenea, printre hrisoavele acordate de Vasile Lupu pîrcălabului de Hotin, Dumitru Buhuş, reţine atenţia cel din 8 iulie 1635 prin care domnul volnicea pe acesta să aducă oameni străini pentru a-i aşeza pe moşia sa din braniştea domnească [131].

Un alt boier la fel de avid de stăpîniri funciare s-a dovedit a fi Lupu Prăjescu. Acesta era un simplu diac (scriitor de cancelarie) la începutul domniei lui Miron Barnovschi, ajungînd curînd postelnic, apoi mare clucer în a doua domnie a lui Moise Movilă. Pe acesta Vasile Lupu l-a menţinut în funcţie pînă în 1638, cînd i-a schimbat dregătoria, numindu-l mai tîrziu

[126] Veress, *Documente*, X, p. 42—43, 51—56, 75—76, 190—192, 199—201.

[127] Costin, p. 89.

[128] Ghibănescu, *Surete*, II, p. 155—161.

[129] Arh. St. Buc., Documente istorice, XLVIII—68; Ghibănescu, *Surete*, III, p. 102—103, 107.

[130] Arh. St. Buc., Documente istorice, CDXXV—7.

[131] Ibidem, LXXXII—3.

www.dacoromanica.ro

mare comis ; își va încheia cariera politică ca mare medelnicer(1640—1642) fiind unul din oamenii de nădejde ai domnului. În ceea ce privește bunurile funciare pe care le-a stăpînit, ele se ridică la 45 de sate și părți de sate, locuri de casă, vaduri de moară, bălți cu pește, locuri de iaz pe Siret, livezi, prisăci, grădini, curături, terenuri viticole în ținuturile Suceava, Roman, Neamț, Cîrligătura etc., avînd chiar și un loc în hotarul Tg. Scheia [132]. Cele mai multe din ele au fost dobîndite prin cumpărări cu sume mici, care n-au depășit 280 lei sau 130 taleri; de exemplu hrisovul din 13 noiembrie 1634, prin care îi este confirmată de către domnie stăpînirea peste niște locuri de casă la Băloșești (Suceava), ocină la Drulești, 1/8 din case la Săoani au fost cumpărate cu 130 taleri ; tot așa s-a procedat la cumpărări de vaduri de moară, bălți cu pește, locuri de iaz pe Siret, livezi, prisăci, grădini, curături cu tot venitul [133]. Un alt hrisov, la fel de cuprinzător, este cel din 21 aprilie 1638, care se referă la o serie de bunuri cumpărate și confirmate de domnie și anume : 1/4 din satul Frătești (Suceava), cu vad de moară, bălți cu pește, cumpărate cu 150 lei ; unele părți din satul Dănceni (Roman), cumpărate cu 30 galbeni ; alte părți din același sat în valoare tot de 150 taleri ; o vie în deal la Cîrjești, de asemenea cumpărată [134].

Tot atît de mare, ba chiar mai mare la un moment dat, a fost și domeniul feudal al lui Iordache Cantacuzino, rudă apropiată lui Vasile Lupu prin soție [135]. În prima domnie a lui Radu Mihnea acesta avusese o dregătorie mică, de aprod, dar în timpul celei de-a doua domnii a lui Alexandru Iliaș a ajuns vistier III (1632). Vasile Lupu l-a considerat printre oamenii săi de încredere și l-a tratat ca atare, menținîndu-l în funcția de mare vistier timp de peste 15 ani. În acest îndelung răstimp el a acumulat o mare avere funciară prin cumpărări și mai ales prin uzurpări de proprietate pe calea proceselor. Din hrisoavele păstrate rezultă că a dobîndit pe această cale peste 60 de sate și 15 părți de sate, ocini, vaduri de moară pe Bahluiet, locuri de iaz pe Pîrîul Alb, locuri în vetre de sat cu fînaț în luncă, bălți, vaduri de moară în Siret, 33 fălci vie în 11 din 19 ținuturi ale Moldovei [136], precum și case în Iași pe Ulița mare. Un act din 1635 a consemnat că el a cumpărat 26 pămînturi în satul Cîrligi cu 20 galbeni [137], iar un altul, din 2 iulie 1646, consemnează stăpînirea asupra a 70 de pămînturi la Vascani (Suceava). În fine, 38 de acte din anii 1640—1651 cuprind achizițiile sale de 320 pămînturi în cinci sate, Clicești și Țigănești (Vaslui), Borăști (Neamț), Ionășeni (Iași), Lăzești (Bacău) în valoare de aproape 3 000 galbeni [138]. Domeniul său era atît de mare încît el a putut să dea 30 de moșii ca zestre fiicei sale Catrina, măritată cu Neculce vistierul, tatăl lui Ion Neculce, cronicarul de mai tîrziu [139]. La toate acestea se mai poate adăuga moștenirea obținută din averea marelui logofăt Gavrilaș Mateiaș în 1652, care-i fusese socru [140].

[132] DRH, A, XXII, p. 193—194, 298, 317—321.
[133] *Ibidem*, p. 321—322.
[134] Arh. St. Buc., ms. 818, f. 53v—54.
[135] I. Tanoviceanu, *Începutul Cantacuzinilor în țările române și înrudirea lor cu Vasile Lupu*, în „Arhiva", 1, 1892, p. 14—43.
[136] Ghibănescu, *Surete*, II, part. 1, p. 168—227.
[137] Th. Codrescu, *Uricariul*, XXV, p. 35—36.
[138] Ghibănescu, *Surete*, II, part. 2, p. 48—237.
[139] I. Tanoviceanu, *Din luptele pentru neam* ..., p. 124.
[140] Arh. St. Buc., Documente istorice, CCCVII—62.

www.dacoromanica.ro

Cît privește pe marele logofăt Gavrilaș Mateiaș, acesta deși a fost în sfatul domnesc al Moldovei pe timpul domniei lui Vasile Lupu numai 7—8 ani (1636—1643, 1650—1651), totuși, lunga lui carieră politică, începută încă din vremea lui Miron Barnovschi, i-a dat prilejul să dobîndească 49 de sate, 31 părți de sate, 41 1/2 fălci de vii aflate în ținuturile Cernăuți, Hotin, Dorohoi, la care se mai pot adăuga locuri de fînaț, locuri de iaz, mori, vii la Cotnari [141].

Tot atît de interesantă ni se pare și constituirea domeniului lui Toma Cantacuzino, de asemenea rudă cu Vasile Lupu și fratele lui Iordache Cantacuzino [142]. Acesta a ocupat în anii 1634—1653 mai multe mari dregătorii în sfatul domnesc,fiind pe rînd mare sluger și mare stolnic; ultima sa dregătorie a fost de mare vornic al Țării de Sus (1644—1653). Ca și fratele său, Iordache, a fost devotat domnului, neprecupețind nici o osteneală [143]. El a dobîndit prin cumpărare, de exemplu, în 1648, nu mai puțin de 63 de pămînturi, plătind 504 galbeni, în satele Țigănești, Borăști (Vaslui), Bășeni (Iași); o altă mare achiziție a sa din același an au constituit-o cîteva zeci de ocini în satele: Buciumi pe apa Galbenă și Porcești (Neamț), Bășeni (Iași), în valoare de 102 galbeni [144]. De asemenea, în anii 1651—1653 el a reușit să cumpere 6 firte de vie la Cotnari cu 80 lei și din nou zeci de pămînturi la Bîrlești, Bodești, Băncești, Popești, Tulești, Galbeni (Neamț) în valoare de aproape 200 de lei. Așa se face că la moartea sa, în 1664, a lăsat o moștenire de 60 de moșii răspîndite în mai multe ținuturi [145].

Dar dacă marele spătar Dumitru Buhuș, ca și Lupu Prăjescu, marele medelnicer, Iordache Cantacuzino, marele vistier, Gavrilaș Mateiaș, marele logofăt, și Toma Cantacuzino, marele vornic de Țara de Sus, își începuseră cariere de mari dregători înainte de înscăunarea lui Vasile Lupu și dobîndiseră atît de multe bunuri funciare, cu atît mai remarcabile ni se par realizările altor boieri în această direcție, care și-au dobîndit funcțiile în vremea lui Vasile Lupu. Menționăm mai întîi pe Toderașcu Ianovici, logofăt II în anii 1634—1640, în 1640 mare vornic din Țara de Jos, iar mai tîrziu (1643—1650) mare logofăt. Și acesta era rudă cu domnul și se pare că în această calitate a fost ajutat să achiziționeze la sume relativ mici, care nu depășesc în total 3 000 de galbeni, sate și părți de sate, locuri de mori în apa Moldovei, locuri de prisacă, vii în ținuturile Neamț, Dorohoi, Cîrligătura, Iași, Hotin, Fălciu, Vaslui; avea de asemenea un loc de casă cu pivniță de piatră în Iași, pe Ulița Mare, cumpărat de la însuși Vasile Lupu în 1650, ca semn al credinței față de domnie [146]. Numai hrisovul din 20 iunie 1646 a consemnat stăpînirea de către acest mare boier a 30 de pămînturi în satul Ungureni (Neamț), obținute la un preț derizoriu [147].

Un alt boier din această categorie a fost Pătrașcu Ciogolea. Despre el și frații săi, Constantin și Miron, Miron Costin afirmă că provenea dintr-o familie modestă și că el fusese ridicat la rangul de boier pe timpul

[141] DRH, A, XXII, p. 296—298; Arh. St. Buc., Mrea Bîrnova, I—5.
[142] I. Tanoviceanu, *Începutul Cantacuzinilor* ..., p. 14—43.
[143] Veress, *Documente*, X, p. 75—76, 156—158.
[144] Ghibănescu, *Surete*, II, part. 1, p. 89, 122—123, 125.
[145] I. Tanoviceanu, *Din luptele pentru neam* ..., p. 124.
[146] DRH, A, XXII, p. 231—232, 238—240.
[147] Arh. St. Buc., Ep. Huși, XIX—5; Mitropolia Moldovei, CXLV—2.

www.dacoromanica.ro

domniei lui Moise Movilă; „multe case de gios, lipsite, au scos în fruntea locuitorilor ţării ales pre Ciogoleşti" [148], afirmă cronicarul. În a doua domnie a numitului domn, Pătraşcu Ciogolea a devenit logofăt III, iar pe timpul lui Vasile Lupu s-a ridicat la dregătoria de pîrcălab de Hotin (1635—1640), ajungînd apoi mare şetrar (1642—1643) şi mare stolnic (1650—1653). Ascensiunea rapidă a sa şi a fraţilor săi a coincis cu achiziţionarea tot atît de rapidă de bunuri funciare, zeci de sate, locuri de mori, heleştee, unele făcute danie de Moise Movilă pentru slujbă dreaptă la domnie şi pentru că la vreme de nevoie dăruise 150 taleri la „trebuinţa ţării" [149]; altele însă, aflate în ţinuturile Dorohoi, Hotin, Iaşi, au fost cumpărate şi confirmate apoi de Vasile Lupu; tot el avea în Iaşi case cu pivniţă de piatră în Uliţa mare [150]. În ceea ce-i priveşte pe fraţii săi şi aceştia au urcat treptele boieriei pe timpul lui Vasile Lupu, Constantin ajungînd mare clucer (1640—1648), mare medelnicer în 1650 şi mare spătar (1651—1653); în această vreme el a achiziţionat zeci de sate cu bălţi, iazuri, locuri de moară, fălci de vie la Cotnari, în ţinuturile Cernăuţi, Suceava, Hîrlău etc. [151]. Miron Ciogolea a ajuns pîrcălab de Neamţ în două rînduri (1641 şi 1651—1652) şi a achiziţionat fălci de vie la Cotnari, cu pivniţe de piatră, terenuri de cultură, mori etc. [152].

O atenţie deosebită merită fraţii lui Vasile Lupu, Gheorghe Coci şi Gavriil Coci, reprezentanţi tipici ai noii boierimi devotată domnului. Primul a ocupat dregătoria de mare paharnic şi de hatman. Averea funciară pe care a strîns-o prin cumpărări, dar şi prin danii obţinute de la fratele său, domnul ţării, este de numărul zecilor de sate, părţi de sate, fălci de vie, curături, în ţinuturile Neamţ, Soroca etc. Un hrisov domnesc relativ la bunurile sale confirmă stăpînirea a 22 pămînturi şi 7 curături la Giurgiu [153], un altul din 16 aprilie 1641 se referă la satul Socoleşti (Neamţ) cumpărat cu 240 ughi şi la 5 fălci de vie la Băiceni cumpărate cu 200 ughi. Domnul ţării i le întărea pe toate acestea pentru „slujbă credincioasă" [154]. Averea sa era atît de mare că a putut să dăruiască 18 moşii ca zestre fiicei sale, măritată cu vistierul Ursache; de altfel, vistierul Ursache însuşi avea atunci 80 de moşii [155].

Relativ la domeniul feudal al celuilalt frate, Gavriil Coci, s-au păstrat mai puţine documente. Totuşi, se confirmă că el a dobîndit prin cumpărări şi danii domneşti multe moşii [156]. Chiar şi fiii săi — Alexandru Coci, ajuns mare paharnic între 1651—1653, şi Radu Coci, deţinînd o dregătorie de mai mică însemnătate — vor primi danii domneşti de la unchiul lor, primul în ţinutul Dorohoi [157], al doilea în ţinutul Neamţ [158].

În rîndul acestor mari boieri a căror ascensiune politică o constatăm în timpul lui Vasile Lupu un loc deosebit îl ocupă Gheorghe Ghica, de neam arbănaş, care a urcat treptele boieriei de tînăr, pe timpul domniei

[148] Costin, p. 96.
[149] DRH, A, XXII, p. 323—324.
[150] Arh. St. Buc., Documente istorice, CCVI—75.
[151] Ibidem, CLVI—44.
[152] Ibidem, Mrea Neamţ, LXIII—2.
[153] Ibidem, Documente istorice, XXXI—35.
[154] Ibidem, Mrea Văratec, XVI—6, 7.
[155] I. Tanoviceanu, *Din luptele pentru neam* ..., p. 123—124.
[156] Arh. St. Buc., Documente istorice, XLIII—149.
[157] Ibidem, Achiziţii noi, CLXXXV—1.
[158] Ibidem, Mrea Văratec, XVI—6,7.

www.dacoromanica.ro

lui Radu Mihnea în Moldova; în 1624 acesta ajunsese pîrcălab de Hotin. Mai tîrziu a ocupat dregătorie de mare șetrar (1631), funcție menționată și în 1638. Un an mai tîrziu îl întîlnim mare stolnic [159]. Tot în această vreme primește și misiuni diplomatice, de exemplu este capuchehaie a domnului la Constantinopol. În anii ce au urmat a fost pe rînd mare vornic de Țara de Jos (1642), mare medelnicer (1643), mare stolnic (1645—1647) și din nou mare vornic de Țara de Jos (1648—1650). Pe timpul crizei politice din Moldova din primăvara anului 1653 se afla la Constantinopol în funcție de capuchehaia. Spre deosebire de alți mari dregători el n-a acumulat prea multe moșii. O listă a averii sale funciare din 1656 atestă că poseda 8 sate și părți de sate, silișți și case în ținuturile Dorohoi, Hîlău, Hotin, Tutova, Iași, Orhei, Vaslui, așadar avea o situație economică oarecum modestă [160]. În schimb, legăturile pe care le-a avut în rîndul boierimii autohtone și al marilor dregători otomani i-au permis să ocupe tronul Moldovei în 1658.

Vasile Lupu a căutat să atragă de partea sa și alte categorii de boieri, de exemplu cei de rangul II și III [161]. În acest sens documentele sînt foarte numeroase. Așa de exemplu, Gheorghe Roșca, deși a fost numai vistier II, a reușit să achiziționeze în aproape două decenii cel puțin 15 sate, părți de sate, fălci de vie la Huși, silișți, bălți și gîrle cu pește, iazuri și mori, terenuri de cultură (țarine), gîrle pe Prut — aflate în mai multe ținuturi: Orhei, Neamț, Cîrligătura [162]. Un hrisov din 4 aprilie 1636 îi confirmă toate satele ce le avea în Moldova [163].

Cercetarea relațiilor lui Vasile Lupu cu boierimea ne-a dus la constatarea că pe timpul său mulți dregători mari, mijlocii și mărunți s-au bucurat de o deosebită atenție din partea domnului, în sensul că le era răsplătită credința față de domnie. Un exemplu în acest sens îl constituie hrisovul din 16 august 1641 prin care se acorda lui Palade vistierul o bucată de loc în hotarul Tîrgului Bîrlad: „iară acest al nostru adevărat boierin Păladie vistiernic a slujit domniei mele din îndelungata vreme din tinerețea lui, tot la curtea domniei meale, încă înainte de a noastră domnie, iar după aceea [. . .] dînsul așijderea și întru a noastră domnie a slujit cu toată inima și cu mare credință la Țarigrad și în alte părți la toate trebile noastre și la poroncile noastre, la toate ne-a slujit nouă și țării noastre [. . .]" [164]. Drept urmare, se constată numeroase hrisoave de danie acordate acestor boieri privind sate și părți de sate, silișți, locuri de prisacă, fălci de vie, sălașe de țigani, mori și vaduri de moară etc. Astfel de bunuri au obținut pe această cale: un anume Andoca, în 1641 și în 1644 [165]; Hrizea, în 1643 [166]; Marcu jitnicer, în 1644 [167]; Mateiaș Sturza jitnicer, în 1651 [168]; Ionașcu Rusul, în 1643 [169]; Vartic vornic, în 1640 [170]; Marcu Iarali, în 1639 [171]; Grigore Saidir logofăt III,

[159] P. Cernovodeanu, *Știri privitoare la Gheorghe Ghica vodă al Moldovei, 1658—1659 și la familia sa (I)*, în AIIAI, 1982, p. 346—352.
[160] Ghibănescu, *Surete*, IX, p. 146—149.
[161] Ibidem, VIII, p. 281—289.
[162] DRH, A, XXII, p. 173—175, 234—235.
[163] Arh. St. Buc., Documente istoricc, XXVII—247.
[164] Ghibănescu, *Surete*, III, p. 237—238.
[165] Arh. St. Buc., ms. 548, f. 61; ms. 629, f. 324—325.
[166] Ibidem, Mrea Galata, VII—3.
[167] Ibidem, Documente istorice, CIII—12.
[168] Ibidem, CLXXXI—103.
[169] Ibidem, ms. 629, f. 322.
[170] Arh. St. Buc., Mitropolia Moldovei, CXXXVIII—3.
[171] Ghibănescu, *Surete*, XV, p. 76—77.

www.dacoromanica.ro

în 1648 [172]; Toader Petriceicu, în 1643 [173]; Andronie Bogdan, în 1644 [174]; Grigore postelnic, în 1640 [175]; Apostol sluger, în 1642 [176]; Savin Prăjescu, mare vornic de Țara de Jos, în 1634—1638 [177]; Vasile Corlat cămăraș, în 1644 și 1645 [178]; Ștefan Boul clucer, în 1635—1636 [179]. Astfel de acte de danie dezvăluie și un alt fenomen și anume că în noua boierime pătrunseseră și unii tîrgoveți, prin cumpărarea de moșii sau prin practicarea cametei, cum ar fi Andoca zlătarul, care a primit ca danie două sate în ocolul Tg. Trotuș [180].

Unii cercetători care au studiat problema au sesizat faptul că Vasile Lupu a căutat să aibă în preajma sa în toate ocaziile pe dregătorii cu care colabora, plecarea lor de la curtea domnească făcîndu-se numai cu aprobarea sa [181]. De asemenea, aceștia au fost obligați să se supună noului ceremonial practicat la Curte, adică să nu mai îngenuncheze în fața domnului cînd se adresau acestuia, să adopte o comportare potrivită rangurilor în raporturile dintre ei și mai ales cu străinii din țară sau care treceau prin țară. Cît privește pe cei care nu se conformau acestor dispoziții, aceștia erau îndepărtați de la Curtea domnească. De asemenea, erau îndepărtați cei dovediți de hiclenie (trădare), care erau arestați și deseori executați. În aceste cazuri averea trecea pe seama domniei, cum s-a întîmplat în 1643 cu Eremia Draco, fugar în Polonia [182].

4 Poziția domniei față de țărănime și orășeni

Țărănimea, diferențiată în țărănime liberă și dependentă (vecinii), împreună cu tîrgoveții și orășenii, constituia pe vremea lui Vasile Lupu marea masă a populației țării, supusă la contribuții în bani și în natură și chiar în muncă, sub diferite denumiri, contribuții destinate atît vistieriei statului, cît și cămării domnești [183]. La urcarea pe tron, domnul a lăsat impresia că va fi un apărător al celor săraci, că-i va ocroti pe aceștia, pe cei lipsiți de posibilitatea de a plăti dările față de stat sau în cel mai rău caz că le va micșora obligațiile fiscale, dacă este să ținem seamă de cele cuprinse într-o scrisoare contemporană cu momentul obținerii domniei de către acesta. „Față de sărăcime — glăsuiește această scrisoare —, este cu bună voie, fiindcă pînă acum nu i-a tulburat nici cu dajde, încă cu altceva și a și făgăduit că va fi spre binele săracei țări și sărăcimea se bucură că va fi voevod bun" [184].

De la început chiar, timp de aproape două decenii, Vasile Lupu a promovat o politică fiscală de conjunctură, menită să nu ridice pe contribuabili împotriva sa pe calea unei răscoale și nici să-i determine pe aceștia să-l denunțe prin jalbe la Înalta Poartă, cum se întîmplase cu unii din pre-

[172] Arh. St. Buc., Mrea Galata, XI—22.
[173] Ibidem, Documente istoricc, LXI—54.
[174] Ibidem, CIII—13.
[175] Ibidem, CIV—79.
[176] Ibidem, Mrea Neamț, XXIX—20.
[177] N. Stoicescu, *Dicționar* ..., p. 428.
[178] Arh. St. Buc., Documente istorice, CII—162.
[179] Ibidem, XVI—18.
[180] D. Ciurea, *Situația social-economică a Moldovei în timpul lui Vasile Lupu*, în AIIAI, 1975, p. 166—167.
[181] *Călători străini*, V, p. 333—334.
[182] D. Ciurea, *op. cit.*, p. 165—170.
[183] N. Grigoraș, *Instituții feudale* ..., p. 107.
[184] Hurmuzaki, XV, part. 2, p. 1 006; Veress, *Documente*, X, p. 337.

www.dacoromanica.ro

decesorii săi [185]. În principiu, el nu s-a încumetat să facă vreo reformă fiscală, ca vecinul său Matei Basarab, domnul Țării Românești, ci s-a limitat să ocrotească boierimea și mănăstirile, care constituiau categoria privilegiaților în materie fiscală. În anumite situații însă, din nevoia de bani pentru plata obligațiilor față de Înalta Poartă, în special, sau pentru înzestrarea armatei, el a făcut apel și la o parte din veniturile acestora, cum s-a întîmplat în 1636, cînd a introdus o nouă dare, *dajdia pentru plata haraciului*, de 2 zloți, la care au fost impuși toți contribuabilii, inclusiv vlădicii, boierii și mazilii [186]. Valoarea dajdiei (8 galbeni) era ceva mai mult decît prețul unui bou sau iepe (6 galbeni) și cît două vaci cu doi viței (8 galbeni) [187]. De asemenea, în cursul domniei, Vasile Lupu a mai introdus și alte dări, în afară de *lipsa de bani* (1635) și *ortul* (1639), *fălciuirea* (1641), *conacul* (1649), *ghiața* (1650), *teslăritul* (1650) [188], care însă nu au produs nici un protest public din partea contribuabililor. Cauza acceptării acestor noi dări fără vreo obiecțiune o aflăm în situația economică prosperă pe care a cunoscut-o Moldova în această vreme, timp în care se constată și un spor demografic, mai ales prin crearea de noi așezări rurale sub numele de slobozii, cu locuitori proveniți din Transilvania [189].

Cît privește o evidență nominală a dărilor mai vechi la care se adăugau cele noi, acestea desigur că se afla în catastihurile vistieriei și alecămării domnești care, din păcate, nu s-au păstrat [190]. Totuși, ici și colo prin documentele păstrate se întîlnesc știri pe baza cărora se poate stabili o evidență a acestora. Este vorba de acele hrisoave domnești care cuprindeau scutirile de dări acordate unor categorii de privilegiați, de exemplu Episcopia Huși scutită în 1650 de „treaba tîrgului, de podvoade, cai de olac, care de fîn, teslari, ghiață" [191], precum și mănăstirea Barnovschi din Iași scutită de „deseatină, dare de zloți, lei, galbeni, orți, solărit, gorștină, lucru și cai de olac, podvezi și toate angaralele cîte sînt pe ceilalți mișei" [192].

S-a vorbit adesea de apăsarea fiscală din vremea acestui domn. Nimeni nu neagă acest lucru, dar este de observat faptul că ea a existat pentru principalii contribuabili (țăranii și tîrgoveții), a sporit prin acordarea de scutiri de dări pentru boierime și mănăstiri [193], și s-a agravat după pustiirile suferite de locuitori de pe urma tătarilor crîmleni și a cazacilor zaporojeni, precum și în timpul crizei politice din primăvara anului 1653.

[185] A. Ligor, *Vederi noi ...*, p. 65.

[186] Arh. St. Buc., Ep. Roman, I—58; N. Grigoraș, *Imunitățile și privilegiile fiscale în Moldova (de la întemeierea statului pînă la mijlocul sec. XVIII)*, în RI, nr. 1, 1974, p. 58.

[187] Arh. St. Buc., Ep. Roman, IV—2; Ghibănescu, *Surete*, II, part. 1, p. 122—123.

[188] P. V. Sovetov, *Razvitie feodalisme i knistiana Moldavii, Ocerki istorii senti. XVI—naceale XVIII vv*, Kișinev, 1980, p. 204—205; vezi tabelul 5; Melhisedec, *Cronica Hușilor*, București, 1869, p. 69.

[189] A. Ligor, *op. cit.*, p. 65.

[190] Arh. St. Buc., ms. 628, f. 203v.

[191] Ibidem, ms. 543, f. 54.

[192] Ibidem, Mrea Barnovschi, II—3, f. 1v—2, 4—5.

[193] Ibidem, ms. 628, f. 203 v; ms. 543, f. 43, 48, 52; Mrea Pîngărați, III—7; Mrea Sf. Sava — Iași, XXVIII—17; Ep. Roman, I—1; N. Grigoraș, *Principalele amenzi în Moldova*, în AIIAI, 1969, p. 165—166.

www.dacoromanica.ro

Totuși, asuprirea țărănimii, a tîrgoveților și orășenilor în timpul domniei lui Vasile Lupu s-a mai manifestat și în alt mod și anume prin favorizarea de către domnie a reducerii tot mai mult a proprietății funciare țărănești și, implicit, a veniturilor acestei categorii de contribuabili, pe căi legale dar mai ales ilegale, în primul rînd prin abuzurile și corupția organelor administrative în sarcina cărora se afla strîngerea dărilor pentru vistierie și cămara domnească [194]. Un aspect al acestei probleme îl constituie existența unui număr extrem de mic de hrisoave domnești care garantau dreptul de stăpînire al ocinilor de către țăranii liberi; tot atît de puține ca număr sînt cele privind anumite scutiri și privilegii acordate acestora [195]. În schimb sînt copleșitor de multe acele zapise, surete, ispisoace din care rezultă vînzarea ocinilor țărănești, fapt care a dus la reducerea considerabilă a suprafeței de pămînt aflată pînă atunci în posesia acestora [196]. Fenomenul ca atare nu este caracteristic domniei lui Vasile Lupu, deoarece el este atestat și în perioada anterioară, totuși, între 1634 și 1653 se constată un număr mai mare de astfel de tranzacții în comparație cu perioada anterioară [197].

De obicei vînzarea de ocini țărănești s-a făcut în mod individual, în prezența unor martori care posedau și ei ocini în vecinătate; tranzacția era apoi confirmată de unii mari dregători din sfatul domnesc sau de domn în prezența marelui logofăt. De exemplu, la 1 iulie 1635 Pătrașcu Stănilă a vîndut ocina sa din satul Drislavele (Dorohoi) cu 10 galbeni, iar la 7 februarie 1636 Vasile Lupu a confirmat printr-un hrisov [198]. Tot așa, Ipatie Sărbea, fratele său Toader și nepoții lor au vîndut la 18 august 1635 ocină și moșie „jumătate satul Băloșeni, a treia parte cea din jos Nendiului dvornic" cu 35 galbeni; după mai bine de un an, la 28 noiembrie 1636, tranzacția era confirmată de domnie [199].

În actele de vînzare de ocini răzășești sînt cuprinse de cele mai multe ori particularitățile acestor proprietăți funciare, cum ar fi hotarele sau diferitele lor părți componente. Astfel, la 30 iunie 1636 Vasile Lupu întărea vînzarea făcută de Gheorghe Preabici, a unei ocine și moșii, „un loc de țălină de vie în dealul Laslăului la Cotnari", după cum la 29 octombrie 1636 un anume Ionașcu Capotă din Petrești împreună cu alți răzeși vindea o parte de ocină la Porcești (Neamț), „loc cu patru case den vatra satului și den țarină și den fînaț și den cîmpu și den păduri și dentr-apă și den tot locul". Tot așa, în același an, la 9 noiembrie, un anume C. Drăcea vindea 1/2 din satul Goșmani (Neamț) „pe apa Orbicului cu un helești mare, care iaste mai sus, așijderea și din alt helești, care iaste în mijlocul satului" [200].

De multe ori vînzările de ocini răzășești se făceau de mai mulți țărani odată. Așa de exemplu, la 18 octombrie 1646, un număr de patru răzeși din satul Țigănești (Vaslui) pe apa Bîrladului au vîndut nouă pămînturi

[194] N. Grigoraș, *Abuzurile și corupția membrilor aparatului de stat din Moldova (sec. XV—XVII)*, în AIIAI, 1971, p. 97—117.

[195] Ghibănescu, *Surete*, III, p. 198, 199, 201, 204.

[196] N. Corivan, *Mijloacele de cotropire a pămînturilor țăranilor liberi din Moldova în sec. al XVIII-lea*, în „Studii și cercetări științifice. Istorie", Iași, nr. 2, 1956, p. 89—108.

[197] F. A. Grecul, *Agrarnie otnoșenia v Moldavii v XVI-pervoi polovine XVII vv*, Kișinev, 1961, p. 141—184, 193—206.

[198] Ghibănescu, *Surete*, II, part. 1, p. 99, 112—113.

[199] *Ibidem*, p. 106—108, 110—112.

[200] *Ibidem*, p. 122—123, 125, 130.

www.dacoromanica.ro

„în ţarini şi cu loc de casă în vatra satului şi cu poian în pădure, şi cu vad de moară şi din tot locul, cu tot vinitul", după cum la 13 august 1648 alţi trei răzeşi au vîndut 1/3 din satul Bucium (Neamţ), „cu vatră de sat şi cu cîmpu şi cu fîneţe, şi cu loc de moară şi cu hăleşteu şi cu loc de prisacă, şi cu tot vinitul" [201], la preţul de 40 lei. Alteori, vînzarea de ocini se face pe pămînturi răzoare sau pe paşi, de exemplu la 9 martie 1642 20 de răzeşi din Bucium (Tecuci) au vîndut trei pămînturi de frunte, 15 răzoare şi 136 paşi la preţul de 96 ughi (galbeni) [202].

O trecere în revistă a unor astfel de vînzări de ocini răzeşeşti ne duce la constatarea că între 1634 şi 1638 s-au vîndut în satul Băloşeni (Iaşi) ocini de către 18 răzeşi la preţuri variind între 25 şi 100 galbeni; între 1637 şi 1638 s-au vîndut în satul Porceşti (Neamţ) ocini de către şapte răzeşi la preţuri variind între 60 şi 80 galbeni de fiecare vînzare [203]; între 1641 şi 1646 s-au vîndut în satul Bucium (Neamţ) ocini de către 44 răzeşi la preţuri variind între 2 şi 25 galbeni; între 1643 şi 1652 s-au vîndut ocine de către 40 de răzeşi în satele Ţigăneşti şi Clicești (Vaslui) în suprafaţă de 299 pămînturi şi 36 de delniţe, la valori variind între 20 şi 28 galbeni. Multe ocini răzeşeşti s-au mai vîndut între 1648—1650 la Băşeni (Iaşi) şi anume de către 28 de răzeşi [204]; între 1638—1640 la Tupilaţi (Suceava) de către 30 de răzeşi; între 1642—1644 la Ciureşti (Iaşi) de către 29 de răzeşi [205] etc.; vînzări de multe ocini răzeşeşti mai sînt semnalate în satele Bogdăneşti (Roman), Borăşti (Vaslui), Popeşti (Vaslui) [206].

De obicei, ocinile vîndute nu cuprindeau şi forţa de muncă dependentă, vecinii; alteori, însă, în zapise sînt menţionaţi şi aceştia, ca de exemplu în 1644 cînd s-a vîndut ocina din satul Sinăuţi (Suceava) şi anume „4 jerebii împreună cu patru vecini" la preţul de 50 galbeni, de către un anume Irimia fiul lui Drăcea [207]. Un alt zapis, din 1637, menţionează că satul Avrămeşti (Cîrligătura) s-a vîndut de către un răzeş „şi cu vecinii" la preţul de 100 taleri, iar în cel din 1652, prin care erau vîndute 4 jerebii cu 1/2 moară şi cu pometi în vatra satului şi cu case gata, cei trei vecini vînduţi sînt înscrişi nominal în actul de vînzare—cumpărare [208].

În majoritatea documentelor care au înregistrat vînzări de ocini ţărăneşti se face menţiunea că tranzacţia s-a făcut de „a lui" sau „a lor bunăvoie", de „nimeni siliţi, nici asupriţi", de „a lor bunăvoe de nimeni învăluiţi, nici asupriţi" [209]. Ţinînd seama de preţurile date de cumpărători, care în majoritatea cazurilor sînt boieri, stăpîni de mari proprietăţi funciare, înclinăm să credem că tranzacţiile au fost efectuate de nevoie, vînzătorul avînd numeroase greutăţi financiare. Apoi trebuie avută în vedere lipsa de numerar, fapt care făcea de multe ori ca valoarea banilor să fie foarte mare. Cercetări efectuate în urmă cu aproape trei decenii privind această problemă ajung la concluzia că în secolul al XVII-lea boierimea din Moldova, în general, dispunea de o gamă variată de mijloace pentru cotropirea pămînturilor ţăranilor liberi, în sensul că ea a profitat de neputinţa răzeşilor de a plăti dările la vistierie, de a-şi achita datoriile băneşti, de

[201] *Ibidem*, II, part. 2, p. 123, 169—171.
[202] *Ibidem*, p. 12—16.
[203] *Ibidem*, II, part. 1, p. 91—92, 98—99, 106—107, 125, 143—144.
[204] *Ibidem*, II, part. 2, p. 12—16, 36—40, 41, 179—184, 203—209.
[205] *Ibidem*, III, p. 1—13, 16—19, 20—31, 34—43, 153—154, 161—165, 220—221.
[206] *Ibidem*, p. 209—213, 218—219, 237—240.
[207] *Ibidem*, II, part. 2, p. 53.
[208] *Ibidem*, III, p. 22, 258.
[209] *Ibidem*, 9, 11, 13, 19.

www.dacoromanica.ro

a-şi plăti amenzile, fie gloaba, fie deşugubina etc. [210]. În documentele epocii lui Vasile Lupu sînt foarte des menţionate motivele vînzării de ocini de către ţăranii liberi. Aşa de exemplu, la 30 martie 1652 un anume Rentea şi-a vîndut ocina din satul Drislevele (Dorohoi) marelui vornic Toma Cantacuzino pentru că boierul respectiv îi făcuse un oarecare bine: „i-a făcut lui mila sa şi a plătit pentru el nescari dabile călărăşeşti" [211], la 16 iunie 1651 mai mulţi răzeşi din satul Şendreni (Covurlui) vindeau o parte din ocina lor şi vie pentru 10 galbeni „ca să-şi plătească birul la domnie" [212]; la 21 octombrie 1643 un răzeş din Meieşti (Iaşi) şi-a pus zălog ocina sa pentru că a pierdut 50 de vite aparţinînd lui Pavel vornicul [213]; la 9 mai 1637 un răzeş din Pomîrla (Dorohoi) pierdea ocina sa în favoarea unui boier, postelnicul Dumitraşcu, care-i „scăpase capul" de la nevoie, în sensul că-l scosese din închisoare unde fusese condamnat pentru furtul a 4 boi, duşi apoi în Polonia; la 14 decembrie 1641 un alt răzeş din Pomîrla pierdea ocina sa pentru că nu putuse restitui nişte bani împrumutaţi (20 galbeni); în 1642 alt răzeş pierdea ocina sa din Popeşti (Vaslui) pentru o datorie de bani (10 lei) făcută lui Ionaşcu feciorul Lupului [214]; la 23 martie 1635 un anume Gligorie răzeş, din Muşeteşti (Neamţ), îşi amaneta ocina sa pentru că n-a putut să plătească o gloabă pentru furtul a 30 de stupi; în fine, la 10 mai 1641 Maftei din Popeşti (Vaslui) vindea ocina sa din Moiceşti cu 15 galbeni, avînd nevoie de bani „ce mi-au fost nevoie de dajdie" [215].

Politica economică practicată de Vasile Lupu, de neglijare a intereselor micilor stăpîni de pămînt, a determinat lichidarea unei bune părţi din proprietatea ţărănească liberă, posesorii ei de pînă atunci devenind ţărani liberi fără pămînt, atestaţi în documente sub numele de *năimiţi*, slugi sau ţărani cu învoială [216]. Situaţia juridică a acestei noi categorii de ţărani liberi era precis stabilită: ei erau obligaţi să părăsească satul în care pînă atunci avuseseră în stăpînire ocina lor [217], apoi, odată angajaţi pe moşia unui alt stăpîn de pămînt, ei erau obligaţi să dea dijmă din tot venitul ce-l realizau [218].

De aceea, se poate aprecia că în general situaţia ţărănimii libere s-a înrăutăţit în timpul lui Vasile Lupu, fapt surprins de unii contemporani în mărturiile care s-au păstrat. Aşa de exemplu, despre ţăranii liberi cu pămînt, misionarul franciscan Petru Bogdan Bacsici (1641) relata că „ţăranii suferă că sînt împilaţi cu dări, zi de zi" [219]; despre ţăranii cu învoială, *năimiţii*, călătorul italian Niccolo Barsi da Lucca afirma în 1633—1639 că aceştia sînt „ca şi robii, deoarece de fiecare dată cînd îi chiamă stăpînul la lucru, fie că ar fi sănătoşi, ori bolnavi ei sînt datori să asculte de el" [220]; în fine, Marco Bandini nota în 1646 în rapoartele sale că în

[210] N. Corivan, *op. cit.*, p. 91—95.
[211] Ghibănescu, *Surete*, III, p. 21.
[212] Arh. St. Buc., Mrea Brazi, XXV—24.
[213] Ghibănescu, *Surete*, III, p. 61—62.
[214] *Ibidem*, p. 61—62, 69—70, 73, 241.
[215] *Ibidem*, p.179—180, 219.
[216] P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al ţăranilor în ţările române pînă la mijlocul secolului al XVII-lea*, în SMIM, I, 1956, p. 118.
[217] Ghibănescu, *Surete*, III, p. 1—2.
[218] Arh. St. Buc., Documente istorice, CLXXXIII—38; *Carte românească*, p. 63.
[219] *Călători străini*, V, p. 224.
[220] *Ibidem*, p. 80.

www.dacoromanica.ro

ate „țăranii își aveau stăpînii lor, pentru care fac munci la anumite date dar nu le plătesc dări în bani ci numai darea domnului, ca orășeni" [221]

Pentru a nu-și pierde ocinile și chiar libertatea personală era firesc ca mulți țărani liberi să se opună pe căi legale împotriva cotropitorilor ocinilor lor de către marii latifundiari laici și ai bisericii, care foloseau diferite mijloace în acest sens (împresurarea, nerespectarea dreptului de preemțiune, coruperea slujbașilor domniei la efectuarea hotărniciei ocinilor etc.). Drept urmare, țăranii au adoptat diferite forme de luptă împotriva asupririi feudale, ca de exemplu, fuga de pe moșie, jalbele urmate de procese, judecata în fața sfatului domnesc, de cele mai multe ori însă ei au eșuat în tentativa de a scăpa de asuprire.

La rîndul ei, puterea centrală a căutat să mențină un oarecare echilibru între cele două clase fundamentale ale societății din acea vreme, avînd nevoie pentru a-și pune în aplicare programul de guvernare de boierime, ca forță politică, iar de țărănime, ca forță economică. Un contemporan care a cunoscut realitățile sociale din Moldova la mijlocul sec. al XVII-lea, misionarul catolic Marco Bandini, a reținut în memoriile sale faptul că pe vremea lui Vasile Lupu țăranul nedreptățit de către boier putea să-l cheme în judecată pe acesta în fața sfatului domnesc și în prezența domnului pentru a i se face dreptate [222]. Totuși, este de la sine înțeles că dreptatea pe care o putea obține țăranul în raporturile sale cu boierimea era relativă, deoarece din toate declarațiile lui Vasile Lupu făcute misionarului catolic amintit, privind adoptarea unei poziții de nepărtinire în judecarea litigiilor dintre stăpînii de pămînt și țărani [223], rezultă că de cele mai multe ori erau favorizați acei stăpîni de pămînt care colaborau strîns cu domnia și se aflau în grațiile acesteia.

Așa se explică faptul că în timpul domniei lui Vasile Lupu se constată multe procese pierdute de către răzeși. Exemplele sînt numeroase: în 1636 răzeșii din Simeni se judecă cu Dumitrașcu, ginerele lui Ignat, pentru 1/2 de sat [224]; în același an, răzeșii din Porcești (Neamț) se judecă pentru ocină cu Toma Cantacuzino, mare stolnic; în 1639, răzeșii din Ivănceşti se judecă cu egumenul mănăstirii Pîngărați pentru două vaduri de moară; în același an, răzeșii din Ghermănești se judecă cu vornicul Roșca pentru o ocină [225]; în 1640, răzeșii din Boldești și Sîrbi (Suceava) se judecă cu Dumitru Buhuș, mare vistier, pentru ocină [226]; în același an, răzeșii din Drăgănești (Neamț) se judecă cu egumenul mănăstirii Neamț pentru o poiană [227]; în 1643, răzeșii din Românești (Putna) se judecă cu egumenul mănăstirii Bisericani pentru ocină [228]; în 1644, răzeșii din Scînteia (Vaslui) se judecă cu Pătrașcu Boldescu, fost armaș, pentru ocină; în 1645, răzeșii din Popești (Neamț) se judecă tot cu Pătrașcu Boldescu pentru ocină [229]; în 1646, răzeșii din Negoiești se judecă cu clucerul Ștefan Boul pentru două moșii [230]; în 1649, răzeșii din Popești (Neamț) se judecă cu Dumitrașcu uricar pentru ocină; în 1650, răzeșii din Orășeni se judecă cu Pătrașcu,

[221] *Ibidem*, p. 344.
[222] *Ibidem*.
[223] *Ibidem*, VI, p. 342.
[224] Arh. St. Buc., ms. 629, f. 297—298.
[225] Ibidem, Documente istorice, CXL—196.
[226] Ghibănescu, *Surete*, III, p. 167—168.
[227] Arh. St. Buc., Mrea Neamț, VII—6.
[228] Ibidem, Mrea Bisericani, XV—35, 54.
[229] Ghibănescu, *Surete*, III, p. 83, 85.
[230] Arh. St. Buc., Mrea Neamț, XXXVII—15.

www.dacoromanica.ro

slugă domnească, pentru împresurare [231]; în 1652, răzeşii din Orzeşti se judecă cu Caracaş, mare jitar, pentru 1/2 sat [232] etc.

Cît priveşte cazurile în care răzeşii cîştigau astfel de procese, ele sînt foarte rare, de exemplu procesele din 1638 ale răzeşilor din Dărmăneşti (Neamţ) cu egumenii mănăstirilor Bisericani şi Pîngăraţi pentru finul cosit pe nişte curături [233], şi procesul din 1639 al răzeşilor din Pribeşti (Vaslui) cu Grigore Hermeziul din Tăuteşti pentru împresurare [234] etc. În cele mai numeroase cazuri răzeşii au pierdut procesele şi chiar libertatea lor personală [235], devenind vecini, în cazul în care ocina lor a fost răscumpărată de către domnie pentru plata vreunei datorii greu de plătit şi apoi făcută danie unui boier sau vreunei mănăstiri [236].

Şi faţă de ţăranii dependenţi — vecinii — Vasile Lupu a adoptat o atitudine favorabilă clasei sociale al cărei exponent era. De fapt se constată în vremea lui continuarea sporirii numărului ţăranilor dependenţi, pe căi legale şi ilegale, faţă de numărul ţărănimii libere cu şi fără pămînt. Cercetări efectuate în urmă cu aproape trei decenii atestă această atitudine a domnului Moldovei faţă de ţărănime, în general, şi faţă de ţăranii dependenţi, în special. Autorul unui studiu bine documentat — N. Corivan — stabilea chiar mai multe forme de vecinire a ţărănimii libere în sec. al XVII-lea şi la începutul sec. al XVIII-lea [237]. Vasile Lupu s-a comportat faţă de vecini ca oricare stăpîn de pămînt, în sensul că a urmărit să scoată profituri cît mai mari de pe urma muncii silite a acestora, pe de o parte, iar pe de alta a sprijinit în aceeaşi direcţie şi pe ceilalţi stăpîni de pămînt. Dar pentru că în realizarea acestor beneficii era nevoie de cît mai multe braţe de muncă [238], el s-a străduit să asigure o stabilitate mai mare a ţărănimii dependente pe moşii, depreciată de multe ori prin fuga vecinilor de pe moşii, fenomen care devenise foarte frecvent în perioada de instabilitate a puterii centrale din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Drept urmare, el a căutat să reducă termenul de prescriere al urmăririi fugarilor la mai puţin de 7 ani, cît fusese fixat în 1628 de către Miron Barnovschi [239].

În primele luni de domnie Vasile Lupu a împuternicit cu zapise pe stăpînii de pămînt să-şi aducă vecinii fugiţi „unde îi va afla să-i apuce de grumaz şi să-i aducă înapoi cu toate bucatele lor" [240]. Este vorba de vecinii mănăstirii Moldoviţa fugiţi din satul Miteşti. Cam tot în aceeaşi vreme domnul împuternicea pe Enache Penişoară să-şi caute un număr de aproape 50 de vecini fugiţi din satul Hurdugi „şi ori hi ori în satu boierescu, ori în satu domnescu, ori în satu călugărescu, ori în tîrgul domniei mele, în slobozie, ori unde îi va afla în ţara domnii mele că s-aibă a lua cu ştreangul de grumaz să-i ducă în sat la Hurdugi, la cislă" [241]. În luna

[231] Ghibănescu, *Surete*, II, part. 2, p. 217, 229—231.
[232] Arh. St. Buc., Ep. Roman, IV—19.
[233] Ibidem, Mrea Bisericani, XIII—37.
[234] Ibidem, ms. 1 266, f. 30.
[235] N. Corivan, *op. cit.*, p. 106—107.
[236] Arh. St. Buc., Documente istorice, XCIV—94.
[237] N. Corivan, *Formele de aservirea ţărănimii moldovene în secolul al XVII-lea şi la începutul secolului al XVIII-lea*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice. Istorie", nr. 1, 1956, p. 80—85.
[238] *Ibidem*, p. 77, 85.
[239] Ghibănescu, *Surete*, XV, p. 66—67; DRH, A, XXII, p. 390—391, 392—393.
[240] DRH, A, XXII, p. 156.
[241] Ghibănescu, *Surete*, VII, p. 125.

www.dacoromanica.ro

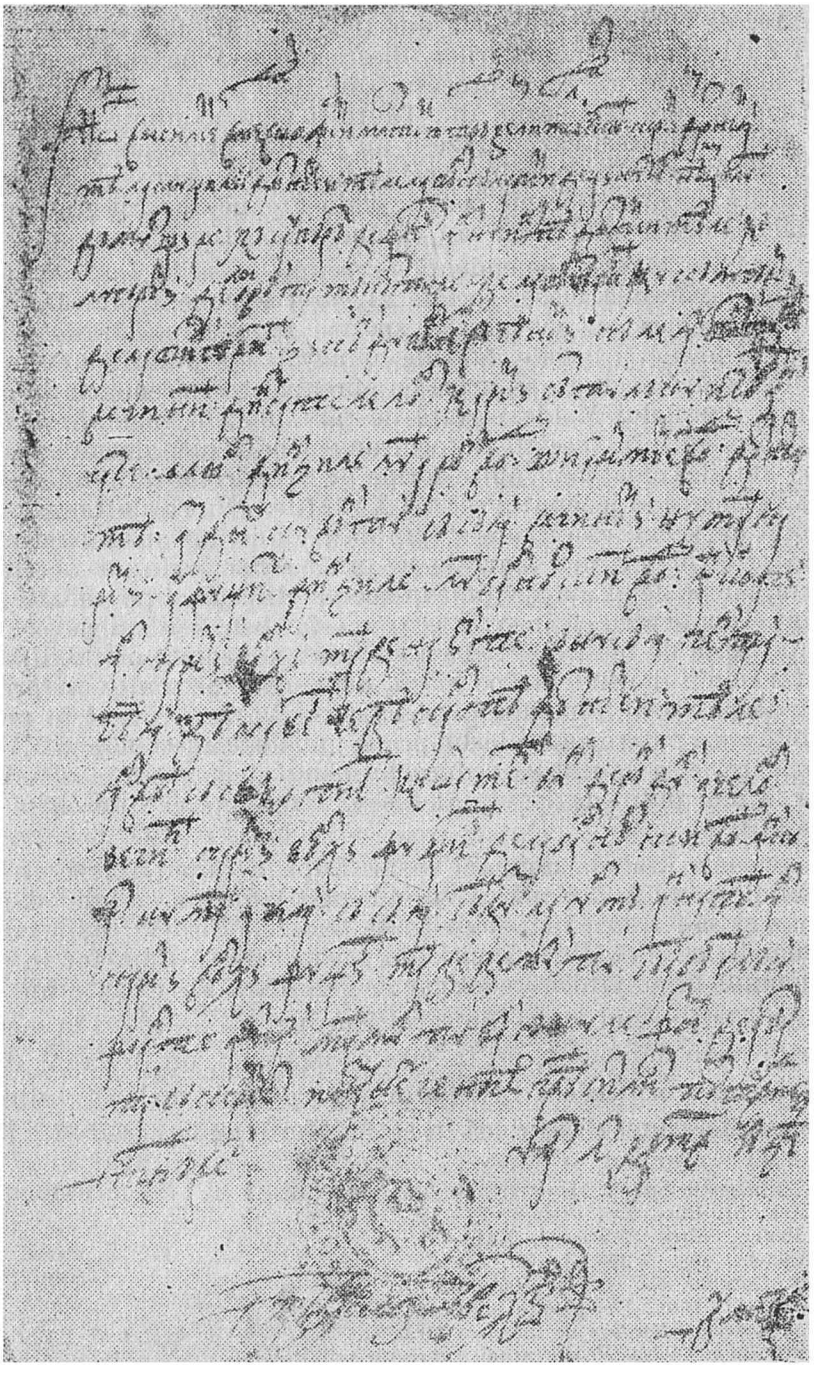

Fig. 12 — Hrisov de la Vasile Lupu privind desființarea dreptului de prescriere a fugii vecinilor de pe moșii (16 iulie 1634).

www.dacoromanica.ro

iulie 1634 domnul a hotărît ca termenul de 7 ani de prescriere al urmăririi vecinilor să se reducă la 5 ani [242]. Astfel, prin porunca dată, la 16 iulie 1634, pîrcălabilor din ţinutul Neamţ li se cerea să cerceteze jalba egumenului mănăstirii Pîngăraţi, care învinuia pe egumenul mănăstirii Bistriţa că-i primeşte pe moşiile sale pe vecinii săi fugiţi. În continuare, în hrisov se scrie: „domnia mea am dat cuvîntu să se ia vecinii numai carii au fugit din dzilele lui Barnovschi vodă încoace, iar carii vor hi mai denainte să nu se ia". Şi pentru ca porunca sa să fie şi mai bine înţeleasă se adăuga „pentru aceea [...] voi să socotiţi cu oameni buni la rîndul acelor vecini care vor hi fugiţi de la Barnovschi vodă încoace, numai aceia să să ia, să-i ducă la urmă înapoi, iar care vor hi fugiţi mai de demult să aibă a-i lăsa foarte în pace". Porunca s-a repetat în cursul aceluiaşi an de mai multe ori, de fapt de fiecare dată cînd a fost necesar. Aşa, de exemplu, în august şi în septembrie au fost scrise porunci către pîrcălabii din ţinutul Suceava pentru ca aceştia să cerceteze pricina dintre egumenul mănăstirii Pobrata şi o boieroaică, Soltana Tălmăcioaia, pentru nişte vecini ai mănăstirii stabiliţi în satul Drăguşani stăpînit de aceasta, apoi s-a dat o împuternicire unei slugi domneşti, Mihaşco Cornaci, pentru a căuta pe vecinii fugiţi de pe moşia sa să-i aducă în satele Dersca şi Sinăuţi, unde-şi aveau gospodăriile [243].

Şi în anii următori astfel de porunci domneşti au avut drept obiect urmărirea vecinilor fugiţi de pe moşii. Astfel, la 20 decembrie 1638 o poruncă a fost adresată pîrcălabilor din Tg. Dorohoi să aducă la urmă pe un vecin fugit chiar de pe una din moşiile domnului [244]; la 27 iulie 1639 domnul a dat lui Pătraşcu Boldescu, fost pîrcălab de Roman, o carte domnească pe baza căreia acesta putea să-şi urmărească trei vecini fugiţi de pe moşia sa—„a cerca şi a căuta pe ai lui vecini anume [...] pentru aceia hie unde-ş va găsi în ţara domniei mele, hie în sat domnesc, hie în slobozie, hie în sat boieresc, hie în sat călugăresc, hie în tîrgu [...] să aibă a-i trage la un scaun ce va hi mai aproape, în acel scaun să-i facă lege dreaptă să-i ia cu toate bucatele" [245]. Tot Pătraşcu Boldescu a mai primit cărţi domneşti şi în anii 1644, 1647 şi 1648 pentru a-i urmări şi prinde pe vecinii fugiţi de pe moşia Răpăgeşti [246]. În toate aceste acte se specifică hotărîrea domnească —„şi să-i aibă a lua de grumazi cu tot ce va avea" [247].

Astfel de acte date la mîna stăpînilor de pămînt pentru a-i urmări, prinde şi aduce înapoi pe vecinii fugiţi de pe moşii sînt foarte numeroase pe timpul domniei lui Vasile Lupu [248].

Uneori, fuga repetată a vecinilor de pe o moşie pe alta avea şi alte urmări, în sensul că stăpînul legal al acestora renunţa la ei dacă obţinea în schimb de la un alt stăpîn de pămînt bunuri echivalente; aşa de exemplu, la 15 iunie 1653 egumenul mănăstirii Voroneţ a renunţat la doi vecini, fraţi, în favoarea lui Dumitraşcu Neagoe, care a dat în schimb un cal, 40 de saci de grîu, precum şi doi saci de sladuri (orz umezit, bun pentru

[242] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 117.
[243] DRH, A, XXII, p. 219, 268—269, 276—277.
[244] Arh. St. Buc., Documente istorice, VIII—13.
[245] Ghibănescu, *Surete*, III, p. 77—78.
[246] Arh. St. Buc., Documente istorice, CLX—143; LXVIII—82.
[247] Ghibănescu, *Surete*, III, p. 77.
[248] Arh. St. Buc., Documente istorice, VIII—7.

www.dacoromanica.ro

făcut bere). În urma acestei tranzacţii numiţii vecini, Trif şi fratele său, au devenit „vecini în veaci de veci" ai noului proprietar [249].

În suita acestor documente privind urmărirea vecinilor fugiţi de pe moşii, reţine atenţia şi un hrisov de la Matei Basarab, domnul Ţării Româneşti, din 9 aprilie 1642, dat lui Erimia Ciocărlie „ot Moldovaskoi zemle" să-şi caute şi să-şi ia ai lui rumâni cari au fugit din Ţara Moldovei din satele lui „aicea în pămîntul domniei mele de la partia care are făcut doo ţări încoace", „veri unde-i va găsi pe toţi să-i ia cu ce vor avea veri că-i va găsi în sat domnesc, veri în sat boieresc, veri în sat călugăresc, veri la slobozie, veri în tîrguri, veri unde [. . .] să-i ia să-i dea în Moldova pe la satele lor" [250].

Din documentele cercetate rezultă că termenul de prescriere al urmăririi vecinilor fugari a fost redus cu timpul aproape cu totul, aceştia rămînînd vecini ai stăpînilor pe ale căror proprietăţi se aşezaseră. De altfel, în *Carte românească de învăţătură*, legislaţia oficială a Moldovei din 1646, se confirmă anularea termenului de prescriere astfel: „Cînd va fugi ţăranul de la locul şi de la stăpînu său, nime nicăieri să nu-l primească, iară de-l va şi primi deodată de sîrg să-l întoarcă înapoi la satul lui de unde iaste[. . .]" [251]O legislaţie similară va fi elaborată trei ani mai tîrziu, în 1649, în Rusia: e vorba de *Ulojenia* ţarului Alexei Mihailovici.

De asemenea, în hrisoavele lui Vasile Lupu privitoare la posesiunile unor stăpîni de pămînt se mai întîlneşte îndemnul dat vecinilor să asculte de stăpînii lor; în cartea domnească din 9 decembrie 1638 dată egumenului mănăstirii Aron Vodă pentru satul Urechieşti (Soroca), se spune: „aşişderea şi vecinii care fi şezînd prin acea 1/3 parte de sat ca să aibă a asculta de omul care le va fi trimite egumenul socotitor acolo" [252], iar în cea din 16 iulie 1634 dată lui Ionaşcu Jora, fost vornic, pentru satul Verceşti (Neamţ) — „voi vecini toţi din satu din Verceşti, ca să ascultaţi tot sluga noastră Ionaşco Jorea, de ce vor fi trebile domniei mele şi a satului şi a lor" [253].

*

În societatea epocii locuitorii din tîrguri şi oraşe, adică tîrgoveţii şi orăşenii, erau o pătură socială care nu făcea parte din clasa privilegiată, deşi aportul lor la prosperitatea vieţii economice a ţării era cît se poate de important. Aceasta nu l-a împiedicat pe Vasile Lupu să continue măsurile înaintaşilor săi de limitare a privilegiilor şi scutirilor tîrgoveţilor şi orăşenilor, prin acordarea de danii reprezentanţilor clasei dominante, fie din hotarul şi vatra aşezărilor urbane, fie din ocolul tîrgurilor şi oraşelor, fapt ce afecta unele obligaţii ale orăşenilor şi tîrgoveţilor faţă de domnie [254]. Astfel, la 28 martie 1640, mănăstirea Bistriţa

[249] Th. Codrescu, *Uricariul*, XIV, p. 166—167.
[250] Ghibănescu, *Surete*, III, p. 78—79; XXI, p 51.
[251] *Carte românească*, p. 56.
[252] Arh. St. Buc., Documente istorice, CLXXXIII—43.
[253] DRH, A, XXII, p. 220.
[254] N. Grigoraş, *Instituţii feudale* . . ., p. 38—39.
Oraşul poseda o *vatră* un le se aflau construcţiile edilitare, adică gospodăriile localnicilor, un *hotar* sau *jarina* în afara vetrei, unde se aflau locurile de cultură ale orăşenilor şi un *ocol* (şi numai în Moldova), un teritoriu care era în afara hotarului pe o întindere mult mai mare decît acesta şi pe care se găseau mai multe sate dependente de orăşeni.

www.dacoromanica.ro

a primit întărire pentru o vie chiar în Tg. Bacău; la 5 august 1643 un anume Dumitrașcu a primit întărire pentru o proprietate pe moșia târgului Dorohoi; la 29 septembrie 1635 mănăstirea Agapia ținea bălți cu pește, cu aprobarea domniei, în hotarul târgului Fălciu [255]; între 1637 — — 1640 domnul țării a confirmat stăpînirea unei moșii de către Buhuș vistierul în hotarul Tg. Frumos; la 22 ianuarie 1636 mănăstirea Sf. Ilie din Suceava avea îngăduința lui Vasile Lupu să stăpînească un loc de fîneațe în țarina târgului Suceava [256].

Documentele din epoca lui Vasile Lupu mai atestă și altfel de confirmări de stăpînire, defavorabile orășenilor, și anume cele din ocolul unor târguri și orașe. Așa de exemplu, la 3 iunie 1634, unui boier i se confirma stăpînirea satului Măcicăței din ocolul Botoșanilor; mănăstirii Galata i se recunoaște, la 11 iulie 1634, stăpînirea asupra satelor Belcești, Plopi și Călugăreni, din ocolul târgului Cotnari [257]; mănăstirii Bîrnova i se confirma stăpînirea satelor Moreni și Chiperești, la 7 aprilie 1636, din ocolul orașului Iași [258]. Tot așa mai aveau proprietăți în ocolul unor târguri mănăstirea Secul, la Tg. Neamț, mănăstirea Bisericani, la Tg. Piatra [259], Iordache Cantacuzino, mare vistier, la Tg. Frumos [260]. Dar dacă acestea erau numai întăriri, avem dovezi că domnia dăruia bunuri funciare din ocolul orașelor și târgurilor: în 1641 mănăstirea Trei Ierarhi primea satul Costești din ocolul Tg. Botoșani și satul Tăușești (Dorohoi) din ocolul Tg. Ștefănești [261]; marele postelnic Apostol Catargi „pentru slujbă credincioasă" primea satul Peștera în ocolul Tg. Orhei; Gheorghe Catargi, tot pentru slujbă credincioasă, primea siliștea Piatra în ocolul aceluiași târg [262].

Domnia, dispunînd de veniturile directe ale orașelor și târgurilor, Vasile Lupu a întărit vechile danii și a adăugat altele noi. Mănăstirea Bistrița a primit, la 28 martie 1640, venitul vămii târgului din Bacău, danie veche din sec. al XVI-lea; episcopia Huși a primit la 28 octombrie 1639 confirmarea stăpînirii sale asupra a două cîrciumi ținute în Tg. Huși, scutite de camănă, și asupra a doi meșteșugari (un cojocar și un meșterciu); mănăstirea Bistrița ținea venitul vămii din Tg. Bacău, în baza unui hrisov din 28 martie 1640 [263].

Răsluirea din hotarul târgurilor și orașelor, efectuată prin daniile acordate de domnie unor boieri și mănăstiri, afectînd relațiile orășenilor cu puterea centrală și limitînd veniturile locuitorilor avea să genereze o serie de jalbe din partea acestora din urmă înaintea lui Vasile Lupu și un șir de procese în fața sfatului domnesc. Așa de exemplu, în 1634 tîrgoveții din Tg. Piatra s-au judecat cu egumenii mănăstirilor Pîngărați și Bisericani, pentru un loc de la munte în care erau implicați și răzeșii din satul Dărmănești [264] și tot atunci aceiași tîrgoveți se judecau cu egumenul

[255] Arh. St. Buc., Mrea Bistrița, I—15; Mrea Bîrnova, I—3; ms. 629, f. 296.
[256] Ibidem, Documente istorice, CLIV—174; LXXXIV—61.
[257] DRH, A, XXII, p. 169—170, 209—212.
[258] Arh. St. Buc., ms. 629, f. 281; ms. 646, f. 6.
[259] DRH, A, XXII, p. 131—132, 148—150.
[260] Arh. St. Buc., Mrea Doljești, XII—1b.
[261] Ghibănescu, *Surete*, VI, p. 255—256.
[262] Bibl. Acad., Documente Foto, I—23; Arh. St. Buc., Achiziții noi, XCI—9.
[263] Arh. St. Buc. Mrea Bistrița, I—15; ms. 543, f. 43.
[264] Ibidem, Mrea Pîngărați, III—48.

www.dacoromanica.ro

mănăstirii Bisericani pentru o poiană din hotarul lor, ocupată în mod silnic de oamenii mănăstirii [265]. Un an mai tîrziu, tîrgoveții din Tg. Fălciu s-au judecat cu egumenul mănăstirii Agapia pentru bălțile cu pește pe care le revendicau, fiind aflate în hotarul tîrgului lor [266]; în 1634 tîrgoveții din Tg. Scheia s-au judecat cu clucerul Lupu Prăjescu pentru o bucată de loc din hotarul tîrgului lor, danie de la Constantin Movilă.

În concluzie, se poate afirma că Vasile Lupu, exponent tipic al boierimii din vremea sa, a adoptat față de țărănime și orășeni o politică fiscală de așa natură încît i-a exploatat fără a-i ridica împotriva sa; în același timp, el a ocrotit pe feudalii laici și bisericești. Totodată, sporirea numărului și al cuantumului dărilor asupra contribuabililor, uneori printre aceștia aflîndu-se și boieri, a fost compensată prin crearea de noi slobozii și mai ales prin situația economică prosperă pe care a cunoscut-o Moldova în lunga sa domnie.

5 *Măsuri pentru modernizarea organizării judecătorești. Crearea legiuirii scrise (1646)*

La urcarea pe tron a lui Vasile Lupu organizarea judecătorească a Moldovei se baza pe dreptul feudal nescris, pe obiceiul pămîntului, „legea țării" [267], cum apare în multe hrisoave din aproape tot timpul domniei sale. Astfel, în 1635 acest obicei este înscris într-un hrisov relativ la un proces între călugării de la mănăstirea Agapia și cei de la Golia pentru un loc de moară și de prisacă de la Chipereşti (Iași), aflat în litigiu. Pricina a fost judecată de domn care a întărit sentința sa prin cuvintele „iar călugării de la mănăstirea Golia au rămas de toată legea țării", adică au pierdut procesul. Un an mai tîrziu, într-un alt hrisov cuprinzînd o sentință domnească se arată că „domnia mea socotit-am și cu tot sfatul domniei mele, după legea țării, pre direse ce au avut sluga domniei mele". Trei ani mai tîrziu, în alt hrisov, privind o ocină din Porcești (Neamț) aflată în litigiu între niște răzeși și marele stolnic Toma Cantacuzino, Vasile Lupu la judecată dă cîștig de cauză ultimului, adăugînd cuvintele „au rămas (răzeșii) dinaintea domniei mele și din toată legea țării" [268]. Astfel de acte care cuprind sentințe domnești pe baza „legii țării" se mai întîlnesc și în anii 1641—1652 [269].

Alteori, în documente, obiceiul pămîntului a fost invocat în sensul dreptului domnului de a face el însuși „lege" pentru cei împricinați, pe baza „legii țării". Astfel, în 1636 Vasile Lupu a judecat pricina dintre sulgerul Gheorghe Jora și Gheorghiță, fost sulger pentru jumătate de sat de la Tautești, dînd cîștig de cauză, pe baza probelor prezentate, primului, adăugînd în hrisov cuvintele: „iar domnia mea încă le-am făcut lege lor". Tot așa și în două hrisoave din 1642[270]

[265] DRH, A, XXII, p. 233.
[266] Arh. St. Buc., ms. 629, f. 296.
[267] P. P. Panaitescu, *Începutul dreptului scris în limba română*, în „Studii", 4, 1954, p. 225—227.
[268] Ghibănescu, *Ispisoace*, II, part. 1, p. 95, 124, 159.
[269] *Ibidem*, p. 239; II, part. 2, p. 58, 119; Ghibănescu, *Surete*, III, p. 30.
[270] Ghibănescu, *Surete*, III, p. 197, 308.

www.dacoromanica.ro

şi 1649 [271]. De asemenea, pînă la elaborarea şi tipărirea *Cărţii româneşti de învăţătură* în 1646, care avea să fie principala legiuire scrisă a ţării, aflată la îndemîna instanţelor de judecată din toată ţara, s-au folosit uneori şi „pravilele". În 1622, Ştefan Tomşa acorda călugărilor dreptul

Fig. 13 — Foaia de titlu a *Cărţii româneşti de învăţătură* din 1646, primul cod de legi în limba română.

[271] Ghibănescu, *Ispisoace*, II, part. 2, p. 219.

www.dacoromanica.ro

să ia amenzile de la locuitorii unor moşii „după pravila sfîntă să nu se prade, adică tatăl pentru fiu, nici fiul pentru tată" [272]. Două decenii mai tîrziu, invocarea aplicării dispoziţiilor din „pravile" apare într-un hrisov de la Vasile Lupu. Aşadar, în 1642, înainte cu patru ani de introducerea *Cărţii româneşti de învăţătură*, domnul ţării invoca această pravilă la judecarea unui proces, privind ocina şi bucatele aflate în litigiu între părţi: „alta mai cu dinadinsu am socotit cum scrie pravila, cine are feciori cu femeia sa şi va muri unul dintre dînşii, au bărbatul au femeia, rămîne partea aceluia feciorilor ..." ; „pentru aceea domnia mea cu toţi boierii domniei mele socotit-am şi am căutat la pravilă şi am aflat aceea ..." [273].

Rezultă, aşadar, că multă vreme în timpul lui Vasile Lupu în judecarea proceselor de orice natură, laică sau bisericească, a fost aplicat, deopotrivă, dreptul nescris —„legea ţării" —, dar şi primele forme ale dreptului scris, cum ar fi pravilele slavo-bizantine, acestea din urmă avînd mai ales un caracter bisericesc [274].

Trebuie arătat însă că atît „legea ţării", cît şi pravilele amintite erau aplicate ţinîndu-se seama de dreptul clasei dominante, a stăpînilor de pămînt, pe de o parte, iar pe de alta de obligaţiile ţărănimii libere şi dependente, ale tîrgoveţilor şi orăşenilor. Aceasta nu numai că instituţionaliza inegalitatea socială, dar dădea mînă liberă practicării abuzurilor, încuraja corupţia în rîndul dregătorilor, avînd dreptul de judecată [275]. Starea aceasta de fapt a fost sesizată de Grigore Ureche, care recunoştea starea precară a organizării justiţiei prin cuvintele „unde nu-s pravile, din voia domnilor, multe strîmbătăţi să fac" [276]. Într-adevăr, din „voia domnului ţării" o astfel de justiţie conţinea o serie de vicii de organizare şi funcţionare care patronau asuprirea şi nedreptatea în rîndul marii majorităţi a locuitorilor Moldovei.

Se mai ştie apoi că prin prerogativele cu care era investit, domnul ţării era de drept judecătorul suprem, ale cărui hotărîri erau obligatorii pentru toţi cei care îi cereau să le rezolve pricinile de orice natură [277]. În principiu, domnul ar fi trebuit să judece toate procesele supuşilor săi; se obişnuia însă ca în competenţa domniei să rămînă numai procesele de importanţă majoră, iar cele de mai mică importanţă numai în ultimă instanţă, cînd părţile în litigiu nu erau mulţumite de sentinţa dată pînă atunci de alte organe judecătoreşti [278]. Măsura pare cît se poate de firească de vreme ce mijloacele de transport nu permiteau ca domnul ţării să se poată deplasa de fiecare dată în ţinuturile Moldovei pentru a ţine scaun de judecată. Mai era şi un alt motiv. Capitala ţării se mutase de mai bine de un secol la Iaşi, unde se ţinea de obicei scaun de judecată, de la mijlocul sec. al XVII-lea domnia itinerantă — intrată în declin — făcînd loc tot mai mult unei domnii centralizate [279]. De altfel, o evidenţă numai pe

[272] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 225.
[273] Ghibănescu, *Ispisoace*, II, part. 2, p. 33—34.
[274] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 216—228.
[275] N. Grigoraş, *Instituţiile feudale* ..., p. 99—117.
[276] Gr. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1956, p. 133.
[277] Valentin Al. Georgescu, P. Strihan, *Judecata domnească în Ţara Românească şi Moldova 1611—1831*, part. 1. *Organizarea judecătorească*, I (*1611—1710*), Bucureşti, 1979, p. 46.
[278] *Ibidem*.
[279] C. Şerban, *The Itinerant reign of the Ancient princes of Wallachia and Moldavia during he Middle Age*, în „Abstract Western Michigan, University", 2, 1973, p. 96.

www.dacoromanica.ro

baza hrisoavelor domneşti şi a scrisorilor oficiale rămase de la Vasile Lupu ne duce la concluzia că acesta a stat în cea mai mare parte a anului la Iaşi, de puţine ori deplasîndu-se în celelalte părţi ale ţării pentru a ţine scaun de judecată. Aşa de exemplu, în anii 1634, 1637, 1640—1641, 1643—1646, 1648, 1650 acesta a făcut deplasări la Suceava, în anii 1635, 1639, 1646 la Botoşani, în 1639 la Focşani, în 1640, 1645 la Soroca, în 1645 la Hotin, în 1646 la Drăguşani, în 1651—1652 la Roman, unde a stat, de cele mai multe ori, cel puţin o săptămînă şi cel mult o lună şi jumătate, sezonul preferat fiind lunile mai—iulie, chiar şi august, sau decembrie—februarie [280].

Ar rezulta, pe baza mărturiilor scrise, că în anii 1636, 1638, 1642, 1647, 1649 şi 1653, domnul n-a părăsit deloc capitala ţării, de vreme ce documentele păstrate pînă acum, privind ţinerea scaunului de judecată şi în alte centre urbane şi rurale decît oraşul Iaşi, nu menţionează acest fapt. Ne exprimăm totuşi o rezervă în această privinţă; credem că domnul a călătorit prin ţară, ca şi predecesorii săi, în fiecare an, pentru a se convinge direct despre modul cum funcţiona administraţia, după cum menţionează unele scrisori despre interesul manifestat pentru menţinerea neştirbită a hotarului Moldovei dinspre Transilvania, încălcat deseori de bistriţeni [281]. Astfel, în 1637 s-a aflat la Ismail, în 1640 la Galaţi, Hotin şi Tighina, în 1641 la Cotnari — „a sosit aici la Cotnari şi măria sa vodă împreună cu toată Curtea lui şi lîngă un helesteu cu peşte s-au aşezat în tabără" —, în 1642 la Orhei [282].

Din toate aceste motive procesele de mai mică importanţă au fost judecate de către sfatul domnesc în frunte cu înalţi ierarhi ai bisericii, mitropolitul şi episcopii, procese de orice natură şi între oameni de orice categorie, clerici sau mireni [283]; aceştia primeau delegaţia din partea domniei pentru a judeca, singuri sau împreună cu marii dregători, procese civile (succesiune, adulter, incest, divorţ); puteau judeca şi conducerea breslelor din tîrguri şi oraşe [284]. De asemenea, tot cu delegaţia din partea domniei mai puteau judeca procese: marele vornic (de Ţara de Jos şi de Ţara de Sus), marele logofăt, marele spătar, hatmanul, marele vistier, marele postelnic, marele paharnic (ceaşnic), marele armaş, marele agă, uşăriul, seidaiul, marele cămăraş, pîrcălabii de ţinut, staroştii de Putna şi Ceimăuţi, vornicul de Botoşani, pîrcălabii cetăţilor Suceava, Neamţ, Hotin, Roman, ureadnicii sau vornicii din tîrguri şi oraşe, staroştii de bresle, marii vătafi de ţinut, vornicii de gloată sau de poartă, ultimii în număr de 12 [285]. Cît priveşte marele armaş, în competenţa sa era îndeplinirea sentinţelor date, mai ales cele capitale [286].

Tot cu delegaţie din partea domniei mai judecau pe moşiile lor stăpînii de pămînt, laici şi bisericeşti. Iată cîteva dovezi cu privire la judecarea proceselor pe timpul lui Vasile Lupu cu delegaţie din partea domniei:

[280] Veress, *Documente*, X, p. 58, 59, 74—75, 171—173; Hurmuzaki, XV, part. 2, p. 1 008, 1 075, 1 103.

[281] Hurmuzaki, XV, part. 2, p. 1 045, 1 046.

[282] *Ibidem*, p. 1 035.

[283] Valentin Georgescu, P. Strihan, *op. cit.*, p. 120; Melhisedec, *Cronica Huşilor*, p. 118—120.

[284] Valentin Al. Georgescu, P. Strihan, *op. cit.*, p. 120—122.

[285] Melhisedec, *Cronica Huşilor*, p. 123—150.

[286] Costin, p. 389; Valentin Al. Georgescu, P. Strihan, *op. cit.*, p. 137—139.

www.dacoromanica.ro

la 13 mai 1634 cîţiva mari dregători din sfatul domnesc (Pătraşcu Buzotă mare logofăt, Savin Prăjescu, marele vornic de Ţara de Jos, Dumitraşcu Şoldan, marele vornic de Ţara de Sus şi alţii), judecau pricina lui Ionaşcu Boldescu, fost cupar, cu mănăstirea Bisericani, pentru satul Vînători (Neamţ) [287]; la 15 mai, acelaşi an, Banul medelnicer împreună cu un boier, un preot şi un iuzbaş, judecau pricina dintre mănăstirea Secul şi cîţiva răzeşi din ţinutul Putna, pentru un vad de moară în apa Putnei [288].

Sentinţele date de domnie sau de delegaţii acesteia pe întregul teritoriu al ţării erau în concordanţă cu gravitatea infracţiunii comise de pîrît. Însă inexistenţa în legea ţării sau în obiceiul pămîntului a vreunei deosebiri între procesul penal şi cel civil, în această vreme [289], a făcut ca procedura de judecată ca şi darea sentinţei să fie aceeaşi în ambele cazuri. Astfel, pedeapsa cu moartea prin spînzurătoare se aplica în cazul unei infracţiuni de omor, dar şi de furt de bunuri materiale. Aşa de exemplu, în 1635 un anume Gligore din Muşeteşti (Neamţ) a furat 30 stupi de la locuitorii din Prăjeşti şi Rusciori şi a fost condamnat la moarte [290]; un an mai tîrziu, un alt Gligore, fiind învinuit de furt, fapt dovedit şi mărturisit chiar de făptaş, a fost condamnat la spînzurătoare [291]. Tot aşa şi pentru furtul a doi cai şi a unor fiare de moară de la Gavriil Coci, hatman şi pîrcălab de Suceava, un anume Onichie din Tg. Bîrlad a fost condamnat la moarte [292]. Tot pedeapsa cu moartea se mai aplica şi în caz de trădare sau hiclenie, pedeapsă de care nu erau absolviţi nici chiar boierii. Pedeapsa capitală putea fi în anumite cazuri răscumpărată de cel vinovat, „plătindu-şi capul" cu o mare sumă de bani sub formă de gloabă. Aşa de exemplu, în 1636 pentru furt s-a plătit gloabă 10 lei şi 10 stupi. Tot aşa, în 1641, un anume Ionaşcu Herţa şi-a plătit capul cu 20 galbeni, cît valora ocina lui [293]. În 1642, un altul a fost nevoit să-şi vîndă o prisacă cu 6 ogoare, grădină, fîneţe în hotarul satului Vivoreni (Putna) pentru că furase nişte cai [294], iar în 1644, un anume Ion Ciurea din Porceşti şi-a vîndut două case în acelaşi sat tot pentru a-şi plăti capul [295].

Tot legat de sentinţele date, merită să menţionăm şi plata *ferîiei* şi a *zavescii*, ca formă specifică a procedurii de judecată din timpul lui Vasile Lupu. Prima taxă era achitată la vistierie de partea care cîştigase procesul, cuantumul ei fiind în funcţie de valoarea bunurilor care făcuseră obiectul procesului. De exemplu, în 1634 s-a plătit ferîie 24 zloţi (36 taleri) de călugării mănăstirii Bisericani, care cîştigaseră procesul cu un anume Zaharia Zamă pentru o parte de ocină din cîmpul lui Dragoş. Un an mai tîrziu, s-a plătit taxă 5 taleri de către diaconul Dumitraşcu, care cîştigase procesul cu Muşea pentru o parte de ocină la Borăşti, iar în 1636 ferîia a fost de 12 florini, plătită de un oarecare Ursul, care cîştigase prin proces dreptul de a stăpîni o poiană numită Muncei [296].

[287] Arh. St. Buc., Mrea Bisericani, I—18.
[288] Ibidem, Mrea Neamţ, LXIX—18.
[289] *Istoria dreptului românesc*, I, Bucureşti, 1980, p. 407.
[290] Ghibănescu, *Ispisoace*, III, p. 179.
[291] Idem, *Surete*, III, p. 195.
[292] Arh. St. Buc., ms. 578, f. 350.
[293] Ghibănescu, *Surete*, III, p. 73, 195.
[294] Arh. St. Buc., Achiziţii noi, MCXI—5.
[295] Ghibănescu, *Ispisoace*, II, part. 2, p. 5?.
[296] *Ibidem*, part. 1, p. 85, 105, 124.

www.dacoromanica.ro

Cealaltă taxă, *zaiesca*, se achita la vistierie numai în cazul în care procesul ar fi fost redeschis de una din părți nemulțumită de sentința domnească; de aceea, valoarea ei destul de mare era fixată mai mult ca să descurajeze pe cel care ar fi fost tentat să redeschidă procesul pentru aceeași pricină [297]. Un specific al acestei taxe este faptul că ea se plătea în vite, între 4 și 50 boi. Astfel, la 6 mai 1637, Vasile Lupu prevedea, într-un hrisov care cuprindea sentința dată într-un proces privind o ocină în satul Glodeni, că cel care va redeschide procesul va da gloabă 12 boi [298]. Un an mai tîrziu, în alt hrisov, gloaba era de 4 boi, fiind vorba tot de o ocină, dar la Porcești, în ținutul Neamț; în 1638 gloaba era tot de 4 boi, dar în 1645 aceasta a fost de 50 de boi și era vorba de hotarul între moșiile mănăstirii Golia și ale lui D. Roșca, vornic de Botoșani, din satul Chiperești și Tomești (Iași) [299].

Deși în sec. al XVII-lea, ca și mai înainte, în Moldova și în celelalte țări românești, justiția avea un caracter de clasă, relatări contemporane menționează cazuri cînd Vasile Lupu ar fi învins unele prejudecăți impuse de rangul său în judecarea pricinilor, în sensul că nu ar fi ținut seamă de clasa socială căreia îi aparținea pîrîtul, dacă probele prezentate erau împotriva acestuia. O afirmă de exemplu călătorul italian Marco Bandini, care arată că la un moment dat domnul n-ar fi ezitat să-i închidă pe ambii săi frați, cînd aceștia s-au dovedit vinovați de a fi încălcat legea. Dar, de vreme ce despre această atitudine a lui Vasile Lupu nu mai există nici un alt document care s-o confirme, este greu de crezut că într-adevăr faptele s-au întîmplat așa. Tot așa de greu este de crezut faptul că între 1634—1646 acesta ar fi condamnat la diferite pedepse un număr de peste 20 000 de inculpați [300]. Este drept că și un alt călător străin (1645), care l-a prezentat pe Vasile Lupu ca fiind „mai crud decît turcii", susține că acesta ar fi osîndit la moarte, timp de peste un deceniu, cel puțin 15 000 oameni [301]. Întrucît alte documente nu atestă faptul, afirmația călătorului străin trebuie reținută numai cu foarte mare precauție.

În schimb, în unele documente se constată că domnul s-a străduit să înfrîneze abuzurile săvîrșite de unii din dregătorii săi. Așa de exemplu, la 22 august 1638, domnul poruncea pîrcălabilor de Fălciu să nu mai supere satele episcopiei Huși „cu gloaba de bătaie sau de părături sau cu alte gloabe mai mici"; în 1645 tot el se adresa astfel șoltuzului din Huși, care asuprise pînă atunci pe poslujnicii episcopiei din același oraș „de va mai veni jaloba la domnia mea să-i învăluiți (pe poslujnici), cu tine șoltuze mă voi întreba" [302]. Tot așa, în 1650 domnul poruncea aceluiași șoltuz din Huși „să nu mai învăluiască satele episcopiei cu angaralele tîrgului" [303], după cum în 1653 dădea poruncă vornicilor din Huși „să nu mai prade nici să globească satele și vecinii episcopiei" [304]. Ceea ce se întîmpla la Huși (Fălciu) era simptomatic și altor ținuturi, tîrguri și sate din țară.

[297] N. Grigoraș, *Principalele amenzi în Moldova* ..., în AIIAI, 1969, p. 172—173.
[298] Arh. St. Buc., Achiziții noi, MMDCXCI—7.
[299] Ghibănescu, *Ispisoace*, II, part. 1, p. 152; part. 2, p. 85.
[300] *Călători străini*, V, p. 341—342.
[301] Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 231.
[302] Melhisedec, *Cronica Hușilor*, București, 1869, p. 35; N. Grigoraș, *Abuzurile și corupția membrilor aparatului de stat din Moldova (sec. XV—XVII)*, în AIIAI, 1971, p. 109.
[303] N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 121.
[304] Melhisedec, *Cronica Hușilor*, p. 121.

www.dacoromanica.ro

De fapt, toate aceste încercări de a stîrpi venalitatea, corupţia, abuzurile erau consecinţa faptului că dregătorii domniei aveau mînă liberă la judecarea proceselor după „legea ţării" sau „obiceiul pămîntului". Un efort în plus pentru rezolvarea situaţiei s-a făcut prin elaborarea primei legiuiri scrise a Moldovei, ca o formă de modernizare a acestui sector al administraţiei statului, din iniţiativa şi cu sprijinul direct al lui Vasile Lupu. Ne referim la *Carte românească de învăţătură* din 1646, o adevărată „operă juridică reprezentativă pentru ţara Moldovei" [305]. De altfel, cauza care a determinat elaborarea acestei legi reiese din cuvîntul înainte: „ ... Ioan Vasilie voevoda, domnul şi biruitorul ţării Moldovei, urmînd urma celor buni şi înţelepţi domni ... şi mai vîrtos văzînd nedreptăţile şi asuprelile mişeilor, carele fac cei neînvăţaţi şi neînţelegători, dregători şi giudeţele de pre la toate scaunele Moldovei, drept aceea cu multă osîrdie s-au nevoit măriia sa de au cercat pre multe ţări, pînă l-au îndireptat dumnăzău de au găsit oameni ca ceea dascăli şi filosofi de au scos den cărţi elineşti şi lătineşti toate tocmelile ceale bune şi giudeţele cele buni ...". În continuare se menţionează numele lui Eustratie fost logofăt care a tipărit în românește această legiuire după una grecească [306]. Ar rezulta că această legiuire ar fi o traducere după una grecească, dar în realitate, ea este un text alcătuit pe baza mai multor lucrări de drept bizantin şi apusean. Cercetările de specialitate precizează că la elaborarea ei a contribuit Meletie Sirigos, un erudit teolog. La cererea lui Vasile Lupu acesta ar fi tradus din limba latină în limba greacă, printre altele, *Institutele* lui Justinian, iar din greaca veche *Prescurtarea legilor, a împăraţilor Leon şi Constantin*, care vor sta la baza *Cărţii româneşti de învăţătură* [307] Un alt jurist care a contribuit la elaborarea noii legiuiri a Moldovei a fost Eustratie logofăt II, unul din secretarii particulari ai lui Vasile Lupu. De fapt, acesta alcătuise în 1632 o *Pravilă aleasă*, păstrată în manuscris, iar la elaborarea noii legiuiri a fost folosit mai mult ca traducător al textelor juridice din limba greacă în limba română [308].

Noua legiuire nu este o operă originală, ci o compilaţie de texte greceşti şi latineşti, traduse în limba română, provenind de la mai multe legiuiri medievale europene. Unul dintre izvoare este *Legea agrară*, alcătuită pe timpul lui Justinian II, contemporan cu *Ecloga Isaurienilor*.

O altă sursă ar fi tratatul lui Prosper Farinaccius, intitulat *Praxis et Theoricae criminalis*, tipărit la Veneţia la începutul sec. al XVII-lea, care cuprindea materiile juridice romano-bizantine [309]. Pe baza izvoarelor amintite, dar şi a altora, la sugestia lui Vasile Lupu şi cu sprijinul acestuia a fost alcătuită o legiuire care reflectă realităţile româneşti de la mijlocul sec. al XVII-lea din Moldova, menită „să apere dreptul de proprietate şi obligaţiile contractuale" „aşa cum erau ele practicate în societatea feudală din Moldova" ; ea oglindeşte interesul proprietarilor de a-şi apăra bunurile şi ordinea socială statornicită pe temeiul proprietăţii private [310].

[305] Gh. Cronţ, *Dreptul bizantin în ţările române. Pravila Moldovei din 1646*, în „Studii", 5, 1958, p. 35.
[306] *Carte românească*, p. 37—38.
[307] Gh. Cronţ, *op. cit.*, p. 39—40.
[308] *Ibidem*, p. 41—42.
[309] *Ibidem*, p. 45—47.
[310] *Ibidem*, p. 48, 50—52; N. Iorga, *Vasile Lupu ca următor* ..., p. 212—216.

www.dacoromanica.ro

Aşa cum era de aşteptat, legiuirea scrisă a Moldovei din vremea lui Vasile Lupu cuprinde reglementări de drept civil (persoane fizice, rudenie, profesiune, moşteniri, obligaţii şi contracte etc.) şi de drept penal (trădarea, răscoala, crima, furtul, injuria). De asemenea, se mai întîlnesc reglementări de drept vamal (vama domnească), fiscal (despre scutelnici), internaţional (despre soli), canonic (privitoare la infracţiunile săvîrşite de călugări) [311]. O privire de ansamblu asupra legiuirii conduce la concluzia că ea oglindeşte relaţiile dintre stăpînii de pămînt şi ţăranii dependenţi, avînd un profund caracter de clasă; ea este, totodată, şi o reglementare a raporturilor dintre membrii societăţii din acea vreme, indiferent de starea socială din care făceau parte, menită să stăvilească abuzurile.

Cei care au căutat să înţeleagă particularităţile legiuirii juridice din Moldova, creată pe timpul lui Vasile Lupu, au afirmat pe drept cuvînt că ea „consfinţeşte legarea de glie şi edictează măsuri privind fuga de pe moşii, achitarea rentei în produse, atacurile împotriva proprietăţii feudale" [312]. De altfel, în privinţa legării ţăranului de pămînt, art. 18 din această legiuire era foarte explicit, în sensul că ţăranului dovedit că a fugit de pe o moşie boierească, mănăstirească sau domnească i se refuza adăpost de către un alt stăpîn, acesta din urmă fiind ameninţat de lege cu o pedeapsă în bani, *gloaba*, al cărei cuantum era de „36 litre de argint", încasată de vistierie (numai 1/3) şi de stăpînul de pămînt păgubit (2/3) [313].

Deşi în unele cazuri în legiuire se încearcă aplicarea ei în mod egal pentru toate clasele şi păturile sociale, se constată, totuşi, că în cazul unor pedepse, de exemplu cele corporale, acestea nu se aplicau boierilor, chiar dacă aceştia se făceau vinovaţi de diverse delicte. Pedeapsa „certarea trupească" era înlocuită la boieri cu „certarea cu bani". Tot aşa, era înlocuită pentru boieri „certarea cu ocna" sau „certarea cu bătaia în tîrg" prin „certarea cu bani", în situaţia cînd nu se constata o recidivă la cel vinovat. În cazul din urmă, şi numai a treia oară, „certarea cu ocna" sau „certarea cu bătaia în tîrg" era aplicată boierului ca şi omului de rînd [314]. Tot aşa şi în cazul pedepsei cu moartea pentru boieri. În caz de omor, pedeapsa se putea comuta într-o amendă plătită în bani, în cazul în care vina se stabilea pentru prima dată şi dacă cel vinovat se dovedea a fi spre „folosul" ţării prin capacitatea sa intelectuală sau materială [315]. În caz de recidivă aceste circumstanţe atenuante nu se mai luau în seamă şi el era executat întocmai ca şi omul de rînd.

Acelaşi protecţionism pentru clasa dominantă manifestat în prevederile amintite se constată şi în alte cazuri, de exemplu dacă un fecior de boier se făcea vinovat de jaf la drumul mare, fiind înarmat, i se confisca numai 1/3 din bunurile sale şi scăpa de pedeapsa cu ocna; cît priveşte pe omul de rînd, acestuia i se confisca întreaga avere apoi era trimis la ocnă. De asemenea, dacă un boier se făcea vinovat de a fi vîndut pe robul altcuiva, atunci era pedepsit cu ocna în loc să fie spînzurat [316].

Această neconcordanţă dintre afirmaţiile unor contemporani şi prevederile legiuirii ar avea o singură explicaţie şi anume că pînă în 1646

[311] *Istoria României*, III, p. 268.
[312] *Ibidem*.
[313] *Carte românească*, p. 56, art. 18.
[314] *Ibidem*, p. 175, art. 9.
[315] *Ibidem*, p. 90, art. 11.
[316] *Ibidem*, p. 66, art. 102, 116.

www.dacoromanica.ro

Vasile Lupu a încercat, fără a reuși, să instaureze principiul egalității sociale în fața „legii țării", dar că din interese de clasă el a fost obligat să renunțe la acest principiu. Și totuși se constată uneori că măsurile luate, de exemplu împotriva trădătorilor proveniți din rîndul boierilor, s-au aplicat pînă la sfîrșitul domniei, din dorința menținerii autorității și prestigiului domnului față de supușii săi.

De fapt, domnia autoritară a lui Vasile Lupu, relevată de poruncile scrise și de prevederile *Cărții românești de învățătură*, avea să instaureze în Moldova, în general, ordinea pe drumurile publice, disciplina în viața economică, respectul față de proprietatea particulară, în special funciară. În acest sens au fost incluse în legiuire prevederi foarte aspre privind pedepsele cuvenite tîlharilor la drumul mare și hoților de rînd; tîlhăriile la drumul mare erau pedepsite cu ocna pe viață sau pe un timp mai scurt, după cum hotăra judecătorul: „carele va ținea drumurile și căile oamenilor de va fura, însă arme nu va purta cu sine, pre acesta să-l scoată și să-l gonească dintracel loc; iară de va fi purtînd arme și va fi furat multe lucruri, pre acesta să-l arunce în ocnă, acolo să se pedepsească după cum va fi voia giudețului". Și totuși, în cazul în care hoțul jefuia pentru prima dată un om sărac, cel vinovat era pasibil de pedeapsa cu bătaia, a doua oară el era însemnat într-o parte la nas și abia a treia oară era pedepsit cu moartea în furci [317].

Cu spînzurătoarea mai erau pedepsiți și cei care pentru a doua oară ar fi furat din casa stăpînului lor, cei care ar fi furat a treia oară păsări domestice; cei care ar fi furat de mai multe ori vite [318]; de multe ori pedeapsa cu spînzurătoarea putea fi înlocuită cu o alta și anume cu arderea de viu, dar numai în cazul în care cel vinovat ar fi furat un lucru considerat a fi sfințit sau o cruce din biserică. Pedeapsa capitală se mai aplica și în cazul furtului de moaște sfințite [319], sau cînd un nobil ar fi vîndut pe fiul cuiva [320]; de asemenea, în cazurile de trădare (hiclenie).

Cu toate limitele, inerente epocii, legiuirea juridică a lui Vasile Lupu a reprezentat o valoroasă realizare în organizarea justiției Moldovei de la mijlocul sec. al XVII-lea. Ea nu numai că era un nou instrument pentru întărirea puterii de stat și înlăturarea abuzurilor dregătorilor prin aplicarea dreptului consuetudinar [321], dar a contribuit din plin la realizarea unității legislative după elaborarea și în Țara Românească, cîțiva ani mai tîrziu, a unei legiuiri asemănătoare, *Îndreptarea legii* (1652), prima legiuire din această țară, căreia i-a servit de model [322].

Cît privește aplicarea ei s-a făcut o vreme concomitent cu folosirea „legii țării", care a continuat să fie valabilă în judecarea proceselor. La numai trei ani de la tipărirea *Cărții românești de învățătură* se judeca un proces între mănăstirile Tazlău și Rîșca, făcîndu-se apel tot la „sfînta pravilă a besericii și cu pravila împăraților și după obiceiul țării" dar pe timpul lui Dimitrie Cantemir ea era folosită în practică [323].

[317] *Ibidem*, p. 66, art. 102, 107.
[318] *Ibidem*, p. 67, art. 108, 110, 118.
[319] *Ibidem*, p. 71, art. 149, 153, 154.
[320] *Ibidem*, p. 67, art. 116.
[321] *Istoria României*, III, p. 85.
[322] Arh. St. Buc., Achiziții noi, CI—13.
[323] D. Cantemir, *op. cit.*, p. 246—247; *Istoria României*, III, p. 270; vezi și C. Șerban, Mirela Pavel, *La sanction penale dans les droits roumains au XVIIe siècle*, în „Revista istorică", nr. 9—10/1990, p. 918—920.

www.dacoromanica.ro

6 *Grija pentru organizarea armatei țării*

În cele mai multe lucrări consacrate armatei Moldovei în evul mediu s-a afirmat pînă acum că Vasile Lupu n-a dispus de o armată permanentă, deoarece în timp de pace el ar fi avut numai o gardă domnească (princiară) sau de curte, alcătuită din ostași autohtoni și străini (mercenari, lefegii), cu ajutorul căreia a putut să-și asigure respectul și ascultarea supușilor săi. În ceea ce privește oastea cea mare (oastea de țară) alcătuită, la porunca sa, numai la nevoie, în timp de război, formată din trupe „de strînsură" [324], N. Iorga a afirmat, în urmă cu peste o jumătate de secol, că de fapt aceasta nu era o armată „în adevăratul înțeles al cuvîntului" [325], în comparație cu aceea pe care a avut-o vecinul și rivalul său Matei Basarab, domnul Țării Românești. Trebuie precizat faptul că în țările române în general și în Moldova în special prestarea serviciului militar era mai mult un privilegiu acordat stăpînilor de pămînt decît o obligație pentru aceștia [326]. Mai puteau adăuga că în evul mediu, ca și în alte epoci istorice, poporul român a promovat o politică externă pentru apărarea pămîntului strămoșesc și nicidecum de cuceriri teritoriale; de asemenea, se mai știe că suzeranitatea otomană asupra țărilor române în sec. al XVI-lea și la începutul sec. al XVII-lea a împiedicat deseori unele mari state vecine, ca de exemplu Polonia și Austria, să-și extindă dominația asupra lor [327].

În acest cadru intern și extern, în problema organizării armatei în timpul lui Vasile Lupu se pune totuși întrebarea dacă a existat o armată permanentă sau nu? Răspunsul este afirmativ, cu anumite precizări însă [328]. Mai întîi trebuie să se înțeleagă faptul că nu este vorba de o armată permanentă în sensul actual al cuvîntului. Apoi că așa-numita „gardă domnească" sau a curții reprezenta de fapt efectivul de pace al acestei armate, din care făcea parte și garda personală a domnului [329], și care, în general, avea un efectiv de cîteva mii de oameni. Călugărul italian Niccolo Barsi da Lucca, referindu-se la organizarea militară a Moldovei pe timpul lui Vasile Lupu afirmă în însemnările sale memorialistice că efectivul suitei domnului cînd mergea la biserică era de cel puțin 2 000 de oameni: „merge și domnul cu întreaga sa curte de cel puțin 2 000 de oameni, toți călări și mulți alții în carete". De asemenea, el precizează că în timpul unor ceremonii escorta militară domnească se ridica la peste 1 000 de oameni: „cînd domnul se duce la vreo serbare oarecare sau la plimbare, obișnuiește să meargă cu mare alai. Patru companii de archebuzieri îl însoțesc și fiecare (din ele) este alcătuită din 150 de oameni. După aceștia vin tot atîția, purtînd numai arcuri și săgeți și cu spada la șold. Înaintea domnului merg copiii și steagurile, cu surle și trîmbițe, iar după aceștia urmează o gardă de 150 de turci, apoi vin toți boierii [. . .], după boieri merge marele logofăt [. . .], după el sînt duși de căpăstru 12 cai turcești cu șeile și cu tot hamașamentul [. . .].

[324] N. Grigoraș, *Instituțiile feudale . . .*, p. 152.
[325] N. Iorga, *Istoria armatei românești*, II, București, 1929, p. 146.
[326] N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 137.
[327] C. Șerban, *La suzeraneté ottomane à l'égard des Pays roumains dans le contexte des relations internationales européennes (sec. XVI—XVIII)*, în „Tarihi derghisi", Istanbul, 1979, p. 211—218.
[328] Iorga, *Istoria românilor*, VI, p. 6—7.
[329] N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 154—159.

www.dacoromanica.ro

După toţi aceştia urmează domnul singur [. . .], urmează (apoi) garda de tătari în număr de 150 [. . .]" [330]. Un alt contemporan, istoricul german, E.W. Happel, care prezintă serbările prilejuite de căsătoria Mariei, fiica lui Vasile Lupu, cu principele polon Janus Radziwill, relatează că ginerele a fost întîmpinat de boieri, înainte de a ajunge în capitala ţării, însoţiţi de o armată de peste 1 500 de ostaşi şi pedeştri. Între trupele Curţii „se numărau 200 de călăreţi, cei ai cazacilor erau tot atîţia, ca şi ai dragonilor, pe lîngă 400 de oameni, muşchetari germani şi husari, în afară de restul trupelor, de asemenea înarmate şi care numărau pînă la 500 de ostaşi". Acelaşi istoric german afirma că la intrarea în Iaşi domnul l-a întîmpinat pe ginerele său în fruntea unei oştiri de 12 000 de oameni de diferite neamuri: „La Iaşi, care este reşedinţa domnului, la vreo milă de acolo i-a ieşit în întîmpinare domnul Moldovei odată cu solii transilvani şi cu o oaste de 12 000 de oameni de felurite neamuri", adăugînd şi amănuntul că solemnitatea aceasta a fost salutată cu salve de bombarde („tunuri din cele mai mătăhăloase"), care făceau un zgomot mare „bubuind şi tunînd grozav" [331].

Marco Bandini relatează că la serbarea Bobotezei din 1647 a observat la Iaşi următoarele trupe scoase de domn cu acest prilej: 1 500 de puşcaşi de infanterie, 10 000 de cavalerişti, 70 de sulităşi, 100 de ieniceri, 150 de dragoni, 10 halebardieri, în afară de 20 000 care formau gloatele. „După spătari erau 10 sulităşi (halebardieri) şi în spatele acestora 100 puşcaşi pedeştri [. . .] în spatele (cîtorva mari dregători) [. . .] făceau zid 40 de sulităşi şi 200 de puşcaşi pedeştri [. . .] între tronul domnului şi al doamnei [. . .] 100 de ieniceri [. . .] (apoi) erau rînduiţi 30 de sulităşi pe care îi înconjurau dintr-o parte 200 de puşcaşi pedeştri [. . .]. În spatele tuturor acestora [. . .] stătea mulţimea ostaşilor rămaşi, care ajunge la 10 000 de călăreţi aflîndu-se atunci pedeştri. Călare erau doar 150 de dragoni [. . .]. Pe toţi aceştia îi încingeau 1 000 de puşcaşi pedeştri. Iar gloata rămasă întrecea numărul de 20 000 de oameni . . .". Acelaşi misionar italian mai face o afirmaţie care trebuie reţinută şi anume că în timpul călătoriei domnului prin ţară pentru a ţine judecăţi şi a inspecta administraţia locală alaiul acestuia era precedat de 300 de călăreţi şi 2 000 de ostaşi de infanterie, în apropierea domnului aflîndu-se 50 de arcaşi şi 100 de ieniceri, cortegiul domnesc fiind încheiat de un mare număr de trupe, între 10 000 şi 12 000 ostaşi: „cu ce alai obişnuieşte domnul să-şi inspecteze ţara [. . .]. El însuşi [. . .] călăreşte falnic la mijloc, între cei 50 de halebardieri şi 100 de ieniceri [. . .] din alai fac parte şi unii boieri, amestecaţi cu turci şi greci, în număr de 300 ba de 400 [. . .]. Iar restul armatei, ajungînd la numărul de 10 000 — 12 000 înconjoară de aproape pe domn" [332].

Comparînd toate aceste date cantitative privind trupele scoase de domn la diferite solemnităţi şi ceremonii, rezultă că garda personală a domnului era în număr mai mare de 300 şi mai mic de 2 500 de ostaşi, aşa cum de altfel a reţinut şi un alt călător străin, Robert Bargrave, în trecere prin Moldova în 1652 [333]: „o gardă de vreo 300 de soldaţi înar-

[330] *Călători străini*, V, p. 77—78.
[331] *Ibidem*, p. 645—646.
[332] *Ibidem*, p. 338, 340.
[333] *Ibidem*, p. 489.

www.dacoromanica.ro

maţi". Apreciind numărul celorlalte trupe care alcătuiau garda domnească la 20 000 de ostaşi — cifră oarecum exagerată totuşi — , relatarea călătorului englez amintit ne permite constatarea că efectivul depăşeşte uneori limitele unei gărzi personale princiare, care-l însoţea pe acesta în deplasările sale prilejuite de rezolvarea unor chestiuni administrative sau politice. În sprijinul acestei ipoteze vin şi rezultatele cercetărilor, întreprinse în urmă cu peste un deceniu, în legătură cu istoricul armatei ţărilor române în sec. XIV — mijlocul sec. al XVII-lea, în care se demonstrează că în Moldova şi Ţara Românească în vremea domniei lui Vasile Lupu armatele ambelor ţări erau alcătuite din *curteni*, ostaşi în adevăratul înţeles al cuvîntului, care în timp de pace erau organele executive ale poruncilor princiare, într-o epocă în care „administraţia feudală căpătase un pronunţat caracter militar" şi care foloseau domniei „ca mijloace militare de represiune". Aceşti curteni, numiţi adesea în documente *slugi domneşti* (descendenţi din rîndul boierimii şi posesori de ocini), aveau misiunea în timp de pace să înăbuşe orice împotrivire a celor exploataţi, să strîngă dările şi gloabele de la contribuabili, să-i oblige pe locuitori să efectueze muncile pentru domnie. Aceste atribuţii militare şi administrative, atît în Moldova, cît şi în Ţara Românească, ei le aveau încă de la crearea statului feudal. Din aceleaşi cercetări rezultă că în Moldova şi Ţara Românească numărul curtenilor era de cîteva mii de oameni [334].

În afară de curteni, în armata permanentă cu efective de pace mai erau şi *slujitori* (categorie militară de descendenţă populară), care aveau aproape aceleaşi atribuţii, cu deosebire că se aflau în subordinea marelui logofăt, în timp ce curtenii erau în subordinea hatmanului, comandantul suprem al oştirii, după domn [335]. Reducerea numărului de curteni, din cauza multiplelor dări, a fost compensată probabil cu crearea corpului de slujitori, la începutul sec. al XVII-lea. Din documentele păstrate rezultă că slujitorii, ca oameni liberi şi uzufructuari de ocini domneşti, aveau obligaţia ca în timp de război, ca şi curtenii, să participe la oastea de ţară sau *oastea cea mare* pe cheltuială proprie [336], ei purtînd denumiri diferite (călăraşi, dărăbani). Din unele estimări aproximative rezultă că în timpul domniei lui Vasile Lupu erau în Moldova cel puţin 4 000 de călăraşi, care în 1636 au primit poruncă din partea domniei să apere hotarul de răsărit al ţării împotriva tătarilor [337].

În ceea ce priveşte garda personală a lui Vasile Lupu, ea cuprindea în afară de unii ostaşi autohtoni recrutaţi din rîndul curtenilor şi slujitorilor şi un însemnat număr de ostaşi străini, angajaţi cu plată, *mercenari* de profesie. Călugărul Paul Beke (1644) relatează în memoriile sale că a văzut la Iaşi printre ostaşii de la curtea lui Vasile Lupu : turci, tătari, poloni, unguri, italieni, greci, armeni, ruşi şi bulgari, numărul lor trecînd de 10 000. Credem că numărul indicat al ostaşilor de la Curtea domnească este mult prea mare, ţinînd seama de sumele de bani necesare întreţinerii lor, mai ales că aceştia erau scutiţi de dări la visterie, ca şi boierii şi slugile acestora. În schimb, această informaţie confirmă caracterul eterogen al ostaşilor de la curte. De altfel, în alt loc, acelaşi

[334] N. Stoicescu, *Curteni şi slujitori. Contribuţii la istoria armatei române*, Bucureşti, 1968, p. 383.
[335] Costin, p. 237, 238.
[336] N. Stoicescu, *Curteni şi slujitori* ..., p. 79.
[337] Hurmuzaki, XV, part. 2, p. 1 017.

www.dacoromanica.ro

călător afirma următoarele : „foarte puțini principi creștini i s-ar potrivi (lui Vasile Lupu) fie că privim numărul nobililor strălucițl din felurite neamuri de la curtea sa, fie că privim luxul veșmintelor și măreția pompei". În privința trupelor de mercenari merită interes știrea furnizată de călătorul polon Achacy Taszycki, care, aflat în 1640 în trecere prin Iași, a văzut în suita lui Vasile Lupu trei steaguri de cazaci și cîteva zeci de ieniceri turci înarmați cu puști [338]. Despre tătari, o altă relatare contemporană arată că pe lîngă curtea domnească din Iași existau 500 sălașe de tătari [339].

Nu sînt prea numeroase documentele care se referă la recrutarea mercenarilor din garda personală a lui Vasile Lupu. Totuși, din cele păstrate se constată că unii proveneau din țările Europei centrale. Un căpitan al acestei gărzi s-a numit Johann Georg Aussell von Bingen am Rhein și a servit în anii 1651 — 1653 [340]. Leșii și cazacii proveneau din Polonia ; Miron Costin relatează că lefegii nemți ai domnului Moldovei erau conduși de un căpitan polon [341]. Seimenii au fost aduși din sudul Dunării, provenind din rîndul grecilor, sîrbilor, bulgarilor, albanezilor. Cît privește pe turci și tătari ei proveneau fie din Crimeea, fie din Imperiul otoman. Un moment important în recrutarea ostașilor din garda personală a lui Vasile Lupu a avut loc în 1645 — 1646. Atunci domnul a trimis în Transilvania un agent al său în persoana lui Gheorghe Ștefan, logofăt II, pentru a lua legătura cu autoritățile militare și cu însuși Gheorghe Rákóczi I, principele țării ; trimisul domnesc a stat în țara vecină mai bine de trei luni [342].

Promovarea de către Vasile Lupu a unei domnii autoritare a avut ca urmare interesul purtat pentru organizarea armatei, ceea ce s-a manifestat și prin dotarea și instrucția de luptă a oastei permanente, pe de o parte, iar pe de alta prin menținerea trupelor speciale în cadrul acestei armate (sulițași, arcași, sînețari, pușcași, tunari) [343]. La aceasta se mai poate adăuga faptul, semnificativ, al numirii în funcția supremă de comandant al armatei în timp de pace a fraților săi, Gavriil Coci și Gheorghe Coci, pe rînd, pe toată durata domniei sale.

În privința armamentului folosit de oastea lui Vasile Lupu, Marco Bandini relatează că acesta consta din „arcuri cu tolbe de săgeți, sabia încovoiată" (iataganul sau „framea"), unii dintre ostași avînd „spada mare cu două tăișuri". „Aproape nimeni nu folosește casca, platoșa sau pieptarul ; este rară folosirea scutului. De bombarde și de puști se folosesc obișnuit doar pedestrașii domnului. Nu se slujesc în luptă de lănci mai mari (hastas)". În privința cavaleriei, M. Bandini afirmă că ostașii erau„ foarte iuți la călărie, ei cresc cai nu numai rapizi, ci ducînd și la oboseală" [344].

Cele mai multe arme albe se confecționau în țară în atelierele meșteșugarilor din orașe, tîrguri, sate și de pe domeniile feudale de către meșteri specializați. De altfel, în sec. al XVII-lea meșteșugul armurăritului era bine dezvoltat, avînd și o specializare îngustă. Săbiile erau lu-

[338] *Călători străini*, V, p. 169, 280, 328.
[339] E. V. Happel, *Thesaurus exoticorum* ..., p. 5.
[340] Veress, *Documente*, X, p. 264—265.
[341] Costin, p. 134, 143—144, 153.
[342] Veress, *Documente*, X, p. 187—189.
[343] N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 173.
[344] *Călători străini*, V, p. 331.

www.dacoromanica.ro

crate de către săbieri, întîlniți în documente atît la Iași, în Tg. Vechi, cît și la Suceava; săbiile, gărzile și tecile de sabie, simple sau împodobite cu ornamente, descoperite în săpăturile arheologice din ultimele decenii, duc la concluzia că acești meșteri lucrau deopotrivă în tîrguri, orașe și sate, precum și la curțile boierești și domnești. De exemplu, la Curtea domnească din Iași existau ateliere pentru prelucrarea armamentului alb [345]. De altfel, încă din vremea lui Miron Barnovschi la cetatea Suceava își avea atelierul pentru confecționat armament un meșter, anume Petrache. Nu este exclus ca boierii să fi confecționat și spade și suliți și lănci, ultimele fiind mai ușor de lucrat. Chiar dacă în documente sînt amintiți sulițași și lăncieri, trebuie spus că aceștia nu sînt meșterii specializați, ci luptătorii cu astfel de arme. Arcarii, care nu trebuie confundați cu arcașii, confecționau arcuri de luptă și desigur și săgeți; ei erau atît de numeroși la Iași, încît un cartier anume, aflat în partea veche a orașului, pe podul Vechi, lîngă biserica armenească, le purta numele [346].

Una din consecințele avîntului pe care l-a luat organizarea militară în Moldova în timpul lui Vasile Lupu a fost faptul că se întîlnesc acum tot mai mulți meșteri zelari, adică cei care confecționau cămășile din zale de fier ca echipament de apărare. Astfel de meșteri amintesc documentele emise la Iași [347], dar și în unele așezări rurale [348]. Cît privește produsele atelierelor lor, în săpăturile arheologice din ultimele decenii s-au descoperit numeroase fragmente de zale împreună cu unele unelte folosite la confecționarea lor, cum ar fi cleștii [349].

În ceea ce privește armele de foc, se cunoaște în primul rînd existența unor ateliere de turnat gloanțe pentru puști, sînețe, pistoale, pe de o parte, iar pe de alta pentru producerea prafului de pușcă. Atelierele din prima categorie funcționau din plin la Suceava în timpul lui Vasile Lupu. Pînă în prezent nu sînt atestate ateliere de turnat tunuri și bombarde în această vreme în Moldova, dar în documente sînt amintiți meșteri tunari. Despre praful de pușcă produs în Moldova în timpul lui Vasile Lupu sînt unele date care atestă pe meșterii silitrari, ale căror ateliere erau mai ales pe domeniile feudale ale domniei [350]. Pentru a întregi imaginea preocupărilor domniei legate de dezvoltarea economiei în general, a meșteșugurilor în special, cu un plus de atenție pentru înzestrarea oastei Moldovei cu toate cele necesare, se impune a fi amintită existența în unele orașe, tîrguri sau sate a unor ateliere specializate de: potcovari, pielari, curelari, postăvari, croitori, cizmari, ciubotari etc. [351], care confecționau potcoave și piese de harnașament pentru cai, cît și diverse obiecte de îmbrăcăminte și încălțăminte pentru oșteni.

Vasile Lupu s-a îngrijit nu numai de dotarea și instruirea efectivelor de pace ale armatei sale, ci și de oastea chemată în vreme de război la porunca sa. Ținînd seama de conflictele militare desfășurate la hotarele Moldovei (războiul turco-polon), al campaniilor militare otomane (războiul turco-rus), al războiului de 30 de ani, la care și Moldova a participat temporar, era firesc ca Vasile Lupu să se ocupe și de organi-

[345] Olteanu, Șerban, p. 115, 117, 120.
[346] Iorga, *Studii și documente*, VII, p. 105.
[347] Olteanu, Șerban, p. 116.
[348] Arh. St. Buc., Mrea Neamț, LXX—3; Olteanu, Șerban, p. 116.
[349] Olteanu, Șerban, p. 116.
[350] Arh. St. Buc., Mrea Neamț, LXX—4.
[351] Olteanu, Șerban, p. 117, 141—142, 147—150.

www.dacoromanica.ro

zarea armatei sale pentru a face față acestor campanii militare. Desigur, este interesant să vedem efectivele acestei armate în diferitele campanii la care a participat, însoțind armata otomană sau acționînd independent. Astfel, în 1636 cîteva mii de ostași au participat la raidul efectuat în sudul Poloniei din porunca lui Vasile Lupu, dar atunci i s-a alăturat și un detașament de tătari [352]. Cam tot atîția trebuia să fi participat, un an mai tîrziu, la expediția din Bugeac a trupelor otomane contra tătarilor lui Cantemir bey [353]. În toamna aceluiași an, în campania din Țara Românească izvoare contemporane atestă un efectiv de circa 30 000 — 35 000 de ostași de cavalerie [354]. Miron Costin relatează că atunci Vasile Lupu dispunea de oastea de țară și de mercenari : „oști avea cîteva, iar tot de țară și lefegii și ceialaltă oaste, fără, puțini sîrbi, ce avea cu leafă, călări". Doi ani mai tîrziu, în noua campanie din Țara Românească, e greu de precizat efectivul armatei lui Vasile Lupu mai ales că acesta a cooperat atunci și cu cîteva mii de tătari ; oricum se știe că au fost trupe de infanterie și de cavalerie. S-ar putea însă ca numărul trupelor să fi fost de circa 40 000 de ostași, de vreme ce Miron Costin arată că s-au făcut pregătiri deosebite : „iară au strînsu oști și cu mai mai bună gătire, cu pedestrime, cu pusci" [355]. Date mai sigure în această privință sînt din 1644, cînd aflăm că detașamentul trimis de Vasile Lupu să coopereze cu Gheorghe Rákóczi în lupta contra imperialilor avea un efectiv de 900 — 1 000 călăreți [356]. În fine, în 1650, imediat după năvălirea tătarilor crîmleni în Moldova, domnul țării a reușit să cheme sub arme pedestrimea, dărăbanții, mercenarii înarmați cu sînețe pentru a-i împiedica pe tătari să plece din țară cu robi și pradă. Profitînd de împrejurări, dărăbanții s-au dedat la jafuri, fapt pentru care Vasile Lupu i-a dezarmat, arestat și apoi i-a trimis la ocne și în temnițe după vina lor (printre altele — relatează Miron Costin — aceștia ar fi prădat și carele domnești) [357].

În timpul lui Vasile Lupu se constată o grijă deosebită pentru instrucția de luptă a ostașilor care făceau parte din efectivele de pace ale armatei. Despre iscusința lor ne-au rămas relatări contemporane, cum ar fi cele din 1645, prilejuite de serbările date în cinstea căsătoriei Mariei, fiica domnului. Cu acel prilej, în fața oaspeților s-au dat spectacole de către ostași, care au luat cu asalt machete de cetăți și castele construite ad-hoc, călărețiі trăgeau cu arcul din goana cailor, alții prindeau din zbor aceste săgeți sau culegeau, tot din goana cailor, pe cele căzute la pămînt, iar ieniceri turci și pedestrași trăgeau cu flinte în timpul unor lupte — simulate — de hărțuială [358].

Deși Vasile Lupu a îndeplinit în tinerețe ca dregător și unele funcții militare și a luat parte la o campanie în Polonia alături de oștile otomane, totuși el nu a dat dovadă de calități de comandant și strateg militar, mai ales comparativ cu vecinul său Matei Basarab, domnul Țării Românești. Faptul a fost recunoscut și de unii contemporani și anume că domnul Moldovei nu a fost preocupat de stabilirea unei tactici și

[352] Hurmuzaki, IV, part. 2, p. 480.
[353] Costin, p. 111.
[354] N. Iorga, *Istoria armatei române*, II, București, 1929, p. 147.
[355] Costin, p. 114, 115.
[356] Veress, *Documente*, X, p. 170.
[357] Costin, p. 134.
[358] *Călători străini*, V, p. 648.

www.dacoromanica.ro

strategii anumite, chiar dacă a însoţit armata în campanie de cele mai multe ori, principala sa grijă fiind pregătirea şi dotarea acesteia şi mai puţin desfăşurarea propriu-zisă a campaniei. Miron Costin cronicarul surprinde pentru anul 1653 unele greşeli tactice făcute de Vasile Lupu în lupta contra marelui logofăt Gheorghe Ştefan la Sîrca. El scrie că domnul ţării „s-au aflat pururea în fruntea oştii sale, singur învăţînd, mutînd steagurile şi îndemnînd", dar remarcă faptul că acesta n-a ştiut să se folosească nici de superioritatea numerică a armatei ce o comanda, nici de faptul că avea călăreţi mai buni decît ai adversarului. De asemenea, spune că el a adoptat atunci o tactică de apărare lăsînd iniţiativa atacului pe seama duşmanului său, în fine, că n-a reuşit să regrupeze oastea risipită în toiul luptei şi a părăsit în grabă cîmpul de luptă însoţit de puţini dintre credincioşii săi.

Tot de la Miron Costin, dar şi de la alţi cronicari contemporani cu aceste evenimente (de exemplu, George Kraus), aflăm că de fapt Vasile Lupu a preferat ca în timpul campaniilor pe care le-a dus contra adversarilor să-i surprindă pe aceştia printr-o lovitură de şoc dată de trupele sale de cavalerie, potrivit tacticii folosită de tătari, otomani şi cazaci. Această concepţie în purtarea ostilităţilor, erorile tactice comise şi colaborarea cu tătarii crîmleni şi cazacii zaporojeni, trupe pornite mai mult după jafuri, influenţînd şi trupele sale din punctul de vedere al disciplinei, explică eşecurile sale militare din 1637, 1639 şi 1653 [359].

Nu acelaşi lucru se poate afirma despre grija pe care a manifestat-o Vasile Lupu în privinţa întreţinerii şi fortificării cetăţilor, un adevărat brîu de apărare al ţării sale. Repararea acestora a fost însoţită de înzestrarea cu garnizoane de ostaşi autohtoni şi mercenari şi mai ales de dotarea cu rezerve de hrană, muniţie şi armament. În Suceava, principala sa reşedinţă după Iaşi, capitala ţării, la marginea oraşului, se afla cetatea domnească care supraveghea drumul din valea Sucevei către frontiera de nord a ţării. Vasile Lupu şi-a dat seama de importanţa ei strategică în sistemul de apărare al Moldovei şi după obţinerea domniei a luat măsuri să se ridice aici noi construcţii. Astfel, la exterior a fost refăcut drumul de acces, podul de intrare în cetate, susţinut de stîlpi din piatră zidită, iar în interior a fost ridicat un foişor de lemn sprijinit pe stîlpi de piatră, în scopul lărgirii orizontului de supraveghere al ostaşilor de straje. Apoi au fost schimbate vechile acoperişuri ale locuinţelor şi cazărmii unde se afla depozitul de arme şi muniţie, au fost aduse provizii pentru apărătorii cetăţii [360].

În 1641, misionarul catolic Petru Bogdan Bacsici vizitînd oraşul Suceava afirma că cetatea din apropiere avea „trei-patru turnuri mari şi altele mai mici", deasupra porţii aflîndu-se o placă de piatră pe care era „săpat un cap de bour, care este stema ţării". Tot el adăugă că dedesubt erau „inscripţii slavone ale diferiţilor principi". „Este bine păzită cetatea, înzestrată cu arme şi este ţinută întotdeauna ferecată" [361]. Un deceniu mai tîrziu, la cetate se făceau noi lucrări de construcţie, aducîndu-se prin grija domniei materiale tocmai de la Bistriţa transilvăneană [362].

[359] Costin, p. 114, 116, 149—158.
[360] M. Matei, Al. Andronic, *Cetatea de scaun a Sucevei*, Bucureşti, 1965, p. 39—40.
[361] *Călători străini*, V, p. 238.
[362] Hurmuzaki, XV, part. 2, p. 1 197, 1 202.

www.dacoromanica.ro

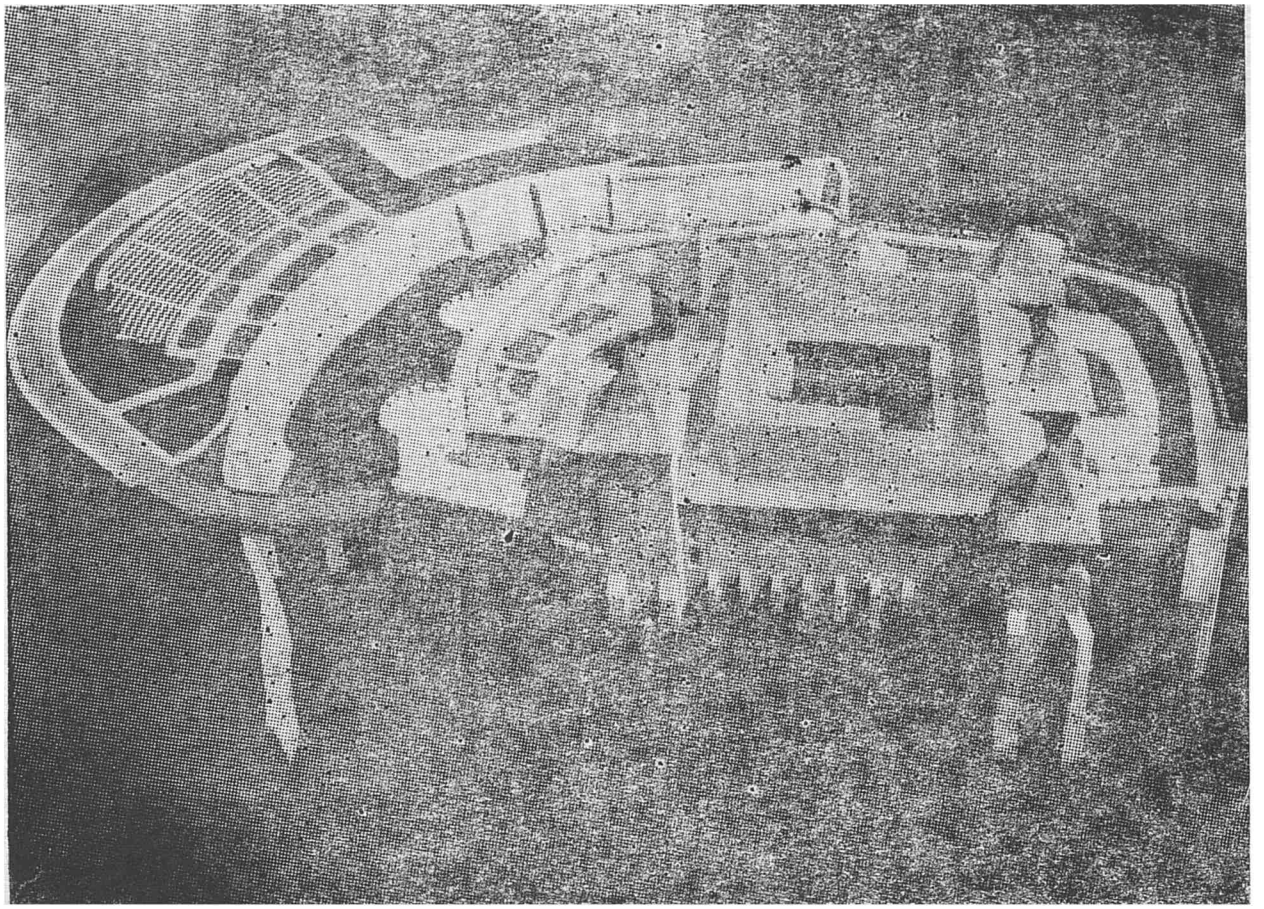

Fig. 14 — Cetatea Sucevei (reconstituire).

www.dacoromanica.ro

A doua mare și puternică cetate de apărare a Moldovei era Cetatea Neamțului. Marco Bandini, care a vizitat-o în 1647, afirmă că avea o incintă dublă de ziduri, cel de afară avînd o înălțime de 80 de picioare (un picior = 0,316 m), așadar, peste 25 m, și cel dinăuntru 50 de picioare (peste 15 m). De asemenea, arată că acest zid avea în multe locuri o lățime de 15 picioare, așadar aproape 5 m. Despre poarta de la intrare arată că deasupra șanțului era o punte mobilă la o înălțime de 50 de picioare de la sol, podul întors într-o parte avea 80 de pași (un pas = 0,83 m) lungime și 12 lățime [363]; acest pod se sprijinea pe stîlpi de piatră înalți de 50 de picioare. În fine nu-i scapă faptul că în interiorul cetății se afla o mănăstire, precum și patru turnuri de apărare unde se aflau ostașii de strajă sub directa grijă a domnului. Miron Costin subliniază și el grija pe care a avut-o în mod special Vasile Lupu pentru această cetate unde s-ar fi păstrat și tezaurul domnesc: „la cetatea Neamțului era toată inima avuției lui Vasile Vodă" [364]. În spatele acestor fortificații și-a găsit adăpost însăși Vasile Lupu împreună cu familia sa, cu marii dregători și cu familiile lor în 1650, în timpul năvălirii tătarilor și cazacilor [365]. Despre repararea acestei cetăți prin grija domniei relatează și prelatul catolic P.B. Bacsici, în 1641 [366].

Referitor la cetatea Hotinului, aflată la granița de nord a Moldovei, Miron Costin are numai cuvinte de laudă în ceea ce privește fortificațiile, subliniind rolul ei de apărare a țării. Acesta susține că zidurile erau atît de rezistente încît numai cu 30 de mercenari, numiți sinețari, se putea rezista la un lung asediu împotriva unei mari armate [367]. Într-adevăr, cetatea avea ziduri înalte de peste 30 m, prevăzute cu turnuri de pază, metereze pentru arcași și guri de foc, un pod mobil la intrare, aruncat deasupra unui șanț plin de apă, greu de trecut datorită adîncimii și lățimii lui [368]. În interior, fortăreața mai avea locuințe pentru ostașii garnizoanei, cămări și magazii pentru provizii și muniție, un puț adînc pentru apă, un paraclis, precum și o casă domnească; cu astfel de provizii, garnizoana putea rezista chiar un an de zile [369]. Un călător străin — G.Krasinski — care a vizitat-o în 1636 afirmă că cetatea Hotinului, aflîndu-se pe „o stîncă înaltă [...], nu este de disprețuit, deși se găsește între două dealuri, de pe care ar putea să fie vătămată. În cetate se poate intra dintr-o singură parte pe un pod înalt de lemn" [370].

Celelalte orașe și tîrguri ale Moldovei nu erau fortificate; în schimb, în unele din ele mai existau curți domnești, înconjurate de ziduri de incintă, ca de exemplu la Iași, Vaslui și Piatra [371], sau mănăstiri protejate de ziduri de incintă și turnuri de apărare ca la Iași. Starea acestor fortificații era însă precară, multe fiind demolate de localnici pentru a lua materialul de construcție; astfel, în 1635, la Vaslui, localnicii luau piatra de la curtea domnească [372]. Un an mai tîrziu, călătorul polon G. Kra-

[363] *Călători străini*, V, p. 325.
[364] Costin, p. 140; C. Pașa, *Mărturii ale istoriei poporului român, Cetatea Neamțului*, București, 1958, p. 43.
[365] Costin, p. 133.
[366] *Călători străini*, V, p. 241.
[367] Costin, p. 144.
[368] C. I. Istrati, *Despre cetatea Hotinului*, în AAR, seria II, tom. XXIV, 1911 1912, p. 385—394.
[369] Costin, p. 144.
[370] *Călători străini*, V, p. 113.
[371] Al. Andronic, *Iașii pînă la mijlocul secolului al XVII-lea*, Iași, 1986, p. 64—73.
[372] Ghibănescu, *Surete*, III, p. 325—326.

www.dacoromanica.ro

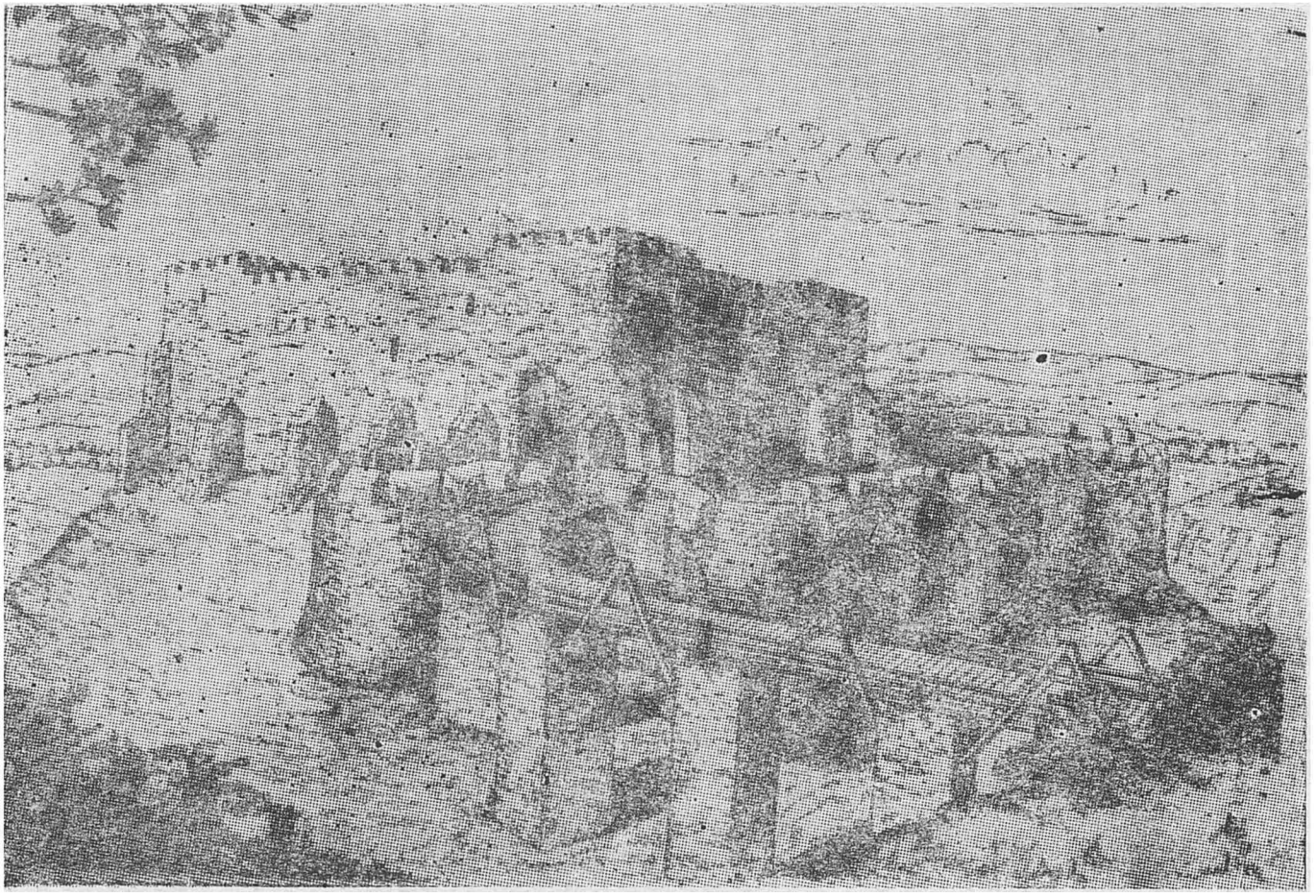

Fig. 15 — Cetatea Neamţului (reconstituire).

www.dacoromanica.ro

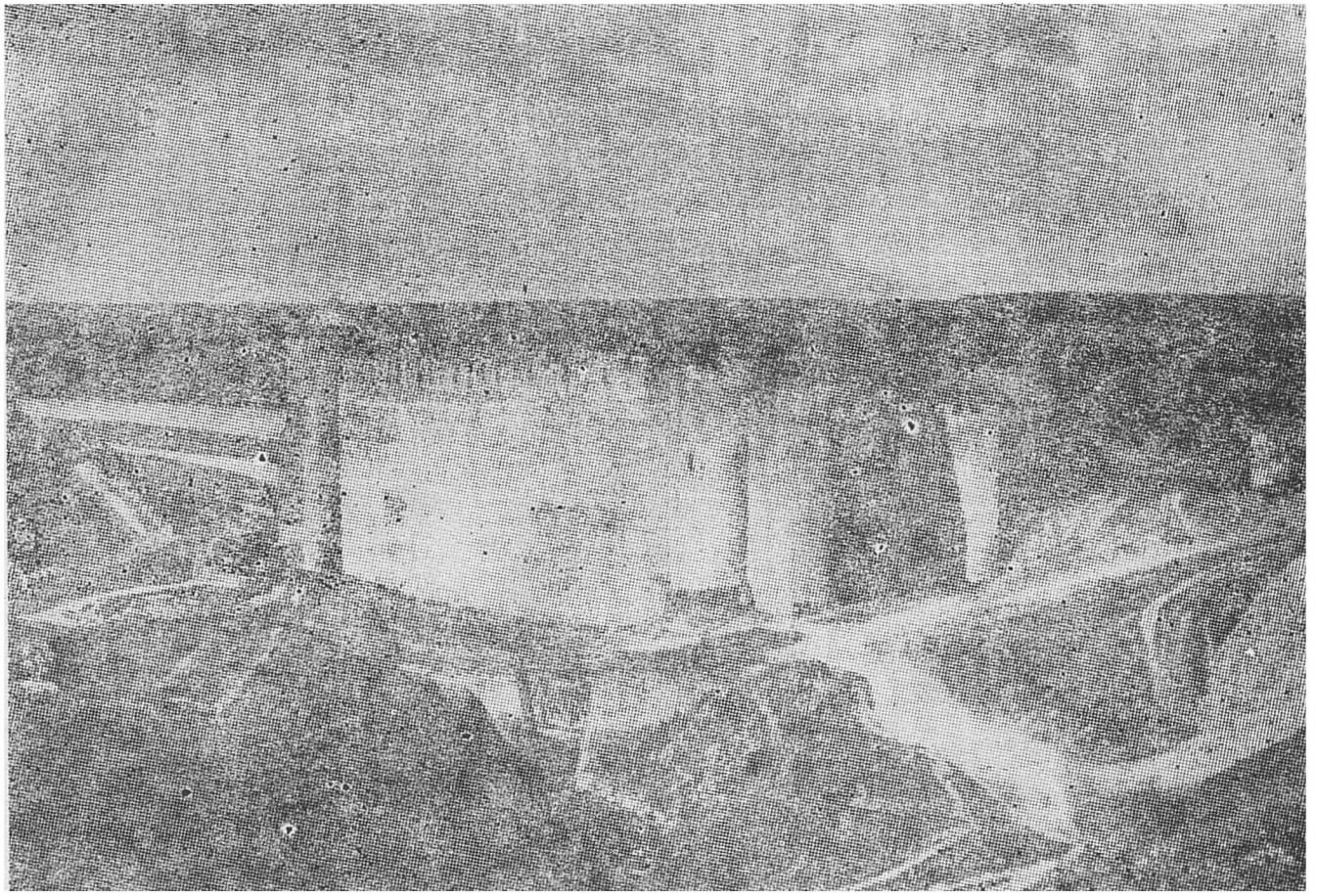

Fig. 16 — Cetatea Hotin.

www.dacoromanica.ro

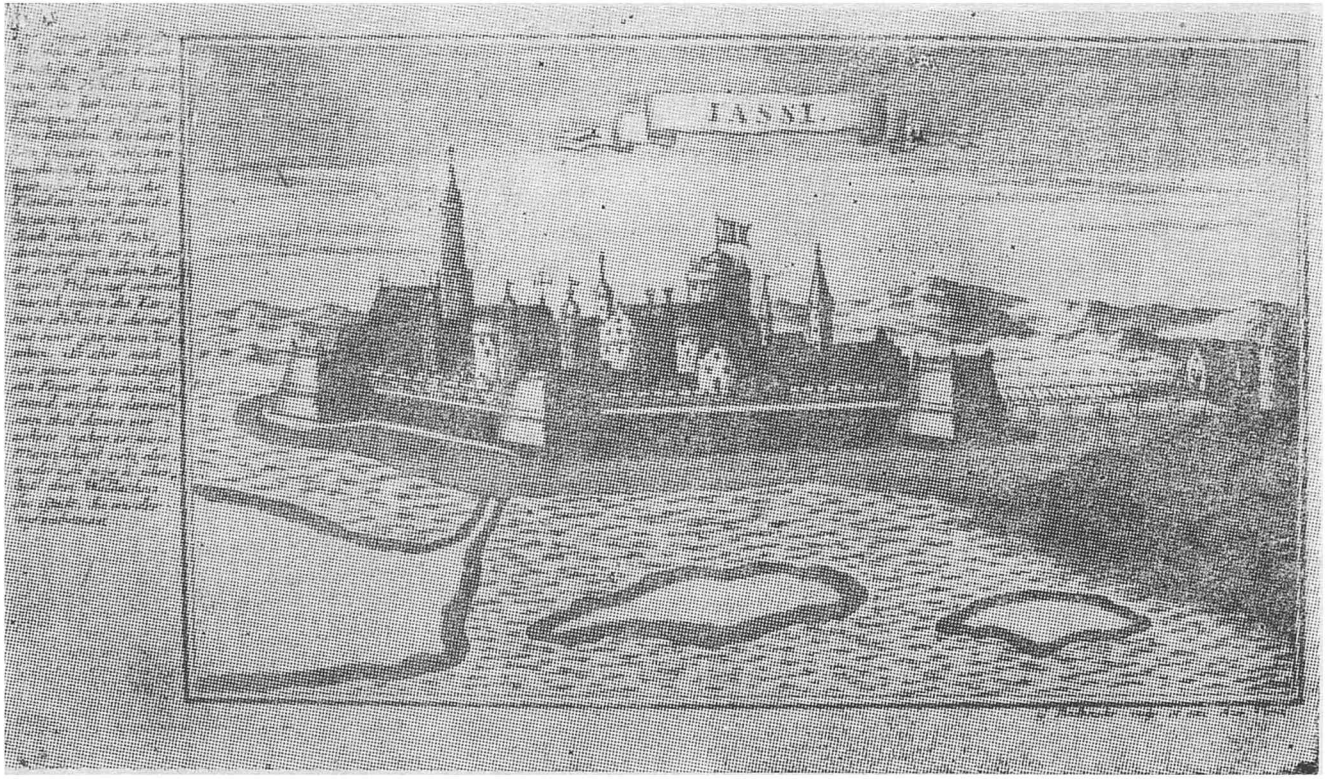

Fig. 17 Oraşul Iaşi, gravură din sec. al XVII-lea.

www.dacoromanica.ro

sinski constata că „acolo unde era palatul și reședința domnului zidurile se mai văd aproape pe jumătate întregi". La Iași, unde exista o incintă fortificată la Curtea domnească [373], localnicii se adăposteau în caz de nevoie în curtea mănăstirilor și bisericilor care aveau incinta de zid (Trei Ierarhi, Golia) [374].

Prin modul de organizare a armatei permanente, cu efectivele ei de pace și de război, prin fastul cultivat de domn în mijlocul armatei cu ocazia diferitelor ceremonii și festivități, prin măsurile luate pentru fortificarea cetăților țării Vasile Lupu s-a dovedit a continua tradiția de care au ținut seamă predecesorii săi, în sensul ca Moldova să aibă o puternică armată. În schimb, el n-a dispus de calități militare deosebite, bizuindu-se mai mult pe complicatul joc diplomatic decît pe tactica și strategia militară, deși despre vitejia ostașilor din Moldova se dusese vestea pretutindeni. Nicolae Bălcescu afirma în secolul trecut că cei mai viteji locuitori din Moldova erau cei din codrii Tigheciului, în număr de 12 000, și toți călări. „Aceștia întreceau cu vitejia lor pe toți ceilalți moldoveni, încît se obișnuise a se zice despre dînșii această vorbă: «cincii moldoveni biruiesc pe zece tătari de Crîm, iar cinci codreni sau tighicen bat pe zece moldoveni»" [375].

7 *Sprijinul acordat bisericii Moldovei*

În politica sa autoritară Vasile Lupu s-a sprijinit nu numai pe aparatul administrativ și pe armată, dar și pe biserică, prin intermediul căreia și-a sporit supunerea claselor și categoriilor sociale [376], deoarece aceastea, ca instituție feudală ocupa un loc de frunte în viața politică, economică și culturală a țării. El nu a fost un inovator în acest sens, perpetuînd de fapt o tradiție consfințită încă de la întemeierea statelor noastre feudale. Contemporanii care l-au cunoscut ni-l prezintă pe domn participînd, conform acestei străbune tradiții, la toate ceremoniile și serbările religioase ale bisericii, cu întreaga sa curte, desfășurînd un fast deosebit și acordînd o atenție sporită asigurării unei baze materiale cît mai temeinice acestei instituții. Este edificatoare în această privință mărturia călătorului rus Vasile Gagara, care descrie prezența lui Vasile Lupu în 1637 la ceremonia sărbătoririi Bobotezei [377]. Un deceniu mai tîrziu, Marco Bandini relata cu lux de amănunte desfășurarea solemnității aceleiași sărbători, precizînd în însemnările sale că în zilele de sărbătoare preotul curții domnești, însoțit de mai mulți clerici „îndeplinesc ceremoniile obișnuite cinstind cu smerenie pe prealuminatul principe, pe mitropolit și pe boierii adunați și strînși împreună". Un alt călător, P.D. Bacsici, remarca faptul că pe lîngă curtea domnească din Iași stătea tot timpul mitropolitul, deși scaunul mitropoliei se afla pe atunci la Suceava: „și (mitropolitul) mergea în fiecare zi la curte, călare pe un cal negru, cu valtrap negru, cu doi servitori și doi monahi" [378].

[373] *Călători străini*, V, p. 75, 117.
[374] Costin, p. 133.
[375] N. Bălcescu, *Opere*, I, București, 1953, p. 120.
[376] *Istoria dreptului românesc*, I, București, 1980, p. 369.
[377] *Călători străini*, V, p. 148, 169.
[378] *Ibidem*, p. 225–226, 233, 278, 322, 332, 335–340.

www.dacoromanica.ro

Grija pentru biserica din ţara sa s-a manifestat la Vasile Lupu şi prin repararea unor lăcaşuri de cult mai vechi şi prin construirea din temelie a altora, în fine, prin acordarea — după obicei — de danii acestora. În cele mai multe lucrări consacrate pînă acum epocii lui Vasile Lupu, în problema sprijinului pe care domnul l-a acordat bisericii atenţia specialiştilor s-a concentrat asupra ctitoriilor sale (mănăstirea Trei Ierarhi din Iaşi, mănăstirea Goliа din acelaşi oraş, biserica Stelea din Tîrgovişte, biserica de la Copou din Iaşi, o mănăstire din Orhei[379]). În urmă cu peste patru decenii, C.C. Giurescu, făcînd un bilanţ al ctitoriilor lui Vasile Lupu, menţiona următoarele: terminarea în 1635 a bisericii Sf. Ioan Botezătorul din Iaşi, ctitoria lui Miron Barnovschi, ridicarea bisericii din Şerbeşti (Neamţ) în 1636, a bisericii de la Copou în 1638, a mănăstirii Trei Ierarhi în 1637—1639, a unei biserici la Orhei, a alteia în cetatea Chilia în 1647—1648, efectuarea lucrărilor de incintă de la mănăstirea Probota în 1645—1646, inaugurarea unei construcţii — neterminate — la Hlincea, lîngă Iaşi [380]. Lista cuprindea totalitatea cititoriilor cunoscute la data respectivă ale lui Vasile Lupu. În ultimul deceniu însă, cercetările de specialitate au lărgit în mod remarcabil cunoştinţele noastre despre acest semnificativ aspect al domniei lui Vasile Lupu. Astfel, în 1979, A. Dobjanschi şi V. Simion, întocmind un „inventar al monumentelor ridicate, refăcute sau reparate de Vasile Lupu", au constatat că acestei epoci îi pot fi atribuite 23 de lăcaşuri de cult în Moldova şi unul în Ţara Românească (biserica Stelea din Tîrgovişte), precum şi 4 construcţii cu caracter laic (curţile domneşti din Iaşi şi din Suceava, şcoala domnească din Iaşi, feredeul — baia turcească — tot din Iaşi) [381]. Această evidenţă, amplă dar nu exhaustivă, depăşeşte chiar şi pe aceea întocmită în 1972 de M. Păcurariu [382]. La cele cunoscute în această privinţă se pot adăuga noi ştiri, cum ar fi de exemplu: construirea bisericii Sf. Nicolae din Ismail, menţionată de un călător străin, Arsenie Suhanov, în 1651 [383], lucrări la biserica mănăstirii Neamţ în 1652, unde domnul a făcut trei trapezare cu acoperămînt şi un gard de lemn în jurul mănăstirii, menţionate într-un document [384], zidirea din temelie a bisericii Adormirea Maicii Domnului din Iţcani [385], ca şi a bisericii domneşti Sf. Nicolae, din Chişinău, în 1645 [386].

Tabelul următor înfăţişează, în mod edificator, temeinicul sprijin material acordat de Vasile Lupu bisericilor, mănăstirilor şi schiturilor moldovene — ctitorii ale sale sau ale predecesorilor lui în domnie — prin confirmarea bunurilor dobîndite înainte de 1634 sau acordarea de noi danii.

[379] M. I. Căprescu, *op. cit.*, p. 56—60; Missail, *op. cit.*, p. 44; Gh. Balş, *Bisericile moldoveneşti din veacurile XVII şi XVIII*, Bucureşti, 1933, p. 19—336; Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 346; V. A. Urechia, *Istoria românilor, Biografii româneşti*, Iaşi, 1873, p. 119.

[380] C. C. Giurescu, *Istoria romînilor*, III, part. 1, p. 92—97.

[381] Dobjanschi, Simion, p. 105.

[382] M. Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, I, Sibiu, 1978, p. 223.

[383] *Călători străini*, V, p. 411.

[384] Arh. St. Buc., Documente istorice, CCXVI—17.

[385] *Scurtă istorie a artelor plastice din R.P.R.*, I, Bucureşti, 1957, p. 264.

[386] V. Drăguţ, *Dicţionar enciclopedic de artă medievală românească*, Bucureşti, 1976, p. 92.

www.dacoromanica.ro

Nr.	Numele lăcașului	Data construirii	Bunuri materiale date prin hrisoave
0	1	2	3
1	M-rea Aron Vodă (Aroncanu)	1593—1594	silișți (Iași, vii la Cotnari, sate Soroca), 14 prăvălii cu pivnițe, în Iași, locuri de prisacă (Vaslui)
2	M-rea Agapia	sec. XVI, 1642—1644	vad de moară, loc de prisacă pe Jijia, sate (Fălciu), bălți cu pește, locuri de moară
3	M-rea Barnovschi	1626—1628	locuri de case și prăvălii la Iași, sate (Hîrlău, Cernăuți), heleștee, 1 800 de oi, 800 de rînători, 1 300 de stupi, vii lîngă Iași, vaduri de moară
4	M-rea Berzunț	1566—1572	vad de moară, moșii, țarini de cultură, 6 pămînturi
5	M-rea Bîrnova	1626—1629	silișți, poieni, locuri de moară, locuri de prisacă, sate (Iași, Hîrlău), bălți cu pește, vii lîngă Iași, vatră de iaz
6	M-rea Bisericani	sec. XVI, 1626—1630	sate (Neamț, Cîrligătura, Putna, Bacău), vaduri de moară, dumbrăvi, poieni de fînaț, locuri de prisacă, curături, livezi, vii, silișți, țarini, loc în branițte
7	M-rea Bistrița	sec. XIV—XV	mori în gîrla Putnei, țarini, 19 pămînturi, vii, poieni, prisăci, loc în branițte, loc de stînă, silițte, sate (Roman, Bacău, Neamț), vama la Tg. Bacău
8	M-rea din Cetatea Neamțului	1650—1651	sate (Suceava), mori, poieni (Neamț), moșii (Neamț), scutire de dări
9	M-rea Dobrovăț	sec. XV—XVI	locuri de prisacă, loc în branițte
10	M-rea Drăgușani	sec. XVII	sate (Bacău), vaduri de moară pe Tazlău, loc de prisacă, poieni
11	M-rea Dragomirna	1608—1609	sate (Hîrlău, Dorohoi, Suceava, Soroca), vii la Cotnari, locuri de prisacă
12	M-rea Galata	1576—1578	sate (Suceava, Tecuci, Covurlui), finețe (Cîrligătura), vii la Miroslava (Iași), scutire de sulgiu, iliș, unt, ceară, lucru
13	M-rea Golia	1564—1652	sate (Hotin), vii la Cotnari, heleștee
14	Schitul Hangu (vezi Peon, nr. 22)	sec. XV, 1627—1639	silișți, sate (Suceava, Cîrligătura), branițte
15	M-rea Humor	1415, 1530	prisaca la Bohotin, sate (Iași, Suceava), munți, poieni
16	Ep. Huși	1495	sate (Fălciu, Lăpușna), scutire de scutelnici și poslusnici

www.dacoromanica.ro

continuare tabel

0	1	2	3
17	M-rea Moldovița	1532, 1610—1612	sate (Suceava)
18	M-rea Neamț	sec. XIV, XV	loc din branițte, prisăci, pomet, moșii (Neamț, Suceava), vii la Hîrlău
19	Biserica Sf. Nicolae, Iași	sec. XV	obroc de bani, scutire de dări, obroc de hrană
20	M-rea Pingărați	sec. XVI	loc în barnițte, sate (Bacău Neamț, Putna), vii lîngă Iași și la Cotnari, moșii, poieni, livezi, curături, bălți cu pește, vaduri de moară, case în Iași, scutire de vecini
21	M-rea Probota	1527—1530, 1541, 1646	sate (Suceava, Neamț)
22	M-rea Peon (vezi Hangu, nr. 14)		sate (Neamț), curături
23	M-rea Putna	sec. XV, 1652	sate (Suceava), munți, poieni, loc de branițte, scutire de poslușnici
24	Ep. Rădăuți	sec. XIV	scutire de poslușnici
25	M-rea Rîșca	sec. XVI, 1611—1617, 1650	sate (Orhei, Vaslui)
26	Ep. Roman	sec. XIV—XV, 1542—1550	sate (Roman, Neamț), prisăci, fînețe
27	M-rea Secul	1602	mori, prisăci, poieni, sate (Neamț, Roman, Putna, Suceava), iazuri, vii, velniță de bere, hleștce cu pește
28	M-rea Sf. Sava	1583, 1625	sate (Neamț, Succavă, Soroca, Iași, Fălciu), vaduri de moară, vii (Iași), pădure, case la Iași, bălți cu pește, silițte, țarini
29	Biserica Sf. Dumitru, Galați	1646	vii
30	M-rea Sf. Ilie, Suceava	sec. XV	loc din țarina ținutului Suceava
31	M-rea Solca	1612—1622	sate (Bacău)
32	M-rea Sovcja	1644—1645	sate (Putna), vaduri de moară, vii, curături, poieni, țarini, loc în branițte, munți, scutire dări, mori umblătoare
33	Mitropolia din Suceava	1642	sate (Suceava, Putna), scutire de poslușnici, venitul domniei de la vamă și baie
34	M-rea Sucevița	sec. XVI	sate (Suceava)
35	M-rea Tazlău	sec. XV	sate (Bacău, Covurlui), dumbrăvi, vaduri de moară în gîrla Putnei, țarini

www.dacoromanica.ro

continuare tabel

0	1	2	3
36	M-rea Trei Ierarhi	1637—1639	sate (Iași, Botoșani, Dorohoi, Roman), mori, heleșteu cu pește, vaduri de moară, vii la Cotnari și Iași, prisăci, 1 000 de oi, 100 de stupi, 500 de porci, sentire de dări, parte din venitul domniei la Iași, vama, cărănsia
37	M-rea Vizantea	sec. XVI	gîrle în Putna, vaduri de moară, țarini (Cîrligătura)
38	M-rea de lîngă Vaslui	1630—1631	sate (Vaslui), poieni, țarini
39	M-rea de peste Bistrița		moșie (Roman)

Un studiu comparativ al ctitoriilor lui Vasile Lupu și lăcașurilor de cult înzestrate cu danii sau întărite în vechile stăpîniri conduce la concluzia că documentele păstrate atestă puține mile acordate ctitoriilor sale și anume numai pentru mănăstirile Trei Ierarhi, Humor, cea din Cetatea Neamțului, Probota, Secul, Putna, Golia, Neamț, biserica Sf. Dumitru din Galați. Potrivit tradiției însă, toate ctitoriile sale au beneficiat de danii domnești, odată cu actul de fundație și mai tîrziu. În schimb, documentele atestă existența unui număr de aproape 30 de lăcașuri de cult ctitorite de alți domni, boieri sau fețe bisericești de dinaintea sa, cărora domnul le-a făcut danii și cărora le-a întărit vechile stăpîniri. Rezultă, așadar, că numărul de lăcașuri de cult din Moldova care s-au bucurat de sprijinul material al lui Vasile Lupu este de 57, numai pe baza cercetărilor de pînă acum și există posibilitatea ca cercetările viitoare să sporească acest număr. Situația este întărită de constatarea din 1641 a călătorului străin P.D. Bacșici care, impresionat de numărul și mai ales de bogăția mănăstirilor și bisericilor din Moldova, afirma în memoriile sale : „acestea încă au sate, moșii, bunuri nemișcătoare și mișcătoare, au și mulțime de oameni care să muncească și țigani, țin cirezi multe de oi, boi, vaci, cai, precum și albine și altele, apoi fac vînzări și strîng bani" [387].

În timpul domniei lui Vasile Lupu biserica din Moldova s-a bucurat de o temeinică organizare și de un deosebit prestigiu cîștigat prin intermediul unor înalți ierarhi, cel mai reprezentativ fiind mitropolitul Varlaam, care a păstorit în tot cursul acestei domnii (1632—1653). Așa cum o mărturisesc și contemporanii, acesta a fost un om cult, poliglot (cunoscător al limbilor greacă, slavonă și latină), dar și un apărător al temeiurilor credinței ortodoxe. Ca arhimandrit, pe timpul lui Miron Barnovschi, a îndeplinit o misiune diplomatică la Moscova pentru a obține ajutoare la tipărirea cărților de cult, în timpul căreia trecînd prin Kiev l-a cunoscut pe Petru Movilă, ajuns ulterior mitropolit al Kievului, cu care a întreținut strînse legături culturale ; la începutul domniei lui Vasile Lupu îl aflăm în solie în Țara Românească, în vederea restabilirii păcii între cei doi domnitori cu care prilej l-a cunoscut pe cărturarul boier Udriște Năsturel. Sfetnic al lui Vasile Lupu în probleme culturale, el

[387] *Călători străini*, V, p. 235.

www.dacoromanica.ro

l-a determinat pe domn să aducă o tipografie de la Kiev în Moldova și tot de acolo profesori pentru Academia domnească din Iași. În prefața la *Cazania,* mitropolitul Varlaam a scos în evidență ideea unității de neam și limbă a românilor, iar în prefața la *Răspunsul la catechismul calvinesc*

Fig. 18 — Mitropolitul Varlaam, pictură din biserica Trei Ierarhi.

același a subliniat unitatea spirituală a românilor. De aceea fostul mitropolit al Moldovei rămîne unul din marii ctitori ai culturii noastre și

www.dacoromanica.ro

unul din făuitorii limbii literare românești [388]. Nu-i mai puțin adevărat că mitropolitul Varlaam s-a bucurat în vremea lui de a fi înconjurat de cîțiva valoroși ierarhi, cum ar fi episcopii de Roman (Mitrofan, 1634; Dosoftei, 1639; Evloghie, 1641; Anastasie, 1645—1657), de Rădăuți (Evloghie, 1630; Anastasie, 1644; Ștefan, 1645; Teofan, 1646; Iorest, 1651—1656) și de Huși (Gheorghe, 1634; Ghedeon, 1645—1653). De asemenea, în Moldova mai existau în această vreme un mare număr de protopopi, stareți de mănăstiri și preoți de biserici în sate, tîrguri și orașe. Țara avea cel puțin 40 de mănăstiri și schituri, dacă nu și mai multe, precum și sute de biserici, în așezările rurale și urbane. Nu în zadar același P.D. Bacșici afirma că Moldova „e plină de biserici și mănăstiri". Despre orașul Iași, el preciza că avea 40 și mai bine de biserici cifră apropiată de cea indicată de alt călător, Bartolomeo Bassetti [389].

Potrivit politicii autoritare pe care a promovat-o, Vasile Lupu a fost călăuzit în relațiile sale cu biserica de ideea că de vreme ce puterea de stat aparține unei singure persoane — și cea civilă și cea ecleziastică —, el putea realiza o unitate în conducerea țării, excluzînd în acest fel *a priori* existența unei forțe politice intermediare. Se constată astfel că el avea putere de a mustra și pedepsi chiar vîrfurile ierarhiei bisericești, adică pe mitropolit și pe episcopi [390]. Aceasta înseamnă că domnul era singurul împuternicit să numească și să revoce pe înalții ierarhi din funcție, după cum mărturisește P.D. Bacșici: „cînd domnul vrea să scoată pe cineva din demnitatea de episcop, el nu cere încuviințarea patriarhului, ci din a lui putere îl cheamă, îi ia cîrja din mîini în văzul tuturor și făcînd acestea se înțelege că episcopul este demis din demnitatea sa" [391].

În timpul lui Vasile Lupu clerul de la orașe, tîrguri și sate și-a menținut dreptul de a-și rezolva pricinile de judecată prin intermediul înalților ierarhi ai bisericii. Acest privilegiu, obținut de mitropolitul Varlaam de la Alexandru Iliaș în 1633, a fost reînnoit la 24 februarie 1649 printr-un act domnesc care asigura că „judecarea preoților și călugărilor era încredințată mitropolitului și episcopilor eparhioți" [392]. Episcopii erau judecați de mitropolit împreună cu ceilalți episcopi, călugării, preoții, diaconii, și țîrcovnicii de către mitropolit și episcopi, fiecare în eparhia sa; de competența judecătorilor bisericești erau procesele privind căsătoriile legale și ilegale, dar și orice altfel de vină cu excepția cazurilor de ucidere — „afară de moarte, ori cîte greșale vor hi, nici un județ mirenesc să n-aibă treabă a-i judeca numai pe rele va face moarte din de cei din biserică, cu acele va avea treabă domnia, iar de alte vine și grășale să n-aibă nime nici o treabă cu dînșii fără numai vlădicii". Și pentru a întări această hotărîre domnul Moldovei a adăugat în același hrisov că era interzis amestecul autorităților laice de orice categorie la judecarea membrilor clerului: „pentru aceia domnia mea poruncesc tuturor împreună boierilor celor mari și celor mici, pîrcălabilor și vătașilor de prin ținuturi și globnicilor și deșugubinarilor, sau fie cine va fi de acum îna-

[388] M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 158, 162.
[389] *Călători străini*, V, p. 225, 236.
[390] *Istoria dreptului românesc*, I, p. 370—371.
[391] *Călători străini*, V, p. 226.
[392] M. Păcurariu, *op. cit.*, București, II, 1981, p. 27.

www.dacoromanica.ro

inte, toți să scie cum s-au socotit și s-au tocmit cu sfînta pravilă și cu tot sfatul domniei mele cu episcopia să aibă treabă mitropolitul cu toți episcopii a-l judeca, iar cu călugării și călugărițele și cu preoții și cu diaconii mirenei și cu țîrcovnicii ca să aibă treabă a-i judeca și a-i certa și a-i globi cine și după deala sa, pre cei de eparhia Mitropoliei să aibă treabă mitropolitul, pe cei din eparhia Romanului, episcopul de Roman, pe cei din eparhia Rădăuților, episcopul de Rădăuți, pre cei din eparhia Hușilor, episcopul de Huși, alt nimeni să nu aibă treabă nici cu unii din aceștia ci mai sus scriem, nici cu casele lor, măcar cine greșale va face" [393].

Trei ani mai tîrziu, la 5 mai 1652, Vasile Lupu a semnat un nou hrisov prin care a recunoscut și întărit scutirile și alte drepturi acordate clerului de către domnii care-l precedaseră la conducerea Moldovei [394].

Spre deosebire de mulți alți înaintași ai săi, Vasile Lupu a participat direct la menținerea nestirbită a dogmei bisericii ortodoxe nu numai din Moldova, dar din întreg sud-estul Europei. Meritul lui constă în faptul că a sprijinit pe mitropolitul Kievului, Petru Movilă, puternică personalitate a bisericii răsăritene, fiul lui Simeon Movilă, fostul domn al Țării Românești (1601—1602) și al Moldovei (1606—1607), în combaterea, prin intermediul unei lucrări de polemică religioasă scrisă în limba latină (*Expositio fidei Ecclesiae Russiae Minoris*), a propagandei bisericilor protestantă și catolică ce cîștigaseră prozeliți în părțile răsăritene ale continentului, de exemplu chiar fostul patriarh Chiril Lucaris [395]. Acțiunea sa a avut loc la Iași în toamna anului 1642, în cadrul unui sinod, apreciat totuși de un contemporan — doctorul Scogardi — ca fiind mai mult un congres bisericesc (il congresso), la care au participat reprezentanți de seamă [396], ai mitropoliei Kievului, patriarhiei din Constantinopol, mitropoliei Moldovei. Lipsa mitropoliei din Țara Românească se explică prin relațiile încordate existente la acea dată între Vasile Lupu și Matei Basarab. Lucrările sinodului — desfășurate în trapeza bisericii Trei Ierarhi — la care au participat mai mult teologi de frunte și mai puțini înalți ierarhi, cum s-ar fi cuvenit, s-au desfășurat sub patronajul domnului Moldovei, înconjurat nu numai de înalții ierarhi ai țării (mitropolitul și cei trei episcopi), dar și de înalți dregători din sfatul domnesc. După părerea lui N. Iorga — care exagera întrucîtva — atunci Vasile Lupu ar fi avut același rol pe care l-a avut în anul 325 Constantin cel Mare, împăratul Bizanțului, la sinodul de la Nicheea [397]. La capătul unor ședințe furtunoase desfășurate timp de peste o lună de zile (septembrie-octombrie 1642), sinodul a acceptat, cu unele modificări, lucrarea de polemică religioasă a lui Petru Movilă, care ulterior a devenit o operă cu caracter dogmatic pentru întreaga biserică ortodoxă din părțile răsăritene ale Europei, inclusiv Moldova, în lupta contra protestantismului și catolicismului [398].

Dar cel mai important rezultat al înaltului sobor [399] îl constituie faptul că a fost un prilej pentru afirmarea unității religioase în această parte a continentului nostru și în Orientul Mijlociu. Totodată, renumele

[393] Melhisedec, *Chronica Hușilor*, p. 119—120.
[394] M. Păcurariu, *op. cit.*, II, p. 27.
[395] Iorga, *Istoria românilor*, VI, p. 110.
[396] Hurmuzaki, V, part. 1, p. 668.
[397] T. Bodogae, *Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfîntul Munte Athos*, Sibiu, 1940, p. 103.
[39] M. Păcurariu, *op. cit.*, II, p. 39—42.
[399] N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, I, București, 1929, p. 309—313.

www.dacoromanica.ro

lui Vasile Lupu se bucura de un deosebit prestigiu în rîndul celorlalți monarhi europeni, ca și numele Moldovei, știută ca țară bogată, înzestrată cu o natură fermecătoare, avînd un popor harnic și o biserică aflată sub protecția puterii centrale.

Ca întotdeauna puterea centrală din Moldova ca și din Țara Românească a fost tolerantă față de alte culte decît acela al bisericii ortodoxe. Așa se face că și pe timpul lui Vasile Lupu biserica romano-catolică, ale cărei lăcașuri de cult fuseseră create încă din secolele XIII-XIV[400], și-a desfășurat nestingherită activitatea, deși numărul enoriașilor acesteia se ridica la numai cîteva mii de credincioși[401].

Spre deosebire de alți domni care-l precedaseră la conducerea țării, Vasile Lupu s-a arătat în toate împrejurările — după declarația unui contemporan, Bartolomeo Basetti — „cu bune sentimente față de catolici și îndeosebi față de călugării lor". Un alt contemporan, iezuitul Paul Beke vorbește în relatările sale privind călătoria făcută în Moldova în această vreme „despre bunăvoința osebită pe care o arată domnul catolicilor. . .într-adevăr orice subsidie sau imunități au cerut pînă acum catolicii le-au dobîndit cu cea mai mare ușurință de la el, fie pentru biserică, fie pentru preoți". De altfel, domnul avea o optică proprie asupra credinței religioase în general și asupra propriei credințe în special. Așa se explică de fapt și răspunsul pe care l-a dat duhovnicului său care ar fi protestat împotriva hotărîrii sale de a-și logodi pe una din fiice cu un catolic, cu fiul dragomanului venețian din Constantinopol: „Oare vouă vi se pare credința acelora (adică a catolicilor) rea? Mie îmi place într-adevăr întru totul"[402]. Acest răspuns al lui Vasile Lupu trebuie interpretat în sensul că în acel moment domnul țării privea problema pe care o ridicase duhovnicul său în plan politic, în sensul că o alianță matrimonială cu dragomanul Veneției din Constantinopol — indiferent că acesta era catolic — ar fi fost în interesul politicii sale externe. De altfel, secretarul particular al domnului era și el un catolic iezuit, G. Kotnarski, care a dobîndit un mare sprijin iezuiților în Moldova. Unele documente din arhivele bogate ale Vaticanului privind situația catolicismului în țările ronâne în evul mediu, scoase la lumină în perioada interbelică și intrate în circuitul științific[403] atestă faptul că în Iași exista o școală pe lîngă biserica romano-catolică, aflată sub protecția lui Vasile Lupu, iar unul din misionarii franciscani, Gasparo di Notto, provenit de la mănăstirea din Arsini, care a stat cîțiva ani în capitala Moldovei, a desfășurat o bogată activitate culturală; tot el a tradus în limba română catehismul catolic al cardinalului Bellarino[404].

Toate acestea nu l-au împiedicat pe Vasile Lupu, chiar de la începutul domniei, să pretindă scaunului papal să îi respecte dreptul de a hotărî singur în privința numirii înalților prelați ai bisericii catolice din țara sa, conform prerogativelor de care se bucura orice principe în Moldova. Aceste gînduri, care corespund conducerii autoritare pe care a insta-

[400] C. Șerban, *François d'Assise et le franciscanisme dans l'historiographie roumanie*, Todi, 1971, p. 233.

[401] *Călători străini*, V, p. 177—188; Arh. St. Buc., Microfilme Vatican, rola 18, c. 8—12.

[402] *Călători străini*, V, p. 179, 180; Arh. St. Buc., Microfilme Vatican, rola 17, c. 1—81.

[403] D. Găzdaru, *Informații italiene inedite despre cîteva texte românești scrise de misionarii catolici*, în „Studii italiene", I, București, 1934, p. 82.

[404] *Călători străini*, V, p. 291—292.

www.dacoromanica.ro

urat-o în Moldova de îndată ce a ajuns domn, sînt oglindite într-o scrisoare din 14 februarie 1638 adresată papei Urban al VIII-lea, trimisă prin misionarul Benedetto Emanuele Remondi, privind pe Ioan Baptista Zamoiski, episcopul de Bacău, numit în 1633 în această funcţie de către Vladislav al IV-lea, regele Poloniei, mai ales că cel în cauză conducea dioceza prin intermediul unui vicar [405].

Consecvenţa lui Vasile Lupu în această problemă se constată şi cu prilejul numirii de către arhiepiscopul Bulgariei, a lui Marco Bandini ca episcop catolic în Moldova, în 1644; acesta s-a prezentat în audienţă la Curtea domnească fără a avea asupra sa „breva" de recomandare din partea papei. De altfel, domnul i-a comunicat noului venit ca episcop în ţara sa că nu primise pînă atunci vreo ştire despre renunţarea la această funcţie din partea lui I.B. Zamoiski predceesorul său. Drept urmare, neavînd scrisori de acreditare din partea Curiei papale, Marco Bandini a fost numai tolerat de domn cu titlul de provizorat şi obligat să stea numai în oraşul Bacău. Un an mai tîrziu acesta a încercat din nou să obţină bunăvoinţa domnului, dar totul a fost în zadar [406]. De fapt, în această vreme domnul Moldovei era martorul luptei dintre călugării franciscani [407] şi călugării iezuiţi pentru predominare în ierarhia bisericii catolice din Moldova, aceasta înclinînd din motive politice către iezuiţii poloni, cu toate repetatele intervenţii ale papei Inocenţiu al X-lea în sprijinul minorităţilor conventuali [408] şi al candidaturii ca episcop de Bacău al lui Marco Bandini.

Preocupat în permanenţă să dea strălucire curţii sale domneşti din Iaşi, Vasile Lupu n-a ezitat să manifeste faţă de oaspeţii săi, veniţi din partea statului papal, o atitudine de bunăvoinţă şi de multă solicitudine. Astfel, în 1641 P.D. Bacşici, vicar apostolic, care a vizitat Molodva, relatează că a fost primit cu mare cinste în audienţă de Vasile Lupu. Cu acest prilej, domnul l-a întrebat de papa Urban al VIII-lea, de cardinalii bisericii catolice, de starea bisericii catolice în general [409]. La acea dată el nu era mulţumit de călugării catolici din ţara sa, de episcopii despre care spunea că ar fi jefuit bisericile de materiale, pe care le-ar fi dus în Polonia [410]. Între cei doi interlocutori — relatează misionarul — a avut loc o discuţie cu privire la unele averi ale episcopiei din Bacău luate de domn. Vasile Lupu a motivat că aceste bunuri nu erau bine administrate, „Eu nu am luat pentru mine, dar ca domn sînt dator să mă îngrijesc de păstrarea lor şi le-am încredinţat mănăstirii mele (este vorba de mănăstirea Trei Ierarhi, de curînd înfiinţată), iar acum le voi înapoia, dar cu condiţia ca lucrurile bisericii să fie bine păzite; şi dacă voi mai afla

[405] E. Cândea, *Catolicismul în Moldova în secolul al XVII-lea*, Sibiu, 1917, p. 10, nota 16; Arh. St. Buc., Microfilme Vatican, rola 17, c. 103—167.

[406] *Călători străini*, V, p. 83—98, 300—301, 308—309, 315—317; Arh. St. Buc., Microfilme Vatican, rola 18, c. 22—70.

[407] Arh. St. Buc., Documente istorice, CCCIV—80.

[408] Ibidem, Microfilme Vatican, rola 17, c. 274—322.

[409] *Călători străini*, V, p. 236.

[410] Arh. St. Buc., Microfilme Vatican, rola 17, c. 274—284.

www.dacoromanica.ro

vreodată că lucrurile nu sînt îngrijite de mănăstire, le voi lua din nou". Vasile Lupu a fost consecvent în această hotărîre; deşi călugării mănăstirii Trei Ierarhi au cerut moşiile episcopiei din Bacău înapoi, el le-a refuzat cererea. De altfel, G. Kotnarski, secretarul particular al domnului şi el iezuit, a favorizat mult pe catolicii din Moldova.

Cîţiva ani mai tîrziu, Marco Bandini prezenta în cuvinte frumoase modul cum a fost primit în audienţă de către Vasile Lupu, ocazie în care domnul s-a oferit să sprijine biserica. Relatarea sa însoţită de unele aprecieri la adresa domnului cuprinde, printre altele, următoarele: „Binevoitoarea şi plină de cinstire audienţă la preastrălucitul Vasile domnul Moldovei mi-a fost acordată a doua zi de la sosirea mea la Iaşi şi a fost la 5 noiembrie, cu care prilej, după ce s-a bucurat de venirea mea, cu toată dragostea, s-a oferit în puţine cuvinte să facă tot ce se cuvenea pentru biserică şi pentru persoana noastră, şi astfel, după ce am rostit o scurtă cuvîntare în latineşte întru lauda sa, mi-am luat slobozire de plecare. . . ."[411].

B. Politica externă

În istoria medievală a poporului român atît de frămîntată şi fascinantă totodată, se întîlnesc puţine personalităţi aflate la conducerea ţărilor noastre care să fi lăsat pentru posteritate documente menite să ilustreze concepţiile lor cu privire la modul de organizare al politicii externe, la preocupările cu privire la implicarea cu succes a ţării lor în relaţiile internaţionale europene. Astfel, Ştefan cel Mare sublinia, în mesajul trimis la Veneţia (1478) prin Ion Ţamblac, locul pe care-l avea la vremea respectivă Moldova în relaţiile internaţionale de pe continentul nostru. „Nici nu vreau să spun de cît folos este această ţară a mea pentru creştinătate, socotind că este de prisos, căci este lucru ştiut bine de toţi că e zid de apărare al Ţării ungureşti şi al Ţării leşeşti"[412]. Un secol şi ceva mai tîrziu, Mihai Viteazul, domn al Moldovei pentru scurtă durată, arăta aceloraşi cercuri politice europene, în scrisoarea trimisă ducelui de Toscana (1601), că unul din scopurile sale era să obţină un loc de cinste în viaţa politică europeană: „am luptat. . .fiind îndemnat de o rîvnă lăuntrică să fac fapte care să înalţe. . .în slujba creştinităţii, iar la urmă să pună cu cinste un capăt ostenelilor mele şi să ne aducă un nume veşnic după moarte. . .spre a căpăta şi eu un loc şi un nume în creştinătate"[413].

În ceea ce-l priveşte pe Vasile Lupu, acesta a rămas în conştiinţa contemporanilor prin stabilitatea de care a dat dovadă în orientarea politicii sale externe, urmată timp de aproape două decenii pe un drum sinuos în raporturile cu Înalta Poartă şi cu adversarii acesteia, în special cu Polonia, în sensul că în anumite momente ne apare cu totul devotat puterii suzerane, iar în altele cu totul trecut de partea taberei puterilor europene adversare Imperiului otoman. De altfel, gîndirea politică a lui Vasile Lupu în domeniul politicii externe a făcut obiectul cercetării

[411] *Călători străini*, V, p. 236—237, 300; Arh. St. Buc., Microfilme Vatican, rola 17, c. 168—273.

[412] Hurmuzaki, III, p. 23—25.

[413] N. Iorga, *O istorie a lui Mihai Viteazul de el însuşi*, în AARMSI, seria III, tom. V, 1926, p. 332—349.

www.dacoromanica.ro

istoricilor încă din secolul trecut. Așa de exemplu, A. D. Xenopol a constatat că acesta a dovedit o prezență activă în relațiile internaționale europene ale vremii, avînd drept scop sporirea prestigiului Moldovei în rîndul celorlalte țări de pe continentul nostru [414].

În ultimele decenii un alt istoric, Gh. Bezviconi, consemnînd calitățile de abil diplomat și om politic ale lui Vasile Lupu, sublinia contribuția acestuia în dezamorsarea unor conflicte politice și militare implicînd Imperiul otoman, Polonia, Rusia, Austria și Veneția. „Este meritul personal al acestui domn, care în vremuri deosebit de grele, cînd nu numai domnia lui, dar însăși țara prezentase slabe chezășii pentru legăturile internaționale temeinice, a știut să-și păstreze echilibrul între marile puteri vecine, ducînd timp de douăzeci de ani o politică abilă și păstrînd, totuși, prestigiul țării" [415].

A aborda problematica gîndirii politice a lui Vasile Lupu în domeniul atît de complex al relațiilor externe înseamnă nu numai a reconsidera întreaga viață și activitate a acestei importante personalități politice și culturale din istoria poporului român de la mijlocul sec. al XVII-lea, dar și a dovedi că talentul său se situa la un înalt nivel, comparabil cu al altor marcante personalități europene din vremea sa. Mai mult, înseamnă a demonstra că activitatea sa diplomatică, despre care se scrie de peste un secol [416], nu a fost o excepție în istoria Moldovei ci mai curînd o constantă în politica externă a acestei țări, pe fondul unor tradiții străvechi străbătînd cu succes epoca modernă și cea contemporană, pînă în zilele noastre.

Calitățile diplomatice de care a dat dovadă Vasile Lupu în numeroase împrejurări ale activității sale politice s-au forjat atît în ambianța oferită de mediul în care a trăit înainte de a dobîndi tronul, cît și în răstimpul de aproape două decenii în care a domnit în Moldova ca un adevărat autocrat bizantin. Miron Costin, care i-a servit de curier în 1653 într-o misiune în Polonia, afirmă în cronica sa că acesta era „un om cu hire înaltă și împărătească, mai mult decît domnească", că totodată avea „nesățioasă hirea domnilor spre lățirea și avuție oarbă" [417]. Cît privește istoricii care au studiat trăsăturile sale morale și mai ales comportamentul său față de contemporanii cu care a venit în contact direct, consideră că era un adevărat „tiran", bizuindu-se pe noroc, un vînător de bogăție și putere, pe lîngă faptul că a dovedit a fi și „pismăreț", un lacom, un nesățios, un trufaș; „lui îi trebui să se amestece în toate, să umilească pretutindeni, să stăpînească tot mai departe" [418]. „Visurile lui de mărire îl stăpîneau pînă la nebunie" a afirmat un istoric din perioada interbelică, V. Motogna [419]. În fine, nimeni nu mai contestă azi faptul că fiul lui Nicolae Coci a fost și un „om dibaci, deștept și bogat" [420], dar că era și un ambițios peste măsură, exagerat de autoritar [421].

[414] A. D. Xenopol, *Istoria*, VII, p. 26—27, 39.
[415] G. Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse*, București, 1962, p. 79.
[416] Missail, *Epoca*, p. 86.
[417] Costin, p. 113.
[418] Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CLXXIII—CLXXIV.
[419] V. Motogna, *op. cit.*, p. 473; A. Tanoviceanu, *Din luptele pentru neam* ..., p. 117—144.
[420] Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CLXX.
[421] A. Ligor, *Vederi noi* ..., p. 66.

www.dacoromanica.ro

Deşi N. Iorga credea că Vasile Lupu „nu ţinea la nimeni deosebit"[422] totuşi faptele arată că deseori el a dovedit manifestări de sentimentalism, mai ales cînd era vorba de problemele sale de familie, cînd avea de făcut faţă unor greutăţi în care erau implicaţi mai ales copiii săi, fie că era vorba de cei doi băieţi Ioan şi Ştefan, fie de cele două fete Maria şi Ruxandra. Se ştie, de exemplu, cît a suferit el sufleteşte că fiul său Ioan era bolnav de nevindecat şi că Ruxandra a fost obligată să se ducă la Constantinopol pentru a sta acolo cîţiva ani ca ostatecă. În fine cînd aceeaşi fiică a fost obligată să se mărite cu hidosul, la fizic şi fire, Timuş Hmelniţki.

Cît priveşte relaţiile cordiale pe care le-a întreţinut cînd cu Înalta Poartă, cînd cu Polonia, cînd cu Imperiul habsburgic, credem că în gîndirea politică a lui Vasile Lupu acestea au fost doar atitudini de conjunctură în lupta pentru bunăstarea familiei sale şi pentru Moldova. În esenţă fiul lui Nicolae Coci, după ce a ajuns domn, şi-a folosit toate talentele cu care-l înzestrase natura, neprecupeţind nici un efort şi nici bani pentru a înfăptui un plan politic îndrăzneţ şi de mare anvergură, pentru a cărui aplicare s-a zbuciumat timp de aproape două decenii, şi anume unirea ţărilor române printr-o dinastie comună, întemeiată de el.

În linii generale ideea nu-i aparţinea, deoarece ea fusese mai înainte realizată de Mihai Viteazul, cu deosebire că unirea din 1600 se înfăptuise prin scoaterea ţărilor române de sub dominaţia otomană[423]. Apoi, ideea a fost reactualizată la începutul secolului al XVII-lea de Gabriel Báthory, principele Transilvaniei, care credea că prin forţa armelor va supune sub conducerea sa şi Ţara Românească şi Moldova. Încercarea din iarna anului 1610 — 1611, cînd a trecut prin surprindere Carpaţii spre sud şi a ocupat oraşul Tîrgovişte, s-a dovedit de la început sortită eşecului, deşi el se intitulase principe al „Transilvaniei şi al Valachiei transalpine"[424]. Cauza o constituie în primul rînd opoziţia populaţiei Ţării Româneşti care l-a privit ca pe un impostor, în al doilea rînd refuzul Înaltei Porţi de a-l confirma ca domn şi în această ţară. Un deceniu şi ceva mai tîrziu, un alt principe al Transilvaniei a încercat, de data aceasta pe cale paşnică, să realizeze o unire a celor trei ţări româneşti. Gabriel Bethlen nutrea convingerea că ar putea crea un „regat al Daciei" de religie protestantă prin unirea la Transilvania a Ţării Româneşti şi a Moldovei, cu consimţămîntul Înaltei Porţi[425]. De data aceasta, opoziţia s-a manifestat nu numai din partea principatelor extracarpatice, dar şi din aceea a patriarhiei din Constantinopol, care n-a acceptat trecerea locuitorilor din ţările române, de religie ortodoxă, sub conducerea unui principe protestant. Cît priveşte Înalta Poartă, ea a adoptat o conduită politică prin care să evite noi complicaţii în această parte a Europei[426].

În vremea cînd proiectele principilor Transilvaniei eşuau din motivele amintite, Vasile Lupu abia păşise pe treptele boieriei, sub protecţia lui Radu Mihnea, domnul Ţării Româneşti, şi a fiului acestuia Alexandru Coconul. Este puţin probabil ca el să fi preconizat unirea sub aceeaşi dinastie a ţărilor române înainte ca aceasta să fi fost realizată pentru scurt timp de protectorii săi. Cert este faptul că el a înţeles că

[422] Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. CLXXIII; idem, *Istoria*, VI, p. 63.
[423] *Istoria României (Compendiu)*, Bucureşti, 1969, p. 198—202.
[424] Veress, *Documente*, VIII, p. 115, 136, 152, 157, 169.
[425] Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. CLVI şi nota 1.
[426] N. M. Popescu, *Chiril Lucaris şi ortodoxia ardeleană*, în BOR, 7—9, 1946, p. 445.

www.dacoromanica.ro

un astfel de proiect era posibil numai cu aprobarea Înaltei Porți și ca atare a acționat la timpul potrivit în această direcție. A știut apoi că Radu Mihnea a obținut din partea sultanului domnia în Moldova și pentru fiul său domnia în Țara Românească, astfel că în anii 1623 — 1626 în cele două principate se aflau la conducere membrii aceleași familii, era deci o uniune de familie, o *uniune dinastică*[427], dinastia fiind a Basarabilor. Și pentru că Alexandru Coconul era mult prea tînăr și fără experiență în treburile politice ale țării, era firesc ca tatăl său să-i lase ca sfetnici o seamă de boieri atașați familiei. Cronicarul Radu Popescu prezintă aceste împrejurări astfel: „Rămîind Alexandru vodă în domnie cocon tînăr, cu mumă-sa, au lăsat Radu vodă boieri înțelepți de căuta trebile țării", iar Stoica Ludescu cam tot așa „(Alexandru Coconul) avea boieri foarte credincioși de căutau toate trebile domniei și ale țării și toate judecățile era asupra lor și domnia foarte bine și cu pace"[428].

Vasile Lupu, la rîndul său, va încerca să obțină din partea Înaltei Porți tronul Țării Românești pentru fiul său în același scop, dar după cum se va vedea în condițiile istorice din vremea sa această tentativă va întîmpina mari greutăți și se va încheia cu un eșec. În schimb, el a reușit pentru promovarea unei politici externe active, să pună la punct un aparat administrativ specializat, fără precedent pînă la el. Pe de o parte, a dat o mare extindere cancelariei domnești unde își desfășurau activitatea nu numai numeroși grămătici, dieci și copiști, dar și mulți tălmaci pentru limbile greacă, turcă, latină, polonă, maghiară, rusă, italiană, potrivit mărturiilor unor contemporani ca Marco Bandini și Arsenie Suhanov. Totodată, în preajma sa se aflau secretari care-l însoțeau la întrevederile cu solii străini sau cu personalități politice și culturale din alte țări; așa de exemplu, pentru limba latină și polonă era George Kotnarski, un prelat iezuit, iar pentru limba italiană doctorul Scogardi[429].

În același scop Vasile Lupu a dat o mare atenție întreținerii unei rețele de agenți informatori peste hotarele Moldovei, prin intermediul cărora era ținut la curent cu tot ceea ce se petrecea la Constantinopol, în diferite orașe ale Transilvaniei, în Țara Românească, Crimeea, Polonia, Austria și alte state europene. Într-o scrisoare a sa din februarie 1644 adresată marelui vizir, Kara Mustafa pașa, el îi comunica acestuia modul cum era informat de cele ce se petreceau în țările vecine: „Vizirule cu îndelungată viață, să-ți fie știut mării tale că am oamenii mei în multe țări și în multe crăii, pentru ca să aflu ceea ce se întîmplă și să aduc la cunoștință prealuminăției tale și pentru aceea țin omul meu și la Moscova și pe Don, și în Cercași și în Litvania, și în țara Ungurească și la împăratul Austriei"[430].

Fastul, de nuanță bizantino-venețiană, introdus la Curtea domnească cu prilejul primirii solilor străini, era indisolubil legat de gîndirea po-

[427] V. Stănică, *Radu Mihnea voevod Corvinul stăpin al Moldovei și Țării Românești, 1623—1626*, în „Șt. Meteș, la 85 ani", Cluj-Napoca, 1977, p. 263—268; C. Șerban, *Legăturile politice între cele trei țări românești în prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în SAI, XLIII—XLIV, 1981, p. 72—73; Șt. Andreescu, *Radu Mihnea Corvin domn al Moldovei și Țării Românești*, în RI, 1, 1986, p. 12—13, 16 și nota 17, 32.

[428] Radu Popescu, p. 90; *Istoria Țării Românești*, p. 94.

[429] *Călători străini*, V, p. 304, 317, 320, 404, 489; Hurmuzaki, VIII, p. 500—502.

[430] *Relațiile*, II, p. 127—130.

www.dacoromanica.ro

litică a lui Vasile Lupu în domeniul politicii externe. Din fericire s-au păstrat relatările scrise ale unor astfel de oaspeți care au trecut prin Moldova. Așa de exemplu, în 1643 solul polon N. Bieganovski, aflat în drum spre Constantinopol, a fost întîmpinat la intrarea în Iași de vistierul Iorga, vărul lui Vasile Lupu, cu 10 oameni, patru steaguri de osteni, boieri și dregători. La cancelaria domnească acesta a fost primit de Toderașcu Ianovici, marele logofăt, iar pentru a fi primit în audiență de domn i s-a trimis o caleașcă foarte frumoasă, trasă de șase cai turcești și însoțită de doi boieri și o escortă de 150 de oameni pedeștri și călări, îmbrăcați în haine roșii. Cînd a sosit la curte, solul polon cu suita lui a fost întîmpinat de marele postelnic, acesta avînd „un toiag în mînă", semn al puterii, care l-a condus în sala sfatului domnesc, unde se țineau de obicei judecățile în prezența domnului. După aceea oaspeții străini au trecut într-o sală mai mică, unde se aflau dregătorii și de aici în sala tronului. Aici solul s-a întîlnit cu domnul, care mai întîi s-a ridicat în picioare, după care a coborît pentru a-i strînge mîna și a-i ura bun venit.

Din aceeași relatare rezultă că solul a înmînat domnului scrisorile pe care le adusese din partea lui Vladislav al IV-lea, regele Poloniei. Acest moment a fost foarte impresionant pentru un polon din solie, care a consemnat următoarele : „Măreția domnului era un lucru într-adevăr vrednic de privit, întru toate era vrednic de admirație. Între altele, avea pe dînsul o haină împodobită, atît de măreață, încît n-ai putea vedea una ca aceea nici la sultanul turc și nici la vreun alt monarh. Materia din care era croită mi se pare că era din «altembas», pe care erau brodate în aur flori înalte de un deget ; avea două perechi de nasturi (paftale) de diamante splendide, se înțelege că erau de foarte mare preț. Haina era căptușită cu blană de samur, care desigur trebuia să fie potrivită cu restul". Relatarea este edificatoare pentru modul în care Vasile Lupu înțelegea să dea un fast deosebit curții sale în prezența oaspeților străini. Nu întîmplător Paul Beke, un călugăr iezuit, nota următoarele impresii despre strălucirea Curții domnești a lui Vasile Lupu : „Despre prea strălucita Curte a domnului nu sînt multe de zis. Un lucru este absolut sigur ; foarte puțini principi creștini i se pot potrivi, fie că privim numărul nobililor străluciți din felurite neamuri de la Curtea sa, fie că privim luxul veșmintelor și mărcția pompei". Aceste afirmații sînt confirmate și de Marco Bandini care în 1644 scria : „Fiind (adică Vasile Lupu — n.n.), atît de măreț, plin de rîvnă în cîrmuirea sa, vrea să fie recunoscut și prețuit și slăvit, fără atîtea ceremonii și congregații ; și dacă trece drept foarte puternic, după cum și este, atunci el pretinde să fie onorat cu scrisori din partea unor principi".

Fastul de la curte și protocolul cu care erau întîmpinați solii străini se reflectă și în modul cum erau găzduiți aceștia în timpul ședерii lor în capitala țării. Așa de exemplu, se știe că și în timpul lui Vasile Lupu solii locuiau în anumite case din preajma Curții, special amenajate. La Iași aceastea se aflau pe ulița care străbătea partea veche a orașului și se oprea în poarta Curții ; un secol mai tîrziu pentru solii otomani s-a amenajat la Iași o clădire specială, numită beilic. La Suceava, casa solilor se afla în apropiere de cetatea orașului. Solii străini primeau la sosire tain, pentru ei și pentru suita lor, în bani și în natură, iar la plecare daruri din partea domnului.

www.dacoromanica.ro

Cu prilejul primirii solilor străini la Curtea sa unul din aceştia, prelatul catolic Marco Bandini (1647) a schiţat un reuşit portret literar al domnului Moldovei, care merită să fie reţinut pentru elementele originale pe care le conţine: „Domnul, care nu este prea înalt, ci de o statură potrivită, cu faţa oacheşă cu reflecte rumene şi aurii, cu sprîncenele negre, fruntea înaltă, nasul spre acvilin, buzele puţin întredeschise, mustaţa şi barba neagră, cu o expresie severă şi o căutătură încă mai severe a ochilor, se înfăţişa cu o maiestate împărătească"[431].

Gîndirea politică a lui Vasile Lupu privind politica externă a Moldovei se reflecta şi în unele prevederi ale *Cărţii româneşti de învăţătură* (1646); de aici rezulta că solii se bucurau de imunitate diplomatică pe timpul cît se aflau în misiune în Moldova. Se prevedeau apoi pedepse aspre împotriva acelora care erau dovediţi că au insultat pe solii străini aflaţi în exercitarea misiunii lor diplomatice. Gravitatea acestei pedepse era asimilată cu aceea dată celor care jefuiau lăcaşuri de cult, cel în cauză fiind pasibil de pedeapsa capitală. În pravila ţării exista totuşi menţionată şi situaţia în care solul era lipsit de imunitate diplomatică şi anume în cazul nepărăsirii ţării la porunca domnului sau cînd acesta s-ar fi dovedit că nu a acţionat în mod cinstit în executarea misiunii ce o avea de îndeplinit[432].

★

După sosirea sa la Iaşi spre sfîrşitul lunii aprilie 1634[433], Vasile Lupu a reconsiderat aproape total politica externă a Moldovei. Ca urmare a faptului că obţinuse domnia din partea Înaltei Porţi el era obligat să răspundă încrederii acordate de sultan şi de marele vizir în sensul că trebuia să urmeze întocmai linia politicii externe a otomanilor faţă de ţările europene, adică menţinerea unei bune vecinătăţi şi nicidecum supunerea faţă de Polonia, buna vecinătate cu domnii din Ţara Românească şi Transilvania, ca şi cu tătarii din Crimeea şi cu cei din Bugeac, în fine, respectarea unei stricte neutralităţi faţă de războiul de 30 de ani în care era implicat Imperiul habsburgic.

În acest program de politică externă el a dat prioritate relaţiilor cu Poarta otomană, cu ai cărei mari dregători se afla în strînse legături prin capuchehaiaua sa din Constantinopol. Tot în capitala Imperiului otoman el avea de menţinut pe mai departe relaţii cu bogătaşii greci ţarigrădeni care-l subvenţionaseră cu bani să ajungă domn şi de la care mai putea oricînd la nevoie obţine din nou sprijin bănesc, de exemplu pentru plata darurilor periodice destinate fie marelui vizir Mehmed Ţabani Buiuc[434], fie lui Mehmed Abaza paşa, un alt protector al său, cel care vedea în domnul Moldovei „un om deştept, un om bogat şi care n-avea nici o legătură cu polonii"[435].

Pentru a se face şi mai agreat Înaltei Porţi, Vasile Lupu a răspuns cu promptitudine plăţii haraciului, chiar de la începutul domniei. În privinţa valorii acestuia, mărturii contemporane o evaluează în linii

[431] *Călători străini*, V, p. 53, 69, 114—117, 142, 192—193, 230, 300; VI, p. 39.
[432] *Carte românească*, p. 83, art. 1, 3, 6, 7.
[433] Arh. St. Buc., Mrea Neamţ, LXXXVI—11; Hurmuzaki XIV, part. 1, p. 133, 726.
[434] C. C. Giurescu, *Uciderea vizirului* ..., p. 98—103.
[435] N. Iorga, *Cei dintîi ani*, p. 14.

www.dacoromanica.ro

generale la 70 000 — 75 000 taleri [436]. După cinci ani de zile de la înscăunare se pare că valoarea haraciului a sporit la 100 000 taleri, probabil la cererea marelui vizir, pentru unele servicii făcute domnului, pentru ca în 1643 valoarea haraciului să revină la normal, adică la 75 000 taleri [437]. Relativ la cuantumul haraciului, alte izvoare contemporane consideră însă că acesta ar fi fost ceva mai mare. Aşa de exemplu, Niccolo Barsi da Lucca afirma că în anii 1637 — 1639 acesta ar fi fost de 300 000 reali, un altul, Pietro Deodato Bacşici, spune de 100 000 scuzi pe an [438], iar călătorul englez Robert Bargrave de 30 000 lire sterline adică 120 000 taleri pe an [439].

Plata haraciului era numai un aspect al raporturilor Moldovei cu Înalta Poartă. Ea făcea parte din acel ansamblu de măsuri care stabileau condiţiile juridice internaţionale ale Moldovei în acea vreme, avînd la bază vechi capitulaţii, ce o defineau ca vasală a Imperiului otoman.

În literatura istorică s-a afirmat despre aceste capitulaţii că Vasile Lupu le-a încheiat cu Înalta Poartă după ce a fost confirmat de sultan în primăvara anului 1634, dar, de fapt este vorba de reînnoirea unora mai vechi. Capitulaţiile, avînd 13 articole, stipulau următoarele : respectarea independenţei ţării (art. 1, 9) şi a integrităţii ei teritoriale (art. 5), menţinerea suveranităţii depline (art. 2, 3, 4, 6, 7), clauza privind comerţul preferenţial cu Înalta Poartă (art. 8), plata la timp a haraciului .în valoare de 10 000 galbeni (art. 13). În schimbul acestor dovezi de bună vecinătate cu Înalta Poartă, aceasta se îndatora la rîndul ei să apere Moldova, la nevoie de atacul din partea altui stat (art. 12); totodată se mai stipula confirmarea domnului ţării de către sultan, după ce acesta fusese ales în prealabil de boierii ţării (art. 11) [440].

După cum se ştie, aceste capitulaţii s-au păstrat în copie în arhivele din Polonia, unde au fost descoperite la sfîrşitul secolului al XVIII-lea de către boierul moldovean Balş, pe cînd se afla la curtea regelui Stanislav al II-lea Poniatovski (1764 — 1795). Documentul acesta a fost publicat mai tîrziu, în perioada luptei pentru unirea Principatelor, la mijlocul secolului trecut, în „Buletinul şedinţelor Adunării ad-hoc al Moldovei" (1857); existenţa unor capitulaţii încheiate de Vasile Lupu în 1634 cu sultanul Murad al IV-lea n-a fost confirmată pînă acum de alte documente interne sau externe; în schimb, natura relaţiilor dintre Moldova şi Imperiul otoman reflectată în aceste capitulaţii a fost atestată în numeroase rînduri şi sub cele mai diferite forme pe timpul domniei acestuia.

La începutul domniei Vasile Lupu a întreţinut relaţii cordiale cu Gheorghe Rákóczi, I principele Transilvaniei şi cu Matei Basarab, domnul Ţării Româneşti. Cu acesta din urmă chiar a schimbat prin solii scrisori de credinţă şi a făcut reciproc jurăminte pentru menţinerea păcii între ţările lor [441]. Şi totuşi, vecinii lui Vasile Lupu ocroteau pe unii

[436] Hrmuzaki, IV, part. 2, p. 491; M. Berza, *Haraciul Moldovei şi Ţării Româneşti în sec. XV—XIX*, în SMIM, II, 1957, p. 20.

[437] Hurmuzaki, IV, partea 2, p. 507; partea 1, p. 674—675.

[438] *Călători străini*, V, p. 80, 224. Haraciul plătit de Vasile Lupu a fost totuşi mai mic decît cel plătit de Matei Basarab, care în cursul domniei a triplat valoarea acestuia.

[439] *Călători străini*, V, p. 493; T. Gemil, *Date noi privind haraciul ţarilor române în sec. XVII*, în RI, 8, 1977, p. 1 433—1 446.

[440] G. Petrescu, D. A. Sturdza, D. C. Sturdza, *Acte şi documente relative la istoria renaşcerii României*, I, Bucureşti, 1888, p. 6—8.

[441] V. Motogna, *op. cit.*, p. 472; N. Stoicescu, *Matei Basarab*, Bucureşti, 1988, p. 145.

www.dacoromanica.ro

pretendenți la tronul Moldovei : Matei Basarab pe Neagu Basarab, ruda sa îndepărtată aflată la Constantinopol încă din 1633, iar Gheorghe Rákóczi I pe Ion Movilă, fiul lui Simion Movilă, fostul domn în ambele principate, ocrotit la Curtea sa încă din 1629 [442]. Despre pretendentul Neagu Basarab mai aflase domnul Moldovei nu numai că întreținea corespondență și cu principele Transilvaniei, dar mai era legat de acesta printr-o învoială scrisă încă din 1633, prin care ar fi devenit vasalul său în cazul în care ar fi ocupat tronul Moldovei.

Pentru a preveni o surpriză din partea celor doi vecini ai săi, Vasile Lupu a căutat mai întîi *să avertizeze* pe Matei Basarab de puterea ce avea de a-l scoate din domnie dacă continua să ocrotească pe Neagu Basarab. Și în acest sens a pregătit în primăvara anului 1635 o oaste de țară și de lefegii la care s-au adăugat și tătarii din Bugeac pe care a trimis-o în Țara Românească împreună cu unii boieri munteni, frații Catargi, refugiați la Curtea sa tocmai cînd domnul țării părăsise temporar Bucureștii, plecînd la moșiile sale din Oltenia. Descoperind la timp aceste pregătiri, Matei Basarab s-a reîntors în grabă în capitala țării și a luat măsuri pentru a riposta împotriva vrăjmașului. O confruntare între oastea sa și cea venită din Moldova nu s-a produs, aceasta retrăgîndu-se, dar *atunci* s-a născut în gîndirea lui Vasile Lupu acea „ispită pentru domnia țării Românești" menționată de Miron Costin în cronica sa și care avea să se repete ulterior, încadrată fiind în programul său de politică externă [443].

Și pe teritoriul Poloniei se afla un pretendent la tronul Moldovei, este vorba de Moise Movilă, cel pe care-l înlocuise Vasile Lupu și care, cu sprijinul coroanei polone, spera să revină în scaunul țării de unde fusese mazilit de Înalta Poartă. Din aceste motive, de la începutul domniei relațiile lui Vasile Lupu cu Vladislav al IV-lea, regele Poloniei, au fost încordate, mai ales că acesta nu recunoscuse numirea sa de către sultan ; drept urmare, solii poloni, care în drum spre Constantinopol treceau prin Moldova, refuzau să se prezinte în audiență domnului, să primească darurile făcute de acesta și să ofere la rîndul lor anumite atenții materiale potrivit uzanțelor protocolare diplomatice. Unul din acești soli a fost G. Krasinski, trimis la Înalta Poartă de către hatmanul Stanislav Konecpolski, castelanul Cracoviei, pentru a protesta contra menținerii tătarilor în Bugeac și a lui Cantemir bey, hanul acestora, declarat indezirabil de Polonia, datorită jafurilor efectuate, care deteriorase-ră pacea între Polonia și Imperiul otoman. Ostilitatea acestuia față de Vasile Lupu a fost vădită, mai ales cînd solul l-a acuzat pe domn că nu i-a ieșit personal în întîmpinare la sosirea la Iași și nu a rezervat o găz-

[442] Veress, *Documente*, IX, p. 251—253 ; Iorga, *Istoria*, VI, p. 55 ; P. Cernovodeanu, *Din nou despre pretendentul Neagoe voevod, fiul lui Basarab*, în RI, 6/1986, p. 535—537.

[443] Costin, p. 114—115 ; I. Sîrbu, *Matei vodă Basarabas auswartige Beziehungen 1632—1654*, Leipzig, 1899, p. 50 ; V. Motogna, *op. cit.*, p. 474 ; I. Lupaș, *Începutul domniei lui Matei Basarab și relațiile lui cu Transilvania*, București, 1933, p. 10 ; Șt. Andreescu, *Un episod...*, p. 427—429 ; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 145—181, autorul consacră un capitol expunerii „Încercările lui Vasile Lupu de a ocupa tronul Țării Românești", prezentînd rivalitatea între cei doi domni fără a recunoaște programul politic al domnului Moldovei de a înfăptui o uniune dinastică, ceea ce reflectă gîndirea politică a lui Vasile Lupu din acea vreme. Și totuși, în altă lucrare a aceluiași autor (*Unitatea românilor în evul mediu*, București, 1983, p. 45—46) se susține că Vasile Lupu s-a aflat în rîndul domnilor din Principatele române care au încercat să înfăptuiască unitatea politică a țărilor române.

www.dacoromanica.ro

duire conformă cu importanţa soliei sale. Pretenţiile sale exagerate le punea pe seama vechiului obicei cînd Moldova era „supusă" nominal şi coroanei polone şi cînd domnul ţării era recunoscut şi de monarhul polon.

Fig. 19 — Matei Basarab, gravură din sec. al XVII-lea.

Dar timpurile acestea trecuseră şi acum domnul Moldovei recunoştea numai autoritatea sultanului. Pentru aceste motive invocate, solul polon a refuzat atunci să prezinte domnului Moldovei scrisorile sale de

www.dacoromanica.ro

acreditare, să primească alimentele ce i se cuveneau potrivit ceremonialului și protocolului diplomatic[444]. Vasile Lupu nu știa, dar ambasadorul Veneției la Constantinopol aflase că solul polon avea misiunea, printre altele, de a cere sultanului mazilirea sa; în caz contrar, el trebuia să declare că însuși regele polon îl va scoate din scaun pe Vasile Lupu[445].

Misiunea lui G. Krasinski la Constantinopol n-a fost chiar atît de ușoară cum părea la început, deoarece hanul Cantemir al tătarilor și Vasile Lupu domnul Moldovei se bucurau atunci de o mare faimă în conștiința contemporanilor, primul ca un comandant militar temerar și viteaz[446], al doilea ca un diplomat iscusit. Drept urmare, nu numai că cei doi favoriți ai sultanului și marelui vizir n-au fost maziliți, ci dimpotrivă, au fost confirmați în funcțiile lor[447]. Acest fapt i-a încurajat atît de mult pe aceștia încît în foarte scurt timp ei au trimis oștile lor de au efectuat, în primăvara anului 1636, un raid de jaf în sudul Poloniei, afectînd în mod deosebit posesiunile lui Ștefan Potocki, staroste de Felin și totodată văr prin alianță cu Moise Movilă, pretendentul la tronul Moldovei, pribeag în această țară[448]. Este greu de spus dacă cei doi protejați ai Înaltei Porți au efectuat această acțiune din proprie inițiativă sau au fost sfătuiți s-o facă de puterea lor suzerană; cert este că ei ripostau în acest fel împotriva unor pregătiri militare polone pe punctul de a fi încheiate, menite să sprijine tentativa fostului domn Moise Movilă de a redobîndi tronul Moldovei, pe care-l părăsise de aproape doi ani de zile.

În același an Vasile Lupu a fost implicat indirect în rezolvarea crizei politice din Transilvania, izbucnită ca urmare a încercării lui Ștefan Bethlen de a-l înlătura pe Gheorghe Rákóczi I de la conducerea acestei țări. Cronicarul sas Georg Kraus, contemporan cu aceste evenimente, relatează cu multe amănunte cum pretendentul la tronul Transilvaniei reușise să atragă de partea lui pe Nasuh pașa zade, beilerbeiul din Buda, și cu ajutorul acestuia reușise să obțină chiar mazilirea principelui țării[449]. Scurt timp după aceea, o confruntare militară între oștile celor doi adversari era iminentă, dar și pe cale de a duce la o complicare a situației internaționale în zonă prin intervenția altor state, ca de exemplu Polonia, Moldova, Țara Românească și chiar a tătarilor din Bugeac. În ceea ce-l privește pe Vasile Lupu, acesta primise ordin, ca și Cantemir bey, din partea marelui vizir să trimită oști în sprijinul lui Ștefan Bethlen. Primul nu s-a grăbit să execute porunca Înaltei Porți, pe motiv că se temea să nu fie atacat de poloni, dar al doilea și-a trimis oastea în ajutorul pretendentului. Poziția lui Matei Basarab, domnul Țării Românești, a fost mai delicată în sensul că acesta fusese legat printr-un tratat secret de alianță încă din 1635 de principele Transilvaniei[450]. Drept urmare, acesta a intervenit, fără aprobarea Înaltei Porți, în sprijinul aliatului său. Prin tratatul de alianță menționat, cei doi

[444] *Călători străini*, V, p. 114—117, 155, 160.
[445] Hurmuzaki, IV, part. 2, p. 489—490.
[446] Radu Popescu, p. 99.
[447] T. Gemil, *op. cit.*, p. 91.
[448] Hurmuzaki, XV, part. 2, p. 1 016—1 017.
[449] G. Kraus, *op. cit.*, p. 92—94; I. Lupaș, *Începutul domniei* ..., p. 11.
[450] Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CLXXVIII; Veress, *Documente*, IX, p. 343—344.

www.dacoromanica.ro

domni își asigurau reciproc „credința și pacea", situație de nebeligerantă, asistență militară în cazul cînd unul din ei ar fi atacat, ambele părți recunoscînd suzeranitatea otomană. Actul încheiat la Alba Iulia la 16 martie 1635 fusese completat cu un altul la 24 mai același an, negociat

Fig. 20 — Gheorghe Rákóczi I, gravură din sec. al XVII-lea

de o solie munteană formată din slugerul Zaharia și logofătul Stan Boteanul, act care cuprindea, printre altele, și condițiile puse de Matei

www.dacoromanica.ro

Basarab, în sensul ca cei doi conducători să fie unul alături de celălalt „cît îi va sta capul sus împotriva tuturor" [451].

Cum l-a ajutat atunci Matei Basarab pe Gheorghe Rákóczi I să iasă din impas? Numai după ce a oferit mari daruri pașei din Silistra, pentru a nu-și uni forțele sale cu ale pașei din Buda care se lupta cu principele Transilvaniei, Matei Basarab a trecut la acțiune. Astfel, Gheorghe Rákóczi I l-a înfrînt pe adversarul său în bătălia de la Salonta (1 oct. 1636), descrisă cu amănunte de cronicarul turc Kiatip Celebi [452]. În lunile care au urmat, principele Transilvaniei s-a împăcat cu Înalta Poartă care, în schimbul unui dar de 40 000 taleri, l-a reintegrat în funcție [453].

Impuși pe tron cu forța armelor, cu sprijinul forțelor interne, aleși împotriva voinței sultanului, Matei Basarab și Gheorghe Rákóczi I aveau o poziție destul de nesigură, mai ales că se aflase despre ei că aveau legături tainice cu Imperiul habsburgic [454]. Din aceste motive creditul lui Vasile Lupu sporise și mai mult la Înalta Poartă, credit de care acesta avea să se folosească foarte curînd, în 1637, pentru a-și pune în aplicare programul său de politică externă, mai întîi față de tătarii din Bugeac, apoi față de vecinul său din Țara Românească.

Prezența în Bugeac (sudul Basarabiei), a cîtorva zeci de mii de tătari veniți din Crimeea de mai multe decenii, care se bucurau de un adevărat statut de autonomie politică, sub beiul lor Cantemir, provoca mari neajunsuri locuitorilor Moldovei prin raidurile frecvente de jaf pe care aceștia le efectuau în regiunile înconjurătoare. De aceste jafuri era nemulțumit și Matei Basarab, domnul Țării Românești. Cronicarul muntean Radu Popescu relatează în opera sa că moldovenii făceau mereu plîngeri la Constantinopol prin care denunțau „jafurile ce-i jefuiau tătarii" [455]. În primăvara anului 1637 Inayet Ghirai, hanul tătarilor din Crimeea, a încercat unificarea celor două hanate sub conducerea sa și transferarea celor din Bugeac în Crimeea. La refuzul lui Cantemir beiul el s-a adresat mai întîi coroanei polone, unde n-a aflat nici un sprijin; apoi Înaltei Porți, care i-a dat mînă liberă, mai ales în urma negocierilor întreprinse de Vasile Lupu, care a convins pe sultan de necesitatea concentrării tătarilor în Crimeea. Drept urmare, hanul tătarilor cîmleni împreună cu 30 000 călăreți, la care s-au alăturat și trupe din Moldova și din Țara Românească, a atacat sălașele tătarilor din Bugeac pe care le-a pustiit; surprins și lipsit de posibilitatea de a riposta, beiul Cantemir s-a refugiat la Constantinopol, unde a fost arestat și ucis [456]. Lichidarea tătarilor din Bugeac în frunte cu Cantemir bey a fost considerată de N. Iorga drept „o mare biruință" a lui Vasile Lupu, „mai interesat decît oricine la înlăturarea acestei umilinți și acestei primejdii care era a treia domnie păgînă, la Dunărea de jos" [457].

[451] Veress, *Documente*, IX, p. 346—347.
[452] M. Guboglu, *Cronici turcești*, p. 94.
[453] T. Gemil, *op. cit.*, p. 93.
[454] Iorga, *Istoria*, VI, p. 55—57.
[455] Radu Popescu, p. 100.
[456] Costin, p. 111; Hurmuzaki, VIII, p. 459; Radu Popescu, p. 99—100.
[457] Iorga, *Istoria*, VI, p. 63.

www.dacoromanica.ro

În contextul acestor evenimente a fost implicat şi Matei Basarab, domnul Ţării Româneşti, cînd Înalta Poartă a încercat să-l atragă pe acesta în tabăra otomană, în timpul campaniei contra lui Cantemir bey, şi apoi să-l suprime ca pe un „rebel" cum era considerat în cercurile politice constantinopolitane [458]. Domnul muntean a bănuit cursa ce i se pregătise şi deşi a răspuns invitaţiei marelui vizir de a veni împreună cu oastea sa în tabăra otomană, el a mers numai pînă la hotarul ţării, pînă la marginea Bugeacului, la Ialpug [459], după care s-a întors pe la Buzău la Tîrgovişte, capitala Ţării Româneşti. Este puţin probabil ca Vasile Lupu să fi avut vreun rol în această tentativă de înlăturare a domnului muntean, dar sigur este că domnul Moldovei a căutat să profite de aversiunea pe care otomanii o aveau faţă de Matei Basarab şi în toamna aceluiaşi an, 1637, a încercat să-şi pună în aplicare planul său de a unifica cele două principate prin aceeaşi dinastie, în Ţara Românească voind să înscăuneze pe Gavriil Coci, hatmanul, fratele său, sau pe fiul său Ioan [460]. Pentru a avea asentimentul Înaltei Porţi, Vasile Lupu a plătit bani mulţi lui Cizlar aga, unul din caimacamii sultanului Murad al IV-lea, după alţii şi lui Mehmed paşa de Tulcea [461]. Miron Costin afirmă că Vasile Lupu „scoasese domniia Ţării Munteneşti de la împărăţie pre mijlocul lui Cizlar aga şi paşii de Silistra, feciorului său, lui Ion vodă". După aceea domnul Moldovei şi-a pregătit oastea. Aflînd la timp de cele pregătite de vecinul său, Matei Basarab şi-a strîns în grabă o oaste mai numeroasă, la care urma să se alăture şi o alta venită din Transilvania, trimisă de aliatul său Gheorghe Rákóczi I, aşteptînd pe adversar în părţile Buzăului, după alţii în părţile Gherghiţei. Intrarea lui Vasile Lupu cu oastea sa, la care s-au mai alăturat şi 15 000 tătari, în Ţara Românească n-a întîmpinat rezistenţă în primele patru zile de campanie, dar la o vale ce se chema Rîbna el a fost întîmpinat, după mărturia lui Miron Costin, de un ceauş otoman venit cu poruncă de la „împărăţie" să se retragă din ţară [462]. Dînd ascultare ordinului sultanului, de fapt al paşei de Silistra, confruntarea dintre oştile muntene şi moldovene n-a mai avut loc, domnul Moldovei retrăgîndu-se pe drumul pe care venise. Totuşi Matei Basarab cu oştile sale şi cele aliate din Transilvania l-au urmărit dincolo de hotarul Ţării Româneşti, în timpul acestei retrageri avînd loc şi unele ciocniri. Muntenii şi transilvănenii au provocat atunci distrugeri în sudul Moldovei pînă în ţinutul Tecuci [463]. De reţinut, că în oastea muntean-transilvană se afla şi Ion Movilă, pretendentul, care a încercat să atragă de partea sa pe unii din boierii lui Vasile Lupu, dar fără succes [464].

[458] DRH, A, XX, p. 198; XXII, p. 202.
[459] Arh. St. Buc., Documente istorice, MCDXXXI—6.
[460] Iorga, *Istoria*, VI, p. 63.
[461] T. Gemil, *op. cit.*, p. 100.
[462] Costin, p. 113—115.
[463] Radu Popescu, p. 102.
[464] Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. CLXXXIX—CXC, 203—208. Relatările cele mai concludente privind această campanie a lui Vasile Lupu în Ţara Românească provin din cronicile lui Stoica Ludescu, Radu Popescu şi Miron Costin, care nu numai că nu se contrazic, dar se şi completează. De exemplu cronicarul moldovean adaugă că hotărîrea paşii de Silistra de a ordona lui Vasile Lupu să se oprească din campanie ar fi datorită darurilor făcute de Matei Basarab înaltului dregător otoman (Costin, p. 114). Ce privește ştirile externe, provin de la persoane care s-au aflat departe de locul unde urmau să se înfrunte cele două armate şi de aceea ele conţin multe erori, de exemplu G. Kraus datează campania în 1636 (*op. cit.*, p. 97); N. Stoicescu (în *Matei Basarab*, p. 147—154) într o argumentare stufoasă caută să convingă

www.dacoromanica.ro

După eşecul acţiunii sale, Vasile Lupu a căutat să schimbe raportul de forţă din spaţiul carpato-dunărean în favoarea sa pe calea unor negocieri diplomatice la Alba Iulia. În acest sens o solie a sa a fost trimisă în iarna anului 1637 — 1638 la curtea lui Gheorghe Rákóczi I cu propunerea încheierii unui tratat de alianţă cu principele Transilvaniei [465]. Acesta nu s-a arătat surprins de oferta ce i se făcuse, dar interesat să restabilească liniştea la hotarul ţării sale — fiind mai mult atras de evenimentele care aveau loc în Boemia, vecină cu Ungaria superioară, unde se desfăşurau luptele dintre imperiali şi suedezi [466] — a fost de acord cu încheierea tratatului solicitat precum şi cu un aranjament politic cu Matei Basarab, pentru a se reveni la un climat de pace între cele trei ţări româneşti. Răspunzînd soliei primite, el a trimis la Iaşi şi la Tîrgovişte pe unii din consilierii săi, care timp de cîteva luni au desfăşurat o vie activitate diplomatică, la capătul căreia s-a încheiat la Iaşi (29 septembrie 1638), prin intermediul lui Acaţiu Barciai şi al lui Toma Bassa, un tratat de alianţă moldo-transilvan. Tratatul în sine cuprindea două acte : unul încheiat între Vasile Lupu şi Gheorghe Rákóczi I [467], celălalt fiind un act de credinţă al marilor dregători moldoveni şi al mitropolitului Varlaam dat principelui Transilvaniei. După aproape o lună a fost reînnoit tratatul de alianţă munteano-transilvan din 1635 [468], care prevedea printre altele plata unui tribut de 5 000 florini de către Matei Basarab principelui Transilvaniei. S-a elaborat şi un proiect de tratat de pace moldo-muntean, dar pretenţiile lui Vasile Lupu de a i se plăti despăgubiri de către Matei Basarab pentru distrugerile din sudul Moldovei făcute în toamna anului 1637 au fost respinse şi tratatul n-a mai fost semnat. Cu toate acestea, cele două tratate de pace bilaterale erau deajuns pentru a restabili momentan pacea între cele trei ţări româneşti, de vreme ce prietenii prietenilor unuia din principi erau şi prietenii celuilalt şi duşmanii unuia trebuiau să fie şi duşmanii celuilalt. Oricum, tratatul moldo-transilvănean prevedea ca Vasile Lupu să nu atace pe Matei Basarab fără ştirea lui Gheorghe Rákóczi I.

În gîndirea politică a lui Vasile Lupu încheierea tratatului de pace cu principele Transilvaniei — tratat pe care era hotărît chiar de la început să nu-l respecte — a însemnat obţinerea unui răgaz util pentru o mai bună pregătire a noii sale tentative de a înfăptui planul de uniune dinastică între Moldova şi Ţara Românească [469]. Dar dacă acţiunea sa din 1637 fusese mai degrabă un complot împotriva lui Matei Basarab, a doua încercare trebuia să fie mai bine pregătită pentru a avea şanse să devină o realitate.

pe cititor că despre această campanie „cronicile româneşti nu ştiu prea multe lucruri", dar că mai multe ştiri s-ar afla în izvoarele străine. În realitate ştirile externe ajută pe autor să facă numai consideraţii, uneori inutile, pe marginea acestei campanii, iar cele interne, pe care le considera neelocvente, determină de fapt concluziile care corespund adevărului privind această campanie şi anume că în toamna anului 1637 nu s-a ajuns de fapt la o confruntare între oştile lui Vasile Lupu şi Matei Basarab, deoarece armata domnului Moldovei s-a retras înainte de confruntare, silită de ordinul paşei din Silistra ; în schimb oastea Moldovei a fost urmărită de aceea a Ţării Româneşti chiar dincolo de Siret, pînă în ţinutul Tecuciului, ceea ce a provocat pagube importante în partea de sud a Moldovei.

[465] Hurmuzaki, IV, part. 2, p. 1 043.
[466] Iorga, *Istoria*, VI, p. 68.
[467] Veress, *Documente*, X, p. 40—43, 52—56.
[468] Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 209—210.
[469] Idem, *Istoria*, VI, p. 70.

www.dacoromanica.ro

De aceea, pregătirile sale au început din timp şi au fost făcute mai temeinic. Astfel, în primăvara anului 1639 el a promis mai întîi lui Gheorghe Rákóczi I plata unei sume de 10 000 florini anual şi şase cai, ca o confirmare a tratatului din 1638; apoi a încercat să obţină neutralizarea Poloniei. În acelaşi timp emisarii săi au fost trimişi la Constantinopol, unde împreună cu capuchehaiaua sa, l-au convins pe marele vizir Kara Mustafa paşa să obţină din partea sultanului mazilirea lui Matei Basarab, pe de o parte, iar pe de alta numirea fiului său Ioan, ca domn în Moldova, Vasile Lupu urmînd să conducă apoi ambele Principate, fiul său fiind minor. Şi cum marele dregător otoman nu făcea nimic din sentimentalism, domnul Moldovei a fost obligat pentru aceste servicii să plătească haraciul pentru ambele principate, împreună cu un supliment de 100 000 taleri, pe lîngă faptul că marelui vizir îi revenea un bacşiş de 10 000 taleri, iar sultanului un dar de 50 000 taleri [470].

Mazilirea lui Matei Basarab, hotărîtă la 2 noiembrie 1639, urma să fie pusă în aplicare de un trimis al Înaltei Porţi, iar în caz de refuz al domnului muntean o armată moldo-otomană urma să intervină contra acestuia; şi pentru ca acţiunea să reuşească, Polonia şi Austria fuseseră avertizate să nu intervină pentru domnul Ţării Româneşti [471]. Deşi aceste tratative fuseseră purtate în taină, ele au fost totuşi cunoscute în cercurile diplomatice constantinopolitane. Într-un raport veneţian din 13 noiembrie 1639 se menţiona că Vasile Lupu intenţiona să unească ţara sa cu „Valahia" (per unir quei principati di Valachia e di Moldavia) şi că fiul său fusese numit domn [472].

Avînd sprijinul Înaltei Porţi, al sultanului chiar, Vasile Lupu a căutat să-şi pună planul în aplicare şi sigur că de data aceasta reuşita sa va fi deplină şi-a confecţionat şi un sigiliu care-l prezenta ca domn al celor două Principate, şi chiar a început să semneze hrisoave cu această titulatură: „Io Vasilie vaivoda, i gospod zemle Moldavskoi i Vlahiskoi" [473].

În astfel de împrejurări, Matei Basarab s-a dovedit a fi în acelaşi timp un diplomat de seamă şi un destoinic comandant de oşti. La vestea că a fost mazilit, a luat măsuri extraordinare pentru a-şi salva tronul. Cronicarul turc Sarih-ül Manaroglu Ahmed, contemporan cu aceste evenimente, relatează în cronica sa că atunci domnul muntean ar fi fost sfătuit de Silahdar paşa Mustafa, candidat la funcţia de mare vizir, să nu accepte mazilirea şi totodată să ceară sultanului să revină asupra hotărîrii, avînd în acest scop şi sprijinul său [474]. Se spune că domnul muntean a încercat să plătească 50 000 florini pentru a-şi apăra tronul, dar adversarul său cîştigase de partea sa pe toţi aceia care puteau să-l ajute [475]. Drept urmare, acesta a dat poruncă să fie executat capugiul care adusese firmanul de mazilire [476], apoi a convins pe boierii săi să expedieze la Constantinopol un memoriu în care să afirme că sînt mulţumiţi de domnul lor şi totodată să avertizeze pe sultan că dacă vrea

[470] I. Lupaş, *Începutul domniei*, p. 14; Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 211.
[471] T. Gemil, *op. cit.*, p. 104.
[473] Hurmuzaki, VIII, p. 484.
[473] Arh. St. Buc., Ep. Huşi, XIII—12, 13; Velichi, *op. cit.*, p. 101—103.
[474] M. Guboglu, *Crestomaţie turcă. Izvoare narative privind istoria Europei orientale şi centrale*, Bucureşti, 1978, p. 603—604.
[475] T. Gemil, *op. cit.*, p. 104.
[476] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 142; Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 211.

www.dacoromanica.ro

să-l schimbe din domnie pe Matei Basarab, ei vor accepta pe oricine, cu excepția lui Vasile Lupu. „Lupu, prin tirania sa — se scria în acest memoriu —, a adus o țară ca Moldova în așa hal și în așa stare [. . .] dacă o grămadă de robi sărmani ai săi [ai sultanului — n.n.] se vor bucura de concluzia solicitudinii și a strădaniei pentru ieșirea din această prăpastie atunci, noi cu toții ne vom părăsi patria noastră și împreună cu copiii și nevestele noastre vom lucra fără nici o șovăire sau îngrijorare. . ." [477].

Fig. 21 — Pecetea inelară a lui Vasile Lupu, din 1639, pe care sînt gravate stemele unite ale Moldovei și Țării Românești.

În același timp, domnul muntean și-a pregătit armata cerînd ajutor și de la Gheorghe Rákóczi I, potrivit tratatelor anterior încheiate [478]. Ajutorul așteptat însă n-a sosit. Principele Transilvaniei a încercat să negocieze încheierea păcii dintre cei doi domni și n-a intervenit în conflict de teama Înaltei Porți, aflată în spatele acțiunii lui Vasile Lupu [479]. Intervenția sa în conflict ar fi putut determina propria sa mazilire, totodată ar fi confirmat existența alianței dintre Transilvania și Țara Românească. În schimb, mediind pacea între cei doi domni aflați în conflict, el putea trage foloase mai mari și din partea unuia și a altuia.

Oastea condusă de Vasile Lupu, pătrunzînd în Țara Românească, a fost înfrîntă de cea munteană la Nenișori (noiembrie 1639). Stoica Ludescu afirmă în cronica sa că „mulți, în acel război au căzut de sabie, cît de abia au scăpat Vasilie vodă cu puțini oameni, în Brăila" [480]. Printre cei luați prizonieri de către munteni s-a aflat și imbrohorul care adusese steagul de domnie pentru Vasile Lupu, ca domn al Țării Românești și pentru Ioan, fiul acestuia, ca domn al Moldovei [481]. Georg Kraus, cro-

[477] A. Decei, *op. cit.*, p. 67—68.

[478] Veress, *Documente*, X, p. 65—69.

[479] Hurmuzaki, XV, part. 2, p. 1 059; C. Șerban, *Relațiile politice dintre țările române la mijlocul secolului al XVII-lea*, în RI, 11, 1978, p. 1948.

[480] *Istoria Țării Românești*, p. 107; Costin, p. 116.

[481] I. Sîrbu, *Matei vodă Basarab auswärtige Beziehungen 1632—1654 (zur Geschichte des europäischen Orients)*, Leipzig, 1899, p. 167; Iorga, *Istoria*, VI, p. 72.

www.dacoromanica.ro

nicarul sas, prezintă evenimentul — în mod eronat — ca avînd loc în 1636, în schimb la el se întîlnesc unele date pe care nu le întîlnim la alte izvoare contemporane. Astfel, el arată că la această campanie au luat parte și 15 000 tătari[482] alături de oastea lui Vasile Lupu; între trupele celor doi adversari, au avut loc hărțuieli timp de „cinci zile", după care oastea munteană a atacat „pe neașteptate, cu două ceasuri înainte de a se face ziuă", ceea ce concordă cu afirmația cronicarului otoman Kiatip Celebi[483]. Totodată, cronica lui G. Kraus arată că „el (adică domnul Țării Românești — n.n.) ucise multă oaste, în cea mai mare parte tătari, și luă toate carele cu bagaje și cele cu arme și muniții, laolaltă cu multe alte bunuri, între care pahare de argint pentru băut, talerele și blidele, toate de argint, precum și un covor brodat cu aur, cu pietre prețioase pe care obișnuia Lupu să-și facă rugăciunile, apreciat la o valoare de 10 000 — 15 000 de taleri"[484]. Înfrîngerea lui Vasile Lupu în Țara Românească a fost viu comentată în corespondența diplomatică europeană, în unele foi volante imprimate cu acest prilej și în presa vremii. Evenimentele au fost cunoscute deopotrivă la Constantinopol, în Polonia și în Germania[485].

Vasile Lupu și-a dat seama, după consumarea crizei politice din 1639, că de fapt neutralitatea lui Gheorghe Rákóczi I îl scutise de a se afla concomitent în fața a doi adversari. De aceea, în primăvara anului 1640, reluînd legăturile cu acesta, el a trimis la Alba Iulia o solie de pace, prin ruda sa Toma Cantacuzino, mare stolnic, și Andrei Plamtos, pentru a se transmite bunele sale intenții față de principele Transilvaniei[486] și dorința sa de a începe negocieri de pace cu Matei Basarab.

Această manifestare a domnului Moldovei, care mărturisea dorința sa de a restabili pacea în spațiul carpato-dunărean, a determinat pe domnul Țării Românești să renunțe la campania de represalii împotriva adversarului său, mai ales că Gheorghe Rákóczi I dovedise a nu-l ajuta în această privință. În schimb, Vasile Lupu a intuit că Polonia, a cărei neutralitate și-o asigurase pînă atunci, putea să-i folosească și în viitor ca aliată dacă va încerca să se facă util acestei țări. Domnul era conștient de locul important pe care îl ocupa Moldova în contextul relațiilor internaționale europene, precum și de situația lui de favorit al Înaltei Porți.

Prilejul i s-a oferit cînd a negociat pe lîngă coroana polonă eliberarea unui agent turc de naționalitate greacă, arestat pe cînd străbătea teritoriul acestei țări în drum spre Moscova. În realitate, acesta ducea țarului Mihail Feodorovici Romanov mesajul de bună vecinătate al noului sultan Ibrahim I[487] și fusese confundat cu un spion. Domnul Moldovei, deși încă nu prezenta deplină încredere cercurilor politice polone, fapt pentru care chiar și în 1640 ele cereau prin solii trimiși la Constantinopol mazilirea sa, n-a încetat să intervină pentru ameliorarea relațiilor polono-otomane, deteriorate din cauza întăririi cetății Kodak de la frontiera dintre cele două mari state europene[488].

[482] G. Kraus, *op. cit.*, p. 96; *Istoria Țării Românești*, p. 107; A. D. Xenopol, *Istoria*, VII, p. 33 și nota 6.
[483] M. Guboglu, *Cronici turcești*, p. 95.
[484] G. Kraus, *op. cit.*, p. 97.
[485] Hurmuzaki, IV, part. 2, p. 508—510; Veress, *Documente*, X, p. 68—69.
[486] Veress, *Documente*, X, p. 75—76.
[487] Hurmuzaki, *Fragmente*, p. 147.
[488] Г. Gemil, *op. cit.*, p. 107.

www.dacoromanica.ro

Vasile Lupu, inițiat în evoluția relațiilor internaționale în această parte a continentului, a ținut seama în realizarea planurilor sale politice nu numai de politica Poloniei față de Imperiul otoman ci și de aceea a Rusiei, ale cărei frontiere sudice erau deseori încălcate de tătarii crîmleni, aliații Înaltei Porți. Din 1637 cînd cazacii de la Don, protejați de țarul rus, ocupaseră prin surprindere cetatea Azov și o stăpîneau de cîțiva ani cu toate încercările întreprinse de otomani de a o redobîndi, situația politică din nordul Mării de Azov devenise critică și amenința să provoace ruperea relațiilor dintre cele două mari state, deoarece monopolul de navigație otoman în Marea Neagră era amenințat. De altfel, relațiile culturale ale domnului Moldovei cu țarul rus, inițiate aproape de la începutul domniei [489], au căpătat treptat un pronunțat caracter politic de vreme ce în corespondența întreținută între cele două părți se întîlnesc amănunte cu privire la campaniile otomane în Persia și Mesopotamia, precum și date noi privind evoluția politicii Înaltei Porți față de Republica Veneția [490]. Mai mult, domnul Moldovei a ajutat la un moment dat pe țarul rus Mihail Feodorovici să înlăture pe un pretendent la tron, un anume Simion Vasilievici Șuiski, care se da drept fiul țarului Vasili Ivanovici Șuiski, refugiat din Polonia în Moldova și apoi extrădat în Rusia [491].

Interesul pentru această parte a teritoriului european al Imperiului otoman a sporit după moartea lui Murad al IV-lea (febr. 1640) cînd noul sultan, Ibrahim I, a hotărît că sosise momentul să redobîndească Azovul pe calea unei campanii militare de mare anvergură, fapt care a agravat și mai mult relațiile ruso-otomane. De data aceasta domnul Moldovei l-a informat pe țarul rus cu cea mai mare regularitate asupra măsurilor luate de otomani privind campania proiectată. Astfel, prin scrisorile sale s-a aflat la Moscova că otomanii pregătiseră o flotă de 55 galere mari și 120 galioane mici, pline cu trupe, care au navigat de la Constantinopol la Azov timp de 22 zile; acestor trupe li se alăturaseră mulți tătari crîmleni [492]. Alte izvoare însă spun că ar fi fost numai 33 galere mari, avînd la bord cîteva mii de ieniceri și spahii [493].

După cum se știe, în primăvara anului 1641 campania otomană contra Azovului, apărat de 5 500 cazaci de la Don (din care 800 femei), la care au participat alături de otomani 6 000 ostași din cele două Principate române [494] s-a încheiat cu un mare eșec. Dintr-o declarație a unui agent al lui Vasile Lupu, făcută la Moscova, rezultă că în timpul luptelor de la Azov au sosit la Constantinopol 28 galere pline cu ostași uciși și răniți aduși de pe cîmpul de luptă și că „turcii din Țarigrad se aflau în mare jale".

Ulterior, aveau să înceapă negocieri de pace între Moscova și Constantinopol, agenții ruși străbătînd în acest scop Polonia și Moldova în vara aceluiași an. Concomitent cu știrile privind pregătirile de pace între

[489] *Relațiile*, II, p. 18—28, 37—38; Bibl. Acad., Documente foto, XXII—6.
[490] *Relațiile*, II, p. 37—38; Bibl. Acad., ms. 5 244, f. 43, 49, 143.
[491] *Relațiile*, II, p. 38—40, 141—144; Arh. St. Buc., Microfilme U.R.S.S., rola 2, c. 612—616, 622—623, 626—627; Vercss, *Documente*, X, p. 95.
[492] *Relațiile*, II, p. 54.
[493] I. Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman*, II, Paris, 1844, p. 505.
[494] Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CCV; Hurmuzaki, IV, part. 1, p. 665.

www.dacoromanica.ro

cele două mari puteri vecine cu Moldova, Vasile Lupu a transmis și altele privind starea internă din Imperiul otoman și așa destul de precară [495]. În anul următor, 1642, noua campanie proiectată în același scop de otomani s-ar fi încheiat cu un nou dezastru dacă domnul Moldovei — despre care se știa că se află în bune relații cu țarul Moscovei — n-ar fi acceptat misiunea de pace din partea sultanului, pe lîngă țarul Mihail Feodorovici, de a întrerupe ajutorul militar acordat cazacilor de la Don, apărătorii Azovului [496]. E greu de știut dacă la sugestia venită de la Iași sau din inițiativa marelui vizir Kara Mustafa pașa, cu acest prilej i s-a promis lui Vasile Lupu că în caz de succes el va obține firman ca domn în amîndouă Principatele române. „Vizirul Mustafa pașa i-a scris voievodului Moldovei Vasile, făgăduindu-i că va fi stăpîn pînă la moarte în Moldova și Muntenia, în amîndouă aceste țări, dacă îl va împăca pe sultanul turcesc cu împăratul Moscovei, ca să trăiască în prietenie și dragoste și înțelegere, după cum au trăit sultanii turcești de mai înainte în prietenie și dragoste cu împăratul Moscovei și ca împăratul să dispună ca Azovul să fie înapoiat sultanului turcesc", avea să declare solul moldovean Atanasie Ioan la Departamentul solilor din capitala Rusiei [497].

Rolul de mediator între curtea din Moscova și cea din Constantinopol era un prilej în plus pentru Vasile Lupu de a-și dovedi poziția sa consecventă de a sprijni politica externă otomană. Drept urmare timp de aproape un an orașul Iași a fost locul de trecere și de popas pentru agenții care purtau cu ei scrisori adresate fie sultanului, fie țarului rus pentru restabilirea păcii între popoarele lor. După părerea unor contemporani, domnul Moldovei ar fi grăbit succesul medierii în care se angajase prin cheltuirea unor sume mari de bani, însoțite de prețioase daruri făcute țarului rus [498]. În final succesul mediatorului a fost deplin, țarul Mihail Feodorovici s-a hotărît să înceteze ajutorul pentru cazacii așezați în cetatea Azov și drept urmare le-a trimis acestora porunca să predea orașul fără vărsare de sînge, ei nefiind destul de tari ca să se poată apăra într-însul, arătînd apoi că vrea de acum înainte să trăiască în pace cu otomanii și că va trimite și sol pentru aceasta la Constantinopol [499].

Dar evacuarea cetății (în vara anului 1642) era numai primul pas pentru normalizarea relațiilor politice dintre Rusia și Înalta Poartă, iar medierea efectuată de Vasile Lupu trebuia să continue pînă la încheierea unui nou tratat de pace între cele două state. În acest scop avea să vină la Iași (noiembrie 1642) și trimisul rus A.L. Nașciokin, care a conferit cu Vasile Lupu în mai multe rînduri în această problemă, discutînd între altele poziția tătarilor crîmleni și a coroanei polone în noile condiții internaționale din zonă [500]. În timpul acestor negocieri domnul Moldovei s-a dovedit încă o dată a fi un abil diplomat, care și-a folosit talentul pentru rezolvarea cu succes a misiunii primite din partea Înaltei Porți. În schimb, marele vizir nu numai că nu și-a onorat promisiunea făcută față de Vasile Lupu, dar n-a acceptat nici acordarea domniei pe

[495] *Relațiile*, II, p. 59—60, 62—69, 73.

[496] Hurmuzaki, *Fragmente*, p. 152—153; I. Sîrbu, *op. cit.*, p. 196; Tr. Ionescu-Nișcov, A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 16—17.

[497] *Relațiile*, II, p. 74—75.

[498] Hurmuzaki, IV, part. 1, p. 515—517; Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CCV; XXIII, p. 208—209.

[499] Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 210—214.

[500] *Relațiile*, II, p. 88—91; I. Nistor, *Noi contribuții la relațiile dintre Moldova și Ucraina*, în AARMSI, tom. XIII, 1933, p. 15; *Călători străini*, V, p. 623—626.

www.dacoromanica.ro

viață în Moldova[501]. Vizirul i-a dat de înțeles totuși că aceasta se va realiza la o dată mai îndepărtată[502], iar ca răsplată a primit numai cuvinte de laudă însoțite de unele daruri. Cît privește confirmarea sa în scaunul Moldovei (decembrie 1642) făcută odată cu a lui Matei Basarab, aceasta fusese însoțită de darurile în bani tradiționale trimise la Înalta Poartă, primul plătind 44 000 reali, iar al doilea 60 000 reali[503].

Cum era și de așteptat „răsplata" primită din partea Înaltei Porți pentru serviciile mari aduse acesteia în problema Azovului a dezamăgit profund pe domnul Moldovei, ținînd seama că timp de aproape un deceniu de cînd ocupa tronul țării, el dovedise din plin devotamentul său pentru puterea suzerană și pentru aceasta credea că e îndreptățit să primească mult mai mult, iar ceea ce obținuse i se părea mult prea puțin. Astfel de gînduri desigur că l-au cuprins pe acesta cînd la începutul anului 1643 i s-a cerut din partea marelui vizir să însoțească pe otomani într-o campanie contra Transilvaniei și Poloniei, menită să preîntîmpine un atac împotriva Principatelor române[504]. Atunci el a găsit prilejul să expună într-o scrisoare (14 ianuarie 1643) adresată marelui vizir rostul politicii promovată de el timp de aproape două decenii (adică din vremea cînd era mare dregător) în sprijinul Înaltei Porți și să arate cît de devotat fusese pînă atunci față de aceasta.

Cuprinsul acestei scrisori, cunoscută în literatura istorică încă din secolul trecut, este o adevărată mărturie a convingerilor sale politice începînd din anii 1619 — 1620, de cînd se manifestase făți ca adversar al Poloniei și al tuturor acelora care trecuseră de partea ei (Gaspar Grațiani, Miron Barnovschi). Vasile Lupu spune apoi cît își dăduse silința să medieze cu succes conflictele Înaltei Porți fie cu Polonia, fie cu Rusia. Totodată el promitea să ridice Rusia împotriva Poloniei, în alianță cu cazacii zaporojeni, cu tătarii crîmleni și separat împotriva Transilvaniei pe otomani, aliați cu tătarii crîmleni și cu românii din spațiul carpato-dunărean. În aceeași scrisoare el mai declara marelui vizir că deși în trecut nu i se satisfăcuse cererea de a se da domnia munteană fratelui său (Gavriil hatmanul, n.n.) și nici ginerelui său, totuși el rămăsese credincios Înaltei Porți. După părerea noastră aceste rînduri fac parte dintr-o ultimă declarație de devotament a domnului Moldovei față de puterea suzerană, deoarece în anii care au urmat politica sa externă a luat treptat o altă direcție, opusă celei de pînă atunci. De reținut că în aceași scrisoare Vasile Lupu afirma că era un bun cunoscător al realităților social-politice din Transilvania, în sensul că arăta că în această țară mai mult de o treime din locuitori erau români, ca și cei din celelalte două țări românești vecine, și că acești români aveau condiția juridică a țăranilor dependenți[505].

Prima reacție a sa, ca urmare a nemulțumirilor avute din partea Înaltei Porți și care dezvăluie o latură mai puțin cunoscută a gîndirii sale politice, a fost elaborarea proiectului unei alianțe matrimoniale cu

[501] T. Gemil, *op. cit.*, p. 110.

[502] C. Șerban, *Mediereа conflictelor internaționale est-europene de către domnii Moldovei în secolul al XVII-lea*, în vol. *Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. Șt. Pascu*, Cluj, 1974, p. 594—595.

[503] Hurmuzaki, IV, part. 2, p. 520, 523.

[504] T. Gemil, *op. cit.*, p. 118.

[505] Hurmuzaki, IV, part. 1, p. 669.

www.dacoromanica.ro

o mare familie polonă, prin căsătoria fiicei sale Maria cu Janus Radziwill, ceea ce a însemnat un act de curaj din partea domnului Moldovei, avînd în vedere schimbătoarele și nesigurele relații polono-otomane. În cele mai numeroase cazuri o astfel de alianță matrimonială avea și semnificație politică, ceea ce însemna că Vasile Lupu urmărea ca în viitor să dea o nouă direcție politicii sale externe.

Dîndu-și seama de importanța acestei hotărîri el a cerut mai întîi părerea principalilor săi colaboratori din sfatul domnesc. După mărturia lui Miron Costin proiectul pus în discuție a produs o adevărată scindare în rîndul acestora, și anume unii ca Toma Cantacuzino, marele vornic de Țara de Sus, și Iordache Cantacuzino, fratele său, marele vistier, legați mai mult de interesele otomane, au fost împotrivă, în timp ce alții, ca Toderașcu Ioanovici, marele logofăt, și Gheorghe Ghica, marele vornic de Țara de Jos, adepți ai unei politici externe independente de otomani, au sprijinit intenția domnului [506]. Dar deși domnul era hotărît să dea curs acestui proiect, ale cărui rezultate le întrevedea ca favorabile pentru desprinderea în viitor a țării sale de sub dominația otomană, el și-a dat seama că singur nu o poate realiza. Și în acest scop s-a adresat lui Gheorghe Rákóczi I, principele Transilvaniei, pe care-l știa în foarte bune relații cu Curtea din Varșovia. Așa se face că foarte curînd o solie transilvană avea să vină la Iași pentru a se informa asupra celor plănuite de domn în privința căsătoriei fiicei sale cu prințul Janus Radziwill, palatinul Lituaniei [507], după care s-au purtat negocieri la Alba Iulia și Varșovia în același sens. În fine, domnul Moldovei a trebuit să facă demersuri și la Constantinopol pentru a avea aprobarea sultanului.

În capitala Imperiului otoman tratativele au fost duse de capuchehaialele Moldovei și Transilvaniei și au fost încununate cu succes numai după ce Vasile Lupu a avansat marelui vizir daruri în bani de circa 300 000 taleri [508]. Înainte de a-și da consimțămîntul la această căsătorie, sultanul Ibrahim I l-a chemat la sine pe domnul Moldovei pentru a-i explica personal de ce dorea să se realizeze acest proiect tocmai într-un moment în care relațiile polono-otomane nu erau bune. Cunoscînd substratul unei astfel de invitații, care deseori sfîrșea tragic, el a refuzat să meargă în fața sultanului, dar a declarat trimisului acestuia că nu se considera cu nimic vinovat față de puterea suzerană, dar că preferă să înfrunte 50 000 de ostași turci, decît să fie dat pe mîna unui călău [509]. Apoi expediind noi daruri sultanului pentru a suplini lipsa sa, el a obținut pînă la urmă aprobarea de care avea nevoie.

În perioada în care solia transilvană condusă de Acațiu Barcsai sosea la Iași (toamna 1643) pentru a negocia perfectarea alianței matrimoniale dintre familia lui Vasile Lupu și familia polonă Radziwill, trimisul lui Gheorghe Rákóczi I a pus și problema încheierii unui tratat de pace între domnul Țării Românești și domnul Moldovei, pentru normalizarea relațiilor dintre cele două țări. Convorbirile purtate aveau să ajungă la un moment dat în impas deoarece ultimul pusese o serie de condiții inacceptabile, de exemplu : plata de către Matei Basarab a unor despăgubiri de război în valoare de 15 000 taleri, la care se mai adăugau restituirea grînelor și averilor distruse de munteni sau jefuite în ținutu-

[506] Costin, p. 121.
[507] Veress, *Documente*, X, p. 156—158, 168—171.
[508] *Ibidem*, X, p. 166; *Călători străini*, V, p. 130.
[509] Hurmuzaki, *Fragmente*, p. 175 .

www.dacoromanica.ro

rile Putna și Tecuci, repararea pagubelor făcute, în fine, alungarea de la Curtea princiară munteană a unor boieri moldoveni refugiați sub protecția domnului. Aceste negocieri au durat mai multe luni, pînă cînd cei doi domni au acceptat încheierea unui tratat de pace în primăvara anului 1644. În iarna aceluiași an, Vasile Lupu prinnea din partea lui Matei Basarab o propunere pentru restabilirea păcii generale între țările lor, în sensul că la Focșani, oraș de hotar, să se întîlnească într-un cadru festiv delegații de mari boieri din ambele părți, pentru a elabora și semna un legămînt de bună vecinătate.

Vasile Lupu a acceptat în principiu oferta vecinului său muntean, dar a cerut mai întîi unele amănunte și anume cu privire la persoana și rangul dregătorilor munteni din delegație, pentru că, afirma el, trebuiau să fie de ambele părți persoane cu dregătorii similare „la fel oameni asemănători" [510]. După cum se știe, întîlnirea a avut loc nu la Focșani ci la Tîrgoviște, iar din delegația Moldovei a făcut parte atunci însuși mitropolitul Varlaam, care a avut prilejul să-l întîlnească pe boierul învățat și diplomat totodată Udriște Năsturel, mare logofăt și cumnatul domnului muntean [511].

Normalizarea relațiilor dintre Moldova și Țara Românească, cu sprijinul principelui Transilvaniei, a avut loc într-un moment în care cele trei țări române s-au aflat în situația să coopereze pe cale militară într-un conflict european care dura de două decenii și anume în Războiul de 30 de ani. Condițiile în care a avut loc această colaborare sînt bine cunoscute. Încă din vara anului 1642 sosise în Transilvania o solie suedeză alcătuită din doi colonei cu misiunea de a-l convinge pe Gheorghe Rákóczi I să adere la Liga protestantă împotriva imperialilor. Misiunea acestora s-a încheiat cu succes prin semnarea, în aprilie 1643, a tratatului de alianță, ratificat în toamna aceluiași an de generalul Iorstenson, comandantul trupelor suedeze din Germania, în numele reginei Cristina Augusta [512].

Drept urmare principele Transilvaniei a făcut cunoscut faptul atît lui Vasile Lupu cît și lui Matei Basarab, partenerii săi din confederația reînnoită cu cîțiva ani mai înainte. Știrea adusă la Iași de Acațiu Barcsai a fost însoțită de cererea ca Moldova să participe cu un contingent de trupe alături de armata transilvană în campania în curs de pregătire contra Casei de Habsburg.

Deși prin agenții săi Vasile Lupu aflase de existența unui tratat de alianță între principele Transilvaniei, Suedia și Franța îndreptat contra imperialilor, el și-a exprimat mirarea în fața lui Acațiu Barcsai în legătură cu natura misiunii sale — după mărturiile unui martor ocular — prin cuvintele „secretul dvs. este de necrezut", prin aceasta voind să arate că n-ar fi știut nimic în prealabil [513]. În cursul negocierilor, domnul a acceptat cererea ce i se făcuse, dar cu anumite condiții și anume să aibă sprijinul diplomatic al principelui Transilvaniei pentru obținerea aprobării din partea sultanului privind căsătoria proiectată a fiicei sale Maria cu prințul Janus Radziwill. Cînd lucrurile au fost perfectate, Gheorghe Rákóczi I a cerut sultanului consimțămîntul său pentru a între-

[510] Veress, *Documente*, X, p. 152, 163—164.
[511] *Călători străini*, V, p. 306; Iorga, *Istoria*, VI, p. 121; I. Sîrbu, *op. cit.*, p. 224.
[512] Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CCVII; G. Kraus, *op. cit.*, p. 108.
[513] *Ibidem*, p. CCVIII și nota 5.

www.dacoromanica.ro

prinde campania contra Austriei. Întrucît Înalta Poartă urmărea slăbirea acestei mari puteri europene, care o împiedica să înainteze spre centrul continentului, este de la sine înțeles că aprobarea a fost obținută destul de ușor, în decembrie același an [514]. În acest fel Vasile Lupu era implicat

Fig. 22 — Janus Radziwill, gravură din sec. al XVII-lea.

[514] T. Gemil, *op. cit.*, p. 114—115; I. Sîrbu, *op. cit.*, p. 213.

www.dacoromanica.ro

în acest război european pe baza unui tratat de alianţă încheiat cu principele Transilvaniei căruia însă, dincolo de această alianţă, la porunca Înaltei Porţi, a trebuit să-i trimită un contingent de trupe[515].

În campania armatelor coalizate ale celor trei ţări române, începută în primăvara anului 1644, aportul domnului Moldovei a fost mai mult simbolic, deoarece contingentul trimis de acesta era de numai 900—1000 ostaşi, faţă de cei 30 000 cîţi avea principele Transilvaniei şi de cei 1 000 ostaşi munteni (deşi sultanul poruncise ca fiecare din cei doi domni să ridice cîte o oaste de 2 000 oameni)[516]. Mai mult, cooperarea militară moldo-muntenano-transilvană a durat numai cîteva luni, fără ca oştile lui Matei Basarab şi Vasile Lupu să fi luat parte la vreo bătălie deoarece, la porunca sultanului Ibrahim I, cei doi domni au fost nevoiţi să-şi retragă contingentele din zona operaţiilor militare, ca urmare a schimbării opticii Înaltei Porţi faţă de acest război, spre marea satisfacţie a imperialilor.

Noul curs pe care-l luase în primăvara anului 1643 politica externă a Moldovei şi anume apropierea faţă de Polonia, încheierea păcii cu Matei Basarab şi participarea la Războiul de 30 de ani este o dovadă că Vasile Lupu a procedat la o reconsiderare a relaţiilor sale externe în conformitate cu interesele sale şi ale ţării pe care o condu cea[517]. Totodată, el a continuat să întreţină corespondenţă diplomatică cu ţarul Rusiei, cu ambasadorii Veneţiei şi Austriei la Constantinopol, cu hanul tătarilor crimleni, cu diverşi înalţi demnitari politici austrieci. Cît priveşte poziţia sa faţă de Gheorghe Rákóczi I a luat o întorsătură neaşteptată, mai ales după ce şi-a dat seama că acesta năzuia cu sprijinul Înaltei Porţi să-şi subordoneze cele două ţări române vecine. Din aceste motive el a zădărnicit proiectul unei căsătorii a fiicei sale Ruxandra cu Sigismund Rákóczi, fiul lui Gheorghe Rákóczi I, şi a intensificat legăturile politice cu Habsburgii, duşmanii declaraţi ai principelui Transilvaniei, în speranţa că, cu sprijinul lor ar putea să-şi pună în aplicare programul politic de înfăptuire a uniunu dinastice în ţările române sub propria-i conducere. De altfel, încă din 1643 el informase pe rezidentul austriac din Constantinopol de apropiata campanie a oştilor din ţările romane conduse de Gheorghe Rákóczi I în Ungaria superioară, iar în 1644 se oferise Habsburgilor să medieze încheiere păcii între ei şi principele Transilvaniei. Domnul Moldovei avansase şi mai mult colaborarea sa cu Austria, cînd a propus chiar un plan pentru sprijinirea lui Moise Sekeli, pretendentul, pentru a-l înlătura pe principele Transilvaniei pe calea unei răscoale a nobilimii ostile acestuia[518].

După normalizarea relaţiilor politice dintre Moldova şi Ţara Românească între cele două ţări s-a realizat o acţiune fără precedent, în sensul că domnul muntean a dobîndit cu asentimentul celui moldovean dreptul să achiziţioneze timp de mai mulţi ani (1645—1650), prin cumpărare, bunuri funciare în Moldova, şi aceasta la mai puţin de un an de la restabilirea păcii. Prima achiziţie de acest fel a avut loc în septembrie 1645, cînd domnul Ţării Româneşti a cumpărat două pămînturi din ţinutul

[515] V. Motogna, *op. cit.*, p. 505.

[516] Veress, *Documente*, X, p. 170; Hurmuzaki, *Fragmente*, p. 172; I. Sîrbu, *op. cit.*, p. 213—217; G. Kraus, *op. cit.*, p. 108—109 cu ştiri contradictorii privind numărul oastei muntene trimisă în campanie contra imperialilor; I. Lupaş, *op. cit.*, p. 16; G. Şincai, *op. cit.*, p. 65—66.

[517] T. Gemil, *op. cit.*, p. 115.

[518] Hurmuzaki, IV, part. 1, p. 697—698, 700; C. Şerban, *Relaţiile lui Vasile Lupu cu Austria*, p. 171—172.

www.dacoromanica.ro

Putna, la Soveja „pe locul Iteștilor din dealul Babei pînă la apa Șușiței, latã de cîte 4 prăjini de falcie la prețul de 8 ughi (galbeni) de la doi moldoveni Dumitru, feciorul lui Bogdan, și Vasile, feciorul lui Ion Fordan" [519].

În același an a mai achiziționat în Moldova părți din moșia Soveja cu 100 ughi și o vie în apa Putnei cu 80 taleri. În 1646 Matei Basarab a cumpărat 1 9 parte dintr-un „bătrîn" cu 60 ughi, o parte dintr-un „bătrîn" la Soveja, două poiene de fîn cu 80 ughi, două roți de moară în apa Putnei, satul Vitănești cu vad de moară cu 80 ughi, o parte din „bătrînul" Străuleștilor cu 25 ughi, 1/2 din satul Soveja cu 170 ughi, un sălaș de țigani cu 90 ughi. Interesant că toate aceste cumpărări de bunuri funciare de către Matei Basarab în sudul Moldovei, în ținutul Putna, au fost confirmate de Vasile Lupu, domnul țării, prin hrisovul din 22 mai 1646, în care se preciza faptul că aceste achiziții fuseseră făcute de domnul muntean pentru a fi dăruite mănăstirii Dobromira din Soveja, numită ulterior Soveja, ctitorită de acesta. De fapt în hrisov se mai arată că lăcașul existase anterior, dar fusese prădat de toate „podoabele și cărțile și bucatele" în timpul campaniei din 1639 a armatei muntene în sudul Moldovei.

După această dată Matei Basarab a avut din nou prilejul să cumpere bunuri funciare în Moldova : 3 pogoane de vie la Străoani cu 30 galbeni, 5 pămînturi în dealul Verzii cu 5 galbeni, parte din „bătrînul" Ungurenilor din silișteа Soveja în sus pe apa Dobromirului cu 146 galbeni, 1 4 din moșia Soveja, „bătrînul" Iteștilor din partea Ungurenilor în sus pe apa Cîrligatei cu 115 ughi (galbeni), „bătrînul" Bogdăneștilor tot din moșia Soveja cu 150 galbeni, „bătrînul" Străuleștilor cu 136 1 2 galbeni, mai mulți țigani cu 100 galbeni, 2 1/2 pogoane de vie în dealul Străoani cu 40 galbeni, două pogoane vie și un pogon de țelină tot la Străoani, mai sus de satul Muncelul cu 30 galbeni. Noile achiziții din 1646 au fost apoi întărite prin hrisov domnesc de Vasile Lupu, la 17 noiembrie 1646. Ca și în hrisovul din 22 mai 1646 și aici se specifică faptul că aceste cumpărături de bunuri funciare făcute de Matei Basarab erau destinate a fi făcute danie mănăstirii Soveja, ctitoria domnului muntean. La 17 noiembrie 1646 Vasile Lupu a semnat încă două hrisoave confirmînd toate cumpărăturile de bunuri funciare achiziționate de Matei Basarab în acel an. De remarcat, totuși, faptul că domnul Moldovei arată și alt obiect al acestei tranzacții și anume „pentru frăția noastră și mare prietești ug", adică pentru consolidarea păcii între cei doi domni, între cele două țări, care erau locuite de același popor [520].

Apropierea dintre cele două țări este subliniată și mai mult de Vasile Lupu în alt hrisov dat lui Matei Basarab, în același scop, la 28 noiembrie 1646, în cuprinsul căruia domnului muntean i se atribuie epitetul de „frate" [521].

În anii ce au urmat, mănăstirea Dobromirna-Soveja avea să fie înzestrată cu noi bunuri materiale de către Matei Basarab în urma achizițiilor pe care le-a făcut în continuare în ținutul Putna. Drept mărturie stau încă 9 zapise din anii 1646—1650 [522]. Un inventar al acestor bunuri funciare duce la concluzia că cele dăruite pe această cale mănăstirii Soveja de către domnul muntean s-au ridicat la 13 sate și părți de sate, două

[519] Arh. St. Buc., ms. 656, f. 3.
[520] Ibidem, f. 3, 4, 8—9, 32, 37—38, 73.
[521] Arh. St. Buc., Mrea Soveja, X—8, XXXII—8.
[522] Ibidem, ms. 656, f. 4, 5, 58, 67, 73; Mrea Sf. Sava — Iași, XXXV—8, 9.

www.dacoromanica.ro

poiene de fin, locuri de branişte, cinci pămînturi, 7 1/2 pogoane de vie, 3 roate de moară, toate în valoare de aproape 5 000 galbeni; de subliniat că la 24 martie 1647, 3 roate de moară au fost cumpărate de Matei Basarab cu 60 000 aspri, adică 300 galbeni [523].

La rîndul său Vasile Lupu avea să reconstruiască la Tîrgovişte în 1645 o veche biserică din lemn numită Stelea, după numele ctitorului ei, Stelea negustorul, unde se afla îngropat de cîteva decenii tatăl domnului, marele agă Nicolae Coci. Paul de Alep relatează că noul lăcaş (transformat în mănăstire) „frumos şi înalt", avînd două cupole cu mai multe cruci, era înconjurat de o incintă din piatră pe care fusese fixată o inscripţie purtînd stema Moldovei. La lucrările de restaurare se cheltuiseră mari sume de bani, de exemplu numai pentru poleirea cupolelor se plătiseră 700 galbeni veneţieni; alte cheltuieli se mai făcuseră cu procurarea mobilierului, a iconostasului cu trei uşi împărăteşti, a obiectelor de cult. Despre acest lăcaş scria acelaşi călător străin că era cel mai frumos din Tîgovişte în acea vreme [524]. Interesant de observat este faptul că în pisania bisericii se menţiona că reconstruirea sa avusese loc „în zilele fratelui nostru Io Matei Basarab" [525].

Această formă de colaborare între Matei Basarab şi Vasile Lupu a avut loc în acelaşi an cu oficierea căsătoriei fiicei domnului Moldovei cu prinţul Janus Radziwill. Date interesante privind acest eveniment din viaţa familiei domnului moldovean s-au păstrat în însemnările unor participanţi proveniţi fie din Germania, cum a fost R. W. Happel, fie din Transilvania, de exemplu I. Kemeny, ambele cuprinzînd aprecieri similare cu privire la fastul care a însoţit această alianţă matrimonială. Astfel, descrierea lui E. W. Happel conţine mai întîi o relatare despre modul cum s-a ajuns la hotărîrea căsătoriei prinţului polon cu principesa moldavă, greutăţile întîmpinate la obţinerea aprobării nu numai a regelui Poloniei dar şi a sultanului, la acţiunea de mijlocire a acestei căsătorii de către Gheorghe Rákóczi I, principele Transilvaniei, dar mai ales a lui Petru Movilă, mitropolitul Kievului [526], celebrarea logodnei celor doi viitori soţi încă de la sfîrşitul anului 1644 la Iaşi, prin intermediul a doi mari dregători poloni, în fine, deplasarea prinţului J. Radziwill de la Kameniţa la Iaşi, însoţit de o suită de aproape 500 de persoane (60 nobili de curte, călăreţi, husari, mercenari germani etc.), care a ajuns la hotarul Moldovei la 29 ianuarie 1645, după o călătorie de aproape trei săptămîni. A fost întîmpinat, după obicei, de mai mulţi mari boieri din sfatul domnesc şi de 10 companii de ostaşi pedeştri şi călare.

Întîlnirea cu domnul ţării, viitorul său socru, a avut loc — după relatarea lui E. W. Happel — la o milă distanţă de capitala ţării, acesta aflîndu-se în fruntea unui corp de oaste, iar la intrarea acestuia în Iaşi ceremonia de primire s-a desfăşurat în mod solemn şi în prezenţa unei mari mulţimi de oameni, care a transformat evenimentul într-o adevărată sărbătoare.

Nunta domniţei Maria cu prinţul polon J. Radziwill a fost oficiată de însuşi Petru Movilă, mitropolitul Kievului, „cel mai de seamă dintre toţi oamenii bisericii din întreaga Rusie", la 5 februarie, în prezenţa invi-

[523] Ibidem, Mrea Sf. Sava — Iaşi, XXXV — 8, 9.
[524] *Călători străini*, VI, p. 107 şi nota 14.
[525] P. P. Panaitescu, *Biserica Stelea din Tîrgovişte, note istorice*, în RIR, 1935, p. 388—393; Gr. Moisescu, Gh. Cantacuzino, *Biserica Stelea*, Bucureşti, 1968, p. 8—9.
[526] *Călători străini*, V, p. 647.

www.dacoromanica.ro

taţilor de onoare, mari dregători moldoveni şi oaspeţi de peste hotare, de neam ales, ocupînd funcţii importante în viaţa politică a ţării lor, proveniţi din Polonia, Transilvania, Brandenburg, Rusia, Ţara Românească, Lituania; a mai fost de faţă şi un reprezentant al patriarhului din Constantinopol. Ospăţul de nuntă, pregătit cu multă strălucire, a egalat pe cele similare din această vreme organizate la curtea altor suverani europeni, atît prin belşugul mîncărurilor şi al băuturilor alese, cît şi prin serbările care l-au însoţit timp de 12 zile. El avea să stăruie mult timp în amintirea contemporanilor, care s-au convins încă o dată de strălucirea Curţii domneşti a lui Vasile Lupu şi de marile bogăţii pe care le poseda acesta, menite să-i sporească autoritatea şi respectul din partea supuşilor săi, dar şi a altor Curţi princiare europene din acea vreme [527].

Din izvoare contemporane rezultă că în timpul serbărilor care au urmat căsătoriei Mariei, s-au desfăşurat şi unele convorbiri între solul transilvan generalul I. Kemeny şi domnul Moldovei cu privire la stadiul relaţiilor moldo-transilvane, afectate într-o oarecare măsură din cauza legăturilor secrete moldo-austriece [528]. De fapt se punea problema reînnoirii vechiului tratat de alianţă din 1640 [529]. În această privinţă Vasile Lupu a cerut să se facă unele modificări pentru a nu fi compromis faţă de Înalta Poartă, în sensul de a se prevede de data aceasta că cele două părţi semnatare erau sub suzeranitatea otomană. Tot el a declarat că în vechiul tratat (din 1640) se aflau o serie de lucruri„ pe care nu le putea îndeplini", şi anume să fie duşman duşmanului şi prieten prietenului, fără excepţie. Şi pentru a fi mai explicit, afirma că „dacă turcii îi poruncesc să se ridice împotriva noastră (adică a Transilvaniei) şi să ne fie duşman, el n-are încotro" [530]. El a căutat să-l convingă pe solul transilvan că în caz că otomanii i-ar cere să atace ţara sa „armele lui nu vor pricinui nici o pagubă acesteia", dar, deşi a făcut verbal această declaraţie, el nu s-a încumetat să semneze o scrisoare de credinţă în sensul arătat. Aşa se face că tratatul existent pînă atunci a fost considerat prelungit, fără un nou act de confirmare, ci numai în baza vechii scrisori de credinţă.

Alianţa matrimonială a casei lui Vasile Lupu cu familia polonă Radziwill a fost primul pas care ducea spre normalizarea relaţiilor cu coroana polonă pe de o parte, iar pe de alta, la începutul desprinderii de politica externă a Imperiului otoman. Următorul pas îl va constitui aderarea sa la proiectul creării unei noi ligi creştine, în condiţiile angajării Înaltei Porţi în confruntarea militară cu Republica Veneţia, încă din 1644, pentru stăpînirea oraşului şi cetăţii Candia din Insula Creta.

Ideea constituirii unei noi ligi creştine a aparţinut nu numai înalţilor demnitari politici şi militari ai Republicii Veneţia, dar şi papei Inocenţiu al X-lea, ca o diversiune în regiunile din sud-estul Europei, menită să disperseze forţele otomane, iar prin aceasta să sprijine eforturile militare veneţiene din Marea Mediterană, aflate în luptă cu Înalta Poartă. Or, această diversiune nu putea fi făcută decît de puterile europene neangajate în Războiul de 30 de ani, adică de Polonia şi Rusia, ale căror relaţii cu Înalta Poartă nu erau tocmai bune la acea dată. Atragerea acestor

[527] *Ibidem*, V, p. 647—648.
[528] G. Şincai, *op. cit.*, p. 61—62; *Călători străini*, V, pl. 37; C. Şerban, *op. cit.*, p. 171—172.
[529] Veress, *Documente*, X, p. 72—76.
[530] *Călători străini*, V, p. 137.

www.dacoromanica.ro

state în conflict, şi a altora dacă era posibil, a revenit lui Giovanni di Francesco Tiepollo, ambasadorul Veneţiei la Curtea regală din Varşovia, încă de la sfîrşitul anului 1645, cînd se întrevedea o iminentă apropiere ruso-polonă, în faţa unui atac al tătarilor crîmleni împotriva teritoriilor ruseşti de graniţă, şi cînd se constatase din nou dorinţa domnilor din ţările române de a înlătura dominaţia otomană.

Potrivit unor cercetări recente privind această problemă [531] Vlasislav al IV-lea, regele Poloniei, a aderat de îndată la proiectul noii ligi creştine [532], dar a solicitat să i se alăture nu numai ţarul Rusiei ci şi vecinii săi din Transilvania, Moldova şi Ţara Românească. Primele contacte cu trimişii din aceste ţări le-a avut în primăvara anului 1646 cu prilejul căsătoriei sale cu o principesă franceză, oficiată cu multă strălucire la Varşovia, în prezenţa multor soli din ţările europene. Unul din participanţii la serbările organizate cu acest prilej menţionează, printre altele, în jurnalul său de călătorie prezenţa „ambasadorilor", „voievozilor sau palatinilor Valachiei şi Moldovei" ,tributari turcilor, aşadar, trimişii lui Matei Basarab şi ai lui Vasile Lupu, care odată cu prezentarea darurilor obişnuite în astfel de împrejurări au şi tratat „cu regele şi senatul chestiunea războiului care se pregătea împotriva turcilor" [533]. Deci, din primăvara anului 1646 domnii din Principatele române ştiau despre noua ligă creştină proiectată.

În lunile care au urmat monarhul polon a elaborat un plan de campanie în care se stabilise, printre altele, şi contribuţia în trupe a domnilor din ţările române; de exemplu, aceştia urmau să coopereze cu o armată de 30 000 oameni, care în principiu constituia avangarda armatei polone în înaintarea acesteia spre Dunăre [534]. Apoi a fost trimis în solie la curtea din Suceava a lui Vasile Lupu, J. Radziwill, mare demnitar politic şi militar şi totodată ginerele acestuia pentru a negocia o alianţă cu Moldova. Despre toate aceste evenimente care urmau să schimbe harta Europei încă de pe atunci, dacă planurile statelor europene adversare Imperiului otoman s-ar fi realizat, Miron Costin relatează aproape aidoma cum ele s-au petrecut: „la anul (adică în 1646 — n.n.), simţindu-se crăiia leşească în virtute, îndemnat de papa de Rîmu şi de veneţieni, carii avea dodiială (adică război — n.n.), de la turci la ostrovul Critului, au făcut sfat cu senatorii craiului Vladislav, numai să înceapă sfada (adică lupta — n.n.) cu turcii, adecă cu împărăţiile lor, de care gătirea lui şi la ce au ieşit apoi acela sfat ... Iară soli trimiţîndu la toţi craii creştineşti craiul leşescu, aice la Vasilie vodă pre cneadzul Ragivil (în loc de Radziwill — n.n.) au lăsat soliia cu această treabă, fiindu viitor Ragivil, la anul după nuntă, la socru-său, aicea în ţară" [535].

Primirea soliei polone s-a făcut cu mult fast, ca de obicei, dar aderarea Moldovei la noua ligă creştină s-a negociat în cea mai mare taină. În acel moment în preajma lui Vasile Lupu s-au aflat numai cîţiva mari boieri care inspirau acestuia o deplină încredere, printre ei aflîndu-se şi fraţii săi Gavriil Coci, hatmanul, şi Gheorghe Coci, marele paharnic. De la

[531] Şt. Andreescu, *Matei Basarab, Vasile Lupu*, p. 149—150; C. Şerban, *Interferenţe economice*, p. 64—65.

[532] I. Sîrbu, *op. cit.*, p. 238—239.

[533] Scarlat Callimachi, *Din cărţi vechi, pagini privitoare la istoria românilor*, Bucureşti, 1946, p. 94.

[534] Şt. Andreescu, *op. cit.*, p. 151 şi nota 16.

[535] Costin, p. 121.

www.dacoromanica.ro

Suceava emisarul polon a trecut în Transilvania în acelaşi scop, numai că pe Gheorghe Rákóczi I l-a întîlnit nu la Alba Iulia, capitala principatului, ci la Munkács, şi a obţinut aderarea la alianţa antiotomană. După dublul succes înregistrat, J. Radziwill s-a înapoiat în Polonia [536].

Hotărîrea luată de Vasile Lupu în ambianţa palatului său din Suceava avea să dea naştere foarte curînd, în lunile următoare, unui neplăcut incident, care ar fi putut să aibă urmări cît se poate de grele pentru Moldova şi locuitorii acesteia. Aşadar, o lună mai tîrziu, pe cînd domnul se afla la Iaşi, a sosit un trimis al Înaltei Porţi, pentru a încasa haraciul mai devreme ca de obicei [537]. Dîndu-se urmare angajamentelor luate faţă de Polonia (de exemplu să furnizeze oaste, provizii, furaje, călăuze, mijloace de transport, să amenajeze locuri de trecere peste ape etc.), şeful puterii executive a convocat de îndată sfatul domnesc pentru a lua hotărîrea sistării plăţii haraciului faţă de Înalta Poartă, sub pretext că în acel moment ţara era săracă şi că oamenii domniei nu putuseră încasa dările pentru vistierie. În sfatul domnesc unii din boieri care aflau pentru prima dată de vestea aderării Moldovei la noua ligă creştină şi-au exprimat un punct de vedere opus hotărîrii luată cu o lună mai înainte la Suceava, opinie care reflecta mult scepticism cu privire la posibilităţile militare ale Poloniei şi ale aliaţilor ei de a înlătura dominaţia otomană din ţările române şi din părţile sud-estice ale continentului nostru. Unul din aceşti boieri, Petriceicu Toader, mare vornic de Ţara de Sus, ar fi spus „eu aş zice să nu oprim birul pînă nu am vedea că trec leşii Dunărea" [538]. De aceeaşi părere a mai fost şi Apostol Catargi, marele postelnic. Aceste păreri exprimau multă prudenţă şi simţ politic realist, păreri care într-o oarecare măsură au exercitat o influenţă hotărîtoare asupra lui Vasile Lupu. Dovadă este faptul că el a revenit asupra sistării plăţii haraciului şi a chemat pe trimisul Înaltei Porţi. S-a întîmplat însă că acesta să plece din Iaşi spre Galaţi şi au trebuit să fie trimişi olăcari după el pentru a-l întoarce din drum. Revenit în capitala Moldovei, la Iaşi, el a fost primit de domn, încărcat cu daruri şi cu haraciul ţării. În felul acesta Vasile Lupu a amînat ruperea legăturilor în mod oficial cu puterea suzerană, dar a menţinut legături secrete cu Polonia şi cu ceilalţi membri ai noii ligi creştine [539].

Din această atitudine faţă de proiectata coaliţie antiotomană se vede clar că domnul încă n-avea deplină încredere în viabilitatea acestui proiect ce i se oferea pentru a ieşi de sub suzeranitatea Înaltei Porţi cu ajutorul Polniei. De aceea şi speranţele sale de a realiza programul său politic din spaţiul carpato-dunărean, adică înfăptuirea uniunii dinastice în ţările române, folosindu-se de adversarii otomanilor în curs de a-şi concentra forţele militare se vădeau a fi mult mai mici decît în trecut. După unele cercetări mai noi s-ar părea că domnul Moldovei ar fi năzuit şi mai departe şi anume să redobîndească „independenţa ţărilor române", ba chiar „obţinerea vechii coroane bizantine" în condiţiile reînfiinţării Imperiului bizantin [540].

[536] G. Şincai, *op. cit.*, p. 65; I. Sîrbu, *op. cit.*, p. 247, 248, 254—256.
[537] Şt. Andreescu, *op. cit.*, p. 156.
[538] Costin, p. 122.
[539] *Ibidem*; I. Sîrbu, *op. cit*, p. 241—242.
[540] T. Gemil, *op. cit.*, p. 122.

www.dacoromanica.ro

Pentru moment el și-a trimis agenții în diferite părți ale continentului ca pe baza știrilor primite de la aceștia să urmărească mai bine lărgirea coaliției antiotomane proiectate. În scurt timp s-a aflat de întîlnirea lui Ferdinand al III-lea, împăratul Austriei, cu Vladislav al IV-lea, regele Poloniei, la Vratislav (adică Breslau, azi Wroclaw — n.n.), în cursul căreia s-a stabilit planul de campanie al forțelor din noua ligă creștină (cîte 12 000 ostași fiecare) [541], precum și trimiterea unui sol al lui Gheorghe Rákóczi I la regele Poloniei. Totodată, însă, el a aflat, prin solii trimiși la dieta polonă, că membrii acestui înalt for, căruia îi erau subordonate unele hotărîri ale regelui, nu fuseseră de acord cu declararea războiului contra Înaltei Porți atîta timp cît acest vecin nu săvîrșise o agresiune asupra țării. La aflarea acestor știri Vasile Lupu s-a convins și mai mult de neputința monarhului polon de a pune în mișcare mecanismul menit să declanșeze războiul antiotoman și că hotărîrea amînării ruperii legăturilor cu otomanii era pentru moment foarte justificată; că era nevoie să adopte o atitudine care să nu dea nici un motiv Înaltei Porți să-l acuze de trădare, primejduind astfel viața fiicei sale Ruxandra aflată din 1645 ca ostatecă la Constantinopol, iar aliaților săi recenți din noua ligă creștină, să-l califice drept o unealtă a dușmanului lor : puterea otomană. Astfel, pe de o parte, el a transmis la Moscova, Varșovia și Veneția, pe baza știrilor aduse de agenții săi din Crimeea, știri despre proiectele militare otomane și tătare [542] și s-a oferit să transmită prin țara lui corespondența diplomatică venețiană de la Constantinopol la Viena [543]. Pe de altă parte el informa pe marii dregători otomani de pregătirea unui atac cazaco-moscovit împotriva cetății Azov și de moartea hatmanului polon Stanislaw Koniecpolski [544] etc.

Vladislav al IV-lea, mult mai optimist decît vecinul său, domnul Moldovei, în privința viabilității noii ligi creștine, și fără a fi descurajat de decizia negativă a dietei țării sale, a continuat acțiunile întreprinse pînă atunci de a atrage de partea sa noi forțe care să-l sprijine în începerea războiului cu otomanii. Astfel, agenții săi trimiși în Spania, Suedia și Rusia au obținut adeziuni din partea monarhilor acestor state, iar cei care au străbătut diferite alte țări ale continentului nostru, de exemplu Italia, s-au întors cu promisiunea că foarte curînd i se vor trimite bani pentru finanțarea armatei care trebuia să deschidă ostilitățile contra otomanilor [545]. În felul acesta acțiunea pentru pregătirea militară a coaliției antiotomane a durat pînă spre sfîrșitul anului 1647, timp în care Înalta Poartă s-a aflat mai tot timpul în alertă, deoarece prin agenții săi aflase de proiectata ligă creștină, fără a cunoaște încă unde și cînd se va începe războiul cu aceasta.

Vasile Lupu, mai clarvăzător decît monarhul polon, și-a dat sema, urmărind evoluția evenimentelor, de fragilitatea frontului antiotoman în curs de constituire și, drept urmare, s-a grăbit să-și consolideze propriile sale poziții politice prin sporirea legăturilor cu Transilvania, mai ales că principele Gheorghe Rákóczi I aderase și el la noua ligă creștină și totodată era înrudit cu ginerele său J. Radziwill. Domnul Moldovei se mai

[541] Iorga, *Istoria*, VI, p. 140—141; Costin, p. 125—126; Arh. St. Buc., Microfilme Polonia, rola 23, c. 84—115.

[542] I. Corfus, *Documente privind istoria României culese din arhivele polone, secolul al XVII-lea*, București, 1983, p. 153—154.

[543] *Relațiile*, II, p. 173, 185; Hurmuzaki, IV, part. 2, p. 546—547; VIII, p. 521; Arh. St. Buc., Microfilme Italia, rola 35, c. 150—168.

[544] T. Gemil, *op. cit.*, p. 122—123.

[545] Șt. Andreescu, *op. cit.*, p. 157 și nota 63.

www.dacoromanica.ro

gîndea de data aceasta și la o alianță politică mai temeinică și cu perspective mai fructuoase pentru viitor, știind că sănătatea lui Vladislav al IV-lea era destul de șubredă și că principele Transilvaniei avea să fie unul din prezumtivii candidați la tronul Poloniei, cînd acesta se va declara vacant. Alianța politică la care se gîndea era legată de o alianță matrimonială cu familia Rákóczi, în sensul căsătoriei fiicei sale Ruxandra cu Sigismund, fiul principelui din țara vecină. Cu îndeplinirea acestei misiuni a fost numit marele logofăt Gheorghe Ștefan, care, spre sfîrșitul anului 1647 se și deplasase la Alba Iulia pentru purtarea de negocieri în această privință, negocieri care aveau să dureze aproape un an de zile.

Între timp, cînd pregătirile militare ale noii ligi creștine erau ca și încheiate, s-a produs răscoala cazacilor zaporojeni împotriva asupririi panilor poloni. Unii contemporani, ca de exemplu Miron Costin, aflat atunci la studii la Bar, au afirmat că principala cauză a izbucnirii răscoalei ar fi fost răspîndirea în rîndul cazacilor zaporojeni a veștii refuzului dietei polone de a mai declara război otomanilor. Or, pînă atunci aceștia primiseră arme și construiseră sute de ambarcațiuni cu ajutorul cărora urmau să atace garnizoanele otomane de la Marea Neagră. Nemulțumirea cazacilor zaporojeni a fost atît de mare, mai ales după ce le-au fost arse ambarcațiunile [546] din porunca hatmanului coroanei polone, încît hatmanul lor, Bogdan Hmelnițki, a căutat să profite de împrejurări și a reluat lupta contra panilor poloni pentru redobîndirea independenței. Și pentru a avea succes deplin el a dezvăluit proiectul noii ligi creștine lui Islam Ghirai al III-lea, hanul tătarilor crîmleni (1644—1654), căruia i-a cerut sprijinul în lupta pe care o începuse. Astfel, la 21 ianuarie 1648 s-a încheiat alianța cazaco-tătară contra Poloniei, în baza căreia a început războiul de eliberare al cazacilor zaporojeni de sub dominația polonă.

În cursul operațiilor militare desfășurate cu succes pentru răsculați s-a văzut tot mai mult rolul de hegemon al lui Islam Ghirai în această luptă, în care el urmărea nu atît nimicirea Poloniei, cît slăbirea acesteia [547]. Cu o Polonie slabă posibilitățile expansiunii dominației otomane și tătare în răsăritul Europei erau mai mari; totodată, puteau fi mai ușor readuși la ascultarea deplină domnii din țările române, care în ultima vreme manifestaseră tendințe de independență și mai ales de coalizare a forțelor împotriva puterii suzerane.

După moartea lui Vladislav al IV-lea (20 mai 1648), situația internă din Polonia s-a agravat și mai mult [548], în sensul că nobilimea împărțită în partide, ce susținea fiecare cîte un alt candidat la tronul vacant, a început să se preocupe mai mult de această problemă decît de aceea a menținerii unității politice a statului amenințat de războiul de eliberare al cazacilor zaporojeni. Unul din candidații la tron era Gheorghe Rákóczi I, care reușise să atragă o parte a nobilimii. Vestea s-a răspîndit și în țările vecine: Austria, Transilvania, Moldova, Țara Românească, apoi mai departe în Imperiul otoman, la Veneția. Momentul i-a părut favorabil lui Vasile Lupu, care urmărea intensificarea legăturilor cu Polonia și sporirea prestigiului său în țările vecine. Drept urmare, în toamna anului 1648,

[546] Costin, p. 126—127.
[547] T. Gemil, *op. cit.*, p. 128.
[548] I. Sîrbu, *op. cit.*, p. 257—258.

www.dacoromanica.ro

în cursul negocierilor desfășurate la Iași cu o solie trans-silvană, condusă de I. Kemeny, în problema realizării proiectatei alianțe matrimoniale cu familia Rákóczi, Vasile Lupu și-a exprimat în fața interlocutorului său satisfacția pentru alegerea la care se oprise nobilimea polonă și totodată

Fig. 23 — Bogdan Hmelnițki, gravură din sec. al XVII-lea.

www.dacoromanica.ro

a propus acestuia încheierea unui aranjament privind sprijinul pe care dorea să-l acorde şi el pentru reuşita alegerii principelui Transilvaniei ca rege al Poloniei. Acest aranjament cuprindea mai multe puncte, după cum urmează : libera trecere prin Moldova cu oşti spre Polonia a lui Gheorghe Rákóczi I ; dreptul acestuia de recrutare a soldaţilor în Moldova ; avansarea unui împrumut în bani de pînă la 100 000 galbeni ; sprijin diplomatic la Înalta Poartă pentru obţinerea aprobării pentru depunerea candidaturii lui. Ultimul punct prevedea refuzul lui Vasile Lupu de a fi duşman al principelui Transilvaniei şi a casei sale, dacă i s-ar cere acest lucru (desigur de către Înalta Poartă)[549]. După cum reiese din acest aranjament Vasile Lupu se declara făţiş de partea lui Gheorghe Rákóczi I ; în acelaşi timp el se apropia de Polonia şi mai mult şi se îndepărta în aceeaşi măsură de puterea suzerană, fără vreo condiţie pusă în prealabil, ca în 1645.

După plecarea solului transilvan spre Alba Iulia s-a aflat la Iaşi de moartea lui Gheorghe Rákóczi I (10 octombrie 1648). Ştirea a năruit dintr-o dată toate planurile făcute de domnul Moldovei atît în ceea ce priveşte alianţa matrimonială cu familia Rákóczi, cît şi rolul pe care şi-l asumase în alegerea noului rege al Poloniei. Decepţia sa profundă a exprimat-o în cuvintele reproduse de generalul I. Kemeny în memoriile sale astfel : „cînd moare principele, sînt îngropate şi toate cele negociate"[550], ceea ce însemna că misiunea diplomatică a lui I. Kemeny la Curtea domnească din Iaşi se încheiase cu un eşec ; singura mîngîiere a sa erau asigurările primite printr-o scrisoare de la solul transilvan din care reieşea că „deşi principele a murit, urmaşul său şi dieta sînt în viaţă şi deci tratatele încheiate puteau fi ţinute mai departe"[551].

Succedînd tatălui său la tron, Gheorghe Rákóczi II a preluat şi candidatura acestuia la tronul Poloniei. De data aceasta principele Transilvaniei spera să obţină succes pe calea unei cooperări cu Bogdan Hmelniţki, hatmanul cazacilor zaporojeni răsculaţi, pentru a face inofensivi pe ceilalţi candidaţi la tronul Poloniei[552]. Dar în timpul se ce purtau negocieri între Alba Iulia şi Cehrin[553] (reşedinţa hatmanului căzăcesc) a fost ales şi încoronat noul rege polon în persoana lui Ioan Cazimir (domnind ca Ioan al II-lea sau Cazimir al V-lea), fratele vitreg al defunctului rege (17 noiembrie 1648)[554]. După cum se ştie, acest a reuşit să încheie o pace cu cazacii zaporojeni răsculaţi, la Zborov (aug. — sept. 1649), prin care li se acordau unele concesii.

În toiul acestor intense relaţii diplomatice cazaco-transilvănene desfăşurate şi cu ştiinţa lui Vasile Lupu (de altfel, agenţii celor două părţi treceau frecvent prin Moldova), domnul Moldovei a căutat să profite de conjunctură pentru a trage foloase în sensul că s-a apropiat tot mai mult de Polonia. Aşa de exemplu, el a interceptat corespondenţa diplomatică transilvano-cazacă şi a făcut cunoscut regelui Ioan Cazimir conţinutul ei. Din aceste motive cu toate asigurările date de Vasile Lupu cazacilor zaporojeni răsculaţi că le sprijină lupta de eliberare, totuşi,

[549] *Călători străini*, V, p. 140.
[550] *Ibidem*, V, p. 143 ; Arh. St. Buc., Documente istorice, CCCII—80.
[551] *Călători străini*, V, p. 142—143.
[552] *Relaţiile*, III, p. 214—217.
[553] *Documenta Bogdana Hmelnitkago, 1648—1657*, Kiev, 1961, p. 84—85, 91—94, 98—99, 120—121, 136—137, 165, 186—188.
[554] I. Sîrbu, *op. cit.*, p. 265.

www.dacoromanica.ro

hatmanul Bogdan Hmelniţki n-a dat crezare niciodată sentimentelor pe care acesta le nutrea faţă de el; dimpotrivă, era convins de caracterul echivoc al poziţiei domnului Moldovei. În consecinţă, el considera necesară atragerea lui Vasile Lupu într-o alianţă, prin convingere, sau

Fig. 24 — Gheorghe Rákóczi al II-lea, gravură din sec. al XVII-lea.

www.dacoromanica.ro

folosind forţa, pentru a-l lega mai mult de scopurile luptei dusă împotriva panilor poloni [555].

În acest sens se profilează oferta hatmanului cazacilor zaporojeni trimisă printr-o solie la Iaşi, de a cere mîna Ruxandrei, fiica lui Vasile Lupu, pentru fiul său Timuş (Timotei) [556]. Propunerea venea într-un moment considerat de Bogdan Hmelniţki ca fiind favorabil, deoarece de curînd fusese încheiată pacea cu Polonia şi tratatul de alianţă cu Transilvania (adus la cunoştinţa domnului Moldovei) [557], iar Înalta Poartă îşi dăduse consimţămîntul în privinţa alianţei tătaro-cazace. Mai mult se aflase la Iaşi de cererea pe care o făcuse hatmanul Bogdan Hmelniţki la Constantinopol, printr-un agent de-al său, şi anume de a i se permite să exercite un control asupra domnului Moldovei, în scopul împiedicării acestuia de a trece de partea coroanei polone [558].

Deşi situaţia internaţională la hotarele sale era în plină efervescenţă, pacea de la Zborov, fiind încălcată de ambele părţi la scurt timp de la încheierea ei, Vasile Lupu care încerca să promoveze tot mai mult o politică externă independentă nu s-a lăsat intimidat de Bogdan Hmelniţki şi a respins oferta acestuia de a încheia cu familia lui o alianţă matrimonială. Dimpotrivă, după ce fusese respinsă şi oferta cu conţinut similar a lui Gheorghe Rákóczi *II*, el a intrat în legătură cu nobilimea polonă în rîndul căreia urmărea să-şi găsească un ginere care să răspundă scopurilor sale politice. Se pare că s-a gîndit chiar la contele Potocki sau la principele Wisnowiecki [559]. Oricum, Vasile Lupu dovedea prin aceste acţiuni că era mînat de dorinţa de a se apropia tot mai mult de Polonia şi a se îndepărta de Înalta Poartă.

Fire impulsivă şi plină de suspiciune în acţiunile sale, hatmanul Bogdan Hmelniţki a considerat refuzul ofertei sale de alianţă matrimonală drept o insultă şi o piedică în lupta pe care o declanşase contra Poloniei şi ca atare a declarat Moldova ca teritoriu duşman, iar pe Vasile Lupu drept unul din principalii săi adversari. Drept urmare, în înţelegere cu hanul tătarilor crîmleni, a proiectat un raid de jaf împotriva Moldovei în cooperare cu acesta. Pretextul a fost aflat cu uşurinţă şi anume în faptul că în 1649, în urma unui raid de jaf şi distrugeri efectuat în sudul Poloniei de către unii din tătarii crîmleni, aceştia, întorşi spre casă cu multă pradă şi mii de robi, au fost atacaţi pe cînd staţionau pe teritoriul Moldovei. Miron Costin relatează că atacul asupra hordei tătarilor a fost hotărît chiar de Vasile Lupu — care în acel moment se afla la un ospăţ — fără a mai cere părerea altor mari dregători [560].

De aceea, în toamna anului 1650, cînd nimeni nu se aştepta, o hoardă de 20 000 tătari a atacat Moldova [561]. Ajunsă la hotarul ţării, aceasta s-a împărţit în două direcţii, una spre Suceava, alta spre Iaşi, cotropind în calea ei mai mult de jumătate din ţinuturile ţării : Hotin, Orhei, Lăpuşna, Cernăuţi, Dorohoi, Suceava, Hîrlău, Iaşi, Fălciu etc. [562], luînd în robie o mare mulţime de oameni (ţărani, tîrgoveţi, orăşeni, boieri), ar-

[555] T. Gemil, *op. cit.*, p. 136, 138 şi nota 207.
[556] Tr. Ionescu-Nişcov, A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 21.
[557] Hurmuzaki, IV, part. 1, p. 2.
[558] T. Gemil, *op. cit.*, p. 135.
[559] *Călători străini*, V, p. 143; V. Motogna, *op. cit.*, p. 511.
[560] Costin, p. 130, 131.
[561] G. Şincai, III, p. 72; I. Sîrbu, *op. cit.*, p. 295; V. Motogna, *op. cit.*, p. 511; Bibl. Acad., ms. 296, f. 31—32v.
[562] Costin, p. 132; Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. CCXXXIII—CCXXXIV.

www.dacoromanica.ro

zînd și pîrjolind pe oriunde treceau [563]. Fugind din calea tătarilor, mulți locuitori s-au ascuns prin codri, iar familiile boierilor și a domnului și-au găsit adăpost la Cetatea Neamțului. Tot atunci orașul Iași, capitala țării, a fost incendiat aproape în întregime, Curtea domnească, casele boierilor și orășenilor fiind transformate în cenușă. Numai cîteva mănăstiri au mai scăpat căci acestea erau înconjurate de ziduri, din spatele cărora localnicii au rezistat apărîndu-se cu arme de foc (sinețe). În cronica lui Miron Costin sînt relatate scene de groază petrecute în timpul atacului tătarilor la Iași, astfel „la mănăstirea Trisfetitele, oamenii ce au fost închiși acolo au avut primejdie, că ardzîndu tîrgul, din para focului s-au aprinsu și mănăstirea. Deci, au căutatu o samă de oameni, de arșiță și de groaza focului, a ieși pre o portiță ce este în zid, spre hălești eului orașului, și acolo au luat pre mulți oameni în robie tătarii și mulți oameni s-au înecatu în hălești eu de groaza robiei" [564].

Evenimentul, care a luat proporțiile unui adevărat cataclism, a cunoscut ecou și în Transilvania și a fost relatat astfel de cronicarul sas G. Kraus „tătarii au năvălit în Moldova în ziua de 17 septembrie [565], cu mare oaste și s-au îndreptat spre Iași, pîrjolind totul și răpind mulți oameni și vite". Același eveniment a fost consemnat și de Albrecht Stanislav Radziwill, unchiul ginerelui lui Vasile Lupu [566].

De asemenea, merită să fie reținută relatarea unui sol al voievodului din Kiev, sosit în misiune la Iași, potrivit căruia împrejurimile orașului erau pustii și acoperite de cadavre omenești [567]. Tot despre această năvală a tătarilor din 1650 a relatat și călătorul englez Robert Bargrave cînd afirmă că aceștia (adică tătarii) „au ruinat totul pe unde au trecut și au ars Iașii pînă la pămînt. . .(ei) au cărat mii de robi, multe mii de vite și toată bogăția pe care au găsit-o" în calea lor. Relativ la aceeași pierderi suferite, Vasile Lupu declara în 1651 unui sol suedez, Johann Mayer, care a trecut prin Iași, că acestea s-au ridicat la „mai multe sute de mii de taleri imperiali și chiar mai mult" [568].

În fața acestei situații tragice Vasile Lupu a încercat cu puțina oaste ce a reușit să strîngă și cu marii dregători să se opună tătarilor, dar cu toată vitejia dovedită în luptă năvălitorii s-au întors în țara lor încărcați cu pradă imensă și mii de robi [569] „noi cu cîți boieri și voinici de aceste tîmplare în Eși — continuă domnul scrisoarea sa — cu greu mai puturăm scăpa noaptea înspre părți din tîrg și ne ocioaem la codru Cîrligăturii și de acolo dedui știre boierilor : pîrcălabilor și căpitanilor de Țara de Sus și se strînse cu toți la noi la Hăbășești și sîrgu cursă de acolo toți în multe părți, înaintea tătarilor să-i poprească din călcarea și Țara de Sus cum se și popri și eși pobeade din. . .pe moșii și la bătăliile ce să făcu mulți boieri și voinici se răni și mulți muri. . ." [570].

[563] *Călători străini*, V, p. 449.
[564] Costin, p. 133.
[565] G. Kraus, *op. cit.*, p. 143.
[566] A. S. Radziwill, *Memoriale rerum gestarum in Polonia*, IV, Warsawa, p. 183—184.
[567] I. Nistor, *op. cit.*, p. 14.
[568] *Călători străini*, V, p. 450, 491.
[569] I. Nistor, *op. cit.*, p. 16.
[570] Missail, *Epoca*, p. 216—220; unii istorici au contestat autenticitatea acestei scrisori; ea rămîne totuși prin conținutul ei un document care dezvăluie cel mai mult drama trăită de populația Moldovei în acel an; Arh. St. Buc., Documente istorice, CCCLX—1-5 iunie 1651.

www.dacoromanica.ro

Pentru a înceta jaful și distrugerile Vasile Lupu a fost nevoit să trimită o solie de pace la Galga han în persoana lui Gh. Ghica, marele vornic de Țara de Jos, încărcat cu daruri de mare preț și cu o mare sumă de bani, nu cu puține cheltuieli", afirmă Miron Costin în cronica sa [571], care s-ar fi ridicat la suma de 130 000 taleri, după alții chiar la 500 000 taleri [572]. Totodată, pe baza unei înțelegeri s-a stabilit ca pe viitor Moldova să plătească hanului tătarilor crîmleni un haraci anual.

În zadar a expediat la Constantinopol Vasile Lupu o scrisoare chiar sultanului prin capuchehaiaua sa Pavlachi [573], denunțîndu-l pe hanul tătarilor de jaful ce i-l produsese, însoțită de rugămintea de a i se restitui robii făcuți. În acest scop a însoțit scrisoarea sa de o listă în care au fost înregistrați toți cei prinși de tătari și duși în robie, listă trimisă capuchehaialei sale din Constantinopol.

Tot în 1651 domnul Moldovei a mai expediat o scrisoare și hanului tătarilor, în același scop: „Împăratul turcesc îmi cere tributul obișnuit, iar tu nu numai că mi-ai pîrjolit țara și mi-ai cărat din țară 200 000 vite mari și mici și cai, dar ai luat în robie cîteva mii de supuși de-ai mei. . . să-mi trimiți înapoi în cel mai scurt timp pe sărmanii mei supuși ca să-mi pot reface din nou țara distrusă pînă la pămînt și să pot trimite obișnuitul tribut împăratului turcesc" [574]. Cum era și de așteptat, pagubele n-au fost plătite niciodată de hanul tătarilor și nici robii restituiți. Dimpotrivă, Galga han a justificat fapta sa sultanului prin aceea că Vasile Lupu se manifestase prea apropiat față de Polonia dușmană Înaltei Porți [575]. După cum se știe, atacul tătarilor crîmleni a avut loc la începutul lui septembrie 1650, iar două săptămîni mai tîrziu a urmat atacul cazacilor zaporojeni. Așadar, după ce hoarda tătarilor crîmleni a devastat mai mult de jumătate din întinderea Moldovei, lăsînd în urma lor sate, tîrguri și orașe în sînge și cenușă, mii de locuitori pașnici uciși, zeci de mii făcuți robi, gospodării arse, jefuite de bunuri materiale, avea să se năpustească asupra Moldovei a doua năpastă, atacul unui număr de 16 000 cazaci zaporojeni. Despre nelegiuirile făcute de aceștia, care nu sînt cu nimic mai prejos de ale tătarilor crîmeni, amintește în cronica sa Miron Costin, precum și unii cronicari ucrainieni în scrierile lor. După mai bine de 200 de ani se puteau vedea pe pereții bisericilor din Suceava unele însemnări făcute cu vîrful săbiei de cazaci în legătură cu această urgie ce se abătuse asupra locuitorilor Moldovei. Așa de exemplu, la biserica Sf. Dumitru, ctitoria lui Petru Rareș, a fost consemnat următorul text „tempora occupatione kazakorum, Stanislav Vișnevski, Andrei Redjinski", iar în altă biserică „Tempora kazakorum hic fuit Szanislav Bucinski" [576].

Tristul eveniment din istoria Moldovei a fost cunoscut atunci și în Transilvania și consemnat în cronica sa de notarul orașului Sighișoara, anume Georg Kraus, în felul următor: „după 14 zile de la năvălirea tătarilor au năvălit pe neașteptate și cazacii în Moldova, au ras tîrgul Suceava și au prădat tot ce mai lăsaseră tătarii, nimicind multe sate

[571] Costin, p. 133.
[572] Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CCXXXIV; G. Șincai, *op. cit.*, p. 72.
[573] *Călători străini*, VI, p. 290 și nota 13.
[574] *Ibidem*, V, p. 453.
[575] Hurmuzaki, *Fragmente*, p. 192, 195—196.
[576] W. Schmidt, *Suczawa's historische Denkwurtigkeiten*, Czernowitz, 1876, p. 165, nota 633; Bibl. Acad., ms. german 64.

www.dacoromanica.ro

bogate şi luînd cu ei, ca şi tătarii, oameni şi vite" [577]. În amintirea contemporanilor evenimentul, de proporţiile unei adevărate catastrofe, a dăinuit multă vreme, el fiind surprins în numeroase acte de proprietate care se refereau la distrugerile provocate de năvălitor. În acest sens ne oprim numai la cîteva hrisoave din anii 1651—1654 de la Vasile Lupu acordate mănăstirilor Barnovschi şi Dragomirna. În hrisovul din 12 august 1651 se afirmă că proprietăţile m-rii Barnovschi fuseseră distruse atunci de tătarii lui Galga sultan şi de cazacii zaporojeni ai „lui Bogdan Hmelniţki, care au prădat şi au ars ţara noastră a Moldovei din Nistru pînă la munte şi tîrgul nostru Iaşi şi tîrgul Suceava" [578], iar în hrisovul din 14 aprilie 1652 dat aceleiaşi mănăstiri, se aminteşte distrugerea actelor de proprietate ale acesteia pe timpul năvalei „lui Galga soltan cu oştile tătăreşti şi cu Bogdan Hmelniţki hatmanul căzăcesc cu oştile de zaporojeni şi au prădat şi au ars pămîntul nostru din apa Nistrului pînă la munte şi au ars tîrgul nostru Iaşi şi tîrgul Suceava şi sfînta mănăstire şi mulţi oameni au căzut la nevoie". În fine, într-un hrisov dat mănăstirii Dragomirna se scriu următoarele: „au ajuns (cazacii zaporojeni) cu Timuş Hmelniţki pînă la cetatea Suceava, au cucerit mănăstirea Dragomirna, au ars-o şi au luat averea ei, a oamenilor şi a negustorilor ce se aflau acolo" [579]. La vremea respectivă despre această pustiire a Moldovei de către cazacii zaporojeni şi tătari s-a dus vestea dincolo de hotarele ţărilor române la Constantinopol [580], Varşovia, la Moscova şi Viena.

Pentru a ieşi din această grea situaţie Vasile Lupu a încercat iniţial să se opună cu oştile sale, dar totul a fost în zadar. Totodată, el a trimis o solie la Bogdan Hmelniţki, în persoana lui Constantin Ciogolea, marele spătar, pentru a-i propune acestuia încetarea prăpădului ce continua în aproape toată ţara. Domnul a oferit hatmanului cazacilor zaporojeni o mare sumă de bani şi daruri, „şi nu cu puţine cheltuieli", afirmă Miron Costin în cronica sa, referindu-se la acest aspect al relaţiilor lui Vasile Lupu cu cazacii zaporojeni [581]. Suma de bani oferită pentru restabilirea păcii ar fi fost de circa 50 000 iafimci (taleri de argint), dar aceasta a fost însoţită şi de daruri scumpe, ca de exemplu o şubă de samur cu podoabe de aur şi olmaz (diamant trandafiriu), o sabie ferecată cu aur şi pietre scumpe, un armăsar înşăuat [582]. Albrecht Stanislav Radziwill, care a consemnat evenimentul în memoriile sale, relatează că suma de bani ar fi fost de 10 000 taleri „Chimelnicio 10 000 (talerorum) datis et cum hiems instaret, dimissus. . .urgebat generalem et solvere castra, cum ille mandatum regis exspectaret. . ." [583]. Încetarea ocupării ţării de cazaci se condiţiona şi prin încheierea alianţei matrimoniale cu Vasile Lupu. De aceea, la cererea lui Bogdan Hmelniţki, cu acest prilej, Vasile Lupu a fost obligat să trimită hatmanului cazacilor zaporojeni în afară de banii şi darurile promise şi o scrisoare cu propria-i semnătură întărită cu pecetea ţării şi cu jurămînt sacru, prin care promitea alianţa matrimonială pe care o respinsese mai înainte, adică să dea pe fiica sa

[577] G. Kraus, *op. cit.*, p. 143; A. S. Radziwill, *op. cit.*, p. 183—184.
[578] Arh. St. Buc., Mrea Barnovschi, II—13, f. 1v—2,4—5.
[579] Arh. St. Buc., ms. 629, f. 328—329.
[580] Hurmuzaki, *Fragmente*, p. 195.
[581] Costin, p. 133.
[582] Tr. Ionescu-Nişcov, A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 23.
[583] A. S. Radziwill, *op. cit.*, p. 183—184.

www.dacoromanica.ro

Ruxandra de soţie lui Timuş Hmelniţiki „să fie cu dînsul în veşnică prietenie şi dragoste şi să stea împreună cu dînsul, cu hatmanul împotriva oricărui neprieten, să se ajute unul cu altul, şi dumnealui domnul Moldovei de acum încolo să nu se mai unească cu leşii şi nici gînd rău să nu urască împotriva oştirii zaporojene" [584].

Alianţa matrimonială cu familia Hmelniţki pe care fusese silit să o accepte domnul Moldovei nu a fost pe placul unora din principalii săi colaboratori din sfatul domnesc, ca Toma Cantacuzino, mare vornic de Ţara de Sus, şi Iordache Cantacuzino, marele vistier, fără să mai amintim pe secretarul său personal, pisarul polon G. Kotnarski. Numai Constantin Ciogolea, marele spătar, şi Gheorghe Ghica, marele vornic de Ţara de Jos, au sprijinit pe domn în luarea acestei hotărîri [585]. Drept urmare, acesta a căutat să reia în mod tainic legăturile cu regele Poloniei, mai ales că războiul dus de cazacii zaporojeni se arăta defavorabil acestora [586]. Tentativa sa însă a fost descoperită de Gheorghe Rákóczi II, principele Transilvaniei, care a interceptat scrisorile trimise de la Iaşi la Varşovia şi pe care le-a expediat lui Bogdan Hmelniţki. Ca urmare, hatmanul cazacilor zaporojeni avea să expedieze pe polcovnicul Cijelei la Iaşi pentru a reaminti domnului Moldovei, că stăpînul său „ a purtat război împotriva lui numai din pricina celor săvîrşite de el (de Lupu) uitînd de Dumnezeu şi de credinţa ortodoxă. Trecuse de partea polonilor şi despre el, hatmanul ca şi despre oastea zaporojeană gîndea numai rău".

În dorinţa de a avea o politică externă independentă şi nicidecum legată de cea a cazacilor zaporojeni, Vasile Lupu mai spera că aprobarea căsătoriei proiectate ar putea fi respinsă sau amînată de Înalta Poartă. De altfel, el nu era omul care să cedeze uşor presiunilor exercitate de conducătorul cazacilor zaporojeni, mai ales că era convins că va găsi la vreme posibilităţi pentru a goli de conţinut legămîntul pe care şi-l luase sub prestare de jurămînt faţă de Bogdan Hmelniţki. De aceea, timp de aproape doi ani de zile el a acţionat manevrînd mai ales în direcţia stabilirii unor contacte cît mai strînse cu Polonia, de la care aştepta un ajutor militar eficace [587]. Ştiri contemporane relatează faptul că domnul Moldovei ar fi declarat la un moment dat unui interlocutor că el nu voia să o dea de soţie pe Ruxandra lui Timuş Hmelniţki, că „dacă va avea putere nu-şi va da fiica, iar dacă nu va avea, trebuie s-o dea" [588]. Se mai spune de asemenea, că în această atitudine el a fost mult încurajat de ginerele său, prinţul Janus Radziwill [589]. În aceste condiţii, domnul Moldovei a obţinut indigenatul polon (24 decembrie 1650), solicitat de altfel de mai mult timp [590].

În acelaşi timp însă Vasile Lupu nu a încetat să dea asigurări hatmanului Bogdan Hmelniţki că va respecta angajamentul ce şi-l luase în toamna

[584] Hurmuzaki, III, supl. 2, p. 30; Tr. Ionescu-Nişcov, A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 23 şi nota 53.
[585] Costin, p. 148; Hurmuzaki, IX, part. 1, p. 2.
[586] Hurmuzaki, *Fragmente*, p. 208.
[587] Tr. Ionescu-Nişcov, A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 23—25.
[588] I. Corfus, *op. cit.*, p. 164.
[589] Tr. Ionescu-Nişcov, A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 25.
[590] E. Pavelescu, *Georges II Rackoczy, prince de Transylvanie, 1648—1660*, Iaşi, 1924, p. 41.

www.dacoromanica.ro

anului 1650. Dar, pentru că el tărăgăna prin diferite pretexte transpunerea în viaţă a promisiunii făcute, hatmanul a procedat la cererea de ostateci, pentru a avea certitudinea efectuării căsătoriei proiectate între fiul său Timuş şi fiica domnului Moldovei. Miron Costin relatează că drept urmare au fost zălogite mai multe persoane de mare importanţă din anturajul domnului şi trimise la Cehrin, şi anume fiii lui Gavriil Coci, hatmanul, şi al lui Gheorghe Coci, marele paharnic, nepoţii de frate ai lui Vasile Lupu, precum şi unii boieri ca Ion Prăjescu, clucerul, fiul lui Lupu Prăjescu, marele medelnicer, Nicolae Buhuşi, jitnicer, fiul lui Dumitru Buhuşi, fost mare vistier [591].

Tot o urmare a tergiversărilor a fost şi amînarea de mai multe ori a fixării datei căsătoriei proiectate, în funcţie de evoluţia evenimentelor politico-militare la hotarele ţării. Astfel, un termen a fost fixat la 30 ianuarie 1651, apoi un altul la „Rusalii", adică la 28 mai, acelaşi an. În cursul aceluiaşi an s-au desfăşurat la Constantinopol unele negocieri duse de o solie a lui Bogdan Hmelniţki pentru a obţine protecţia Înaltei Porţi pentru cazacii zaporojeni răsculaţi contra panilor poloni, precum şi consimţămîntul sultanului pentru înfăptuirea alianţei matrimoniale dintre familia lui cu aceea a lui Vasile Lupu [592]. După cum se ştie, domnul Moldovei a depus toate eforturile şi s-a folosit de toate relaţiile pe care le avea în lumea constantinopolitană, cheltuind mari sume de bani şi făcînd daruri de mare preţ, pentru a zădărnici această căsătorie. Totuşi, sultanul Mehmed al IV-lea, dar mai ales sfetnicii săi, au considerat că noii aliaţi vor aduce servicii politice importante Imperiului otoman şi a aprobat cererile soliei hatmanului.

În tot acest timp domnul Moldovei încă mai credea că situaţia internaţională din vecinătatea ţării sale îi va putea fi favorabilă şi în acest scop întreţinea legături secrete cu înalţii demnitari poloni [593], de la care aştepta ajutorul mult dorit. Mai ales după victoria polonă de la Berestezko (iunie—iulie 1651) contra cazacilor zaporojeni răsculaţi speranţele sale de a scăpa de alianţa matrimonială cu Bogdan Hmelniţki sporiseră [594]. Miron Costin exprimă aceste sentimente astfel: „De care izbîndă a leşilor, dacă au înţeles Vasilie vodă den Ionaşcuţă părcălabul de Hotinu (e vorba de Popescu Ionaşco, pîrcălab de Hotin, care adusese vestea domnului — n.n.), l-au îmbrăcat cu haină de soboli, avîndu nădejdea că cu acea izbîndă a leşilor va hălădui (va trăi în linişte — n.n.) de cuscrii lui Hmil" [595].

În anul următor presiunile exercitate de hatmanul cazacilor zaporojeni asupra lui Vasile Lupu de a respecta promisiunea făcută au mers pînă la ameninţarea cu efectuarea unei noi năvăli în Moldova, mai ales după victoria obţinută asupra armatei panilor poloni la Batogh (22-23 mai 1652), care de fapt a spulberat orice speranţă pentru domnul Moldovei [596]. Într-o scrisoare a lui Bogdan Hmelniţki — care are caracterul unui adevărat ultimatum — se scrie că „dacă nu te învoieşti de bunăvoie ai să-mi împlineşti dorinţa de nevoie" [597]. Lipsit de sprijinul Poloniei cu

[591] Costin, p. 129—130.
[592] T. Gemil, *op. cit.*, p. 137.
[593] I. Corfus, *op. cit.*, p. 161 şi nota 6.
[594] T. Gemil, *op. cit.*, p. 141.
[595] Costin, p. 134.
[596] *Călători străini*, V, p. 471.
[597] Tr. Ionescu-Nişcov, A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 28—29.

www.dacoromanica.ro

toate eforturile făcute pentru a-și dovedi atașamentul [598], aflat singur în fața cazacilor zaporojeni și a aliaților lor, tătarii crîmleni, lăsat la discreția acestora de Gheorghe Rákóczi II, Matei Basarab și chiar de Înalta Poartă, Vasile Lupu a fost nevoit să capituleze în vara anului 1652 în fața lui Bogdan Hmelnițki. În acest fel, la sfîrșitul lui august și începutul lui septembrie 1652 a avut loc la Iași căsătoria Ruxandrei, fiica lui Vasile Lupu, cu Timuș Hmelnițki, prezentată pe larg de martori contemporani [599]. Una din cele mai ample descrieri a acestui eveniment de la Curtea lui Vasile Lupu, cu adînci implicații internaționale în anii care au urmat, se datorește unui anonim german. Acesta arată că Timuș Hmelnițki, însoțit de 3 000 cazaci, a sosit în Moldova și a fost întîmpinat la hotarul țării de Toma Cantacuzino, marele vornic de Țara de Sus, iar la intrarea în Iași însuși Vasile Lupu l-a primit pe viitorul său ginere în fruntea unei mari mulțimi de boieri, orășeni și ostași. După oficierea căsătoriei acestuia cu Ruxandra, serbările au durat trei săptămîni. Iar din descriere nu lipsesc nici amănuntele privind darurile primite de tinerii căsătoriți și nici prezentarea ospețelor, date în cinstea lor [600]. Miron Costin, contemporan și el cu acest eveniment, avea să facă o observație foarte îndreptățită în ceea ce privește perspectivele care stăteau în fața lui Vasile Lupu după realizarea alianței matrimoniale, considerînd că din acel moment avea să înceapă decăderea casei domnului Moldovei „casa lui Vasilie vodă, de atîția ai (ani) întemeiată, cu mare cădere și răzsipă și apoi și la deplină stingere au purces de atuncea" [601]. Afirmațiile sale s-au dovedit pe deplin reale, în sensul că după plecarea lui Timuș cu soția la Cehrin, Bogdan Hmelnițki a început să uneltească pentru a-l deposeda de domnie pe cuscrul său; alianța cu cazacii zaporojeni a contribuit la scăderea creditului de care se bucurase pînă atunci Vasile Lupu în fața Înaltei Porți; în fine el avea să fie considerat mult mai primejdios adversar decît mai înainte de vecinii săi Gheorghe Rákóczi II, principele Transilvaniei, și Matei Basarab, domnul Țării Românești; drept urmare aceștia se vor gîndi la posibilitatea scoaterii lui din domnie pe calea unui complot înfăptuit cu succes în mai puțin de un an.

[598] T. Gemil, *op. cit.*, p. 142—144.
[599] Costin, p. 135; Veress, *Documente*, X, p. 250—253; I. Sîrbu, *op. cit.*, p. 319; Iorga, *Acte și fragmente*, I, București, 1895, p. 209 și urm.
[600] *Călători străini*, V, p. 471—478.
[601] Costin, p. 135.

www.dacoromanica.ro

Capitolul IV

Cultura Moldovei în timpul lui Vasile Lupu

În contextul istoriei culturii româneşti din evul mediu aceea din Moldova, din secolul al XVII-lea, se bucură de anumite caracteristici surprinse în urmă cu două decenii de istoricul Mihai Berza într-o sinteză a istoriei României, unde acesta afirma :„[cultura din sec. al XVII-lea] ieşită din nevoile societăţii... a evoluat... într-un contact strîns cu marile curente din cultura Europei răsăritene şi, prin acestea sau dincolo de acestea, cu realizări culturale general europene", în sensul că această cultură „a primit, astfel, dinafară numeroase sugestii şi idei, pe care le-a receptat şi asimilat în măsura impusă de propriile sale necesităţi". În continuare, acelaşi istoric arăta că „Varietatea acestor curente şi capacitatea de asimilare, avînd la bază un efort creator, au asigurat tocmai originalitatea culturii româneşti din veacul al XVII-lea... în cadrul general al culturii europene şi îndeosebi într-acel al ţărilor din Răsărit" [1].

Cercetări recente despre aceeaşi problemă au mers mai departe în aprecierile lor, ajungînd la concluzia că procesul „primenitor" surprins în evoluţia istorică privind realizarea sintezei culturale în Moldova în evul mediu „început sub domnia Movileştilor" s-a dovedit a fi „vizibil accentuat în vremea domniei lui Vasile Lupu, perioadă care poate fi numită pe drept cuvînt *o epocă a premiselor*" deoarece acum îşi fac „apariţia manifestări, tendinţe şi idealuri noi care anticipează deschiderile premoderne ale epocii imediat următoare" [2].

Ţinînd seama de materialul documentar folosit privind dezvoltarea culturii în timpul domniei lui Vasile Lupu şi de lucrările privind această problemă apărute pînă acum, ne exprimăm punctul nostru de vedere numai asupra cîtorva principale aspecte ale acesteia şi anume: 1. Crearea învăţămîntului superior; 2. Introducerea tiparului; 3. Dezvoltarea ştiinţei şi literaturii; 4. Nivelul creaţiei artistice.

1 Crearea învăţămîntului superior

Ca şi în celelalte ţări româneşti, în Moldova medievală a existat un învăţămînt organizat la nivelul celorlalte state europene pentru predarea cunoştinţelor generale, la care aveau acces elemente provenite din

[1] *Istoria României*, p. 257—258.
[2] Dobjanschi, Simion, p. 16.

www.dacoromanica.ro

mediul urban şi rural. De asemenea, se cunosc şi unele iniţiative menite să ridice acest învăţămînt public pe o treaptă superioară în cadrul unor colegii şi academii de inspiraţie princiară [3].

În epoca lui Vasile Lupu şcolile în care se predau cunoştinţele generale, unde se învăţa scrisul, cititul şi socotitul, aflate sub control efectiv al bisericii, au funcţionat pe lîngă lăcaşurile de cult şi mai ales pe lîngă unele mănăstiri, devenite importante focare de cultură, avînd rolul în special să pregătească grămătici, clerici, pe viitorii negustori şi meşteşugari, pe fiii de boieri [4]. Cum este şi firesc, în capitala ţării, la Iaşi, se aflau în acea vreme cele mai multe şcoli. Misionarul catolic Marco Bandini afirma, în relatările sale, că în 1646 erau cel puţin 20 de astfel de şcoli. După părerea noastră credem că erau chiar mai multe, dacă ţinem seama că atunci la Iaşi erau, după mărturia altor călători străini, cel puţin 45 de lăcaşuri de cult pe lîngă care trebuie să fi fost şi şcoli pentru cunoştinţe elementare [5].

La şcolile cu caracter public, existente la sate şi în tîrguri, mai pot fi adăugate cele create în anumite condiţii de către misionarii catolici franciscani şi iezuiţi la Iaşi, unde fusese înfiinţată o şcoală catolică destinată tinerilor catolici [6]. În privinţa numărului de elevi, după aprecierile lui Marco Bandini, el ar fi fost de circa 200, cu toate că cifra pare a fi fost depăşită în realitate. În aceste şcoli se preda în limba română dar şi în limbile slavă şi greacă; de fapt, şcolile de slovenie par a fi cele unde se învăţa scrisul şi cititul, adică slovele, literele.

El însuşi înzestrat cu deosebite calităţi de om de cultură, înconjurat chiar de la începutul domniei de unele personalităţi culturale, reprezentanţi de seamă ai culturii româneşti slavone şi greceşti, Vasile Lupu, care reuşise să acumuleze în formaţia sa intelectuală trăsăturile unui adevărat *princeps* de alură renascentistă [7], a căutat să reia vechile tradiţii promovate de unii domni care l-au precedat, pentru a reorganiza învăţămîntul din Moldova pe baze noi, moderne, la cerinţele vremurilor sale, după modelul celor existente în Polonia la Liov, Cameniţa, Bar, în Ucraina la Kiev [8], susţinînd cu importante sume de bani atît ridicarea noilor construcţii culturale, întreţinerea acestora şi a cadrelor didactice. De altfel, ideea creării unei şcoli domneşti devenise publică în cercurile de la Curtea domnească din Iaşi în anii 1637—1638, după precizarea lui Vasile Gagara, călugărul pelerin rus care în drum spre Ierusalim a trecut şi prin Moldova. Acesta a notat în jurnalul său de drum că se proiecta crearea unei şcoli în capitala ţării, unde să înveţe în limba slavonă 300-400 copii [9].

De aceea, în 1640, după construirea mănăstirii Trei Ierarhi, prin grija domniei a fost deschis într-o casă din Iaşi, din uliţa Ciobotarilor, lîngă feredeul domnesc, şi biserica Sf. Gheorghe, un colegiu organizat după modelul celui existent la Kiev, opera mitropolitului Petru Movilă [10],

[3] *Istoria învăţămîntului din România*, I, sub red. acad. Şt. Pascu, Bucureşti, 1983, p. 156—158.
[4] *Istoria literaturii române*, I, Bucureşti, 1964, p. 258—260.
[5] *Călători străini*, V, p. 178— 329.
[6] *Ibidem*, p. 283, 323, 329, 332, 340.
[7] Dobjanschi, Simion, p. 20.
[8] G. Ivaşcu, *Istoria literaturii române*, I, Bucureşti, 1969, p. 130—131.
[9] *Călători străini*, V, p. 148.
[10] P. P. Panaitescu, *L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila archevêque de Kiev dans les Principautés roumaines*, Paris, 1926, p. 16.

www.dacoromanica.ro

care a şi trimis în acest scop mai mulţi profesori în frunte cu ieromonarhul Sofronie Pociaţki „un călugăr învăţat în ţări străine”[11], fost pînă atunci rector al colegiului din Kiev, apoi stareţ al mănăstirii Trei Ierarhi din Iaşi. Într-un hrisov dat mai tîrziu de Gheorghe Ştefan, în

Fig. 25 — Petru Movilă, mitropolitul Kievului.

[11] *Călători străini*, V, p. 282; A. Camariano, *Academiile domneşti din Bucureşti şi Iaşi*, Bucureşti, 1971, p. 84—85; A. D. Xenopol, *Istoria*, VII, p. 75.

www.dacoromanica.ro

1656, pentru mănăstirea Trei Ierarhi, se aminteşte de crearea acestui colegiu de către Vasile Lupu, în care se spune „văzînd mare lipsă de dascăli buni învăţători în ţara noastră, fără de care foarte mult pămîntul pătimeşte şi se întunecă fără învăţătura cărţii" a adus „dascăli buni şi rîvnitori la învăţătură, pe care i-a cerut de la Petru Moghilă, arhiepiscopul Kievului, de la Lavra Pecerska de Kiev, spre luminarea minţii copiilor pămîntului nostru" [12]. La această şcoală superioară se preda în limbile slavonă, română, greacă, latină, teologia, filozofia, retorica, gramatica, dialectica, discipline întîlnite şi la şcolile similare de la Kiev şi din Polonia. Ulterior, domnul ţării, neprecupeţind nici o cheltuială, a construit o clădire proprie acestei şcoli domneşti, chiar în incinta mănăstirii Trei Ierarhi; despre această clădire scria călătorul iezuit Paul Beke în 1644 că domnul Moldovei „înalţă şcoli noi de piatră de o mărime deosebită, uneori cu două caturi, pentru tineretul moldovenesc, să fie iniţiat în cultură şi în moravuri" [13].

Scurt timp după aceea, moment care coincide cu plecarea lui Sofronie Pociatki din Moldova şi cu moartea mitropolitului Petru Movilă, învăţămîntul slavon a fost înlocuit cu cel în limba greacă. După unii specialişti, această măsură luată de domn privind reorganizarea şcolii domneşti a fost socotită drept o „adevărată revoluţie eliberatoare" [14]. După părerea noastră de o revoluţie eliberatoare pentru cultura românească s-ar fi putut vorbi doar în situaţia în care pentru predarea diferitelor discipline la şcoala domnească de la Trei Ierarhi, altfel un colegiu de tip european, s-ar fi făcut în limba română. Oricum la această instituţie de învăţămînt superior, care a funcţionat cîţiva ani şi după pierderea tronului de către Vasile Lupu, aveau să înveţe mulţi şcolari care prin învăţătura lor au contribuit la dezvoltarea culturii din ţara noastră. Un secol mai tîrziu, un istoric maghiar avea să elogieze acţiunea culturală a lui Vasile Lupu privind reorganizarea învăţămîntului în Moldova, precum şi introducerea tiparului, în felul următor: „Iasiis ludus literarius apertus. Quadriennis ante gimnasium non nullo in Moldoavia splendore, excitare caeperat in quo juventus latinus litteris erudiretur. Addidit tabernam librariam cum formis Valachicis" [15].

2 Introducerea tiparului în Moldova

După o timpurie şi imperfectă existenţă în îndepărtata Chină, tiparul, redescoperit şi perfecţionat în Germania prin străduinţa lui Gutemberg pe la 1440 şi extins relativ repede şi în celelalte părţi ale continentului nostru (Italia, 1464, Franţa, 1469, Ungaria, 1473, Anglia, 1477, Polonia, 1491, Muntenegru, 1493—1496), a pătruns în ţările române în primul deceniu al sec. al XVI-lea în Ţara Românească (1508), apoi în Transilvania (1529 Sibiu, 1533 Braşov, 1550 Cluj). Deşi în sec. al XVI-lea n-au fost iniţiative de acest fel, în Moldova, totuşi, cartea tipărită din Ţara Românească a fost răspîndită şi aici încă din vremea domniei lui Ilie Rareş (1546—1551) şi a lui Alexandru Lăpuşneanu (1552 —

[12] Arh. St. Buc., Mrea Neamţ, XXXII—1; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 61—82.
[13] *Călători străini*, V, p. 235, 282.
[14] Cl. Tsourkas, *Les debuts de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans. La vie et l'oeuvre de Theophile Corydalé (1570—1646)*, Thessalonique, 1967, p. 132—133.
[15] Fr. Kazi, *Historia Regni Hungariae*, II, Cluj, 1742, p. 119.

www.dacoromanica.ro

1561)[16]. Cercetări mai vechi, din secolul trecut, ajunseseră la concluzia că în timpul lui Petru Şchiopul în 1585 ar fi funcţionat în Moldova o moară de hîrtie, ceea ce presupune şi prezenţa unui atelier tipografic, deşi documentele din această epocă n-au confirmat faptul. În schimb, rămîne nelămurită problema activităţii lui Filip Moldoveanul înainte ca acesta să fi plecat în Transilvania, unde a tipărit în limba română, la Sibiu, în 1544, *Catehismul luteran*[17].

Nevoia existenţei unei tipografii în Moldova s-a făcut simţită şi după ce Vasile Lupu a obţinut tronul ţării, mai ales că toate cărţile tipărite, necesare pentru biserică, se aduceau de peste hotare, din Polonia, pin Transilvania, din Ucraina. Aşa de exemplu, în 1636—1637 mitrodolitul Varlaam, care în această vreme avea tradusă în româneşte cartea Sf. Calist, s-a adresat ţarului Mihail Feodorovici pentru tipărirea la Moscova a acestei lucrări, nefiind la acea dată o tipografie în ţara sa.[18]. Cererea sa rămînînd fără ecou, o iniţiativă în aceeaşi problemă a luat Vasile Lupu în 1640, cînd s-a adresat liovenilor pentru turnarea de litere chirilice pentru sine, care ulterior aveau să fie aduse în Moldova la o proiectată tipografie, pe care intenţiona să o înfiinţeze. Cîteva luni mai tîrziu, era trimis la Liov ieromonahul Sofronie Pociaţki şi un vameş pentru a ridica literele comandate[19]. Totuşi, pentru funcţionarea tipografiei în Moldova era nevoie şi de un personal specializat. Pentru aceasta Vasile Lupu s-a adresat lui Petru Movilă, mitropolitul Kievului, care a trimis un tipograf şi anume pe gravorul Ilie, precum şi presa de tipărit împreună cu anexele ei[20]. Faptul a fost consemnat şi în Prefaţa *Cazaniei* mitropolitului Varlaam în 1643, sub forma unei scurte relatări, totuşi foarte explicite :„Petre Movilă, fecior de domn de Moldova. . . pre pofta măriei sale [a lui Vasile Lupu] au trimis tiparul cu toate meşteşugurile cîte trebuiesc, spre care lucru măria sa domnul, ce scrie mai sus, Io Vasilie voevodul cu . . .cheltuială nesocotită spre tot lucrul tipăriei au dat"[21]. Tipografia a funcţionat la mănăstirea Trei Ierarhi ca tipografie domnească : „s-a tipărit această carte numită Evanghelie cu învăţătură [e vorba de *Cazania* lui Varlaam sau *Carte românească de învăţătură*], în tipografia sa domnească în cetatea sa de scaun de Iaşi, în mănăstirea sa domnească a Trei Ierarhilor"[22].

Aşa cum s-a mai afirmat, activitatea tipografică în Moldova pe timpul lui Vasile Lupu este mai puţin bogată decît aceea din Ţara Românească în aceeaşi vreme[23]. Din cercetările efectuate pînă acum rezultă că între 1642 şi 1651 au fost imprimate în această tipografie numai opt cărţi şi anume : 1642, *Decretul sinodal* al patriarhului Partenie al Constantinopolului ; 1643, *Carte românească de învăţătură dumenecele preste an (Cazania lui Varlaam)* tradusă din greceşte în româneşte de mitropolitul Varlaam, în colaborare cu Eustratie logofătul după cartea Sf. Calist, cu unele modificări, apărută mai întîi la Kiev, iar apoi la Iaşi,

[16] *Istoria României*, p. 684.
[17] *Istoria literaturii române*, I, p. 254.
[18] Hurmuzaki, Supl. II, 3, p. 1 ; *Relaţiile*, II, p. 19—21.
[19] Hurmuzaki, Supl. II, 3, p. 60—61.
[20] *Istoria literaturii române*, I, p. 398.
[21] A. Sacerdoţeanu, *Predosloviile cărţilor româneşti*, I, *1508—1647*, Bucureşti, 1938, p. 101.
[22] *Ibidem*.
[23] G. Ştrempel, *Sprijinul acordat de Rusia tiparului românesc în secolul al XVII-lea*, în „Studii şi cercetări de bibliologie", I, 1955, p. 28—29.

www.dacoromanica.ro

„cu dzisa şi cu toată cheltuială lui Vasilie voevodul". După unii specialişti, ea deţine în cultura românească un loc identic cu cel al Bibliei lui Martin Luther în cultura germană, datorită faptului că în ea este prezentată cea mai îngrijită formă de exprimare a limbii române din prima jumătate a sec. al XVII-lea, precum şi aportului hotărîtor pe care l-a adus la formarea şi răspîndirea limbii române literare [24]. După cum se ştie, această carte a cunoscut mai multe ediţii şi a circulat în cele trei ţări româneşti [25]: 1644, *Şapte taine a bisericii* [26], carte de dogmă religioasă tipărită cu cheltuiala lui Vasile Lupu, tradusă de Eustratie logofătul şi prefaţată de mitropolitul Varlaam; 1645, *Paraclisul Născătoarei de Dumnezeu* [27], care cuprinde *Răspunsurile la catechismul calvinesc*, redactat de mitropolitul Varlaam, prima carte de polemică teologică, în prefaţa căreia se susţine şi se demonstrează unitatea de neam a românilor din cele trei ţări româneşti; 1646, *Carte românească de învăţătură de la pravilele împărăteşti şi de la alte giudeaţe*, cel dintîi cod de legi tipărit în româneşte şi primul în Europa răsăriteană în limba naţională [28]. Cartea, servind drept model pentru codul legislativ din Ţara Românească, tipărit în 1652, a înfăptuit „pentru prima dată unitatea legislativă" a celor două principate [29]; 1649, *Sfînta pravilă a bisericii*; 1651, *Bucoavnă* [30].

În privinţa tehnicii tiparului din Moldova pe timpul lui Vasile Lupu s-a ajuns la concluzia că deşi uneltele de bază şi chiar meşterii proveneau de la Kiev, modul de lucru şi mai ales realizarea gravurilor au o notă de specific românesc, lucrările fiind realizate la nivelul tehnicii superioare a Occidentului. Ei au căutat să ilustreze în opera lor modul de viaţă al societăţii româneşti (figurile personajelor au trăsături individualizate şi reflectă o tendinţă renascentistă, costumul reflectă clasa socială căreia îi aparţin, imaginea oraşului medieval apare aglomerată de lăcaşuri de cult şi de construcţii civile aparţinînd tîrgoveţilor, boierilor şi domniei, un cortegiu domnesc dă impresia de mişcare vioaie).

Multă vreme s-a afirmat că în vremea lui Vasile Lupu a existat numai la Iaşi tipografia domnească, negîndu-se vechile concluzii ale lui Gh. Şincai [31], care afirma în *Cronica* sa că în 1645 era o tipografie domnească şi la Suceava. În ultimul deceniu noi investigaţii în această direcţie au confirmat concluziile lui Gh. Şincai, în sensul că în 1645 şi chiar mai înainte a existat o tipografie la Suceava, unde în 1649 a fost tipărită şi o evanghelie în limba armeană, deci în atelier erau şi litere armeneşti [32].

Opera culturală în domeniul tipăririi de cărţi a fost apreciată de contemporanii lui Vasile Lupu; astfel, arhidiaconul Paul de Alep a notat

[24] BRV, I, p. 137; *Istoria literaturii române*, I, p. 364; G. Ivaşcu, *op. cit.*, p. 141—142.

[25] P. Mihail, *Circulaţia cazaniei Mitropolitului Varlaam în biserica românească*, în MMS, 1957, p. 820—828.

[26] BRV, I, p. 147—150.

[27] D. Poenaru, *Contribuţii la Bibliografia românească veche*, Tîrgovişte, 1973, p. 5—7; G. Ştrempel, *op. cit.*, p. 29—30.

[28] M. Tomescu, *Istoria cărţii româneşti de la începuturi pînă la 1918*, Bucureşti, 1968, p. 68.

[29] Dobjanschi, Simion, p. 20—21.

[30] P. P. Panaitescu, *L'influence* ..., p. 51—61; G. Ştrempel, *op. cit.*, p. 28—29.

[31] G. Şincai, *op. cit.*, III, p. 64.

[32] Dobjanschi, Simion, p. 100 şi nota 54.

www.dacoromanica.ro

în jurnalul său de călătorie în 1653 că domnul Moldovei „a tipărit un mare număr de cărți ... iar pentru poporul său din Moldova operе în limba română" [33].

3 *Dezvoltarea științei și literaturii*

Știința, care în Moldova sec. al XVII-lea ca și în secolele anterioare a cunoscut forme de cunoaștere empirică, s-a reflectat în practicarea diferitelor meșteșuguri în mediul rural (pe domenii și la sate) și urban (în tîrguri și orașe). Astfel, lumînărarii cunoșteau procedeul înălbirii cerii galbene pe cale fizică și chimică, săpunarii erau familiarizați cu formula combinării diferitelor substanțe pentru obținerea săpunului, silitrarii reușeau să producă la nivel european praful de pușcă și potasa în cantități atît de mari încît acopereau nu numai necesarul de pe piața internă dar erau destinate și exportului, fierarii aveau noțiuni suficiente pentru obținerea în atelierele lor a oțelului pe care apoi îl prelucrau alți meșteșugari pentru a face din ele arme de luptă pentru apărarea Moldovei de cotropirea dușmană, în fine, sticlarii se pricepeau să producă sticla de bună calitate prin combinarea la temperaturi înalte a substanțelor chimice aflate în țară sau aduse din Transilvania.

În domeniul istoriografiei se cunosc realizări meritorii prin concepția autorilor unor cronici, ce reflectă răspîndirea în Moldova, ca și în celelalte țări românești, a ideilor umanismului.

În urmă cu mai bine de patru decenii, istoricul N. Iorga se întreba de ce Vasile Lupu, care s-a străduit atît de mult să fie cunoscut, respectat și apreciat de contemporanii săi din țară și de peste hotare, nu a întreprins nimic pentru a fi glorificat pentru posteritate prin intermediul unei cronici de Curte, care ar fi trebuit să fie o oglindă a guvernării sale, cum a făcut la vremea sa Ștefan cel Mare, glorisosul său înaintaș. Mai mult, marele istoric era înclinat să creadă că o astfel de lucrare ar fi existat în realitate, dar că aceasta ar fi dispărut în timpul tulburărilor provocate de criza politică din primăvara anului 1653. Mai bănuia că de fapt letopisețul țării Moldovei scris de Gr. Ureche ar fi continuat cu expunerea faptelor și după anul 1595, pînă în 1647 (data morții cronicarului), dar că fostul domn al Moldovei ar fi dorit să dispară această continuare din motive personale [34]. Cercetările specialiștilor nu au confirmat pînă acum ipoteza lui N. Iorga în această problemă, în schimb cronicarul Miron Costin afirmă în *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, că la vremea sa, așadar în 1675, nu ar fi existat o continuare a letopisețului lui Gr. Ureche, „iară de la Aron vodă scris nu se află nici de altul, nici de Ureche vornicul". Lipsa aceasta o punea cronicarul, fie pe seama morții, fie pe seama pierderii textului „ce va hi scris și de la Aron vodă încoace" [35].

Și totuși, din timpul vieții lui Vasile Lupu s-a păstrat un poem în care se face elogiul faptelor sale, intitulat *Stihuri eroico-elegiacice închinate lui Vasilie voevodul Moldovei*, elaborat în 1643 de către Atanasie Patel-

[33] *Călători străini*, VI, p. 22—23.
[34] Iorga, *Istoria*, VI, p. 160.
[35] Costin, p. 43.

www.dacoromanica.ro

larios, care în două rînduri a fost patriarh al Constantinopolului [36]. Acesta nu numai că l-a cunoscut personal pe domnul Moldovei, dar a călătorit de mai multe ori în Principatele române. După unii specialişti încă din 1626 el se afla în Ţara Românească, ca dascăl de greceşte, dar la Iaşi a venit prima dată în 1643, cînd a scris şi poemul la care ne referim. Opera sa este dedicată lui Vasile Lupu, numele domnului fiind scris în manuscris cu litere de aur, ca al bazileilor : „preacuceernicului, preastrălucitului şi preamăritului duce şi domn al Moldovei întregi, chir Vasilie vodă (în greceşte Basileus) din partea lui Atanasie, fostul patriarh ecumenic ... la 15 martie 1643 la Iaşi" [37]. Autorul poemului cunoştea activitatea domnului Moldovei şi mai ales relaţiile sale cu Orientul ortodox, iar relatarea sa nu face decît să prezinte unele aspecte ale activităţii lui Vasile Lupu pînă la acea dată, adică de numai un deceniu de domnie.

Expunerea începe cu o invocare a lui Homer, a lui Hesiod şi a fermecătoarelor sirene pentru a cînta împreună cu el faptele glorioase ale domnului Moldovei şi a-l ajuta „să încoroneze cu flori mirositoare tîmplele neîntrecutului Vasilie stăpînitorul Moldovei". Apoi se arată cum acesta atrage pe toţi ca un magnet datorită înţelepciunii de care dă dovadă „ca şi magnetul degrabă atragi spre tine cu minunea înţelepciunea şi puterii tale" [38], cărora le face daruri „prea frumoase", printre cei veniţi în acest scop aflîndu-se şi „arherei" ; autorul face aluzie aici la întîlnirile lui Vasile Lupu cu patriarhii Partenie I al Constantinopolului, Theophan II al Ierusalimului şi Petru Movilă, mitropolitul Kievului. Plin de admiraţie Atanasie Patellarios afirmă că domnul Moldovei este un „bun cîrmuitor", care a întrecut cu faptele sale „toate faptele muritorilor", că pentru el se roagă călugării de la Muntele Athos, cărora le-a plătit birul faţă de otomani, numiţi în text „neamuri neomenoase", precum şi cei de la Ierusalim în frunte cu patriarhul Theophan II pentru acelaşi lucru, în fine şi patriarhia ecumenică din Constantinopol, care prin ajutorul primit şi-a găsit „libertatea" [39].

Autorul poemului se referă apoi la binefacerile făcute de Vasile Lupu poporului pe care-l conducea :

„Tot felul de orînduieli şi nenumărate lucruri bune,
Ai adus oamenilor ce locuiesc Moldova",

în sensul că a vegheat apărîndu-i de asupriri :

„Vasile vodă a împiedicat toate fărădelegile,
Neţinînd seama de persoane, şi nefăcînd pe plac nimănui
Tututor cu dreptate el dat-a cele cuvenite,
Tuturor cîntărindu-le toate fără şovăire" [40].

La aceste binefaceri se mai adaugă aducerea apei potabile pe conducte în capitala ţării :

„De departe din munţi cu mari cheltuieli şi osteneli
Aduse la Iaşi apă de băut,
Şi făcu cişmele prea bune şi frumoase aproape de curte
De ia apa acum fiecare om cu nemărginită bucurie,
Pe cînd înainte se aducea în căruţa cu sacale,

[36] *Călători străini*, VI, p. 291.
[37] Hurmuzaki, XIV, p. XLIII.
[38] *Ibidem*, p. 400—401.
[39] *Ibidem*, p. 401.
[40] *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

Şi era mare lipsă de apă pe arşiţele de soare",

adăugînd că domnul intenţiona să continue această operă edilitară:

„Şi mai are încă de gînd să facă în oraş cişmele
Ca apa să fie îmbelşugată pentru toţi care au nevoie" [41].

În continuare se referă la construirea de lăcaşuri de cult, cu anexele lor:

„Făcu şi pentru călugări clădiri frumoase şi împodobite
Şi le zidi mîndre mănăstiri, să locuiască în ele"

cărora apoi le-a acordat danii de tot felul:

„Le hărăzi venituri şi cu prisos le date de toate,
O grămadă de sfinte vase prea frumoase
Ferecate cu argint şi aur, le dărui cu prinos ..."

spune apoi de daniile făcute de domn şi peste hotare:

„Şi alte prea bune clădiri în diferite
Locuri străine a întemeiat nu numai în Iaşi;
Zidi temple sfinte, turnuri, ziduri mîndre, cişmele
Şi poduri şi lacuri şi fîntîni cu ape dulci"*.

Pentru aceste fapte autorul poemului îi acordă lui Vasile Lupu diferite epitete: „Orînduitor", „om drept şi milos şi blînd", „vrednic şi cuminte", „senin la suflet", „înţelept", „viteaz", şi „cumpătat şi cavaler de frunte", „voinic şi războinic," „curajos" etc. La un moment dat, admiraţia autorului este aşa de mare încît acesta nu ezită să-l declare pe domn drept a opta minune a lumii:

„Desăvîrşitul Vasile care sta de bună seamă a opta
Minune pe pămînt, coroana nemuritorilor,
Căci despre el s-a dus pînă la marginile lumii,
Mult sgomotoasa faimă şi nici vremea nu o poate întuneca".

Mai departe, Atanasie Patellarios arată într-un tablou cutremurător prin realismul său, cum datorită lui Vasile Lupu Moldova a scăpat de ameninţarea tătarilor, care în repetate rînduri pînă atunci jefuiseră ţara şi robiseră mulţime de locuitori pe care-i vînduseră în ţări străine. În acest loc, autorul se referă la acţiunea din 1637 a lui Vasile Lupu împotriva tătarilor din Bugeac ai lui Cantemir bey:

„Dar cînd în sfîrşit Vasile, fala cea mare a domnilor
Sta aşezat în slavă pe scaunul Moldovei
Atunci tătarii negri întunecaţi şi galbeni şi sălbateci
Şi cu ochii încruntaţi au tremurat de groază [42].

. . . . . .

Astfel şi tătarii se împrăştiară speriaţi de viteazul bărbat,
Şi a scăpat Moldova de pieire îngrozitoare".

Drept urmare, autorul considera că în Moldova venise veacul de aur:

„Veacul de aur de care ai auzit acuma e
în hotarele Moldovei ..." [43].

[41] *Ibidem*, p. 402.

* Una din aceste fîntîni cu apă dulce făcută peste hotare este şi cişmeaua din Varna cunoscută sub numele de Bogdan ceşmé făcută de domn la 5 noiembrie 1646; inscripţia săpată în marmoră aminteşte pe ctitor astfel: „Cu voinţa şi mila înaltului creator / Eu Vasile, al întregii Moldovlahii / Rugat de mulţi locuitori ai Varnei / Din cauza lipsei de apă ce-i chinuieşte / Din milă către creştini, o sută de lire turceşti dăruiesc" ... vezi P. I. Stoianof, *Bogdan ceşmé din Varna (Bulgaria)*, în CL, 12, 1911, p. 1 387—1 389.

[42] Hurmuzaki, XIV, p. 403.

[43] *Ibidem*, p. 404.

www.dacoromanica.ro

Printre alte virtuți ale lui Vasile Lupu scoase în evidență de autor este și aceea că el s-a arătat cu multă înțelegere față de cei nevoiași, desigur o exagerare a poetului :

„Noroc de tine, că tu poți să dai ușor și iute cele trebuitoare
Mijloace nevoiașilor și leac celor bolnavi".

Din aceste motive toți, indiferent de starea socială, îi cereau sprijinul :

„Arhierei, bărbați, monahi, bătrîni și tineri
Văduvele, băieții, toți, orfanii și copiii
Tot rîndul oamenilor nenorociți pe tine te au de mîngîiere
Spre tine aleargă tot norodul celor nevoiași
Și tu la toată suferința aduci repede vindecare
Și reversi balsam peste cele mai împuțite rane".

Pentru același motiv autorul crede că domnul Moldovei întrunește toate virtuțile posibile ale vremii :

„Dar ce amintesc oare pe rînd toate mărețiile virtuților
Tu le ai toate în trup și sălaș te au pe tine
Și cine dorește să vadă icoana tuturor virtuților
Las'să vadă pe al Moldovei vrednic domn.
Pe minunatul Vasile, el marea fală a tuturor,
El care a întrecut pe muritori cu faptele și vorbele" [44].

Fostul patriarh Atanasie Patellarios include între faptele lui Vasile Lupu și introducerea tiparului în Moldova și înființarea școlii domnești :

„Tu ai scos din nou la lumină tiparul cu care
Propovăduia adevărul la toți dușmanii credinței.
Și învățăturile rele ale învățaților celor suciți
Să răpunem cu prastia acestui tipar.
Ba ai și hotărît să faci lucrul cel mai bun și mare,
Locaș de învățătură pentru creșterea copiilor".

În încheiere, autorul se roagă pentru prosperitatea casei lui Vasile Lupu :

„Dă harul milei tale din cer lui Vasile
Cucernicului domnitor, soției și fiilor săi
Și mărirea cea înaltă a domniei ce i-ai dat în dar
. . . . . .
Și să-și vadă pe fiul întîi născut ca prinț" [45].

Poemul are și o anexă în care autorul face o comparație între virtuțile lui Vasile Lupu și ale lui Ahile, bineînțeles acelea ale domnului Moldovei fiind cu mult superioare, menite să mențină peste veacuri renumele său [46].

S-a insistat mai mult asupra acestui poem plin de elogii la adresa lui Vasile Lupu pentru a dovedi că multe din reformele sale intraseră în conștiința contemporanilor, iar dacă versurile ce i s-au închinat exagerează în mod apologetic realizările domnului, ele reflectă pînă la un anumit punct realitatea. În fine, este de la sine înțeles că aceste elogii erau făcute de autor cu un anumit scop, mai ales că el înțelesese că însuși domnul se complăcea în acest climat de preamărire a faptelor sale.

Elogierea faptelor domnului Moldovei a fost practicată și de alții, mai ales de cei care aveau la îndemînă arta tipografică. În acest sens ne referim la mitropolitul Varlaam, care în mai multe rînduri a adresat laude domnului țării cu prilejul tipăririi de cărți în tipografia creată de acesta

[44] *Ibidem*, p. 405.
[45] *Ibidem*, p. 406.
[46] *Ibidem*, p. 406—407.

www.dacoromanica.ro

pe cheltuiala sa şi care funcţiona tot pe cheltuiala domniei. Aşa de exemplu, în 1643 vedea lumina tiparului *Cartea românească de învăţătură dumenecele preste an*, în care se află şi 10 versuri care însoţesc stema Moldovei şi din care amintim pe următoarele :

„Şi Vasile voevod au început lucrurile sale
Cu învăţături ce în ţară se temeluieşte.
Nemuritoriu nume pre lume şie zideşte" [47].

Ceea ce este şi mai important este faptul că tipăritura are şi un *Cuvînt înainte* al domnului ţării, desigur scris tot de Varlaam mitropolitul — el tradusese cartea şi tot el se îngrijise de tipărirea ei — în care acesta se adresa către „toată semeţia rumânească pretutindeni ce se află pravoslavnicii într-această limbă". Expresia „toată semeţia rumânească" dezvăluie faptul că la data respectivă devenise publică constatarea transmisă prin tradiţie din generaţie în generaţie cu privire la unitatea de limbă şi neam a românilor din cele trei ţări româneşti, Moldova, Transilvania şi Ţara Românească. Istoricul literar G. Călinescu afirma în urmă cu patru decenii despre acest *Cuvînt înainte* al lui Vasile Lupu că era mult mai bine realizat decît al lui Matei Basarab la *Psaltirea slavonă* de Meletie (1638) [48]. În aceeaşi tipăritură, la sfîrşitul părţii a doua şi a treia, sînt cîteva versuri care merită a fi subliniate pentru deosebitele figuri de stil pe care le conţin :

„Valuri multe ridică furtuna pre mare
Mai vîrtos gîndul omului întru lucrul ce are
Nu atît grijea şi frica începutului
Cît grija şi primejdia svîrşitului".

Versurile din această tipăritură au atras de mult atenţia istoricilor literari, care au văzut în ele *prima poezie publicată în limba română* [49].

Elogiul domniei lui Vasile Lupu este făcut şi în versurile care însoţesc o altă tipăritură : *Şapte taine a bisericii* (Iaşi, 1644).

„Pecetia Domnii-Moldoveneşti
Vlăhva, acestiia Her să o socoteşti.
Cap de buăr fiind tare,
Arată puteria celui mai mare.
Acesta chip de buăr
Mulţi au biruit fără număr" [50].

Astfel de versuri se mai întîlnesc şi în 1646 în tipăritura care cuprinde *Pravila Moldovei*, adică *Carte românească de învăţătură de la pravilele împărăteşti şi de la alte giudeţe*, dar care de fapt o repetă pe cea din *Cazania* din 1644.

Şi totuşi, atît poemul lui Atanasie Patellarios cît şi versurile mitropolitului Varlaam nu au definit adevăratele dimensiuni ale contribuţiei lui Vasile Lupu la dezvoltarea ţării pe care a condus-o aproape două decenii. Aceasta ar fi putut să fie surprinsă în paginile unei cronici de curte cum a fost acel *Letopiseţ moldovenesc* al lui Eustratie logofătul [51], dar expunerea autorului nu a ajuns pînă la domnia lui [52]. În literatura istorică din secolul al XVII-lea *Letopiseţul moldovenesc* menţionat a fost considerat

[47] A. Sacerdoţeanu, *op. cit.*, p. 97.
[48] G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, Bucureşti, 1982, p. 9.
[49] G. Ivaşcu, *op. cit.*, p. 136—144.
[50] A. Sacerdoţeanu, *op. cit.*, p. 106; BRV, I, p. 156.
[51] Gr. Ureche, *op cit.*, p. 21—22.
[52] C. A. Stoide, *Contribuţii la biografia lui Eustratie logofătul*, în Arhiva", Iaşi, 1933, p 123—137; G. Ivaşcu, *op. cit.*, p. 136.

www.dacoromanica.ro

de specialişti ca fiind cea mai veche cronică a Moldovei scrisă în limba română, înainte de cea a lui Grigore Ureche. Autorul ei, cărturar de seamă, înzestrat cu o deosebită cultură, omul de încredere al lui Vasile Lupu — a ocupat funcţia de secretar domnesc — a elaborat o cronică a ţării folosind la aceasta vechile anale scrise în limba slavă, pe care le-a tradus şi le-a prelucrat, oprindu-se la domnia lui Petru Şchiopul (1587). Deşi nu s-a păstrat în original şi nici în copie textul integral, Gr. Ureche l-a cunoscut şi l-a folosit în cronica sa. Personalitate care poseda o înaltă cultură, Vasile Lupu a căutat să se folosească de posibilităţile intelectuale ale lui Eustratie logofătul şi în acest scop, la porunca sa, a fost tradusă din neogreacă o pravilă şi o carte bisericească *Şapte taine a bisericii*. Tot el avea să contribuie la elaborarea unei părţi din *Cartea românească de învăţătură de la pravilele împărăteşti şi de la alte giudeaţe* [53].

În vremea domniei lui Vasile Lupu şi-a scris cronica Grigore Ureche, dar cronica lui nu era oficială, el nefiind cronicar de Curte, ca Eustratie logofătul, ci reprezentant al boierimii. De altfel, el era unul din principalii colaboratori, ca şi mitropolitul Varlaam, ai domnului, ca membru în sfatul domnesc. Fiu de mare boier, tatăl său fiind Nestor Ureche, unul din cei mai mari feudali din Moldova la sfîrşitul sec. al XVI-lea şi începutul celui următor, dobîndise în tinereţe o înaltă cultură la şcolile iezuite din Polonia. Era cunoscător al mai multor limbi străine (latină, greacă, polonă, slavă); ocupase mari dregătorii pe timpul lui Miron Barnovschi şi Alexandru Iliaş, înainte de a fi mare dregător pe timpul lui Vasile Lupu în intervalul 1634—1647. Fusese pe rînd logofăt III, apoi mare spătar, iar la sfîrşitul vieţii mare vornic de Ţara de Jos.

Cronica pe care a scris-o, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, nu cuprinde şi domnia lui Vasile Lupu. Prin modul în care prezintă istoria Moldovei, de la primele începuturi pînă la domnia lui Aron Vodă, cronica lui Grigore Ureche depăşeşte nivelul unor anale şi se înscrie ca o autentică operă istorică. Mai mult, autorul cronicii susţine cu argumente temeinice unitatea de neam a românilor şi latinitatea poporului român, şi aceasta cu mult înaintea corifeilor Şcolii ardelene: „noi aflăm că Moldova s-au discălecat mai pe urmă, iar muntenii mai dintîi, măcară că s-au tras de la un izvor" [54]. În cuprinsul cronicii, la capitolul „Pentru Ţara Ungurească de Jos şi Ardealul de Sus", el constată că în Transilvania trăiau şi români peste tot locul, „de mai multu-i ţară lăţită de români decîtu de unguri" [55]. Constatarea sa cuprinde şi Ungaria de Sus, unde se aflau iarăşi locuitori români „Rumânii cîţi să află locuitori la Ţara ungurească şi la Ardeal şi la Maramureşu de la un loc sîntu cu moldovenii şi toţi de la Rîm să trag". Istoricul P. P. Panaitescu afirma în 1956 că această frază este deosebit de importantă în ce priveşte concepţia asupra originii românilor [56], că este cea mai veche afirmaţie românească despre unitatea neamului şi în acelaşi timp despre originea sa comună. Acelaşi cronicar mai afirma, referindu-se la limba care o vorbeau locuitorii Moldovei, că se trage din limba latină „de la rîmleni ce le ce zicem latină", avînd cuvinte şi din alte limbi: italiană, greacă, polonă, sîrbă adică slavonă [57].

[53] BRV, I, p. 156; Ghibănescu, *Surete*, II, p. 168—171.

[54] Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 60.

[55] *Ibidem*, p. 31, 99, 124.

[56] *Ibidem*.

[57] *Ibidem*, p. 99.

www.dacoromanica.ro

Urmare a studiilor făcute în tinereţe la şcoala iezuită din Liov, Gr. Ureche a imprimat cronicii sale idei renascentiste despre originea poporului şi a limbii române, precum şi despre personalităţile epocii, respectiv domnii Moldovei care l-au precedat pe Vasile Lupu. Cronicarul îi prezintă pe domnitori, în frunte cu Ştefan cel Mare, dornici de glorie şi de a fi recunoscuţi de contemporani ca luptători împotriva turcilor. Prin Grigore Ureche se făcea un pas înainte în dezvoltarea istoriografiei româneşti medievale. De aceea este îndreptăţită afirmaţia istoricului P. P. Panaitescu care aprecia în 1956 astfel opera acestuia: „Cronica lui Ureche nu este deci numai un izvor pentru istorici, ci o operă literară, un izvor de bogată inspiraţie pentru scriitorii români, aceasta datorită nu numai faptelor pe care le povesteşte, dar şi felului cum le-a evocat" [58].

Tot în domeniul literaturii, laice şi religioase, se constată şi alte realizări remarcabile. Cărţile au circulat în manuscris pînă la introducerea tiparului, iar sutele de exemplare ale cărţilor religioase cîte s-au mai păstrat copiate în limbile slavonă şi română, care au circulat intens între cele trei ţări româneşti şi pe ale căror pagini îngălbenite de vreme s-au păstrat adnotări privind inerentele evenimente ale vieţii cotidiene, sînt astăzi o mărturie a existenţei în spaţiul carpato-danubiano-pontic a unor puternice şi continui legături culturale. Cît priveşte cărţile redactate sau traduse în limba română, folosind o limbă cu un pronunţat caracter popular, ac este creaţii literare aveau să influenţeze stilul în care au fost scrise *cărţile populare*, un nou gen de literatură adresată locuitorilor din sate, tîrguri şi oraşe. Mai mult, aceste creaţii ale literaturii laice au avut rolul să lărgească orizontul cititorului medieval din punct de vedere geografic, istoric şi filozofic şi să contribuie în acest fel la sporirea capacităţii de înţelegere a evenimentelor care îmbogăţeau tot mai mult viaţa cotidiană din ţările române.

Cercetările de pînă acum au atestat prezenţa în Moldova pe timpul lui Vasile Lupu a unor cărţi populare ca *Alexandria*, *Fiziologul*, cronografele, romanul *Varlaam şi Ioasaf*, *Legendele bogomilice*. La acestea se mai pot adăuga cele care reflectă o viziune mistică asupra vieţii, ca de exemplu, cele care ţin de literatura astrologică şi de prevestire *(Rojdanicul, Trepednicul)*.

4 *Nivelul creaţiei artistice*

Stăruinţa neobosită constatată, timp de aproape două decenii, la Vasile Lupu pentru punerea în aplicare a programului său de politică internă şi externă, prin mobilizarea tuturor energiilor potenţiale ale locuitorilor Moldovei în acest scop, este o dovadă că el era pe deplin conştient de înalta misiune ce-i revenise din momentul ocupării tronului ţării. El a înţeles chiar înainte de 1634, că era de datoria sa nu numai să continue opera culturală a înaintaşilor săi în toate compartimentele, dar şi să găsească posibilitatea de a o ridica la înălţimea cerinţelor epocii sale. În acest fel trebuie privită înţelegerea pe care a arătat-o propunerilor mitropolitului Varlaam atît de a înfiinţa un colegiu la mănăstirea Trei Ierarhi, după modelul celui din Kiev, cît şi de a crea o tipografie pentru răspîndirea prin

[58] *Ibidem*, p. 31.

www.dacoromanica.ro

tipărituri a creației literare bisericești și laice, în fine, de a proteja orice manifestare menită să contribuie la dezvoltarea științei și literaturii.

De aceea, era și firesc ca această preocupare a lui Vasile Lupu în promovarea culturii pe un nou făgaș, plin de înnoire să cunoască realizări remarcabile și în domeniul artei în general, și al arhitecturii în special. Pînă nu de mult, acest aspect al domniei sale a fost sporadic, parțial și unilateral studiat, fapt care a făcut imposibilă cuprinderea tuturor compartimentelor vieții artistice pe care a cunoscut-o Moldova în anii 1634—1653. Din aceste motive, creația artistică pe timpul domniei lui Vasile Lupu a fost numai schițată în unele lucrări de sinteză și monografice, iar în multe studii și articole publicate în diferite periodice s-a pus accent mai ales pe realizarea unor valoroase monumente de artă ca bisericile Trei Ierarhi și Golia din Iași și Stelea din Tîrgoviște [59].

Cercetări temeinice din ultimul deceniu au pus într-o lumină nouă multe din aspectele dezvoltării creației artistice din vremea lui Vasile Lupu, ca arhitectura, pictura, miniaturile și ilustrația de carte, broderiile și costumul, sculptura și argintăria [60]. În perioada domniei lui Vasile Lupu au fost construite un mare număr de edificii laice și de cult, care se circumscriu unui stil arhitectonic cu particularități proprii, menit să definească prin elementele artistice pe care le posedă un drum plin de înnoiri în dezvoltarea artei medievale din Moldova de la mijlocul secolului al XVII-lea.

O analiză a construcțiilor laice impune de la început o atenție deosebită față de *palatele domnești* din Suceava și Iași. La Suceava, pînă în secolul XVII capitala țării, Curtea domnească, unde se afla și un palat, era amplasată în partea veche a orașului — în tîrgul de jos — aproape de biserica Sf. Dumitru, ctitoria lui Petru Rareș (1534—1535). Cercetările arheologice inițiate în urmă cu trei decenii au dat la iveală faptul că la început aici fusese ridicat de Petru I Mușat, în 1387—1388, un palat domnesc de lemn, cu fundații din piatră, de proporții modeste [61], care avea să fie reconstruit din piatră, după incendiul de la sfîrșitul sec. al XV-lea, de Ștefan cel Mare. Acesta a mai reparat pe latura de est și o mare pivniță, al cărui tavan a fost sprijinit pe piloni de piatră [62]. Noi săpături arheologice, reluate în ultimul deceniu, au constatat existența unor restaurări continuate pe timpul lui Vasile Lupu, cînd palatul a avut două nivele, la parter aflîndu-se două încăperi mari destinate primirii oaspeților în trecere prin oraș. După materialele scoase la lumină și pe baza documentelor vremii, rezultă că în 1635—1638 Vasile Lupu a făcut amenajări și extinderi la palatul domnesc, aducînd meșteri și materiale din Transilvania. Lucrările s-au desfășurat sub supravegherea vornicului Hance, iar cinci ani mai tîrziu — în 1643 — vechea construcție a fost cu totul modernizată —, cînd a fost înlocuit acoperișul din șindrilă cu unul din olane, precum și unele ancadramente de uși și ferestre din lemn cu altele din piatră, „prilejuindu-ni-să nouă a face de iznoavă niște case din piatră din temelie aci

[59] P. P. Panaitescu, *Biserica Stelea*, p. 368—393; N. Ghika-Budești, *Biserica Golia, descriere arhitectonică*, în BCMI, 1924, p. 128—140.

[60] Dobjanschi, Simion, p. 111.

[61] M. Matei, *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava*, București, 1963, p. 81—82, 112—128; M. Matei, E. Emandi, *Observații asupra stratigrafiei Curții domnești de la Suceava*, în „Suceava, anuarul muzeului județean", 1977, p. 105—118.

[62] L. Chitescu, *Cercetări arheologice la Curtea domnească din Suceava*, în „Cercetări arheologice", I, București, 1975, p. 249—252.

www.dacoromanica.ro

la Suceava" [63], scria Vasile Lupu bistrițenilor, cărora le cerea niște pietrari și olari pentru această construcție. Cu acest prilej credem că s-a făcut și o cișmea la Curtea domnească, apa aducîndu-se pe olane. Tot în 1643 Curtea domnească din Suceava a fost înzestrată și cu un paraclis, rămas

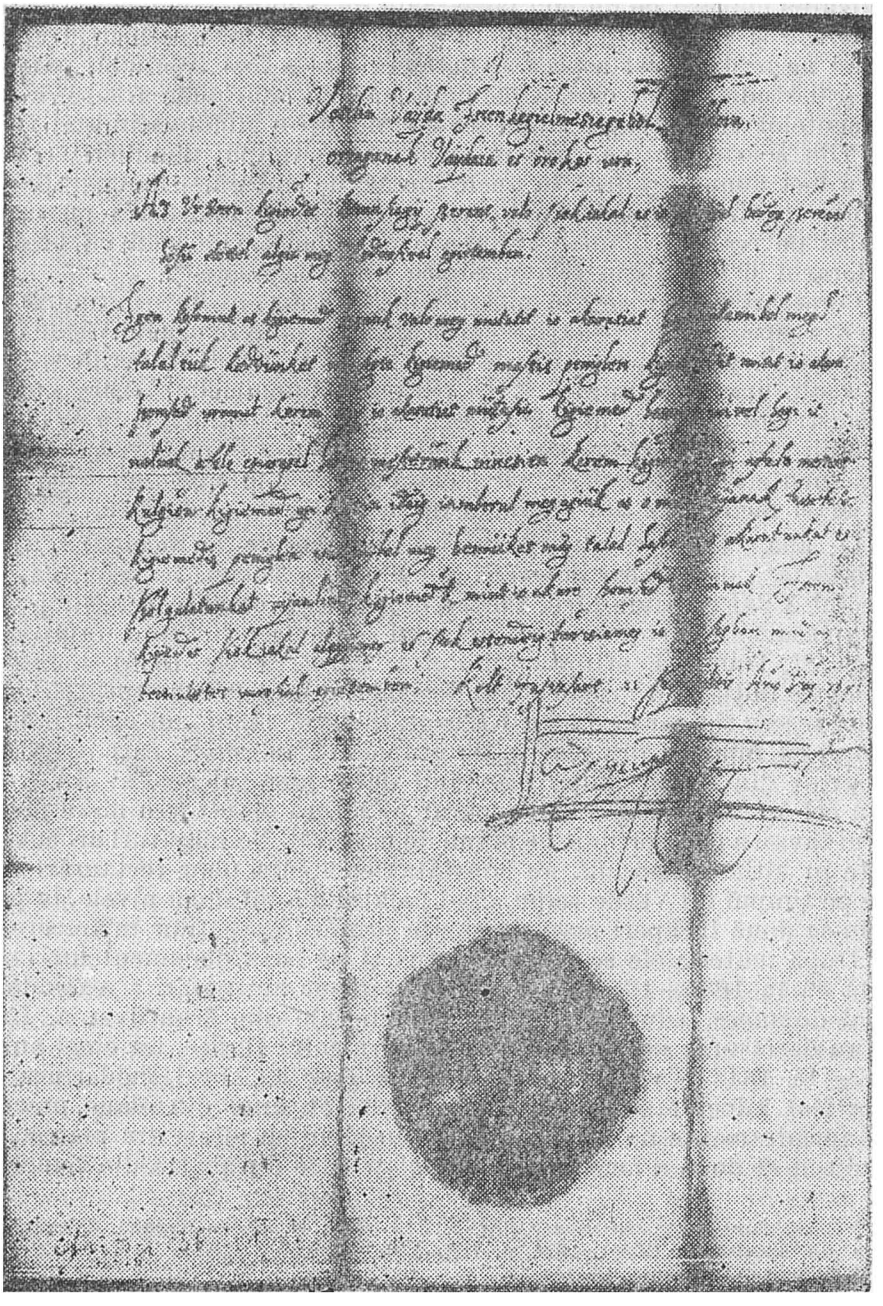

Fig. 26 — Scrisoarea lui Vasile Lupu prin care solicită un meșter din Ungaria (1641).

[63] Hurmuzaki, XV, part. 2, p. 1 014—1 029, 1 031—1 105.

www.dacoromanica.ro

peste vremuri sub numele de Biserica Domniţelor, existentă şi azi. Din păcate, în toamna anului 1650 Curtea domnească împreună cu toate construcţiile ei a avut mult de suferit de pe urma năvălirii tătarilor crîmleni şi a cazacilor zaporojeni, iar în 1653 de pe urma tulburărilor din timpul crizei politice provocată de răsturnarea din scaun a lui Vasile Lupu.

Şi la Iaşi palatul din timpul lui Vasile Lupu fusese ridicat pe vechea fundaţie din timpul lui Alexandru cel Bun, în vecinătatea tîrgului de jos. Săpăturile arheologice iniţiate în urmă cu peste 15 ani în perimetrul fostei Curţi domneşti medievale au scos la lumină materiale care atestă existenţa reşedinţei princiare refăcută de Ştefan cel Mare şi Alexandru Lăpuşneanu. Cît priveşte pe Vasile Lupu, acesta a început primele lucrări de renovare a construcţiilor arse în 1625—1626 chiar în primii săi ani de domnie [64], adică în 1636. Călătorul polon G. Krasinski, care a trecut în acel an prin Iaşi, relata că palatul fusese „multă vreme destul de sărăcăcios, dar domnul de acum (adică Vasile Lupu), pentru a avea o locuinţă comodă, l-a restaurat foarte bine şi l-a îndreptat şi a făcut întăriturile bune de jur împrejur" [65].

Lucrările de reconstruire a palatului domnesc au continuat şi în 1640, cînd s-au introdus elemente moderne, de exemplu înlocuirea şindrilei de la acoperiş cu olane şi ţigle, pe care Miron Costin le amintea în cronica sa prin următoarele cuvinte: „acestu domnu au făcut ca de iznoavă şi curţile cele domneşti în Iaşi, casele cele cu cinii (cinie = ţiglă de porţelan), grădini, grajduri de piatră tot de dînsul sîntu făcute" [66]. Potrivit relatărilor unor contemporani, la Curtea domnească existau două palate, unul mai mare al domnului, altul mai mic al doamnei, prevăzute cu multe încăperi, pivniţe, scări exterioare şi interioare, pridvoare. În palatul domnului se afla şi sala divanului şi apartamentul personal, unde se desfăşurau uneori audienţele particulare ale domnului. După dezastrul provocat şi la Iaşi de năvălirea tătarilor crîmleni şi a cazacilor zaporojeni în 1650, domnul a efectuat noi lucrări pentru refacerea clădirilor distruse, aducînd materiale şi meşteri din Transilvania, pentru care plătea într-un rînd 60 de galbeni [67]. Doi ani mai tîrziu, palatul domnesc se prezenta ca o construcţie care a atras atenţia contemporanilor prin amploarea lui. Călătorul englez Robert Bargrave relatează impresiile sale astfel: „palatul era o clădire de piatră mai degrabă mare decît frumoasă, neavînd nici măreţie, nici unitate, nici podoabe demne de palatul unui domn. Numai grajdurile sînt într-adevăr vrednice de luare aminte pentru măreţia şi buna lor întocmire, dar mai ales pentru numărul şi calitatea cailor, întrecînd cu mult pe acei ai ducelui de Florenţa şi ai regelui Angliei" [68].

Tot atît de interesante sînt şi relatările altor contemporani privind interiorul palatelor domneşti din vremea lui Vasile Lupu. Pînă în prezent, nu există o descriere a interiorului palatului din Suceava, în schimb, s-a păstrat una de la Marco Bandini despre palatul din Iaşi. Despre acesta, călătorul italian arată că avea pereţii acoperiţi cu covoare şi tapiserii, că draperiile de la uşi şi ferestre erau lucrate din mătase cu fir de aur şi argint, mobilierul era acoperit cu pînză foarte fină, plăcile de faianţă

[64] Costin, p. 91.
[65] *Călători străini*, V, p. 116.
[66] Costin, p. 119; Al. Andronic, *Iaşii pînă la mijlocul sec. al XVII-lea*, Iaşi, 1986, p. 17—18.
[67] Hurmuzaki, XV, part. 2, p. 1 202—1 203.
[68] *Călători străini*, V, p. 328, 489—490.

12—c 667

www.dacoromanica.ro

de provenieţă orientală care împodobeau unele încăperi erau colorate, multe fiind descoperite în săpăturile arheologice din ultimele decenii [69]. Apoi sînt menţionate sobele de încălzit din încăperile palatului de felul celor întîlnite, tot atunci, în Polonia şi Transilvania. În fine, merită remarcat şi faptul că la Curtea domnească din Iaşi fusese construită şi o cişmea alimentată cu apă potabilă adusă pe olane din afara oraşului.

Spre deosebire de palatul domnesc din Suceava, cel din Iaşi era înconjurat de o puternică incintă fortificată pentagonală, avînd la colţuri bastioane. În 1641 călătorul Petru Bogdan Bacsici relata despre Curtea domnească înconjurată „de ziduri cu un bun turn de pază" [70], al cărui traseu a fost surprins în săpăturile arheologice în urmă cu peste 15 ani [71]. Cu două decenii mai tîrziu, un alt călător străin, Evlia Celebi, scria că „de jur împrejur palatul este înconjurat cu un zid frumos de piatră în formă de cerc, în felul unei cetăţi cu ziduri" [72].

Tot din categoria construcţiilor laice fac parte şi unele case sau conace boiereşti, păstrate, cu unele modificări, pînă azi, de exemplu la Şerbeşti (Neamţ), conacul marelui vistier Iordache Cantacuzino, la Paşcani un altul, tot al familiei Cantacuzino, care prin anumite elemente artistice (coloane răsucite, motive florale, zoomorfe sau heraldice), scene din viaţa cotidiană (de vînătoare) şi împrumuturi din arta şi arhitectura rurală (pridvorul, foişorul), se înscriau pe linia anunţării unei cotituri în arhitectura civilă medievală. În ceea ce priveşte unele construcţii civile urbane, datînd din vremea domniei lui Vasile Lupu şi deseori menţionate în izvoarele vremii, se impun băile publice (feredeele) din Suceava şi Iaşi. Venitul primei a fost dăruit mitropoliei Moldovei, cea de a doua a fost dată danie colegiului de la mănăstirea Trei Ierarhi în 1638 [73]. Ambele sînt lucrate în stil oriental, după modelul celor turceşti, şi anume cu cupolă, cu sistem pentru obţinerea aburilor, iar pereţii căptuşiţi cu marmură sau faianţă. După cum se ştie, baia din Suceava datează dinainte de 1634, dar cea din Iaşi a fost construită pe timpul acestui domn. De reţinut că încă alte două băi mai existau la palatul domnesc din Iaşi; despre acestea Paul de Alep scria următoarele: „el (adică Vasile Lupu) a zidit în palatul său, lîngă casa doamnei, încă o baie cu plăci de faianţă şi o altă baie foarte îngrijită pentru folosinţa ei şi a lui, cu marmoră din belşug şi cu bazine" [74].

În privinţa *construcţiilor de cult* acestea le depăşesc ca număr pe cele precedente. Dar nu numai atît. Cele din vremea lui Vasile Lupu se înscriu ca număr şi ca realizare artistică după cele ale lui Ştefan cel Mare şi le depăşesc pe acelea ale unora din înaintaşii săi ca Petru Rareş sau Alexandru Lăpuşeanu. Cercetările din acest domeniu au dezvăluit unele particularităţi comune ale acestor construcţii, deşi dau impresia că sînt, în general, „lipsite de unitate stilistică" [75]. Nu vom repeta cele expuse în lucrarea de referinţă aparţinînd istoricilor de artă A. Dobjanschi şi V. Simion privind arta în timpul lui Vasile Lupu: tipologia bisericilor, repartiţia spaţiului interior al lăcaşurilor de cult, aspectul faţadelor

[69] Al. Andronic, *op. cit.*, p. 18; Dobjanschi, Simion, p. 51.
[70] *Călători străini*, V, p. 233.
[71] Al. Andronic, *op. cit.*, p. 18.
[72] *Călători străini*, VI, p. 476.
[73] *Supliment la catalogul documentelor moldoveneşti*, I, Bucureşti, 1975, p. 178; Arh. St. Buc., ms. 579, f. 332.
[74] *Călători străini*, VI, p. 53.
[75] *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

acestora sau descrierea lor şi a principalelor lor caracteristici de natură artistică. Ne vom referi în schimb la preocuparea care se vede în numeroase ocazii la Vasile Lupu de a înzestra lăcaşurile de cult nu numai cu condiţii optime pentru funcţionarea lor, ci şi pentru a putea contribui la apărarea ţării prin elementele de fortificaţii. Aşa de exemplu, bisericile Sf. Ioan Botezătorul şi Vovidenia din Iaşi au fost prevăzute chiar de la începutul domniei cu un pod ridicat sub acoperiş, ceea ce făcea posibil să fie transformat la nevoie într-o mică fortăreaţă, de unde să se reziste oricărui asediu duşman. Acest pod putea adăposti la nevoie cîteva zeci de arcaşi, care prin crenelele abia vizibile din afară puteau provoca pierderi grele duşmanului [76]. O altă formă de fortificare a lăcaşului de cult a constituit-o ridicarea unui zid de incintă ca cel de la mănăstirea Probota, ctitoria lui Petru Rareş, mănăstirea Secul sau Hlincea. Mai mult, la anumite mănăstiri se construiesc din nou sau se fortifică turnul clopotniţei, avînd de asemenea un scop militar defensiv, ca de exemplu la mănăstirile Slatina, Humor şi Hlincea.

O altă problemă relativ la construcţia lăcaşurilor de cult din vremea lui Vasile Lupu este în legătură cu meşterii care le-au ridicat, refăcut sau renovat. De cele mai multe ori proveniența acestora este autohtonă şi numai în cazuri cu totul excepţionale s-au adus meşteri zidari, vărniceri, pietrari şi olari de peste hotare. Astfel, se ştie că în 1638 Gavriil Coci hatmanul, fratele lui Vasile Lupu, cerea bistriţenilor nu mai puţin de patru vărniceri pentru o biserică de piatră aflată atunci în construcţie în Moldova [77]. Trei ani mai tîrziu se cereau tot din Transilvania cărămidari în acelaşi scop, dulgheri [78], ţiglari. Într-un singur caz, pentru biserica Golia din Iaşi, se crede că o parte din meşteri proveneau fie din Polonia, fie din Ungaria. Relativ la meşteri, există un singur caz cînd la construirea unei biserici au cooperat meşteri din Moldova şi din Ţara Românească şi anume pentru biserica Stelea din Tîrgovişte, unde s-a realizat o sinteză „între elemenţele arhitectonice moldoveneşti şi cele munteneşti" [79].

În privinţa construcţiilor lăcaşurilor de cult şi în secolul al XVII-lea, ca şi în secolele care au urmat, cele două importante ctitorii ale lui Vasile Lupu din Iaşi, bisericile Trei Ierarhi şi Golia, ocupă un loc deosebit în realizarea creaţiei artistice. Condiţiile istorice în care au fost ridicate aceste două lăcaşuri de cult sînt binecunoscute: despre prima construcţie documentele încep să dea informaţii din 1637, deci cu doi ani mai înaine de a fi terminată. Tot în acei ani s-a construit şi turnul clopotniţă, azi dispărut, pe care era fixată steaua Moldovei şi care adăpostea din 1640 un clopot. Planul bisericii este de forma unei nave, asemănător cu al mănăstirii Galata, ctitoria lui Petru Şchiopul; decoraţia sa exterioară reflectă o influenţă armeano-georgiană, deci orientală, fapt care presupune existenţa unor meşteri proveniţi din Orientul apropiat. Ca şi alte lăcaşuri din acea vreme, acesta a fost prevăzut cu un zid de incintă pentru apărare. Călătorul polon Miascovscki, trecînd prin Iaşi, aminteşte acest zid de incintă, clopotniţa, care avea 280 trepte şi ceasul din turn. Cînd în 1641 a văzut-o misionarul catolic Petre Bogdan Bacsici, acesta a reţinut faptul că era construită „dintr-un fel de piatră albă sculptată toată pe dinafară, iar înăuntru zugrăvită cu diferite chipuri de sfinţi şi o pictau acum (în 1641) meşteri

[76] Dobjanschi, Simion, p. 29—48.
[77] Hurmuzaki, XV, part. 2, p. 1 044.
[78] *Ibidem*, p. 1 072—1 073, 1 090—1 092.
[79] Dobjanschi, Simion, p. 45.

www.dacoromanica.ro

aduşi din Polonia şi din ţara moscovită"; despre clopotniţă nota şi el că „era frumoasă ca şi biserica şi că avea un ceas mare care se auzea în tot oraşul" [80]. Un deceniu mai tîrziu, Paul de Alep constata că lăcaşul era unic şi măreţ, cu aspect de citadelă, fiind înconjurat cu zid de piatră. Descrierea sa este cea mai amplă, deoarece cuprinde date despre pictură, mobilier şi despre obiectele de cult cu care era înzestrată biserica [81].

Fig. 27 — Biserica Trei Ierarhi.

Cît priveşte biserica Golia aceasta a fost reconstruită în ultimii ani ai domniei lui Vasile Lupu, pe locul unei foste ctitorii boiereşti din sec. al XVI-lea. Ca stil şi concepţie arhitectonică, aceasta se deosebeşte funda-

[80] *Călători străini*, V, p. 235.
[81] *Ibidem*, VI, p. 48—51.

www.dacoromanica.ro

mental de biserica Trei Ierarhi, în sensul că stilul ei este mult mai occidental. În acea vreme era cea mai spațioasă biserică din Moldova (39 m lungime și 30 m înălțime), turla clopotniței atingînd aproape 50 m înălțime [82]. Prin construirea acestui lăcaș, Vasile Lupu a dorit să-și sporească prestigiul în fața contemporanilor săi, dovedind totodată nivelul înalt pe care-l atinsese arta și arhitectura din Moldova în vremea lui.

Cercetări din ultimii ani, voind să explice marea deosebire stilistică dintre cele două lăcașuri, au ajuns la concluzia că faptul reflectă evoluția liniei de politică externă promovată de domn. Astfel, stilul bisericii Trei Ierarhi ar fi rezultatul politicii promovată de domn în primul deceniu de domnie, de apropiere față de otomani, de aceea ctitoria sa este „atît de orientalizată ca decorația", o decorație care exprimă „un local baroc postbizantin", în timp ce a doua biserică, Golia, „atît de occidentalizată, de barocă în sens apusean", ar ilustra noua orientare politică a lui Vasile Lupu către Polonia în ultima parte a cîrmuirii sale [83].

Ca și arhitectura, pictura din timpul lui Vasile Lupu conține o serie de înnoiri al căror efect o apropie de realitatea vieții cotidiene, în sensul că este supusă unui „proces de umanizare". Pe această cale ea pierde din caracterul monumental pentru a „dobîndi în schimb un pronunțat aspect decorativ" [84]. Pentru a ilustra noile particularități ale artei plastice din această vreme nu ne vom referi la ponderea ornamentului nonfigurativ observată în fresca unor lăcașuri de cult, nici la modul cum în pictura vremii au pătruns unele influențe ale picturii occidentale, la interpretarea elementelor baroce din arta moldovenească, ori la procedeele folosite de pictori de a reprezenta mișcarea în scenele din viața cotidiană, ci ne vom opri mai mult la redarea portretelor, în general, și ale ctitorilor lăcașurilor de cult, în special.

Mai întîi, cîteva cuvinte asupra pictorilor întîlniți în această vreme, în contextul domniei lui Vasile Lupu. Unul din ei a fost un anume Nicolae, trimis la Moscova cu misiune diplomatică [85], dar și pentru a aduce de acolo specialiști pentru pictarea lăcașurilor de cult ctitorite de domn; un altul a fost Ștefan, care împreună cu Nicolae a lucrat la biserica Trei Ierarhi. La vremea respectivă, lipsa unor pictori de înaltă calificare de care avea nevoie domnul Moldovei a fost acoperită cu aducerea unor specialiști din Rusia. Se cunoaște în acest sens corespondența întreținută de Vasile Lupu cu Mihail Feodorovici, țarul Moscovei în anii 1638—1642. Drept urmare, au venit de la Moscova la Iași mai mulți pictori (zugravi) ca : Sidor Pospeev, Demian Iacovlev, Procopie Nichitin, Jacov Gavrilov, acesta din urmă fiind însoțit de fiul său Timotei. Toți aceștia au lucrat la pictura bisericii Trei Ierarhi mai mulți ani, fiind bine plătiți de domn [86].

În legătură cu portretele lui Vasile Lupu și ale membrilor familiei sale, fie de la biserica Trei Ierarhi, fie de la biserica Golia, așa cum s-a mai spus, acestea dau impresia, prin puternica individualizare a personajelor, că ar fi fost realizate pe șevalet și niciodată pe zidul unor lăcașuri de cult [87].

[82] R. Popa, *Biserica Golia*, București, 1966, p. 23.

[83] R. Teodorescu, *Arta și politica în Moldova în prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în AIIAI, 1982, p. 49; Dobjanschi, Simion, p. 53—54.

[84] Dobjanschi, Simion, p. 54.

[85] Arh. St. Buc., Documente istorice, LXXIX—3, LXXXII—8.

[86] *Relațiile*, II, p. 27, 38, 44, 55, 60, 70.

[87] Dobjanschi, Simion, p. 58.

www.dacoromanica.ro

În portretul artistic al lui Vasile Lupu din tabloul votiv de la biserica Trei Ierarhi, ctitoria sa (vechea pictură din 1641—1642), domnul poartă costum de ceremonial, lucrat din stofă verde închis, pe care sînt presărate flori cu cîte două frunze brodate în fir de aur și argint. Peste el se vede un

Fig. 28 — Biserica Golia.

halat fără mîneci, de culoare albastră, de asemenea presărat cu flori brodate în fir de aur și argint. Fața ovală a domnului este încadrată de barba neagră și mustăți prelungite pînă aproape de urechi, lăsînd totuși fața cu obrajii descoperită, după moda vremii; privirea sa vioaie și totodată

www.dacoromanica.ro

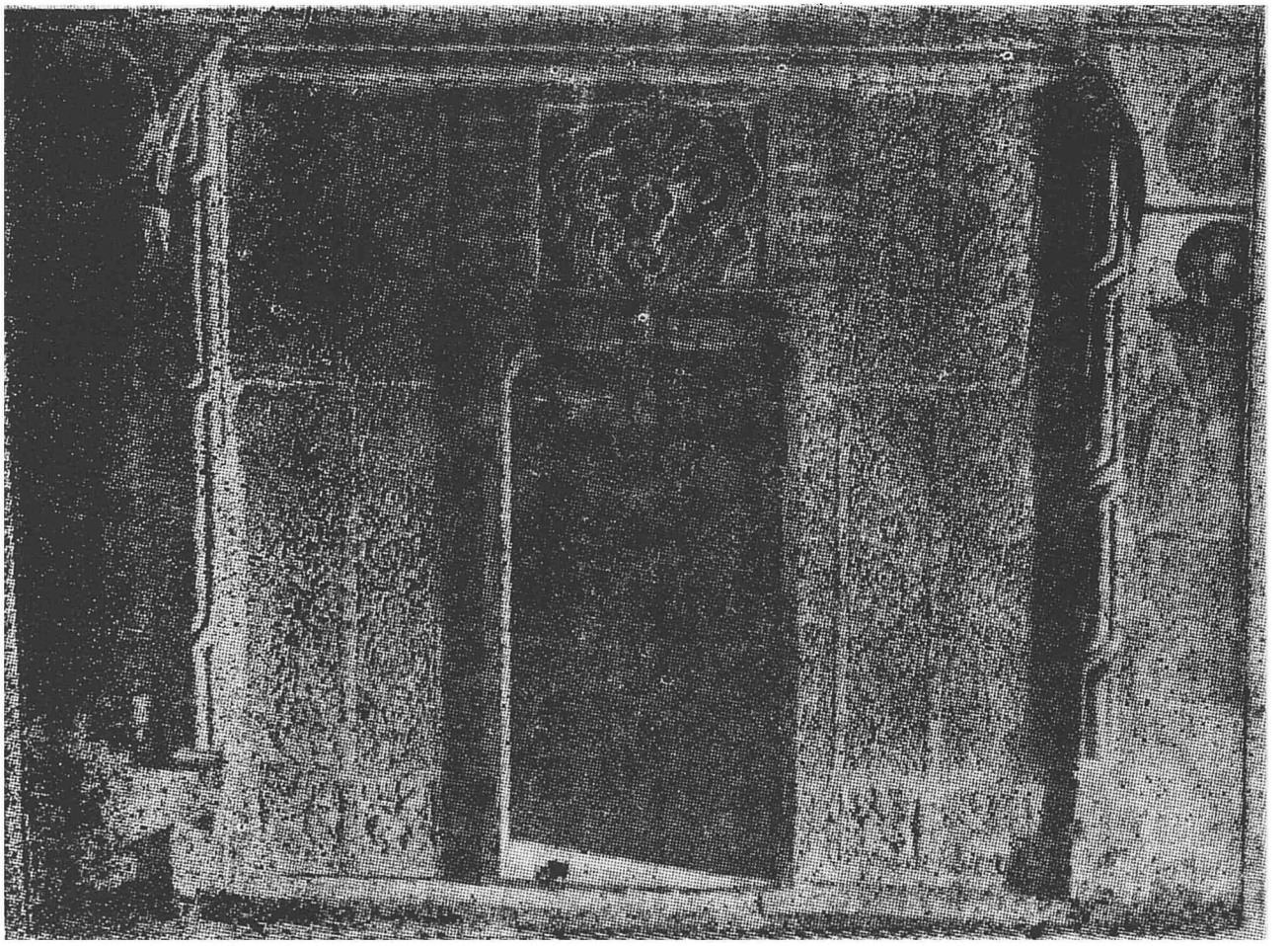

Fig. 29 — Biserica Golia, pisania d la intrare.

www.dacoromanica.ro

iscoditore, ca și sprîncenele frumos arcuite pun în evidență fruntea sa înaltă. Pe cap poartă o căciulă de blană de soboli, pe care este prinsă o egretă de aur bătută cu pietre scumpe, din care ies trei pene.

În tabloul votiv de la biserica Golia, pictat zece ani mai tîrziu, în 1672, Vasile Lupu este înfățișat a fi în deplină maturitate, purtînd un caftan din stofă prețioasă, închis pînă la gît, de culoare vișinie, peste care are un halat fără mîneci, îmblănit pe umeri, care îi dă o înfățișare maiestuoasă, distinsă, compatibilă cu un stăpînitor respectat și temut.

Despre aceste portrete călătorul turc Evlia Celebi scria că „parcă sînt însuflețite, numai că nu vorbesc; felul lor de a zîmbi și de a privi dă de gîndit" [88]. Portretul domnului în special ni-l prezintă pe acesta ca pe un personaj în plină maturitate, plăcut la înfățișare, care impresionează prin privirea sa pătrunzătoare și plină de inteligență și prin costumul pe care-l poartă, menit să reflecte o opulență fără seamăn și multă grijă din partea acestuia de a impune respect și ascultare tuturor celor ce-l înconjoară. Un studiu comparativ al portretelor domnului, oriunde ar fi pictate, la biserica Trei Ierarhi sau la biserica Golia, ne duce la concluzia că între ele nu există mari deosebiri.

Cel mai reușit însă este cel redat pe pînză în ulei, la șevalet, de un pictor occidental, în ultimii ani de domnie, despre care se știa mai puțin pînă acum. Ne referim la tabloul realizat în 1651 de pictorul olandez din Rotterdam Abraham van Westerveldt, care o vreme s-a aflat în Polonia sub protecția prințului Janus Radziwill, ginerele lui Vasile Lupu, unde a realizat mai multe pînze cu portrete dar mai ales cu scene din viața marelui duce al Lituaniei în timpul războiului cu cazacii din 1648—1655 [89]. Portretul lui Vasile Lupu, realizat de acest pictor la Curtea domnească din Suceava sau din Iași, ni-l reprezintă pe domn avînd pe cap o impunătoare căciulă de blană, cu surguciu din pene de păun, îmbrăcat cu o mantie din brocard cusut cu fir de aur și cu guler tot din blană, avînd pe piept cusuți 18 trandafiri din galon împletit ca și nasturii care încheie costumul. De reținut legenda portretului care este următoarea : „Illustrissimus atque Celesissimi Princeps ac Dominus, Dominus Basilius D(ei) G(ratia) Terrarum Moldaviae Princeps"etc., semnat Abraham van Westerveldt. În 1651 Wilhelm Hondius făcea o gravură după acest portret. Nu trebuie să ne mire prezența unui pictor occidental în Moldova în această vreme, deoarece tot acum este atestat un altul, polonez — anume Baraski — semnat pe pictura catapetesmei bisericii din satul Vînători (Neamț)[90].

Aceleași elemente laice în portretistica vremii se întîlnesc și în *lucrările de broderie* care s-au păstrat. Ne referim la acelea care reprezintă pe Tudosca doamna, prima soție a lui Vasile Lupu, și pe fiul lor, decedat în 1640 la Constantinopol, care se impun nu numai prin bogăția culorilor și valoarea artistică, dar mai ales prin surprinzătoarea expresivitate a figurilor personajelor pe care le reprezintă, care după cum s-a mai spus „anticipează genul portretistic al sec. al XVIII-lea" [91].

Cît privește *sculptura decorativă din piatră și lemn* și ea cuprinde elemente de înnoire care au împins acest meșteșug pe calea modernizării la nivel european. O analiză plină de competență a fost

[88] *Călători străini*, VI, p. 479; Sever Zotta, *Mînăstirea Golia, Schiță istorică*, în BCMI, 1924, p. 110 și tabloul votiv.

[89] Z. Batowski, *Abraham van Westervelt malarz holendaeski XVII wiekt i jego proce w Polace*, Cracovia, 1932, p. 4.

[90] Dobjanschi, Simion, p. 61, 86.

[91] Dinu C. Giurescu, *Contribuții la studiul* ..., p. 215—238.

www.dacoromanica.ro

Fig. 30 — Broderie decorativă de la biserica Trei Ierarhi, donație a lui Vasile Lupu și Tudosca doamna (1638—1639).

www.dacoromanica.ro

efectuată de specialişti în ultimul deceniu în lucrări deosebit de meritorii [92], în care sînt analizate pe rînd principalele caracteristici ale pieselor sculptate în piatră (ancadramentele de uşi şi ferestre, pietrele tombale, pisaniile şi stemele de pe construcţiile laice şi de cult) şi în lemn (catapetesme, iconostase, sfeşnice, tetrapoade, piese de mobilier laic etc.) şi mai ales ale elementelor ornamentale florale şi zoomorfe folosite de meşteri la realizarea lor.

Tot atît de intersante sînt materialele care ilustrează *prelucrarea artistică a metalelor preţioase* (argintul, aurul) pentru obţinerea în atelierele de meşteşugari a obiectelor cu care au fost înzestrate bisericile şi mănăstirile construite pe timpul lui Vasile Lupu. Multe din acestea sînt rodul muncii meşterilor autohtoni, care au lucrat la comanda domniei şi a unor boieri obiecte de uz casnic: pahare, pocale, căni, ibrice, tipsii, sfeşnice de luminări, dar şi obiecte de cult: anaforniţe, candele, potire, cruci, discose, căţui, ferecături de carte. La toate, fără deosebire, se constată o tendinţă a meşterilor de a folosi elemente artistice noi, în concordanţă cu cerinţele vremii. S-a afirmat pe drept cuvînt că unele din aceste obiecte lucrate din metale preţioase încă mai reflectă forme artistice specifice stilului gotic evoluat, după cum altele — şi era şi firesc — dovedesc o o puternică influenţă orientală balcanică [93]. În acelaşi timp, obiectele provenite din ateliere străine purtau pecetea artei occidentale. Faptul nu este surprinzător de vreme ce domnul, ca şi boierii, comandau astfel de obiecte de argintărie în Transilvania la Braşov, unde îşi desfăşurau activitatea meşteri argintari de înaltă calificare şi de nivel european. Aşa de exemplu, în 1643 un boier din Moldova făcea o comandă de obiecte de argint (pahare) în Transilvania [94]. Un an mai tîrziu Gavriil Coci, hatmanul, comanda la Braşov, ca şi marele vistier Iordache Cantacuzino, pahare de argint cu capace, probabil pentru nunta Mariei, fiica lui Vasile Lupu, cu principele Janus Radziwill [95]. Mai trebuie menţionat şi faptul că tot pentru lăcaşurile de cult se comandau în Polonia, la Gdansk, clopote şi policandre. În fine, după mărturia lui Paul de Alep însuşi Vasile Lupu ar fi comandat tocmai în Danemarca nişte sfeşnice din bronz, ale căror ornamente întreceau orice închipuire de eleganţă şi măiestrie artistică [96], iar în Germania un ibric realizat de un meşter din Regensburg. Aceeaşi impresie că provine dintr-un atelier occidental, lasă şi un pahar din argint aurit şi email policrom (verde şi albastru) lucrat în 1641 pentru Curtea domnească din Iaşi, împodobit cu elemente florale şi zoomorfe (patru porumbei), deşi unii istorici de artă afirmă că ar aparţine unui atelier oriental [97]. Cît priveşte ibricul din argint aurit confecţionat, după unii specialişti în 1639, într-un atelier din Moldova pentru biserica Trei Ierarhi, elementele stilistice orientale sînt atît de puternice, încît lasă impresia că ar proveni mai curînd de pe piaţa Constantinopolului [98].

O trecere în revistă a realizărilor culturale din vremea lui Vasile Lupu ne duce la concluzia că în cultura românească se poate vorbi de *o epocă a lui Vasile Lupu* şi că dezvoltarea învăţămîntului, a tiparului, a

[92] Dobjanschi, Simion, p. 77—78; *Călători străini*, VI, p. 50.
[93] Dobjanschi, Simion, p. 88—93.
[94] Hurmuzaki, XV, part. 2, p. 1 118.
[95] *Ibidem*, p. 1 126—1 128.
[96] Dobjanschi, Simion, p. 94.
[97] *Ibidem*, p. 94—97.
[98] *Ibidem*, p. 98.

www.dacoromanica.ro

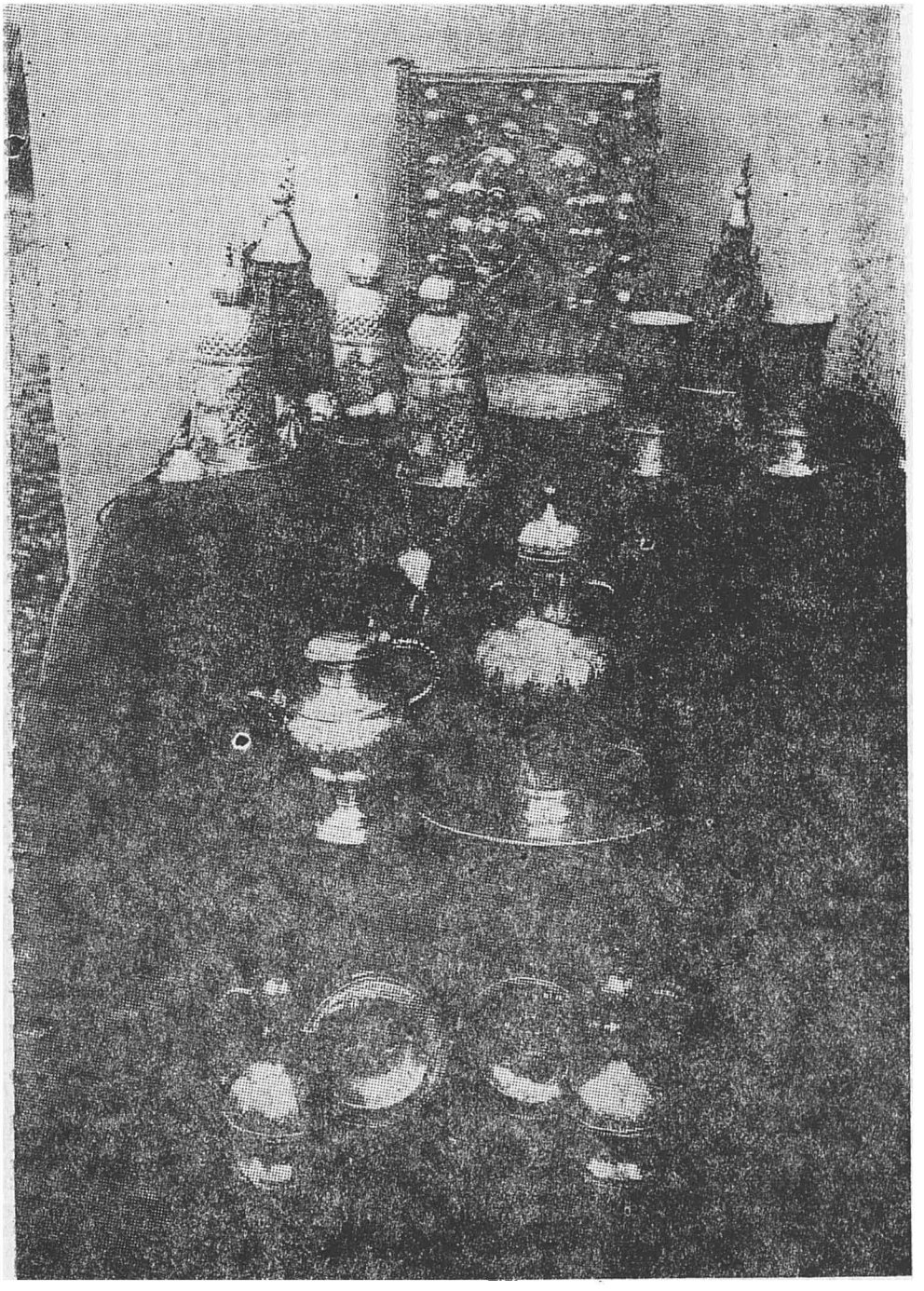

Fig. 31 — Obiecte de argint din epoca lui Vasile Lupu.

www.dacoromanica.ro

ştiinţei şi literaturii, a artei, în general, şi a arhitecturii în special, au urmat un drum ascendent pe linia progresului şi civilizaţiei către cultura epocii moderne.

5 *Relaţiile cu Orientul ortodox*

Ţinînd seama de grija pe care Vasile Lupu a acordat-o organizării şi funcţionării bisericii din Moldova, de sprijinul pe care l-a dovedit în prosperarea acesteia, nu numai din punct de vedere material, dar şi în raporturile ei cu puterea centrală, era firesc ca el să continue, ca şi domnii precedenţi, să desfăşoare în politica externă o vie activitate în relaţiile cu înaltele instituţii ale ortodoxiei din principalele centre din Peninsula Balcanică şi din Orientul Apropiat. Pe timpul domniei sale se constată în primul rînd prezenţa în Moldova a numeroşi călugări de la muntele Athos, muntele Sinai, de la diverse mănăstiri ortodoxe nu numai din sud-estul continentului nostru, din Asia Mică şi Orient, dar şi din unele ţări unde biserica ortodoxă poseda numeroase lăcaşuri de cult, ca de exemplu din Rusia[99], Ucraina, sudul Poloniei, Transilvania, Ţara Românească. Se constată apoi că astfel de călugări vin şi de la Veneţia, unde se afla biserica Sf. Gheorghe a grecilor, sprijinită cîndva şi de Petru Şchiopul, de ginerele acestuia Zottu Tzigara, iar în sec. al XVII-lea de Nicolae Pătraşcu, fiul lui Mihai Viteazul, şi de Matei Basarab.

Călugării veniţi din Orientul ortodox nu numai că erau bine primiţi în Principatele române la Curtea domnească, dar ei se întorceau la chinoviile lor încărcaţi de daruri ale domnilor români, care constau în obiecte de cult: icoane, broderii, cruci de aur şi argint, anaforniţe etc., în afară de importante sume de bani. Uneori sprijinul acordat lăcaşurilor de cult din Orientul ortodox a mers pînă la închinarea unor mănăstiri şi biserici din Principatele române la locurile sfinte de la Athos, din Sinai, de la Ierusalim, fenomen apărut mai înainte, dar care s-a intensificat în sec. al XVII-lea şi în cel următor.

Nu trebuie omis însă nici faptul că Moldova, ca şi Ţara Românească, se bucurau de o poziţie geografică favorabilă pentru lumea ortodoxă din sud-estul Europei, în sensul că prin traversarea teritoriilor lor se stabileau strînse legături între biserica ortodoxă din Rusia şi Polonia pe de o parte şi aceea a celorlalte patriarhii din Balcani şi din Orientul apropiat. Astfel, se ştie că încă din sec. al XVI-lea patriarhul Alexandriei Meletie Pigas a desfăşurat o bogată activitate în sudul Poloniei, în Ucraina şi în Principatele române pentru a stăvili extinderea catolicismului, care urmărea realizarea Unirii cu Roma a populaţiei de religie ortodoxă din aceste regiuni . De asemenea, patriarhii din Constantinopol au călătorit deseori în ţările române pentru a atrage pe domnii acestora în coaliţia antiotomană concentrată în jurul unei noi ligi creştine, la care aveau să participe deopotrivă populaţia de credinţă ortodoxă şi catolică [100]

[99] S. Dragomir, *Contribuţii privitoare la relaţiile bisericii româneşti cu Rusia, în sec. XVII*, în AARMSI, seria II, tom. XXXIV, p. 1 081.

[100] N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a românilor*, I, Bucureşti, 1929, p. 251, 260—262.

www.dacoromanica.ro

În fine, tot prin Principatele române s-au stabilit legături între Orientul ortodox și Mitropolia din Kiev, în această vreme aflată sub conducerea mitropolitului Petru Movilă.

În ceea ce-l privește pe Vasile Lupu, acesta a angajat relații deosebit de importante cu patriarhiile din Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim pe de o parte, iar pe de alta, cu numeroase lăcașuri de cult din Balcani și din Orientul apropiat. De altfel, la vremea respectivă patriarhul din Constantinopol era recunoscut ca autoritatea cea mai înaltă a bisericii de către mitropoliții din Principatele române, deoarece ei aveau nevoie să fie recunoscuți de acesta în funcția în care fuseseră aleși. Pe lîngă toate acestea, domnul Moldovei, care a promovat tot timpul o politică autoritară, inclusiv față de biserică, a urmărit nu numai să atragă de partea sa Patriarhia de Constantinopol pentru înfăptuirea programului său de politică externă — și anume realizarea uniunii dinastice în țările române —, ci și pentru obținerea unui sprijin din parea întregii biserici ortodoxe din Orient pentru declanșarea unei mari răscoale antiotomane în sud-estul Europei, al cărei scop ar fi fost — după unii istorici —, ocuparea Constantinopolului și refacerea fostului Imperiu bizantin sub conducerea sa. Din aceste motive el a reușit să exercite, chiar din primul deceniu de domnie, o adevărată protecție despotică asupra unora din patriarhii din Orientul ortodox. În 1640 datoriile Patriarhiei din Constantinopol față de Înalta Poartă (rezultate din cheltuieli necugetate făcute cu taxele de investire a patriarhului, care determinaseră neplata tributului anual) ajunseseră a fi atît de mari încît apăruse primejdia ca sultanul să desființeze această înaltă instituție a bisericii ortodoxe. Drept urmare, patriarhul Partenie I, zis cel Bătrîn (1639—1644), a cerut lui Vasile Lupu banii necesari pentru a achita această datorie. Domnul Moldovei, în dorința de a-și spori renumele peste hotare în lumea ortodoxiei, a acceptat să plătească integral marile sume de bani, punînd însă condiția ca pe viitor activitatea administrativă și economică a Patriarhiei să fie reglementată prin intermediul unei comisii alcătuită din cîțiva epitropi aleși de sinod [101], patriarhia trebuind să dea deplină ascultare hotărîrilor sale chiar și în privința alegerii pe viitor a patriarhului însuși. Toate acestea au fost stabilite într-o scrisoare a sa adresată arhiereilor și clericilor din Constantinopol, prin care constata că cel care-l precedase pe Partenie I tulburase biserica întru totul, „a nimicit-o, cufundînd-o îndoit și întreit în marea prăpastie a datoriei", și că „tirania și neomenia, socotința ce a arătat către dumneavoastră — continua domnul — n-am vrut să o sufăr și m-am învoit la căderea lui și n-o tăgăduiesc, astfel a fost răsturnat ... și izgonit din scaun și ați scăpat de tiranie" [102]. Tot el afirma apoi despre Patriarhia din Constantinopol: „lăsați-o în seama mea acum, din luna lui decembrie, timp de șase luni, să văd și eu de aș putea cumva să îndrept ceva", iar în încheiere îi prevenea pe cei cărora li se adresa, că dacă pe viitor se vor face noi datorii de către patriarhie, nejustificate, el era hotărît să-i împiedice „nu (vă) vom lăsa în voia voastră ... și păcatul va fi pe grumazul vostru". Hotă-

[101] Hurmuzaki, XIV, p. 134—138; N. Iorga, *op. cit.*, I, p. 316—319; P. P. Panaitescu, *L'influence ...*, p. 69—70; Fr. Pall, *Les relations de Basile Lupu avec l'Orient ortodox et particulièrement avec le patriarchat de Constantinople envisage surtout d'après les lettres de Ligaridis*, în „Balcania", VIII, 1941, p. 66—140.

[102] Hurmuzaki, XIV, p. 135; N. Iorga, *Istoria bisericii*, I, p. 314—315; Idem, *Vasile Lupu ca următor*, p. 231.

www.dacoromanica.ro

rîrea sa era atît de mare în această privinţă, încît o exprimă în aceeaşi scrisoare prin cuvintele „odată ce m-am apucat de acest lucru, v-o spun limpede (aşa) rămîne, şi voaia voastră nu se va mai face" [103].

Negocierile care au durat cîteva luni s-au încheiat favorabil pentru redresarea afacerilor financiare ale Patriarhiei, deoarece domnul Moldovei a plătit de la vistierie peste 2 500 000 aspri; drept răsplată pentru aceasta, sinodul patriarhal a hotărît să dăruiască bisericii din Moldova moaştele Sfintei Paraschiva (mai 1641) care au fost luate de la biserica Sf. Gheorghe din Constantinopol şi duse la Iaşi, unde au fost aşezate în mănăstirea Trei Ierarhi, ctitoria lui Vasile Lupu [104].

Cum era şi firesc, condiţiile puse de Vasile Lupu Patriarhiei din Constantinopol au fost primite, în frunte cu patriarhul Partenie I [105], încă din toamna anului 1641. Doi ani mai tîrziu, primul bilanţ al noii administraţii cotrolate de domnul Moldovei, prin capuchehaiaua sa din capitala Imperiului otoman, s-a dovedit totuşi necorespunzător; acest fapt a dus la înlăturarea din funcţie a patriarhului şi alegerea altuia, a lui Partenie al II-lea, la sugestia domnului Moldovei. Într-o scrisoare din 10 decembrie 1644, primită de Vasile Lupu din partea sinodului Patriarhiei, se arăta că datoria acestei instituţii se ridicase pînă atunci la peste 25 000 ruble.

Din păcate, nici noul patriarh ales nu s-a putut conforma dispoziţiilor date de domnul Moldovei cu privire la administrarea chibzuită a veniturilor Patriarhiei (şi el făcuse noi datorii, achitate din nou de Vasile Lupu) — fapt pentru care şi el a fost înlocuit din funcţie la numai doi ani de păstorie (1644—1646) [106]. Dar legăturile lui Vasile Lupu cu Patriarhia de Constantinopol n-au fost numai de natură financiară; dimpotrivă, el a sprijinit legăturile acesteia cu statul rus, condus în acea vreme de ţarul Alexei Mihailovici. Aşa de exemplu, în primăvara anului 1649 patriarhul Partenie al II-lea a transmis ţarului ştiri de natură politică, privind situaţia din Imperiul otoman. Scrisoarea acestuia a ajuns la Iaşi printr-un curier moldovean, iar de aici, prin alt curier, la Moscova. Astfel de exemple sînt numeroase şi înainte de 1649 şi după aceea.

Despre legăturile Moldovei cu Patriarhia de Ierusalim, N. Iorga credea că ele ar putea data din vremea lui Ştefan cel Mare, fără însă a sprijini afirmaţia sa pe vreun document. Sigur este că astfel de legături spirituale s-au stabilit temeinic din a doua jumătate a sec. al XVI-lea, ele continuîndu-se apoi în cel următor. Interesant mi se pare faptul că Vasile Lupu a stabilit primele sale contacte cu această înaltă instituţie a bisericii ortodoxe din Orientul apropiat încă din vremea cînd era mare vornic de Ţara de Jos, adică din 1633, cînd a dăruit acesteia un manuscris grec cu conţinut bisericesc împodobit cu miniaturi [107].

După ce a ajuns domn însă, Vasile Lupu şi-a extins activitatea şi asupra patriarhiei din Ierusalim tot prin achitarea datoriilor acesteia.

[103] Hurmuzaki, XIV, p. 137—138; C. A. Stoide, *Din legăturile Patriarhiei*, p. 564—569.

[104] Dobjanschi, Simion, p. 15; Hurmuzaki, XIV, p. 138—141; N. Iorga, *Byzance après Byzance*, p. 165—171.

[105] Hurmuzaki, XIV, p. 141—146, 164—173.

[106] M. Păcurariu, *Istoria bisericii*, II, Bucureşti, 1981, p. 264; I. Nistor, *Noi contribuţii*, p. 5, 15.

[107] N. Iorga, *Ceva despre legăturile domnilor români cu Ierusalimul*, Bucureşti, 1932, p. 111; Hurmuzaki, XIV, p. 133; I. Georgescu, *Legăturile ţărilor române cu Ierusalimul. Patriarhii Ierusalimului în ţările române (veacurile XVII—XVIII)*, în „Studii teologice", 5—6, 1956, p. 350—352; M. Beza, *Urme româneşti la Ierusalim*, în „Boabe de grîu", 6, 1933 p. 327.

www.dacoromanica.ro

Este vorba de sumele de bani cheltuite fără socoteală de călugării de la bisericile din Ierusalim, fapt care ar fi dus pînă la urmă la expropierea lăcaşurilor de cult deţinute de acei călugări [108]. Pentru a salva situaţia, Teofan al III-lea, patriarhul de Ierusalim (1608—1644), care mai fusese în Moldova în repetate rînduri şi în vremea lui Miron Barnovschi şi a lui Vasile Lupu, s-a adresat în 1640 domnului Moldovei, cerîndu-i ajutor în această privinţă. După unii istorici aceste datorii s-ar fi ridicat la 56 000 de florini [109]. În condica Patriarhiei se relatează cum patriarhul a întreprins în acest scop o nouă călătorie la Iaşi, unde s-a prezentat la Curtea domnească în faţa domnului avînd în mînă o frînghie şi ar fi rostit următoarele cuvinte: „Fiule, sugrumă-mă, să nu mă sugrume datoriile". Vasile Lupu s-a îndurat de starea grea a înaltului ierarh şi a achitat suma de bani cerută. Tot în aceeaşi condică avea să se scrie despre aceasta: „iar mult evlaviosul domn (Vasile Lupu) înţelegea şi-i dete 1 012 galbeni venetici (veneţieni) şi trimise la Ierusalim doi boieri cu alţi 1 400 galbeni ungureşti, de se plătiră datoriile, rămînînd o mică sumă pe care patriarhul o luă mai tîrziu" [110]. Din aceste motive patriarhul Dosoftei, în cartea sa *Despre patriarhia Ierusalimului*, a notat despre această faptă a domnului Moldovei următoarele: „de la pierderea Constantinopolului nici un rege sau principe n-a făcut un atare bine tronului patriarhului Ierusalimului".

Pentru acest motiv şi asupra Patriarhiei de Ierusalim avea să se exercite, în anii următori, influenţa lui Vasile Lupu, în sensul că după moartea patriarhului Teofan al III-lea, în 1644, noul patriarh ales a fost Paisie al II-lea, pînă atunci egumen la mănăstirea Galata de lîngă Iaşi, care a fost hirotonisit cu sprijinul domnului Moldovei chiar în capitala ţării acestuia, de către un sobor de arhierei, printre care s-a aflat însuşi Varlaam mitropolitul; astfel, mănăstirea Trei Ierarhi, unde a avut loc acest ceremonial, la 23 martie 1645, devenise — după afirmaţia unor istorici din zilele noastre — o „biserică a bisericilor ortodoxe" [111].

Legăturile lui Vasile Lupu cu Patriarhia de Ierusalim s-au consolidat şi pe altă cale şi anume prin intermediul unor danii acordate acesteia. Se ştie că mai înainte Radu Mihnea închinase mănăstirea de lîngă Iaşi, Galata, ctitoria lui Petru Şchiopul, la Sf. Mormînt [112]. În ceea ce-l priveşte pe domnul Moldovei, el a închinat Patriarhiei de Ierusalim, în 1643, biserica Adormirea Maicii Domnului din Ismail, refăcută de fratele său Gheorghe Coci, marele paharnic [113].

Legăturile Moldovei cu Patriarhia din Alexandria datau dinainte de 1634. Se ştie de exemplu că patriarhul Meletie I Pigas a trimis în Polonia, trecînd prin Moldova, pe Chiril Lucaris, care a fost primit la Iaşi la începutul sec. XVII-lea de domnul Ieremia Movilă. Ulterior, Chiril al III-lea Lucaris, ajuns el însuşi patriarh de Alexandria (1601—1620), a călătorit de mai multe ori în Principatele române, pe timpul domniei lui Radu Mihnea şi a lui Ştefan II Tomşa. Influenţa lui Vasile Lupu în Orientul ortodox ajunsese atît de mare acum, încît cu ajutorul lui aveau să fie

[108] Arh. St. Buc., Documente istorice, LIII—7, 9.

[109] M. Păcurariu, *op. cit.*, II, p. 267.

[110] M. Beza, *op. cit.*, p. 327; V. Cîndea, C. Simionescu, *Prezenţe culturale româneşti: Istanbul, Ierusalim, Paris, Patmos, Sinai, Alep*, Bucureşti, 1982, p. 10.

[111] M. Păcurariu, *op. cit.*, II, p. 268; Dobjanschi, Simion, p. 13.

[112] N. Iorga, *Istoria bisericii* ..., I, p. 264.

[113] Hurmuzaki, XIV, p. 170—172; I. Pulpea-Rămureanu, *Legăturile Patriarhiei de Alexandria cu ţările române*, în „Studii teologice", 1—2, 1956, p. 61—68.

www.dacoromanica.ro

înscăunați încă alți doi patriarhi și anume de Alexandria, e vorba de Nichifor Klarozanis (1639—1645) și Ioanichie Diodios (1645—1657), ambii primind ajutoare materiale de la acesta în timpul călătoriilor lor în Moldova[114].

Despre legăturile Moldovei cu Patriarhia de Antiohia s-a scris mai puțin azi. Ele datează, după ultimele cercetări, din a doua jumătate a sec. al XVI-lea și au avut un caracter sporadic. Inițiate în 1587, au fost întrerupte apoi și reluate după o jumătate de secol. E vorba întîi de vizita patriarhului Ioachim V în Moldova și apoi de călătoria patriarhului Macarie al III-lea Zaim, în primăvara anului 1653. Jurnalul călătoriei acestuia din urmă a fost redactat de însoțitorul său, arhidiaconul Paul de Alep. La Iași, înaltul prelat a fost primit în audiență la Curte de domnul țării, însoțit de întreaga sa familie și de marii boieri, principalii săi colaboratori. La cererea patriarhului, Vasile Lupu ar fi promis și acestuia că va plăti datoriile Patriarhiei de Antiohia, precum și cheltuielile de drum ale acestuia[115]. În jurnalul său de călătorie, Paul de Alep face unele aprecieri interesante asupra preocupărilor lui Vasile Lupu de a sprijini biserica din țara sa și din afara hotarelor Moldovei „cuvîntul lui era cu greutate în lumea întreagă, din cauza mărinimiei și binefacerilor sale, nu numai față de patriarhi, mitropoliți, preoți, călugări, mireni, biserici, mănăstiri ... el era cunoscut în toată lumea, împărații (în sensul de monarhi) și boierii de la Moscova primeau cu respect scrisorile lui și tratau cu toată cinstea pe acela ce le aducea și aceasta pentru că ei aflaseră cu cîtă rîvnă ridica el biserici și mănăstiri și ajuta pe toți"[116]. Prin această politică promovată față de Orientul ortodox, Vasile Lupu a exercitat, pe o vastă arie geografică, ce se întindea din Carpații Orientali, pînă în sudul Mediteranei orientale și pînă la Marea Adriatică, atribuțiile unui adevărat bazileu spiritual, fără precedent pînă la el[117].

Renumele lui Vasile Lupu ca sprijinitor al bisericii ortodoxe din Orientul apropiat a sporit și prin daniile pe care le-a făcut la mănăstirile de la Muntele Athos; de fapt el continua pilda domnilor Moldovei care-l precedaseră. Așa de exemplu, îl aflăm ctitor la mănăstirea Vatoped, unde în 1606 fusese închinată mănăstirea Golia din Iași și unde la rîndul lui a închinat biserica Precista din Galați în 1647, iar în 1650 biserica Sf. Dumitru din același oraș; tot aici au făcut daruri și fiica sa Ruxandra și Varlaam mitropolitul Moldovei[118]. La mănăstirea Zografu el a închinat în 1651 mănăstirea Dobrovăț, ctitoria lui Ștefan cel Mare, așa cum înaintașul său Alexandru Lăpușneanu făcuse aici numeroase daruri[119]. „La mănăstirea Zografu el a dăruit încă în anii 1641—1642 și moșii din Moldova". La mănăstirea Karakalu a făcut danie în 1648 biserica Sf. Nicolae din Ismail; pentru acest motiv portretul lui Vasile Lupu se află zugrăvit în nartextul exterior al mănăstirii. La mănăstirea Dohiaru se păstrează în manuscris *Mezonoptica*, tradusă de ierodiaconul Meletie Sirigul din Iași

[114] N. Iorga, *Byzanee après Byzance*, p. 172; M. Păcurariu, *op. cit.*, II, p. 266—267.

[115] *Călători străini*, VI, p. 32—46; M. Păcurariu, *Legăturile țărilor române cu Patriarhia Ierusalimului*, în „Studii teologice", 9—10, 1964, p. 593—621.

[116] *Călători străini*, VI, p. 45.

[117] Dobjanschi, Simion, p. 13.

[118] Gh. Moisescu, *Contribuția românească pentru susținerea Muntelui Athos în decursul veacurilor*, în „Ortodoxia", 2, 1953, p. 238—278; M. Beza, *Urme românești la Muntele Athos*, în „Boabe de grîu", 10/1935, p. 592; T. Bodogae, *op. cit.*, p. 121; Gh. Moisescu, *op. cit.*, p. 248.

[119] Hurmuzaki, XIV, p. 195—197; Gh. Moisescu, *op. cit.*, p. 240, 258; N: Iorga, *Daniile românești la Muntele Athos*, în R. I., 1—3, 1933, p. 19—21.

www.dacoromanica.ro

(1636), dăruită apoi de Vasile Lupu. La mănăstirea Hilandar se păstrează o pînză votivă (36 × 38 cm) cu urme de incendiu, care înfăţişează pe domnul Moldovei cu logofătul Ion Golia (din 1650), ţinînd în mîini chivotul bisericii, ceea ce înseamnă că a contribuit la repararea acestui lăcaş de cult [120].

Daniile lui Vasile Lupu sînt atestate şi la alte lăcaşuri de cult din Peninsula Balcanică, ca de exemplu, la mănăstirea Halchi, unde el a dat din 1644 un obroc anual de 6 000 aspri şi 600 aspri pentru călugării care veneau în Moldova să-l ridice [121]; la mănăstirea Pantelimon din Iana de asemenea un obroc anual de 5 000 aspri pe an pentru pomenirea sa, din 1639 [122]. De asemenea, se ştie mai de mult că în Moreea el a ctitorit mănăstirea Sf. Lavra, din ţinutul Kalavryta. Într-o scrisoare tîrzie din 1814 se menţionează că „a fost zidită această mănăstire cu banii moldoveneşti ai lui Vasile [Lupu] şi Ştefan [iţă Lupu] vodă şi ai lui Ioan [Lupu] vodă şi ai Ecaterinei doamna şi ai altor cîţiva boieri din Ţara Românească" [123]. La aceasta adăugăm mănăstirea Trei Ierarhi din Iaşi, închinată de domn la marea biserică a sfîntului Munte din Karies [124]. Neobositul călător român Marcu Beza a aflat în vistieria de la Sf. Mormînt numeroase hrisoave de danie de la Vasile Lupu [125]. De asemenea, sînt semnalate altele la muntele Sinai, de exemplu la biserica Sf. Sava [126]. Toate acestea fac din Vasile Lupu un mare ctitor nu numai în ţară, dar şi peste hotare; fără să mai amintim darurile pe care le-a făcut la biserica Sf. Paraschiva din Liov în 1644 şi Pecerska din Kiev [127], dar şi la o mănăstire din Croaţia. Din aceste motive, pe o evanghelie dăruită de el şi aflată în biblioteca Patriarhiei din Ierusalim, se află această însemnare foarte semnificativă „domnul întregii Moldovlahii şi s-a vădit un ctitor nou de sfinte mănăstiri şi fala românilor" [128].

[120] M. Beza, *Biblioteca mănăstirii de la Muntele Athos*, Bucureşti, 1934, p. 53—55; idem, *Urme româneşti în Orientul ortodox*, Bucureşti, 1935, p. 592.

[121] Arh. St. Buc., Peceţi 210; Mrea Aron Vodă, I—3.

[122] Ibidem, ms. 628, f. 401—402v.

[123] C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, III, part. 1, Bucureşti, 1942, p. 181; N. Iorga, *Fundaţiile domnilor români în Epir*, în AARMSI, seria II, tom. XXVI, p. 890.

[124] Gh. Moisescu, *Legăturile ţărilor române cu Megaspileon şi Sfînta Lavră din Peloponez*, în BOR, 1—2, 1934, p. 32—33.

[125] M. Beza, *Biblioteci mănăstireşti în Palestina, Cipru şi Muntele Sinai*, în AARMSI, Seria III, tom. VI, p. 207.

[126] V. Cîndea, C. Simionescu, *op. cit.*, p. 11; M. Beza, *Urme româneşti la Muntele Sinai şi la mănăstirea Sf. Sava*, în „Boabe de grîu", 10, 1932, p. 462.

[127] P. P. Panaitescu, *Fundaţiile religioase româneşti în Galiţia*, în BCMI, 1929, p. 1—10; I. Bărbulescu, *op. cit.*, p. 4—126.

[128] M. Beza, *Urme româneşti la Ierusalim* ..., p. 327.

www.dacoromanica.ro

Capitolul V

Criza politică din Moldova din 1653. Pierderea domniei

Vasile Lupu obţinuse domnia în primăvara fierbinte a anului 1634, pe cînd aproape întreaga ţară era profund nemulţumită de domnia lui Moise Movilă şi la a cărei mazilire contribuise din plin chiar el, pe atunci fiind marele vornic Lupu Coci. 19 ani mai tîrziu, tot într-o primăvară fierbinte, avea să izbucnească o gravă criză politică în Moldova, în timpul căreia cel care fusese comparat de unii istorici cu Iustinian, pentru că introdusese primul cod de legi în organizarea judecătorească a ţării, şi-a pierdut tronul în condiţiile unei conjuraţii pusă la cale de boierimea autohtonă, sprijinită de trupe venite din Transilvania şi Ţara Românească [1].

Pînă atunci, în cele mai multe cazuri, domnii ţării fuseseră scoşi din scaun prin hotărîrea Înaltei Porţi, obicei instaurat în ţările române încă din sec. al XVI-lea [2]. Vasile Lupu asistase la astfel de situaţii pe vremea cînd ocupase diferite mari dregătorii, înainte de a ajunge domn, şi tocmai din acest motiv el a căutat tot timpul domniei să dea impresia atît sultanului, cît şi marilor dregători otomani, în frunte cu marele vizir, că este devotat, întru totul, puterii suzerane, deşi după 1645 se orientase tot mai mult către Polonia. De aceea, după aproape două decenii de conducere a Moldovei el era pe deplin încrezător în trăinicia domniei sale, confirmată în repetate rînduri de sultan. Mai mult, alianţele sale matrimoniale încheiate cu familia Radziwill, reprezentantă a nobilimii polone, în 1645 şi cu familia Hmelniţki, în 1652, îl făceau tot mai temerar faţă de vecinii săi[3] şi-i lăsaseră convingerea că într-un viitor apropiat el putea, mult mai uşor, să-şi pună în aplicare programul politic de realizare a uniunii dinastice în ţările române. Din păcate pentru el starea de spirit din interiorul principatului îi era extrem de defavorabilă [4], în aşa chip încît *toată ţara* fusese cuprinsă de nemulţumire generală [5]. Mai întîi că suferinţele îndurate de locuitorii Moldovei după cele două raiduri de jaf din toamna anului 1650, ale tătarilor crîmleni şi cazacilor zaporojeni, cu urmările lor dezastruoase, dezvăluiseră tuturor politica externă defectuoasă promovată în acel moment de către domnie. Apoi, nemulţumirile

[1] G. Kraus, *op. cit.*, p. 152, autorul caracterizează această acţiune „conspiration".
[2] *Istoria României*, II, Bucureşti, 1962, p. 795—797.
[3] Costin, p. 135; G. Şincai, *op. cit.*, p. 76—77.
[4] C. C. Giurescu, *op. cit.*, III, part. 1, p. 89.
[5] *Istoria României*, p. 175; P. P. Panaitescu, *Catalogul manuscriselor slave*, II, nr. 301—600, f. 962 (în mss. Bibl. Acad).

www.dacoromanica.ro

fuseseră sporite de dajdiile tot mai numeroase și mai apăsătoare, plătite de principalul contribuabil, țărănimea, de numeroasele privațiuni economice la care erau tot mai mult supuși tîrgoveții lipsiți de veniturile orașelor unde locuiau, de abuzurile săvîrșite de slujbașii domniei care strîngeau dările [6], de protecția unilaterală pe care domnul o acorda de multe ori

Fig. 32 — Gheorghe Ștefan, gravură din sec. al XVII-lea.

bisericii și mai ales boierimii țarigrădene, prin acordarea de scutiri și privilegii sau prin darea de slujbe. În contextul acestui climat politic intern, deteriorat de atîtea carențe din guvernarea lui Vasile Lupu, mai

[6] C. Cihodaru, *Răscoala din anul 1653*, p. 103—104; A. Tanoviceanu, *Din luptele pentru neam ...*, p. 1901—1902.

www.dacoromanica.ro

mulţi boieri „nedreptăţiţi în viaţa lor particulară" [7], în frunte cu Gheorghe Ştefan marele logofăt, Constantin Ciogolea marele spătar şi Pătraşcu Ciogolea marele stolnic, legaţi între ei prin jurămînt pentru păstrarea secretului, au căutat pe calea unei conjuraţii boiereşti [8] să profite de situaţie şi să încerce răsturnarea domnului. Planul lor fusese de mai mult timp alcătuit, dar pînă atunci le lipsise curajul şi împrejurările favorabile pentru a-l pune în aplicare. Membrii conjuraţiei care atrăseseră la acţiunea lor şi pe alţi boieri ca Ştefan serdarul, Ştefan logofătul, pîrcălab de Soroca, Nicolae Mogîldea paharnic, sperau în acelaşi timp într-un sprijin direct din partea lefegiilor, a tîrgoveţilor şi chiar a ţăranilor [9]. Cît priveşte pe principalii şefi ai conjuraţiei, ei fuseseră pînă atunci cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Vasile Lupu. Astfel, marele logofăt Gheorghe Ştefan, boier de ţară, fiu de mare dregător (tatăl său, Dumitraşco Ştefan, fusese mare logofăt) îşi începuse de tînăr cariera politică, din 1631, şi poate mai înainte, pe timpul primei domnii a lui Moise Movilă, ca sluger, apoi a continuat-o sub Alexandru Iliaş în a doua domnie. La începutul domniei lui Vasile Lupu a ocupat dregătoria de postelnic III, deci om de taină al domnului, iar ca logofăt III a îndeplinit misiuni diplomatice în Transilvania, la curtea lui Gheorghe Rákóczi I [10]. Ulterior, a fost mare sluger, mare spătar, pînă cînd în 1651 a devenit mare logofăt, după moartea lui Toderaşco Ianovici marele logofăt. În această îndelungată carieră politică el a reuşit să achiziţioneze numeroase moşii, depăşind pe mulţi alţi boieri din ţară. Vorbind de starea economică excepţională pe care o avea Gheorghe Ştefan, cronicarul Miron Costin afirma „nici o casă aice în ţară moşii ca acele, ocine, sate, curţi n-au avut" [11]. Bucurîndu-se de mare încredere din partea lui VasileLupu,Gheorghe Ştefan a fost trimis cu misiuni politice în Ţara Românească şi Transilvania, dar s-a folosit de aceste ocazii pentru a submina prestigiul şi politica externă promovată de domnul Moldovei.

Istoricii care au efectuat investigaţii în această direcţie au ajuns la concluzia că atît la Alba Iulia, cît şi la Tîrgovişte marele logofăt a încredinţat pe Gheorghe Rákóczi II şi respectiv pe Matei Basarab că va colabora cu aceştia [12] pentru răsturnarea lui Vasile Lupu din domnie. Şi pentru a da legitimitate acestui plan, în faţa Înaltei Porţi Gheorghe Ştefan a răspîndit zvonul că domnul Moldovei ar fi intenţionat ca, cu sprijinul lui Bogdan Hmelniţki, să scoată din domnie atît pe Gheorghe Rákóczi II cît şi pe Matei Basarab [13], pentru a deveni principe în Transilvania, în timp ce în Moldova ar fi fost instalat ca domn ginerele său, Timuş Hmelniţki, iar în Ţara Românească Gavriil Coci hatmanul, fratele său. În Transilvania se mai ştia că domnul Moldovei ar fi obţinut adeziunea paşei din Buda şi a împăratului romano-german pentru a coopera la acţiunea proiectată împotriva celor doi principi vecini de-ai săi [14]. Tot în acea vreme a mai fost răspîndită la Constantinopol o altă variantă a acestui proiect unel-

[7] Hurmuzaki, *Fragmente*, p. 229.

[8] Costin, p. 136.

[9] A. Papadopol-Calimach, *Despre Gheorghe Ştefan, domnul Moldovei, 1653—1668*, Bucureşti, 1886, p. 49.

[10] Veress, *Documente*, X, p. 187—189.

[11] Costin, p. 135; Iorga, *Istoria*, VI, p. 194.

[12] M. Guboglu, *Cronici turceşti*, p. 103 despre adeziunea lui Matei Basarab la complot.

[13] *Călători străini*, VI, p. 73.

[14] G. Kraus, *op. cit.*, p. 152—153; Liviu Borcea, *Românii în „Cronica de jale" a lui Ioan Szalardi*, în „Crisia", IX, 1979, p. 153 după memoriile lui Fr. Nagy Szabo.

www.dacoromanica.ro

tit de Vasile Lupu împotriva lui Gheorghe Rákóczi II şi Matei Basarab, în sensul că în caz de reuşită, acesta i-ar fi promis marelui vizir sporirea haraciului, care la rîndul lui trebuia să-i scoată un firman pentru numirea ca domn în Ţara Românească a fiului său Ştefăniţă (deşi acesta era atunci minor, de numai 12 ani)[15] şi un altul ca principe al Transilvaniei pentru Gavriil Coci hatmanul, fratele său[16]. Se pare că Gheorghe Ştefan, marele logofăt, l-a trădat pe Vasile Lupu înainte de 1653, deşi N. Iorga consideră că legămîntul scris încheiat de acest boier faţă de principele Transilvaniei, prin care-i promitea tot devotamentul în cazul reuşitei conjuraţiei datează din 1653 (ianuarie —martie). Prin acest act el se obliga să împiedice pe Vasile Lupu să strîngă oastea pentru a respinge trupele transilvane de intervenţie, să restituie banii cheltuiţi „la turci şi la tătari", în fine, pentru sprijinul diplomatic şi cu oştile puse la dispoziţia sa, să captureze tezaurul lui Vasile Lupu şi să-l predea principelui Transilvaniei[17].

În ceea ce-i priveşte pe ceilalţi doi principali membri ai conjuraţiei, Constantin Ciogolea şi Pătraşcu Ciogolea, aceştia, deşi erau rudă mai de departe cu domnul şi fuseseră investiţi cu mari dregătorii şi folosiţi în misiuni diplomatice, nu ezitaseră să se alăture lui Gheorghe Ştefan, marele logofăt. Dacă despre acesta din urmă se ştie că a intrat în legătură cu Gheorghe Rákóczi II încă din 1648—1649, aşadar de la începutul domniei acestuia, în timpul misiunilor diplomatice pe care le-a avut în Transilvania, despre Pătraşcu Ciogolea — care era cumnat cu Gheorghe Ştefan — se ştie că în 1650 a fost la Tîrgovişte la curtea lui Matei Basarab, unde împreună cu fratele său Miron, fost pîrcălab de Cotnari, a perfectat vînzarea moşiei Măzăreşti (Tutova) de pe Valea Pereschiului împreună cu vecinii lui Matei Basarab[18], timp în care s-ar fi putut angaja şi convorbiri tainice privind planul unei conjuraţii împotriva lui Vasile Lupu. Oricum, perfectarea conjuraţiei a avut loc în toamna anului 1652, după căsătoria Ruxandrei cu Timuş Hmelniţki, moment care marchează atitudinea rezervată a lui Gheorghe Rákóczi II faţă de alianţa matrimonială a Moldovei cu cazacii zaporojeni. Este semnificativ faptul că la nuntă a participat numai un sol din Ţara Românească şi nici unul din Transilvania[19], ceea ce înseamnă că atunci la conjuraţie încă nu aderase şi Matei Basarab. De fapt, din această perioadă datează şi legămîntul lui Gheorghe Ştefan, marele logofăt, faţă de principele Transilvaniei, care, după mărturia lui Miron Costin, „atuncia-şi luase gîndu despre domnie şi mai multe adăugea spre vrajba şi în locul trebilor stăpînu-său, în solii au aşedzatu treaba sa spre domnie"[20].

În fine, marele logofăt Gheorghe Ştefan a avut grijă în prealabil să asigure pe domnul Ţării Româneşti şi pe principele Transilvaniei că va suporta personal cheltuielile pentru trupele acestora puse lui la dispoziţie pentru reuşita planului de răsturnare din domnie a lui Vasile Lupu. Banii necesari acestor cheltuieli, în valoare de 20 000 taleri, îi avea chiar de la Vasile Lupu, care-i încredinţase această sumă de bani spre păstrare tot

[15] C. Andreescu, C. Stoide, *Ştiri despre petrecerea ...*, p. 28.
[16] Hurmuzaki, *Fragmente*, p. 211; Al. Papadopol-Calimach, *op. cit.*, p. 47.
[17] *Călători străini*, VI, p. 74; Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 29—30.
[18] Arh. St. Buc., ms. 656, p. 58v.
[19] *Călători străini*, V, p. 477; Liviu Borcea, *op. cit.*, p. 150; după spusele cronicarului I. Szalardi la 29 martie 1653 Gheorghe II Rákóczi a scris regelui Poloniei, anunţîndu-l asupra intenţiei sale de a pătrunde pe teritoriul Moldovei fără ca această expediţie să afecteze interesele Poloniei.
[20] Costin, p. 135.

www.dacoromanica.ro

în scop militar, dar pentru apărarea Moldovei împotriva unor eventuale cotropiri străine, cum fusese aceea din 1650 „să-i ţie pentru vreme de primejdie". În mai multe hrisoave de la Ştefăniţă Lupu voievod (15 ian. 1660) şi de la Doamna Caterina, soţia lui Eustratie Dabija voievod (5 iunie 1663 şi 12 ianuarie 1664) se relatează faptul că Gheorghe Ştefan ca mare logofăt avusese în păstrare de la Vasile Lupu voievod 20 000 taleri şi „că un om rău fiind cu vicleşug la inima lui, cu aceşti bani au ridicat oaste asupra noastră (adică asupra casei lui Vasile Lupu, relatarea aparţine lui Ştefăniţă Lupu voievod — n.n.), unguri şi munteni fără de voia Împărăţiei (adică a Înaltei Porţi — n.n.) şi toată avuţia ne-a luat" [21].

În *Cronica întîmplărilor trecute* a lui Paul de Alep, care a fost martor ocular al evenimentelor din primăvara anului 1653 din Moldova, numite de Miron Costin cronicarul şi „cumplite vremi" datorită masacrelor care le-au însoţit [22], se afirmă că Vasile Lupu ar fi aflat de conjuraţie abia cu cîteva zile mai înainte de declanşarea acesteia şi că din această cauză domnul „era tare supărat şi noi nu ştiam de ce" [23]. Apoi, aceasta arată cum i-a parvenit domnului o scrisoare din partea unuia din principalii conspiratori, prin care îi era denunţată conspiraţia. După unii specialişti Vasile Lupu ar mai fi fost prevenit de existenţa unei conjuraţii boiereşti împotriva sa şi de un turc din Focşani şi chiar de unii boieri din Ţara Românească care, probabil, erau agenţii lui la curtea lui Matei Basarab[24]. În ceea ce-l priveşte pe Miron Costin, care atunci avea numai 20 de ani, acesta a reuşit să cunoască conţinutul denunţului făcut de Constantin Ciogolea marele spătar, pe care îl reproduce integral în cronica sa [25].

După cercetări, la care Vasile Lupu a participat nemijlocit, şi în timpul cărora s-a confirmat existenţa unei conjuraţii organizată pentru a-l scoate din domnie şi chiar pentru a-l suprima, el a arestat pe fraţii Constantin şi Pătraşcu Ciogolea, ca şi pe serdarul Ştefan, pe care i-a dat apoi pe mîna seimenilor pentru a-i executa ca vinovaţi de trădare, potrivit legiuirii ţării. Între timp, Gheorghe Ştefan, marele logofăt, reuşise să plece nestingherit din Iaşi, chiar cu aprobarea domnului, înainte de descoperirea conjuraţiei şi se refugiase mai întîi la moşia sa Bogdana (Trotuş), apoi a ieşit în întîmpinarea oştilor transilvane care intraseră în Moldova sub comanda lui I. Kemeny, pe la pasul Oituz şi apoi pe valea Trotuşului [26]. În acelaşi timp, un corp de oaste munteană condus de spătarul Diicul Buicescu intra în Moldova pe la Focşani, înaintînd spre Iaşi, ca şi oastea transilvană.

Pentru a da mai mult temei acţiunii lor militare din Moldova, atît Matei Basarab cît şi Gheorghe Rákóczi II au trimis la Constantinopol marelui vizir cîte o scrisoare în care justificau izgonirea lui Vasile Lupu din scaunul ţării, în sensul că guvernarea acestuia devenise „tiranică şi despuitoare ... nemai suferită pentru Moldova", că însuşi acesta avea „firea periculoasă şi dibace în ce mai stricăcioasă" şi că tot ce s-a făcut a fost „în vederea binelui obştesc şi în folosul sultanului şi că dealtminteri era şi timpul de a se pune un alt domn în scaunul Moldovei" [27].

[21] Arh. St. Buc., Col. Documente moldoveneşti, I—16; ms. 629, f. 352; ms. 646, f. 44; C. A. Stoide, *Date noi* ..., p. 171—176.
[22] Costin, p. 123.
[23] *Călători străini*, VI, p. 76.
[24] Al. Papadopol-Calimach, *op. cit.*, p. 52.
[25] Costin, p. 137; Hurmuzaki, *Fragmente*, p. 230.
[26] Al. Papadopol-Calimach, *op. cit.*, p. 51.
[27] Hurmuzaki, *Fragmente*, p. 224.

www.dacoromanica.ro

Luat prin surprindere, lipsit de oastea necesară, o parte trimisă la hotarul de răsărit al ţării sub comanda lui Ştefan serdarul, unul din membrii conjuraţiei, pentru a peîntîmpina un atac al tătarilor crîmleni, şi o alta de trupele de lefegii desfiinţate cu puţin mai înainte de Gheorghe Ştefan marele logofăt — sub pretextul că se cheltuiau prea mulţi bani cu ele, iar ţara nu era în primejdie — şi în imposibilitatea să opună o rezistenţă îndelungată trupelor străine de intervenţie, Vasile Lupu a hotărît să se refugieze pentru o vreme în cetatea Hotinului cu întreaga sa curte şi cu boierii care-i mai rămăseseră credincioşi, în frunte cu fraţii Toma şi Iordache Cantacuzino [28], împreună cu numeroase care încărcate cu mari grămezi de bani şi obiecte de preţ aduse din cetatea Neamţului, unde se afla adăpostit pînă atunci tezaurul domniei [29]. De fapt, tezaurul domniei a sosit la Hotin adus de Ştefăniţă Coci, nepotul său de frate (fiul lui Gheorghe Coci hatmanul). În acel moment, scrie Miron Costin în cronica sa, Vasile Lupu, mulţumit de această reuşită, ar fi zis „de acmu înainte pînă în cămaşe mi-oi da şi n-or rîde neprietenii" [30]. Probabil înainte de a ajunge la Hotin domnul a trimis pe boierul Stamate Hadîmbul la ginerele său Timotei Hmelniţki, pentru a-i cere ajutor [31], dar solul a fost oprit pe drum la Soroca de către Ştefan pîrcălabul, unul dintre cei care aderaseră la conjuraţie. Acesta din urmă, descoperit şi acuzat de trădare, a fost arestat şi apoi executat.

La Hotin însă, Vasile Lupu nu s-a aflat în siguranţă, pentru că între timp Gheorghe Ştefan, marele logofăt, ocupînd capitala ţării la 2 aprilie, s-a proclamat domn la 4 aprilie şi a trimis pe urmele lui oştile sale conduse de hatmanul Pătraşcu Moreanul, Drept urmare, el a trecut în Polonia la 9 aprilie, în cetatea Cameniţa [32], punîndu-se sub protecţia regelui acestei ţări de la care obţinuse indigenatul cu puţină vreme mai înainte [33]. Cu această ocazie Miron Costin, om de casă al marelui vistier Iordache Cantacuzino, cel care a fost trimis de domn cu scrisori la Petru Potocki, starostele Cameniţei — plecat însă din localitate —, pentru a-i vesti prezenţa sa temporară în cetate, relatează că la trecerea Nistrului tîrgoveţii din Hotin au tras asupra fostului domn : „au slobodzit tîrgoveţii (şi spun că, cu învăţătura Mogîldei păharnicul) un săcăluş [bombardă], den care săcăluş glonţul foarte pre aproape au lovit de Vasilie vodă" [34]. Cronicarul considera părăsirea cetăţii Hotin de către domn, la sfatul unor boieri, ca nejustificată ; de aceeaşi părere a mai fost şi G. Kotnarski, secretarul particular al domnului, care a declarat că fusese una din marile greşeli, deoarece stăpînind această fortăreaţă putea rezista mai mult timp (fiind biue aprovizionată cu hrană, armament şi muniţie) şi cu succes contra oştilor lui Gheorghe Ştefan, dovadă că după ce aceasta a fost ocupată de oştile credinciose noului domn, în zadar şi cazacii zaporojeni şi lefegii

[28] Costin, p. 139—143 ; Hurmuzaki, V, part. 1, p. 15.
[29] Costin, p. 143.
[30] *Călători străini*, VI, p. 100.
[31] Costin, p. 141.
[32] *Călători străini*, VI, p. 74 ; Costin, p. 141—142.
[33] Bibl. Acad., Documente foto, XXI—122 ; I. Corfus, *Documente privioare la istoria României culese din arhivele polone, secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1983, p. 164—166 ; obţinerea indigenatului polon de către Vasile Lupu trebuie pusă în legătură cu adeziunea sa la politica externă a Poloniei şi cu medierea păcii între poloni şi cazacii zaporojeni de către domnul Moldovei.
[34] Costin, p. 143—144 ; N. Iorga, *Acte şi fragmente*, I, p. 220.

www.dacoromanica.ro

lui Vasile Lupu au încercat s-o recucerească timp de mai multe luni de zile [35].

Pe cînd se afla la Hotin, Vasile Lupu a trimis la Stanislas Potocki, voievodul Podoliei și hatman al coroanei polone, pe G. Kotnarski,

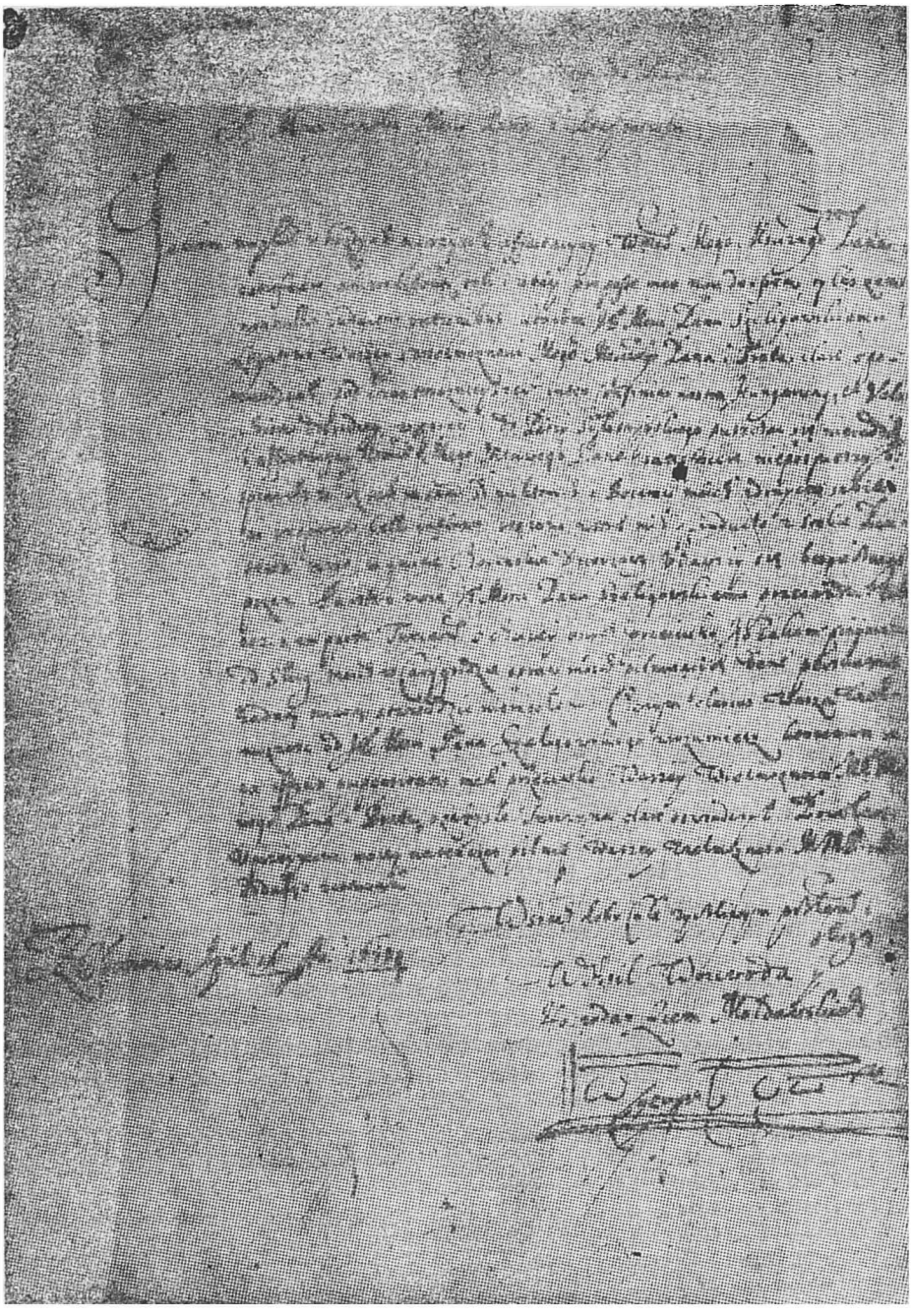

Fig. 33 — Scrisoarea lui Vasile Lupu, din 16 aprilie 1653, către vicecancelarul Poloniei, despre complotul lui Gheorghe Ștefan și al unor boieri împotriva sa.

[35] Costin, p. 144.

www.dacoromanica.ro

secretarul său, cu scrisori, prin care-l anunța pe acesta despre faptul că a fost prin surprindere „năpădit de un război subit și neașteptat" din partea unora din boierii săi „trădători", cu sprijin „din afară" [36]. Și în timp ce Gheorghe Ștefan, noul domn al Moldovei, numea un nou sfat domnesc, Ioan Kemeny, comandantul trupelor transilvane de intervenție în Moldova, asigura coroana polonă că acțiunea contra lui Vasile Lupu este și în sprijinul acesteia (Vasile Lupu fiind înrudit cu Bogdan Hmelnițki, dușmanul Poloniei [37]); boierii trimiși a doua oară de Vasile Lupu la Timuș Hmelnițki după ajutor (Grigore comisul, Ștefăniță Coci și Niculae Buhuși jitnicerul) [38] au reușit să ajungă la Cehrin, de unde se întorceau cu ginerele domnului în fruntea unui corp de oaste de 8 000 de călăreți. Ajuns la hotarul țării ajutorul mult așteptat din partea cazacilor zaporojeni, Vasile Lupu s-a îndreptat de la Soroca direct spre Iași pentru a-l scoate din dominie pe fostul său mare logofăt, acum domn. Primind vestea că trupele sale de la hotar au fost respinse, Gheorghe Ștefan și-a pregătit oastea pentru a respinge pe cazacii zaporojeni. Dar, deși oastea sa era mult mai numeroasă, ea nu avea omogenitate, fiind alcătuită din diferite neamuri (unguri, germani, sîrbi și români). Din aceste motive confruntarea militară de la Popricani pe Jijia, cu Timuș Hmelnițki, care a durat aproape două zile (1—2 mai) s-a încheiat cu o înfrîngere [39], urmată de retragerea precipitată a lui Gheorghe Ștefan cu ai săi, o parte în Țara Românească, iar o altă parte în Transilvania. După aproape o lună de absență Vasile Lupu și-a făcut intrarea în Iași la 28 aprilie [40], după ce ginerele său, împreună cu oastea lui jefuise orașul, săvîrșise multe nelegiuiri și-și stabilise apoi tabăra pe dealul Galata [41].

Retragerea trupelor de intervenție s-a făcut în condiții destul de dramatice, în sensul că oastea credincioasă lui Vasile Lupu alcătuită din mici boieri, la care s-au alăturat țărani și tîrgoveți în frunte cu Ștefăniță Coci paharnicul, i-au urmărit tot timpul pe agresori, pricinuindu-le mari pierderi la trecerea prin munții Trotușului către Transilvania. Miron Costin relatează în cronica sa că la lupte au participat și lucrătorii de la ocnele de sare din Tg Ocna, șavgăii — care au reușit să ucidă mulți dintre ostașii transilvăneni și să le captureze bagajele și armele grele [42].

Reîntors la Iași, Vasile Lupu a luat de îndată măsuri pentru a-și consolida domnia. Actele din această vreme reflectă preocupări menite să-și arate credința față de Înalta Poartă, plătind un dar de 100 000 taleri pentru menținerea în scaun [43]. Corespondența sa politică exprimă apoi dorința de a apăra hotarul țării de orice invazie străină. Așa de exemplu, într-o scrisoare adresată unui agă turc, el îl asigura pe acesta că nu se „răzvrătise" contra sultanului, așa cum se zvonea de către

[36] Bibl. Acad., Documente foto, XXI—3; I. Corfus, *op. cit.*, p. 166—168.
[37] I. Corfus, *op. cit.*, p. 168—171.
[38] Costin, p. 141; N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 216—217.
[39] L. Borcea, *op. cit.*, p. 151; după aprecierea cronicarului I. Szalardi J. Kemeny s-ar fi reîntors în Moldova pe cînd oastea lui Vasile Lupu se îndrepta spre Tîrgoviște împreună cu cazacii zaporojeni și ar fi ajuns pînă la Tg. Trotuș și Roman prădînd totul în cale și ucigînd mulți țărani, *Ibidem* p. 152.
[40] Bibl. Acad., Documente foto, XXI—10.
[41] *Călători străini*, VI, p. 82—83; Hurmuzaki, X, part. 1, p. 22.
[42] Costin, p. 147—148; L. Borcea, *op. cit.*, p. 151; G. Kraus, *op. cit.*, p. 156.
[43] Hurmuzaki, IX, part. 1, p. 25.

www.dacoromanica.ro

aianii de Bender şi Akerman, care erau gata să intre cu oştile lor în Moldova — pentru că se refugiase temporar în Polonia —, ci dimpotrivă, era gata să apere ţara sa împotriva acestora la nevoie, „sîntem în stare să păzim şi să apărăm ţara aflată sub stăpînirea noastră", scria el[44]. Totodată, el a expediat trupe de lefegii la Hotin pentru a izgoni din cetate pe partizanii lui Gheorghe Ştefan; după cum se ştie trupele sale n-au reuşit, cu toate eforturile depuse în vara acelui an. Tot pentru consolidarea domniei sale el a lansat o proclamaţie către locuitorii ţării pentru ridicarea unei noi oştiri, promiţînd tuturor o amnistie generală: „dîndu ştire ţării să încalece tot omul, iertînd pre toţi de toate vinile, de ari hi şi greşit cineva împotriva domniei"[45]. Merită menţionat şi faptul că a trimis o solie la Viena pentru a obţine un sprijin militar contra lui Gheorghe Rákóczi II[46].

În faţa sa stătea de rezolvat o foarte importantă problemă de stat şi anume dacă era necesar sau nu să-l pedepsească pe fostul mare logofăt Gheorghe Ştefan, cel care-i luase tronul, oriunde s-ar fi aflat acesta, cum odinioară procedase Ştefan cel Mare cu Petru Aron. Ce ar fi trebuit să facă atunci Vasile Lupu? Este o întrebare pe care şi-au pus-o atît contemporanii săi, cît şi istoricii de mai tîrziu. Să caute să se răzbune imediat pe cei doi domni care-l ajutaseră pe Gheorghe Ştefan să-l detroneze, cum de fapt a şi procedat, sau să înceteze orice urmărire a adversarilor săi dincolo de hotarul ţării şi să-şi consolideze poziţia faţă de boieri şi aşa deteriorată acum, ca şi faţă de ţărani şi tîrgoveţi, să-şi reorganizeze sfatul domnesc şi armata, să-şi fortifice cetăţile, să redobîndească stăpînirea asupra Hotinului pentru a da mai mult temei domniei sale? Miron Costin este de părere că dacă Vasile Lupu l-ar fi trimis atunci înapoi în ţara căzăcească pe ginerele său Timuş Hmelniţki cu armata cu care venise şi ar fi angajat o nouă oaste de lefegii pentru apărarea sa şi a ţării — mai ales că dispunea de banii necesari pentru aceasta — şi ar fi cerut sprijinul Înaltei Porţi împotriva vecinilor săi, aşa cum de altfel l-au sfătuit unii din boierii săi, desigur că nimeni nu ar mai fi îndrăznit să vină asupra sa. Dar el s-a lăsat amăgit de planurile lui Timuş Hmelniţki, care l-ar fi sfătuit „să-şi răscumpere strîmbătatea despre Matei vodă întîi şi mai pre urmă şi despre Racoţi. . . că den Ţara Muntenească pen Ardeal să va întoarce"[47]. Cronicarul turc Hasan Vogihi, contemporan cu aceste evenimente, consideră că Vasile Lupu era în 1653 încă „puternic atît în ceea ce priveşte armata cît şi în bani, în aşa măsură că, dacă ar fi urmat mazilirea sa, cu siguranţă că ar fi dat naştere la răscoală şi la mari turburări"[48]; aşadar, domnul Moldovei ar fi putut domni în continuare fără prea multe griji.

Vasile Lupu a hotărît însă, fiind sigur de succes, să atace pe Matei Basarab şi apoi pe Gheorghe Rákóczi II, ceea ce avea să însemne şi sfîrşitul domniei lui, prin consecinţele imediate pe care le-a avut această acţiune. Din acest moment nu se mai poate considera că hotărîrea sa avea o justificare logică şi că mai făcea parte din programul său de politică externă — realizarea uniunii dinastice în ţările române. De acum înainte tot ce s-a întîmplat nu mai reprezintă decît o suită de greşeli, şi

[44] M. Mustafa, *Documente turceşti*, I, p. 136—137.
[45] Costin, p. 147.
[46] Hurmuzaki, IX, part. 1, p. 23, 26.
[47] Costin, p. 147.
[48] M. Guboglu, *Cronici turceşti*, p. 171.

www.dacoromanica.ro

anume: nu s-a pregătit îndeajuns pentru campania din Țara Românească, avînd o armată eterogenă (români, cazaci și alți lefegii străini) de peste 8 000 ostași, plus cazacii lui Timuș Hmelniţki; a lăsat inițiativa militară la discreția ginerelui său „om tînăr și fără nici o socoteală", cum îl caracterizează Miron Costin (în alt loc „om cu hirea sălbatecă"), că pe unde au trecut oștile sale și cazacii zaporojeni s-au săvîrșit multe nelegiuiri, incendii, distrugeri [49]; că oastea lui Vasile Lupu nu a evitat luptele de hărțuială angajate lîngă Focșani [50] cu oastea munteană, condusă de marele spătar Diicul Buicescu, că n-a luat în seamă particularitățile terenului de pe cîmpul de luptă unde a avut loc confruntarea militară decisivă cu adversarul, că nu a lăsat răgaz de odihnă trupelor sale după un marș de sute de kilometri înaintea luptei de la Șoplea și a bătăliei de la Finta (17/27 mai 1653).

Din relatările contemporane și cercetările unor istorici militari cu privire la bătălia de la Finta, decisivă în confruntarea militară dintre oastea lui Vasile Lupu și aceea a lui Matei Basarab, rezultă că efectivele celor doi beligeranți nu erau egale, că Vasile Lupu dispunea de trupe inferioare numeric față de acelea ale domnului muntean și anume circa 20 000 de ostași față de 30 000 [51]. De asemenea, sînt unanime afirmațiile că la începutul bătăliei oastea lui Vasile Lupu reușise să străpungă apărarea munteană din flancul drept al acesteia, dar că datorită talentului militar al lui Matei Basarab, care a redresat situația, al faptului că la începutul bătăliei cei 8 000 de cazaci ai lui Timuș Hmelniţki n-au atacat în același timp cu oastea lui Vasile Lupu, ci după ce aceasta a fost respinsă de munteni, în fine că spre sfîrșitul zilei cînd a avut loc bătălia o ploaie neașteptată a udat praful de pușcă al cazacilor, lipsindu-i pe aceștia să mai folosească armele de foc, toate acestea au defavorizat pe Vasile Lupu, care a pierdut bătălia, obligat fiind să părăsească în mare grabă cîmpul de luptă pentru a se înapoia în Moldova [52]. În cronica sa Miron Costin, care a fost de față la această bătălie, face o amplă analiză a condițiilor în care s-a desfășurat lupta, a pierderilor suferite de ambele părți, naraţiunea sa avînd aspectul unui adevărat „jurnal de campanie", scris de un militar de profesie [53].

După unele izvoare contemporane, în bătălia de la Finta au pierit cîteva mii de cazaci și moldoveni [54]. Cît privește cifra de 28 000 de morți de ambele părți ea este exagerată [55]. Oricum, au pierit și unii boieri moldoveni și munteni, precum și jumătate din lefegii din oastea lui Vasile Lupu [56], în fine, mulți supraviețuitori au fost luați prizonieri de munteni. În bătălie Matei Basarab a fost grav rănit la picior de un glonț, rana

[49] Costin, p. 149, 152; I. Corfus, *op. cit.*, p. 183—185.

[50] L. Borcea, *op. cit.*, p. 152 la lupta de la Focșani ar fi luat parte și un detașament transilvănean condus de Ioan Borsos, potrivit spuselor cronicarului I. Szalardi.

[51] I. Atanasiu, *op. cit.*, p. 48; *Istoria militară a poporului român*, III, București, 1987, p. 268—271; R. Rosetti, *Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea*, București, 1947, p. 382—386, cu planul bătăliei; N. Stoicescu, *Matei Basarab*, p. 200.

[52] *Istoria Țării Românești*, p. 110; Radu Popescu, p. 106—107; G. Kraus, *op. cit.*; I. Corfus, *op. cit.*, p. 183—185; Liviu Borcea, *op. cit.*, p. 153—155.

[53] Costin, p. 152—155.

[54] M. Guboglu, *Crestomația turcă. Izvoare narative privind istoria Europei orientale și centrale*, București, 1978, p. 633—634.

[55] G. Kraus, *op. cit.*, p. 163.

[56] R. Rosetti, *Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul sec. al XVII-lea*, București, 1947, p. 382—386.

www.dacoromanica.ro

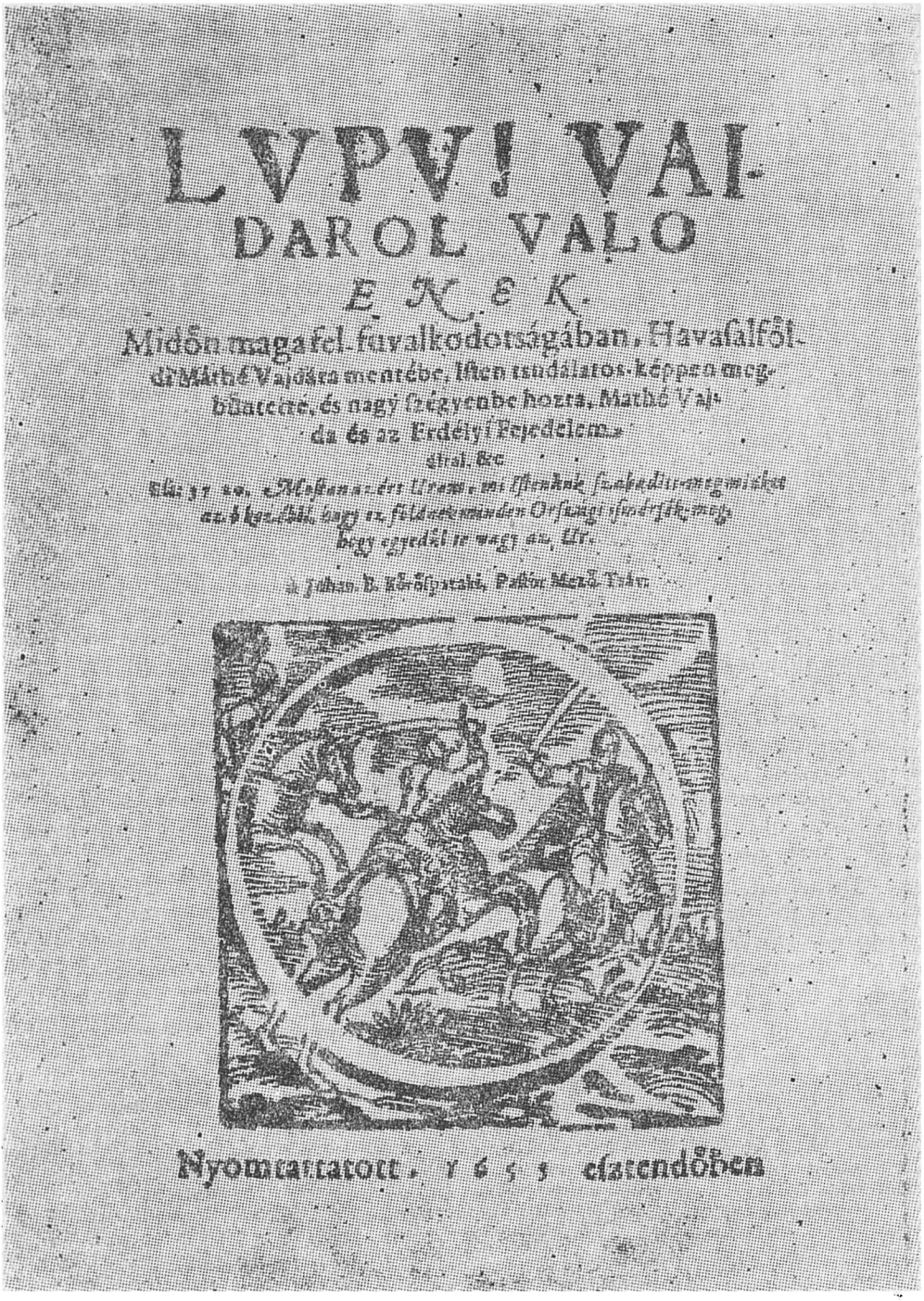
LVPV! VAI-
DAROL VALO
ÉNEK.
Midőn magát fel-fuvalkodotságában, Havaſalföl-
dr. Máthé Vajdára menetébe, ſſhen tudálatos képpen meg-
büntetére, és nagy ſzégyenbe hozta, Máthé Vaj-
da és az Erdélyi Fejedelem
ellen, &c
Nyomtattatott. 1653 eſztendőben

Fig. 34 — Pagina unei cărți apărută la Levoca în 1655 despre lupta de la Finta, luptă în care Vasile Lupu a fost înfrînt.

www.dacoromanica.ro

provocîndu-i moartea la mai puţin de un an de zile [57]. În ceea ce-l priveşte pe Vasile Lupu, acesta a fost silit să scape cu fuga de pe cîmpul de luptă — travestit pentru a nu fi recunoscut, ca şi ginerele său — lăsînd toată tabăra şi pe bieţii pedeştri, „la perire" [58]. Ca şi celelalte confruntări militare dintre cei doi domni ai Principatelor române, cea de la Finta a avut un ecou internaţional. În plus aceasta a făcut obiectul unei producţii literare — o poemă în versuri — tipărită la Braşov de tipograful Mihail Hermann şi care a circulat în spaţiul carpato-dunărean, pusă pe note muzicale şi cîntată de cobzari, deci la nunţi şi la botezuri, pentru desfătarea comesenilor [59].

Ultimul act politic al lui Vasile Lupu de a se menţine în scaunul Moldovei s-a desfăşurat în lunile ce au urmat înfrîngerii de la Finta. Domnul Moldovei cu boierii care-i mai rămăseseră credincioşi s-a retras în mare grabă la Iaşi, unde a încercat să-şi regrupeze forţele, „să-şi pună în picioare ţara", cum observa un agent transilvan [60], pentru a rezista unui nou atac din partea adversarilor săi, deoarece era convins că aceştia vor intra din nou în ţară pentru a-l scoate din domnie, mai ales că Înalta Poartă nu-l mazilise : „la Poartă îi sta domnia nestrămutată" [61]. Una din primele sale măsuri, organizarea unei noi oştiri, alcătuită mai mult din autohtoni, din orheeni şi lăpuşneni, după cum afirmă Miron Costin—era extrem de justificată, ţinînd seama că la începutul lunii iunie resturile armatei de cazaci zaporojeni a lui Timuş Hmelniţki părăsiseră Moldova, întorcîndu-se la Cehrin [62], iar străjile de la hotar îl anunţau pe domn că Gheorghe Ştefan pătrunsese din nou în ţară pe la Focşani şi ajunsese la Bacău, în timp ce prin pasul Oituz intrase un detaşament transilvan de cîteva mii de ostaşi pentru a face joncţiunea cu armata venită din Ţara Românească [63]. O altă măsură a fost confiscarea averilor boierilor din conjuraţie [64].

Astfel, la mai puţin de patru săptămîni de la bătălia de la Finta Moldova devenise din nou teatru de război între cele două tabere care-şi disputau tronul ţării. Noile lupte pentru apărarea domniei s-au dat mai întîi la Valea Seacă lîngă Faraoani (Bacău), apoi la Sîrca (11 iulie 1653) aproape de Tîrgu Frumos. Deşi forţele sale erau superioare în comparaţie cu ale adversarului, iar Vasile Lupu a participat nemijlocit la lupte, conducînd atacurile oştilor, totuşi faptul că mulţi boieri l-au părăsit, că ţărănimea şi tîrgoveţii nu l-au apărat [65], că oastea sa de strînsură nu s-a dovedit capabilă să reziste şi a preferat să fugă de pe cîmpul de luptă, toate acestea au fost hotărîtoare pentru ca Gheorghe Ştefan să obţină victoria totală [66]. Astfel, pierzînd luptă după luptă, urmărit îndeaproape de oastea adversarului, cu intenţia de a-l lua prizonier, cum s-a întîmplat cu fratele său Gheorghe Coci hatmanul [67], Vasile Lupu a fost nevoit să

[57] Costin, p. 155 ; T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 18—19 ; vezi şi „Revista arhivelor", III, 1927—1929, p. 439—440.
[58] *Istoria Ţării Româneşti*, p. 110—111 ; *Călători străini*, VI, p. 87—88.
[59] Veress, *Bibliografia româno-ungară, 1473—1878*, I, Bucureşti, 1931, p. 93—94.
[60] Hurmuzaki, XV, part. 2, p. 1 221.
[61] Costin, p. 155.
[62] Costin, p. 156 ; *Călători străini*, VI, p. 91.
[63] Costin, p. 155 ; Hurmuzaki, XV, part. 2, p. 1 221—1 225.
[64] Arh. St. Buc., Ep. Ilfoşi, LXX—9.
[65] *Călători străini*, VI, p. 91—92.
[66] Hurmuzaki, XV, part. 2, p. 1 129.
[67] Costin, p. 158 ; *Călători străini*, VI, p. 94.

www.dacoromanica.ro

ia din nou calea pribegiei, de data aceasta însă nemaipreferînd Polonia, deoarece această ţară trecuse de partea adversarului său, ci retrăgîndu-se într-un orăşel căzăcesc, Volodji [68] de unde a trimis la Bogdan Hmelniţki pe Iordache Cantacuzino, marele vistier, cu cererea de a-i trimite trupe în ajutor; totodată el a mai cerut şi ajutor de la tătarii crîmleni.

Victoria lui Gheorghe Ştefan nu putea fi deplină, deşi obţinuse acordul regelui Poloniei în lupta sa contra lui Vasile Lupu, deoarece în Moldova se mai afla familia adversarului său, la Suceava în cetate, în frunte cu Ecaterina doamna, minorul Ştefăniţă, Toma Cantacuzino, marele vornic de Ţara de Sus, apăraţi de un detaşament de seimeni şi lefegii de peste o sută de oameni. De aceea, Gheorghe Ştefan, care între timp primise şi confirmarea Înaltei Porţi, pentru alegerea sa ca domn al ţării de către boieri s-a îndreptat cu trupele (înainte de 9 iulie) [69], către Suceava, în urmărirea familiei fostului domn, asupra căreia se afla şi o bună parte din tezaurul ţării. Ajunsă la cetate oastea a împresurat-o, iar comandantul lor a somat pe cei închişi înăuntru să se predea. La refuzul primit, trupele au început să sape şanţuri în jurul zidurilor cetăţii, aşteptînd sosirea domnului Gheorghe Ştefan cu restul oastei [70]. S-ar fi putut efectua chiar atunci un asalt asupra zidurilor în spatele cărora se ascundeau cei urmăriţi dar asediatorii, deşi dispuneau de o armată de cîteva mii de oameni, nu posedau artileria necesară într-o asemenea situaţie, artilerie care avea să sosească abia după două săptămîni, adică după 30 iulie, tunurile fiind aduse de la Iaşi şi Hotin. În acest timp apărătorii, însufleţiţi de Ecaterina doamna, nu numai că au respins cererea de capitulare, dar răspunzînd atacului asediatorilor le-au provocat pierderi [71]. Curînd a sosit la Suceava şi Gheorghe Ştefan cu întreaga sa armată, care se ridica acum la aproape 10 000 oameni [72].

La începutul lunii august 1653 însă asediatorii au aflat că se îndreaptă spre cetate o armată de cazaci zaporojeni condusă de Timuş Hmelniţki, pentru a o despresura. „Am primit vestea că Lupul cu ginerele său adusă iarăşi oaste aici în margine şi să silesc să vină împotriva noastră cît mai curînd", scria Gheorghe Ştefan din Suceava, la 6 august căpitanului István Petki, din armata lui Gheorghe Rákóczi II [73]. Drept urmare, asediul a fost ridicat, cea mai mare parte din trupele lui Gheorghe Ştefan retrăgîndu-se pe Valea Siretului, spre sud, pe loc rămînînd numai un mic detaşament de observaţie lîngă cetate [74]. În acest fel trupele cazacilor zaporojeni au putut ajunge la cetate mai uşor, fără prea mari dificultăţi.

După sosirea lui Timuş Hmelniţki la Suceava în fruntea unui număr de 9 000 ostaşi [75], a început o nouă etapă în desfăşurarea evenimentelor. Abia ajuns la Suceava, ginerele lui Vasile Lupu a ordonat ostaşilor săi să sape şanţuri şi să ridice obstacole din pămînt pe latura de sud a cetăţii,

[68] N. Iorga, *Acte şi fragmente*, I, p. 221—222; Hurmuzaki, IX, part. 1, p. 20.
[69] Hurmuzaki, IX, part. 1, p. 29; XV, part. 2, p. 1 228.
[70] Costin, p. 158; Hurmuzaki, XV, part. 2, p. 1 234.
[71] Liviu Borcea, *op. cit.*, p. 154.
[72] Hurmuzaki, XV, part. 2, p. 1 227, 1 231 .
[73] Veress, *Documente*, X, p. 267.
[74] Costin, p. 158—159.
[75] *Ibidem*, p. 158—159; G. Kraus, *op. cit.*, p. 133 exagerează cifra de 12 000 de ostaşi cazaci; vezi o discuţie în acest sens la C. Şerban, *Asediul Sucevei*, p. 238 şi nota 23.

www.dacoromanica.ro

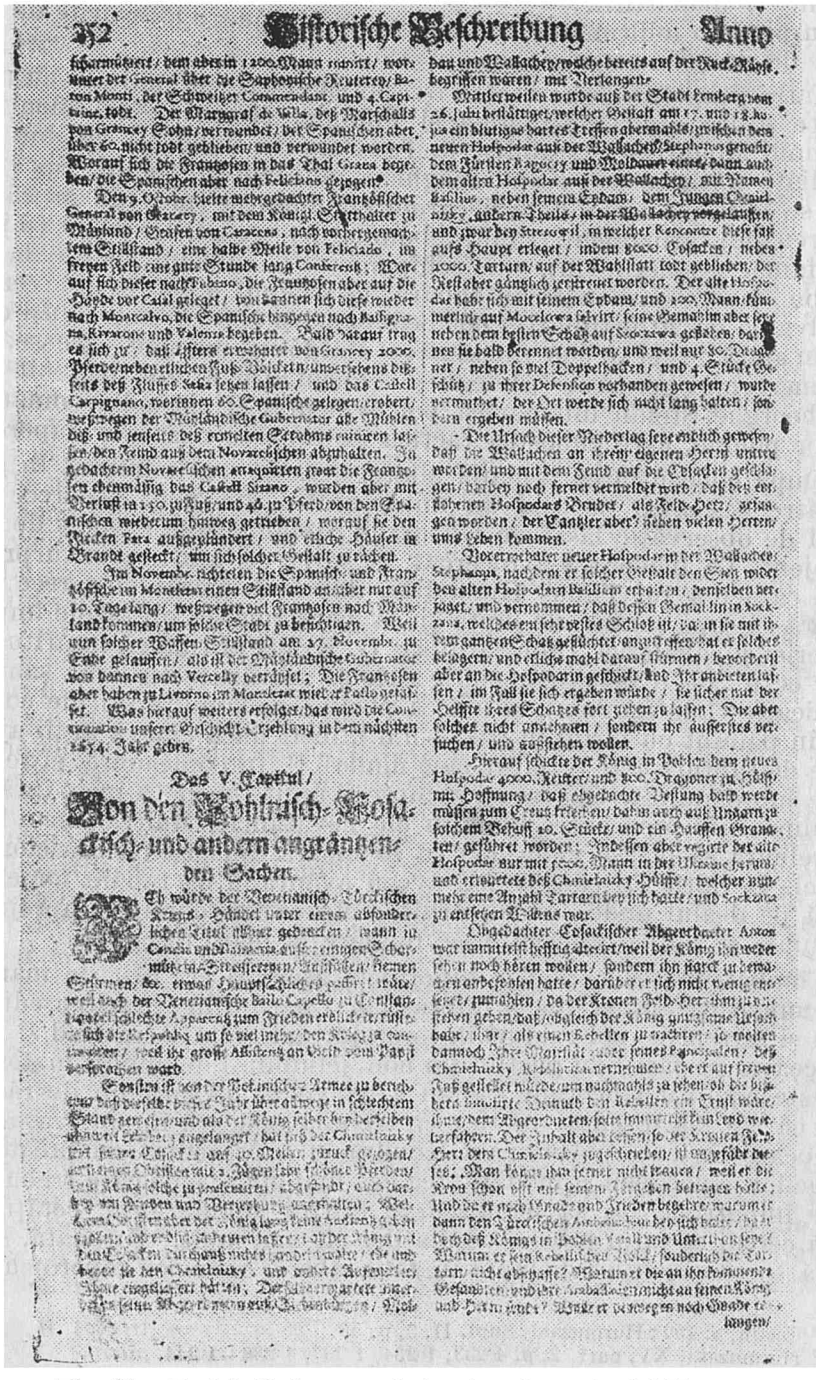

352 Historische Beschreibung Anno

scharmützirt / dem aber in 1200. Mann manirt / worunter der General über die Sapheyische Reuterey / Baron Monti / der Schweitzer Commendant / und 4. Capitaine todt. Der Marggraf de Villa / deß Marschalls von Gramcey Sohn / verwundet / der Spanischen aber / über 60. nicht todt geblieben / und verwundet worden. Worauf sich die Frantzosen in das Thal Grana begeben / die Spanischen aber nach Felicliano gezogen.

Den 9. Octobr. stellte mehrgedachter Frantzösischer General von Gramcey / mit dem Königl. Statthalter zu Mayland / Grafen von Caracena / nach vorhergemachtem Stillstand / eine halbe Meile von Felicliado / im freyen Feld eine gute Stunde lang Conferentz; Worauf sich dieser nach Fuleano, die Frantzosen aber auf die Höhe vor Casal gezogen / von dannen sich diese wieder nach Montcalvo, die Spanische hingegen nach Basignana, Rivarone und Valenza begeben. Bald darauf trug es sich zu / daß Jffters etwa hundert von Gramcey 2000. Pferd neben etlichen Fuß-Volckern unversehens diß-seits deß Flusses Sessa setzen lassen / und das Castell Carpignano, worinnen 60. Spanische gelegen / erobert / zuvorgen der Mayländische Gubernator alle Mühlen diß- und jenseits deß ermelten Sesedons ruinirt lassen / den Feind aus dem Novareschen abzuhalten. Jn gedachtem Novareschen eroberten zwar die Frantzosen ebenmässig das Castell Sizano, wurden aber mit Verlust in 150. zu Fuß / und 40. zu Pferd von den Spanischen wiederum hinweg getrieben / worauf sie den Rücken Para ausgeplündert / und etliche Häuser in Brandt gesteckt / um sich solcher Gestalt zu rächen.

Jm Novembr. richteten die Spanisch- und Frantzösische im Monferrat einen Stillstand an / aber nur auf 10. Tage lang / weßwegen viel Frantzosen nach Mayland kommen / um solche Stadt zu besichtigen. Weil nun solcher Waffen-Stillstand am 27. Novembr. zu Ende gelaufen / als ist der Mayländische Gubernator von dannen nach Vercelly verrücket; Die Frantzosen aber haben zu Livorno im Monferrat wieder Fuß gefasset. Was hierauf weiters erfolget / das wird die Continuation unserer Beschreibung in dem nächsten 1654. Jahr geben.

Das V. Capitul / Von den Wahlrisch-Moscowitisch- und andern angräntzenden Sachen.

Eh würde der Venetianisch-Türckischen Kriegs-Händel unter einem absonderlichen Titul allhier gedacht / wann in Candia und Dalmatia ausser einigen Scharmützeln / Straiffereyen / Brandschätzen / kleinen Gefechten / &c. etwas Haupt-Schlägiges passirt hätte / weil doch der Venetianische Bailo Capello zu Constantinopel solche Apparentz zum Frieden erblicket / daß sich die Ratification um so viel mehr / den Krieg zu continuiren / weil ihr grosse Assistentz an Volck vom Papst versprochen ward.

Sonsten ist von der Wahlachischen Armee zu berichten / daß dieselbe / welche Jahr über allwege in schlechtem Stand gewesen / und als der König selber sie verlassen / und nach Hauß gegangen / hat sich der Chmielnisky sehr gemacht / Cosacken auf 30. Meilen herum gezogen / und seine Obristen mit 2. Jägen / jeder 5000. Pferden / dem König solche zu quälen / nachgesandt / auch darbey viel Brandt und Verderbung angestellet; Welches dann / als der König seine Audientz gehalten / und die Gesandten wieder in ihre Quartier gangen / die Cosacken / und sonderlich Chmielnisky / gethan / und vermeinet / sie würden / wie sie sich vorhin gegen den Türcken / und sonsten / gegen andere Potentaten / gestellet / also auch gegen Jhro Königl. Mayestät sich verhalten / und ihr Gesandter / Mosdau und Wallachey / welche bereits auf der Ruck-Reise begriffen waren / mit Verlangen.

Mittlerweilen wurde aus der Stadt Lemberg vom 26. Jahr verflossenen / welcher Gestalt am 17. und 18. Jo. ja ein blutiges hartes Treffen abermahlen zwischen dem neuen Hospodar aus der Wahlachey Stephano genant / dem Fürsten Ragotzy und Moldauern einer / dann auch dem alten Hospodar aus der Wallachey / mit Namen Basilius / neben seinem Eydam / dem Jungen Chmielnisky / andern Theils / in der Wahlachey vorgelaufen / und zwar bey Strezowsil / in welcher Rencontre diese fast aufs Haupt erleget / indem 2000. Cosacken / neben 2000. Tartarn / auf der Wahlstatt todt geblieben / der Rest aber gäntzlich zerstreuet worden. Der alte Hospodar habe sich mit seinem Eydam / und 2000. Mann / kümmerlich auf Mocelowa salvirt / seine Gemahlin aber sey neben dem besten Schatz auf Soczowa gebracht worden / dannen sie bald berennet worden / und weil nur 80. Dragoner / neben so viel Doppelhacken / und 4. Stücke Geschütz / zu ihrer Defension vorhanden gewesen / wurde vermuthet / der Ort werde sich nicht lang halten / sondern ergeben müssen.

Die Ursach dieser Niederlag sey endlich gewesen / daß die Wallachen an ihrem eigenen Herrn untreu worden / und mit dem Feind auf die Cosacken geschlagen / darbey noch ferner vermeldet wird / daß den erhobenen Hospodars Bruder / als Feld-Herr / gefangen worden / der Cantzler aber / neben vielen Herren / ums Leben kommen.

Vorerwehnter neuer Hospodar in der Wallachey Stephanus, nachdem er solcher Gestalt den Sieg wider den alten Hospodarn Basilium erhalten / denselben verjaget / und vernommen / daß dessen Gemahlin in Sockzawa, welches ein sehr vestes Schloß ist / da sie mit ihrem gantzen Schatz geflüchtet / angetroffen / hat er solches belagern / und etliche mahl darauf stürmen / hernach aber an die Hospodarin geschickt / und Jhr anbieten lassen / im Fall sie sich ergeben würde / sie sicher mit der Helffte ihres Schatzes fort gehen zu lassen; Die aber solches nicht annehmen / sondern ihr äusserstes versuchen / und ausstehen wollen.

Hierauf schickte der König in Pohlen dem neuen Hospodar 4000. Reuter / und 800. Dragoner zu Hülff / mit Hoffnung / daß obgedachte Vestung bald werde müssen zum Creutz kriechen / dahin auch auß Ungarn zu solchem Behuff 10. Stücke / und ein Hauffen Granaten / geführet worden; Jndessen aber wegerte der alte Hospodar nur mit 5000. Mann in der Ukraine herum / und erhaltete deß Chmielnicky Hülffe / welcher nunmehr eine Anzahl Tartarn bey sich hatte / und Sockzawa zu entsetzen Willens war.

Obgedachter Cosackischer Abgeordneter Anton war immittelst heffig alteriret / weil der König ihn weder sehen noch hören wolten / sondern ihn starck zu bemahnen anbefohlen hatte / darüber er sich nicht wenig entsetzet / zumahlen / da der Kronen Feld-Herr ihm zu verstehen geben / daß sobald der König gantz seine Ursach hätte / über / als einen Rebellen zu trachten / so wolten dannoch Jhre Mayestät unter seinen Regimentern / deß Chmielnicky Rebellion vernehmen / aber auf freyen Fuß gestellet / damit er nachmahls zu sehen / ob sie bessers tractirt / Mannuth und Rebellion ein Ernst wäre / ihme / dem Abgeordneten / solte immittels kein Leid widerfahren. Der Jnhalt aber seines / so der Kronen Feld-Herr des Chmielnicky zugeschrieben / ist ungefähr dieses: Man könne ihm ferner nicht trauen / weil er die Krön schon offt mit seinen Practicken betrogen hätte; Hab derer nach Gnaden und Frieden begehrte / warum er dann den Türckischen Ambassadeur bey sich hätte / daß durch deß Königs in Pohlen Vasall und Unterthon sey? Warum er sein Rebellisches Volck / sonderlich die Tartarn / nicht abdanckte? Warum er die an ihn schickende Gesandten / und dero Anbringen nicht an seinen König / und Herrn / gehen? Wenke er wegen noch Gnade zu langen /

Fig. 35 — Pagină din lucrarea de istorie universală a lui Happel privind asediul Sucevei din vara anului 1653, după detronarea lui Vasile Lupu.

www.dacoromanica.ro

iar o parte din ei să efectueze un raid de jaf în împrejurimi după provizii şi tot felul de bunuri. Cu acest prilej au fost atacate satele, tîrgurile, bisericile şi mănăstirile, au fost incendiate gospodăriile oamenilor paşnici, au pierit o mulţime de oameni, au fost prădate lăcaşurile de cult de bunuri de preţ [76].

Între timp Gheorghe Ştefan îşi sporea efectivele militare cu noi contingente sosite din Transilvania şi Polonia. Miron Costin menţionează că domnul Moldovei se stabilise la Tg. Cotnari, unde s-a întîlnit cu trupele aliate formate din secui, maghiari, munteni şi poloni. Spre tabăra aliată se îndreptau totodată şi carele cu muniţie (praf de puşcă, ghiulele, grenade), armament (tunuri, bombarde, securi), provizii (pîine, cereale, făină, pesmeţi, vin), cai, echipament [77]. În felul acesta, la Grigoreşti pe Siret s-au strîns în tabără, la început 4 000 ostaşi veniţi din Transilvania cu 20 de tunuri, 4 000 pedestraşi şi 800 călăreţi aduşi din Polonia, în afară de cei 10 000 din oastea Moldovei, printre care se găseau mulţi mercenari germani [78], lefegii şi seimeni. Un ajutor deosebit l-a primit Gheorghe Ştefan din partea polcovnicului Kondracki, comandantul trupelor polone, care cunoştea tactica de luptă a cazacilor zaporojeni.

După concentrarea armatei aliate, aceasta s-a îndreptat în grupuri mici către Suceava, pe care au împresurat-o din nou, deoarece detaşamentul de observaţie lăsat de Gheorghe Ştefan fusese nimicit de cazacii zaporojeni. La început s-a încercat să se ia cu asalt, prin surprindere, tabăra cazacilor lui Timuş Hmelniţki, dar fără succes, deoarece aceştia reuşiseră să sape şanţuri de luptă şi să construiască obstacole împotriva infanteriei şi cavaleriei. Cronicarul sas G. Kraus afirmă că întăriturile cazacilor erau „de o nemaipomenită tărie şi prevăzute cu două şanţuri de comunicaţie (Lauffgraben), avînd ca piedică mai multe mii de coase înfipte (în pămînt cu vîrful în sus — n.n.), încît dacă cineva ar fi ajuns aproape de şanţuri n-ar fi putut face nimic" [79]. În continuare, el relatează că „pe sub pămînt aveau locuri ascunse şi multe gropi în jurul întăriturii, încît nimeni nu prea putea intra în ele nevătămat. Mulţi oameni îndrăzneţi trebuiră să-şi lase viaţa aici ca să moară din pricina coaselor" continuă el. De altfel, asediaţii mai aveau avantajul că tabăra lor era amplasată pe dealul unde era construită cetatea care domina împrejurimile şi de unde se putea observa orice mişcare la mare distanţă.

Combativitatea cazacilor zaporojeni asediaţi era atît de mare încît ei nu numai că au respins şi împrăştiat o parte din trupele asediatoare, dar au şi întreprins noi raiduri în împrejurimile cetăţii, intrînd şi în oraşul Suceava, pe care l-au pustiit din nou, jefuindu-l de bunuri materiale [80]. În aceste condiţii Gheorghe Ştefan a convocat un consiliu de război în cursul căruia s-a discutat tactica ce trebuia aplicată împotriva adversarului, ocazie în care polcovnicul Kondracki a prezentat modul de luptă al cazacilor zaporojeni şi modalitatea cea mai eficace pe care trebuiau s-o adopte împotriva lor, să bombardeze tabăra şi interiorul cetăţii şi să strîngă cercul în jurul taberei asediaţilor cît mai mult. Totodată, s-a hotărît să se sape şanţuri de luptă în faţa taberei cazacilor zaporojeni pen-

[76] Costin, p. 159; Hurmuzaki, Supl. II, 3, p. 50.

[77] Hurmuzaki, XV, part. 2, p. 1 233, 1 234, 1 237, 1 238—1 244.

[78] L. Papoiu, *Un istoric italian Maiolino Bisaccioni despre ţările române în sec. XVII*, în „Studii şi materiale de muzeografie şi istorie militară", 7—8, 1974—1975, p. 189.

[79] G. Kraus, *op. cit.*, p. 165.

[80] Costin, p. 159.

www.dacoromanica.ro

tru a se supraveghea și limita și mai mult mișcarea lor în cîmpul de luptă.

Specialiștii care au studiat acest eveniment din istoria cetății Suceava, petrecut în vara și toamna anului 1653, au stabilit că dispoziția trupelor aliate în jurul cetății ar fi fost următoarea: trupele polone se aflau pe latura de est și de sud, pînă în dreptul fostului cimitir catolic; trupele transilvane în partea de nord și nord-vest, iar trupele moldovene ale lui Gheorghe Ștefan între cele polone și transilvane [81]. În tot cursul lunii august asediatorii au efectuat bombardamente de artilerie asupra cetății, țintind în special interiorul acesteia, fără a provoca distrugerea zidurilor [82]. În același timp, ele s-au apropiat și mai mult de pozițiile asediaților, micșorîndu-le astfel posibilitățile de aprovizionare cu apă, furaje și alimente. Drept urmare, detașamentul de tătari aflat în tabăra căzăcească a părăsit tabăra, plecînd în țara lor, chiar cu învoirea lui Gheorghe Ștefan, care avea tot interesul să reducă forța armată a asediaților [83]. Cu toată vitejia arătată în timpul asediului, cazacii zaporojeni au suferit pierderi atît de mari, încît la sfîrșitul lunii august numărul lor se mai ridica la numai 5—6 000 ostași [84]. În schimb, tabăra aliată era din plin aprovizionată cu alimente, muniție, armament, furaje și mai ales cu trupe venite din Polonia și Transilvania.

La începutul lunii septembrie, după două luni de asediu, situația celor din cetatea Suceava și din tabăra căzăcească din afara zidurilor devenise foarte critică, deoarece nu mai dispuneau de o putere de foc superioară adversarului, cum fusese inițial. Din aceste motive, aflați într-o situație disperată, la porunca lui Timuș Hmelnițki, s-a încercat o străpungere a fortificațiilor de cîmp ale aliaților pentru a captura tunuri, muniție și mai ales alimente. Tentativa întreprinsă în sectorul ocupat de trupele lui Gheorghe Ștefan a fost inițial în favoarea asediaților, dar cu sprijinul trupelor polone situația din acest sector a fost restabilită, iar atacatorii respinși cu pierderi grele, deși reușiseră să captureze cîteva piese de artilerie [85]. Totuși, problema cea mai gravă era lipsa de alimente și apă, fapt care a declanșat foametea în tabăra asediaților, timp în care au fost obligați să mănînce pieile cailor morți, curelele de la harnașament, bă chiar și iarbă [86]. Cronicarul sas G.Kraus relatează că în tabăra asediaților prețul pîinii ajunsese foarte ridicat și anume la 5 florini. Cu toate acestea, cazacii zaporojeni respingeau cu vitejie atacurile aliaților, o vitejie rar întîlnită într-o astfel de situație [87].

Și poate că asediul ar mai fi durat încă o lună, timp în care ajutorul trimis de Bogdan Hmelnițki, hatmanul cazacilor zaporojeni, pentru despresurarea cetății Suceava ar fi putut sosi, dacă prin trădare nu s-ar fi dezvăluit artileriștilor din tabăra aliată locul din cetate unde era stabilit comandamentul suprem al trupelor lui Timuș Hmelnițki. Cînd s-a aflat cu precizie acest loc, care de fapt era mereu schimbat, de la o zi la alta, artileria și-a concentrat tirul asupra lui, reușind după cîteva salve să-l rănească mortal pe ginerele lui Vasile Lupu. Se relatează de către con-

[81] R. Rosetti, *op. cit.*, p. 442.
[82] C. Șerban, *Asediul Sucevei* ..., p. 240 și nota 34.
[83] Hurmuzaki, Supl. II, 3, p. 53.
[84] *Ibidem*, p. 51, 53; V, part. 1, p. 21; XV, part. 2, p. 1 239—1 245; Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 233.
[85] R. Rosetti, *op. cit.*, p. 244.
[86] Costin, p. 163; G. Kraus, *op. cit.*, p. 166—167; *Călători străini*, VI, p. 100.
[87] Hurmuzaki, V, part. 1, p. 22; Liviu Borcea, *op. cit.*, p. 154.

www.dacoromanica.ro

temporani că după rănire, acesta n-a mai trăit decît cîteva zile şi a murit la 15 septembrie [88]. Cele mai multe izvoare contemporane afirmă că fiul lui Bogdan Hmelniţki ar fi fost rănit la picior şi că din cauza cangrenei declanşate a murit după trei zile de chinuri [89].

Cum era şi firesc, în locul lui a fost ales un alt comandant, care însă nu se bucura de prea mare autoritate în rîndul ostaşilor săi. Cu toatea acestea, asediul a mai continuat încă trei săptămîni, timp în care au început negocierile pentru predarea celor din cetate. De altfel, asediul, care dura de peste 70 de zile, după alţii de 12 săptămîni [90] slăbise rezistenţa trupelor asediate pe de o parte, iar pe de alta, aliaţii se simţeau tot mai puternici. Totuşi, zvonurile care circulau despre sosirea unui ajutor militar căzăcesc şi tătăresc în scopul salvării familiei lui Vasile Lupu şi mai ales a tezaurului pe care aceasta îl avea asupra sa l-au determinat pe Gheorghe Ştefan, domnul Moldovei, să accepte o capitulare condiţionată a celor din cetate. Un rol important la reuşita acestor negocieri l-ar fi avut Ecaterina doamna, care, după opinia unui istoric din secolul trecut, s-ar fi comportat în timpul asediului ca o adevărată spartană [91].

Capitularea trupelor cazacilor zaporojeni asediate în Suceava s-a făcut în baza unui jurămînt de credinţă şi de alianţă totodată, pe care aceştia au fost nevoiţi să-l depună împreună cu comandanţii lor regelui Poloniei, principelui Transilvaniei, domnilor Moldovei şi Ţării Româneşti la 9 octombrie 1653 şi care începea în felul următor: „Noi Nicolae Feodorovici, actualul comandant al trupelor de zaporojeni, împreună cu polcovnicii noştri. . .jurăm că primind dovezi de bunăvoinţă şi milostenia de la luminatul domn şi principele Transilvaniei ca şi din partea domnilor principatelor. . .promitem în schimbul acestei favori ascultarea faţă de stăpînul nostru de a nu ataca niciodată şi în nici un fel nici persoana sa, nici ţările lor şi dimpotrivă să fim prezenţi pentru a lupta cu duşmanii lor ca şi cum ar fi ai noştri". De asemenea, se prevedea ca în caz că nu vor fi credincioşi acestui jurămînt, la care erau cooptaţi copiii şi soţiile lor, prin consecinţele lui ei să sufere urmările de cuviinţă. Concomitent, se mai prevedeau unele condiţii şi anume: să depună steagurile şi armele care li se vor restitui ulterior, să nu ia cu ei nimic din cetate, să restituie lucrurile jefuite de la biserici, să nu scoată pe nici o altă persoană din cetate, să nu provoace nici un rău locuitorilor Moldovei după ce vor pleca din cetate, să nu se amestece pe viitor în treburile interne ale Moldovei [92].

Capitularea condiţionată a avut loc după ce un împuternicit din partea aliaţilor, căpitanul Ion Mikes, a primit jurămîntul din partea asediaţilor că vor respecta actul încheiat [93]. Au fost depuse armele şi steagurile, au fost restituite aproape în întregime bunurile jefuite de la biserici şi mănăstiri. O însemnare pe un liturghier cu coperţi din aur, aparţinînd mănăstirii Dragomirna, dăruit în 1610 de Constantin Movilă, a fost răscumpărat atunci de Ecaterina doamna şi apoi dăruit din nou

[88] *Călători străini*, VI, p. 99; G. Kraus, *op. cit.*, p. 166; I. Corfus, *op. cit.*, p. 206—209; Hurmuzaki, Supl. II, 3, p. 52.

[89] L. Papoiu, *op. cit.*, p. 189; Costin, p. 18.

[90] Liviu Borcea, *op. cit.*, p. 154.

[91] C. Şerban, *Asediul Sucevei* . . ., p. 241.

[92] Hurmuzaki, Supl. II, 3, p. 53—54; Iorga, *Acte şi fragmente*, I, p. 236—237; L. Papoiu, *op. cit.*, p. 189—191.

[93] G. Kraus, *op. cit.*, p. 168.

www.dacoromanica.ro

mănăstirii [94]. Alte bunuri de preţ au fost îngropate de cazacii zaporojeni pe platoul pe care se afla atunci tabăra lor şi abia după mai bine de trei secole au fost descoperite, în campania arheologică efectuată pe „Cîmpul şanţurilor" de la Suceava. Este vorba de două tezaure conţinînd obiecte de aur şi argint, un mare număr de perle, lingouri din argint, fragmente de cruci din aur lucrate în filigran, candelabre, cădelniţe, coperţi de cărţi de cult lucrate în aur şi argint, plăcuţe de aur, precum şi farfurii din cositor etc. [95]. Aliaţii însă n-au mai restituit steagurile şi armele învinşilor. Cronicarul sas G. Kraus afirmă că trupele de lîngă cetate ale cazacilor zaporojeni au plecat din tabără „fără steaguri şi tobe, fără arme" [96]. În fine, după relatări contemporane rezultă că în retragerea spre patria lor cazacii zaporojeni au fost atacaţi pe drum chiar înainte de a părăsi Moldova de trupele polone, provocîndu-le mari pierderi [97]. Oricum, un grup destul de mare dintre ei a însoţit convoiul mortuar al fostului lor comandant Timuş Hmelniţki, al cărui trup a ajuns la Cehrin la 22 octombrie 1653, unde a fost înhumat în prezenţa mamei şi a soţiei lui [98].

S-a vorbit de sosirea unui ajutor din partea lui Vasile Lupu în sprijinul celor asediaţi în cetatea Suceava, dacă aceştia ar mai fi rezistat încă o lună, ajutor din partea unei oşti de tătari crîmleni, condusă de Şirim bei (Şerif bei), trimis de însuşi hanul tătarilor, căruia fostul domn i-ar fi promis multe daruri. Dar nici acest ajutor n-a sosit pentru că înainte de a ajunge la Suceava hanul s-a răzgîndit, deoarece izbucnise războiul cu polonii [99].

Drept urmare, după capitularea condiţionată a cetăţii Suceava familia lui Vasile Lupu, împreună cu mai mulţi boieri, a fost capturată de Gheorghe Ştefan, noul domn al ţării, şi dusă în captivitate în satul Buciuleşti pe Bistriţa (Neamţ), moşie domnească, unde a fost pusă sub mare pază [100]. Apoi a început o prigoană cumplită împotriva rudelor fostului domn, transformată într-un adevărat măcel, cei prinşi fiind ucişi fără judecată, după ce mai întîi fuseseră chinuiţi din porunca domnici. Aşa au pierit Alexandru Coci marele pahar nic şi fratele său Enache comisul, fiii lui Gavriil Coci, Ştefan paharnicul, fiul lui Gheorghe Coci, marele paharnic, toţi nepoţii de frate ai lui Vasile Lupu. Cît priveşte pe Gheorghe Coci, mare paharnic, acesta a fost dus ca prizonier politic în Transilvania întîi la Gherla, apoi închis, pînă la moarte, în temniţa cetăţii din Oradea, iar fratele său Gavriil Coci, hatmanul, a fost întemniţat de Gheorghe Ştefan, noul domn, de asemenea pînă la moarte. Acelaşi sfîrşit tragic l-ar fi avut şi Toma Cantacuzino, mare vornic de Ţara de-

[94] V. A. Urechia, *Biserica din cetatea Neamţu*, p. 134, nota 1.

[95] M. Matei, A. Andrieşc. *Cetatea de scaun a Sucevei* Bucureşti, 1965, p. 40.

[96] G. Kraus, *op. cit.*, p. 167.

[97] *Ibidem*, p. 167—168.

[98] Oltea Nistor, *O cronicară*, p. 39—40; G. Şoldan, *Asediul Sucevei* ..., p. 243.

[99] *Călători străini*, VI, p. 101—102; Costin, p. 164.

[100] *Călători străini*, VI, p. 101; A. Gheorghe, *op. cit.*, p. 203.

www.dacoromanica.ro

Sus, şi fratele său Iordache Cantacuzino mare vistier, dacă pentru a-i salva de la moarte, n-ar fi intervenit pentru ei noul domn al Ţării Româneşti, Constantin Şerban, înduplecat de rugăminţile marelui postelnic Constantin Cantacuzino, frate cu aceştia [101]. Mai tîrziu a fost eliberată şi Ecaterina doamna, după lungi negocieri duse fie cu demnitari din Transilvania, I. Kemeny, fie cu hanul tătarilor crîmleni [102]. Astfel s-a încheiat criza politică din Moldova, din 1653, fără precedent prin durata ei de şase luni, din primăvară pînă în toamnă, şi prin urmările directe şi indirecte privind succesiunea la tron şi mai ales relaţiile viitoare cu Înalta Poartă.

[101] Costin, p. 168—169; Radu Popescu, p. 111—112.

[102] Hurmuzaki, IX, part. 2, p. 43; Veress, *Documente*, X, p. 270—275; I. Corfus, *op. cit.*, p. 214.

www.dacoromanica.ro

Capitolul VI

Exilul la Constantinopol și sfîrșitul lui Vasile Lupu

Cu domnia pierdută, despărțit în chip forțat de întreaga sa familie, părăsit de mulți dintre marii săi dregători, uitat de cei pe care-i îndestulase cu mari averi și demnități, ocolit de demnitarii străini, care pînă atunci îl lăudaseră pentru inteligența și tactul său diplomatic, urmărit de oamenii noului domn pentru a fi ucis, Vasile Lupu s-a aflat pentru moment la adăpost la cazacii zaporojeni al căror hatman fusese pînă nu demult ruda sa prin alianță matrimonială. Ar fi acceptat bucuros și sprijinul militar al acestuia, pînă la ivirea momentului favorabil de a acționa din nou pentru redobîndirea domniei, dar legăturile sale cu Bogdan Hmelnițki se deterioraseră destul de mult, prin moartea lui Timuș la asediul Sucevei. Singura alinare, în noianul de suferințe de care era copleșit, o mai putea găsi în faptul că ajuns din nou la Rașcov, tîrgușor aflat sub controlul cazacilor zaporojeni, o va putea revedea pe fiica sa Ruxandra, acum văduvă, dar cu un fiu abia născut și care pentru fostul domn devenise o speranță pentru viitoarele sale planuri politice.

De la Rașcov el s-a îndreptat apoi spre Volodjini, în teritoriul cazacilor zaporojeni, unde se făceau noi pregătiri de război cu Polonia. Curînd, refugiul la cazacii zaporojeni s-a vădit nesigur, mai ales că Bogdan Hmelnițki se distanțase de aliații săi, tătarii crîmleni, și se apropiase de Rusia și de Gheorghe Rákóczi II, principele Transilvaniei, principalul său adversar [1]. Drept urmare, Vasile Lupu a reluat legăturile cu hanul Islam Ghirai al III-lea al tătarilor crîmleni, rudă cu el [2], care se dovedise a înțelege starea grea în care se afla, mai ales că înainte de capitularea condiționată a Sucevei încercase să-l ajute să-și elibereze familia din Suceava asediată. Către acesta s-a îndreptat solia sa prin care a solicitat protecția hanului, care i-a fost acordată. Din acest motiv, plecînd de la cazacii zaporojeni el s-a îndreptat către Baccisarai [3], însoțit de o mică suită alcătuită din peste o sută de slugi domnești, care-i rămăseseră credincioase, printre acestea aflîndu-se și Iane slugerul, fratele acestuia, Necula, fiul lui Iane slugerul, care împreună cu alții asigurau și transportul bagajelor, banilor și lucrurilor de preț (daruri pentru han). Ținînd seama de distanța de la hotarul Moldovei pînă la reședința

[1] Costin, p. 158—159; Th. Codrescu, *op. cit.*, III, p. 96—99.
[2] N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 62.
[3] I. Corfus, *op. cit.*, p. 213.

www.dacoromanica.ro

hanului, unde a fost bine primit (noiembrie 1653), credem că aceasta a fost parcursă în cel puțin trei săptămîni.

De la Baccisarai el a fost apoi trimis la cetatea Ghiozlăului pe țărmul Mării Negre, unde a stat cîteva luni în subzistența hanului tătarilor crîmleni [4]. Între timp, Islam Ghirai a luat legătura cu marii dregători din Constantinopol, pe care i-a înștiințat de sosirea fostului domn al Moldovei la el și despre dorința acestuia de a obține iertare din partea Înaltei Porți pentru cele întîmplate în țările române în ultimele luni. Dar nu numai atît. Hanul, dovedindu-se de o duplicitate infamă, a căutat să profite în același timp de pe urma oaspetelui său, în sensul că după ce a primit darurile multe de la acesta, a intrat în legătură cu domnii celor trei țări române, în primul rînd cu Gheorghe Ștefan [5], cărora le-a propus extrădarea lui Vasile Lupu în schimbul unei mari sume de bani. Astfel, se aflase atît la Viena [6], cît și la Constantinopol [7], că se negocia viața lui Vasile Lupu între han pe de o parte și principele din Transilvania și domnii din Țara Românească și Moldova, pe de alta „per levare la vita al Lupulo". De altfel, tot atunci, Gheorghe Ștefan, noul domn al Moldovei, scria lui I. Kemeny că i se promisese ca Gheorghe Rákóczi II să stăruie „pentru uciderea lui Vasile vodă, ca din partea aceluia să nu mai avem supărare" [8]. Hanul tătarilor, însă, negocia viața lui Vasile Lupu, amenințînd totodată pe partenerii săi că în caz de refuz el îl va susține pe ostatecul său să-și recapete tronul [9] odată cu efectuarea unui raid de jaf în țările române. Și Înalta Poartă căuta să profite de pe urma lui Vasile Lupu. Mai întîi, ea a vîndut lui Gheorghe Ștefan palatul fostului domn al Moldovei din Constantinopol cu 15 000 taleri, apoi a făcut cercetări pentru a descoperi unde s-ar mai afla rezervele de bani ale fostului domn. S-a descoperit astfel la Muntele Athos o sumă de 100 000 galbeni, din care Poarta a reușit să acapareze 40 000 [10]. Tot acum, prin dregătorii ei, Înalta Poartă căuta să afle de la Gheorghe Ștefan cîți bani și ce lucruri de preț capturase acesta de la Vasile Lupu și de la familia sa, pe care ar fi trebuit în mod firesc să le trimită la la Constantinopol; în caz contrar, se ivea posibilitatea reinstalării lui Vasile Lupu ca domn în Moldova [11]. Aceste negocieri, care au durat cîteva luni, după spusele rezidentului imperial la Constantinopol, Simon Reniger, s-au încheiat cu un eșec, probabil și datorită intervențiilor lui Bogdan Hmelnițki în favoarea lui Vasile Lupu. De altfel, potrivit relatărilor aceluiași rezident al împăratului romano-german la Constantinopol, rezultă că în urma recomandărilor hatmanului cazacilor zaporojeni, regimul de care se bucura Vasile Lupu la Curtea lui Islam Ghirai a devenit mai confortabil. Se mai spune că hanul l-a folosit pe Vasile Lupu, care știa limba turcă, la redactarea unor scrisori cu caracter diplomatic trimise la Constantinopol [12]. Tot Bogdan Hmelnițki a mai insistat pe lîngă Înalta Poartă — printr-o solie din aprilie 1654 — pentru reinstalarea

[4] Costin, p. 167; A. Papadopol-Calimach, *op. cit.*, p. 70.
[5] I. Corfus, *op. cit.*, p. 216—217.
[6] Hurmuzaki, IX, part. 1, p. 48—49.
[7] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 256.
[8] Al. Lapedatu, *Din grijile și greutățile unei domnii, 8 scrisori ale lui Gheorghe Ștefan către I. Kemeny*, București, 1939, p. 3.
[9] I. Corfus, *op. cit.*, p. 263.
[10] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 259.
[11] *Ibidem*, p. 266.
[12] *Ibidem*, p. 262—263.

www.dacoromanica.ro

lui Vasile Lupu ca domn al Moldovei și împiedicarea tătarilor crîmleni de a mai da ajutor Poloniei contra cazacilor zaporojeni [13]. Toate acestea dovedesc că fostul domn al Moldovei se bucura în cercurile politice turco-tătare de o deosebită considerație, persoana sa trezind un interes deosebit. Drept urmare, în aprilie 1654 a fost trimis un agent tătar de la Constantinopol la Baccisarai, cu daruri pentru han, dar și cu cererea de a-l trimite pe Vasile Lupu în capitala Imperiului otoman. Hanul însă a tergiversat îndeplinirea acestei porunci a sultanului, profitînd și de frecventa schimbare a marilor viziri și abia la mijlocul lunii iunie 1654 a acceptat extrădarea ostatecului său. Același rezident imperial din Constantinopol relatează că la 20 iunie 1654 fostul domn al Moldovei a sosit la Constantinopol, după o călătorie pe mare care durase cîteva zile [14].

Prezența acestuia din nou în capitala Imperiului otoman avea loc după exact două decenii, dar de data aceasta în condiții cu totul diferite de acelea din 1633. Atunci el venise în mare grabă, presat de timp, urmărit de slugile lui Moise Movilă, străbătînd pe uscat sute de km cu cai de olac, pentru a acționa cu toată hotărîrea contra domnului de atunci din Moldova. Atunci el cheltuise mari sume de bani, însoțite de numeroase daruri făcute marilor dregători și marelui vizir, numai și numai pentru a obține firmanul de investitură pentru cea mai înaltă funcție politică din țara sa. De data aceasta, el se adresa sultanului cu rugămintea de a-l lua sub protecția sa. Acum el trebuia să supraviețuiască în primul rînd, pentru ca apoi să continue lupta pentru a redobîndi domnia Moldovei prin grația sultanului.

În momentul sosirii sale în capitala Imperiului otoman situația politică internă era destul de confuză și precară. La conducere se afla un sultan minor de numai 13 ani, Mehmed al IV-lea, mînuit cu multă abilitate de comandantul ienicerilor, de către dregătorii din divan, precum și de unii slujbași din haremul imperial. Din aceste motive, marii viziri nu aveau prea multă stabilitate în funcție, ei fiind schimbați foarte des (între martie 1653 și septembrie 1656 s-au perindat nu mai puțin de 9 mari viziri). Anarhia, caracterizată și prin numeroase răscoale ale trupelor de ieniceri, avea să se sfîrșească după promovarea ca mare vizir a lui Mehmed pașa Köprülü. De noua situație avea să profite fostul domn al Moldovei, care nu numai că a scăpat cu viață, dar s-a bucurat din partea otomanilor de un tratament pe care nu-l spera, în sensul că a fost declarat prizonier politic de mare interes pentru Imperiu.

Abia sosit la Constantinpol, el a fost primit mai întîi cu bunăvoință în audiență de marele vizir Derviș Mehmed pașa, iar la 22 iunie, împreună cu marele vizir s-a deplasat la Scutari, pe malul asiatic al Bosforului, unde a fost primit în audiență de către sultan. Apoi, așa cum relatează rezidentul imperial Simon Reniger, el a fost chestionat de dregătorii otomani cu privire la averile sale pierdute în Moldova. Ulterior, printr-un hatișerif i s-a fixat domiciliul obligatoriu în închisoarea de la Edikule, unde de la început i s-a aplicat un tratament omenos [15].

Despre această fortăreață s-a scris mult, dar s-au arătat în special torturile la care erau supuși cei întemnițați aici, înainte de a fi decapitați sau strangulați. În realitate, aici domnea un regim diferențiat de detenție,

[13] *Ibidem*, p. 266.
[14] *Ibidem*, p. 269; Costin, p. 167; Hurmuzaki, IX, part. 1, p. 49.
[15] Hurmuzaki, IX, part. 1, p. 56; Iorga, *Studii și documente*. IV, p. 20—31; Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 268.

www.dacoromanica.ro

în funcţie de gravitatea pedepsei şi mai ales de importanţa pe care o prezenta pentru Înalta Poartă cel condamnat. Aşa de exemplu, unii închişi aici pentru fapte grave şi condamnaţi la moarte, erau mai întîi torturaţi şi apoi ucişi prin decapitare, otrăvire sau strangulare, cum s-a întîmplat în 1596 cu marele vizir Ferhat paşa, sugrumat; în 1589 cu Petru Cercel, fostul domn al Ţării Româneşti, care, după o detenţie de cîteva luni, a fost trimis în deportare la Rhodos, pe drum fiind înecat [16]; în 1622 cu sultanul Osman II, asasinat în timpul unei răscoale a ienicerilor; în 1633 cu Miron Barnovschi, fostul domn al Moldovei, decapitat [17]; în 1639 cu marele vizir Mehmed Tabani Buiuc, strangulat [18]. Mulţi alţii erau aduşi aici pentru a fi izolaţi de lumea exterioară şi împiedicaţi să mai acţioneze fără ştirea otomanilor. În rezumat, temniţa de la Edikule era un fel de „Bastilie" otomană, asemănătoare, din multe puncte de vedere, celebrei fortăreţe-închisoare a regilor Franţei din Paris.

Referindu-se la regimul aplicat lui Vasile Lupu, unii istorici au considerat că pentru acesta a fost „una prigione onesta" [19]. De acest regim se bucurau numai anumite personalităţi politice otomane şi străine, direct implicate în politica internă şi externă a Imperiului otoman. De exemplu, unii ambasadori europeni erau închişi aici în cazul în care ţara pe care ei o reprezentau la Constantinopol era în stare de război cu Înalta Poartă. Alteori, chiar înalţi dregători otomani sau principi, rude cu sultanul, erau închişi la Edikule pentru a li se proteja viaţa, în cazul în care aceasta se afla în pericol. În acest din urmă caz li se destinau apartamente confortabile unde puteau primi vizite din afară [20] cu aprobarea comandantului fortăreţei, Ceauş başi. Vasile Lupu s-a bucurat de acest tratament, pentru că se dovedise a fi o personalitate politică ce inspira interes pentru politica externă a Înaltei Porţi în regiunile sud-estice europene.

O cercetare a condiţiilor pe care le-a avut Vasile Lupu la Edikule ne duce la concluzia că acesta s-a bucurat de un regim preferenţial, în jurul persoanei lui, mai mulţi ani, ducîndu-se discuţii în rîndul marilor dregători ai Imperiului otoman, dacă era cazul să-l menţină în această situaţie sau să-l lichideze, ca pe un duşman al Înaltei Porţi. Mai mult, se ştie că din ţările române soseau deseori agenţi de la Gheorghe Ştefan, domnul Moldovei, şi de la Gheorghe Rákóczi II, principele Transilvaniei, cu bani şi cu scrisori pentru ca fostul domn al Moldovei să fie ucis, pentru a nu mai prezenta o primejdie pentru domnii ţărilor române, în general.

Dar aceleaşi cercetări au dovedit că de la Edikule Vasile Lupu a întreţinut o bogată corespondenţă cu unii domni din ţările române [21], cu înalţi prelaţi ca Sava, mitropolitul Moldovei, cu boieri, în probleme cu caracter extrem de divers. Aşa de exemplu, îndată după ce a fost instalat la Edikule, Vasile Lupu a scris fratelui său Gheorghe hatmanul, întemniţat la Oradea [22]; în acelaşi timp, el scrie principelui Transilvaniei pentru eliberarea fratelui său.

[16] C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, II, p. 254.

[17] Costin, p. 102—103.

[18] C. C. Giurescu, *Uciderea vizirului* ..., p. 98—103.

[19] N. Iorga, *Originea lui Ştefan Răzvan. Petrecerea lui Vasile Lupu în exilul de la Constantinopol*, Bucureşti, 1929, p. 162.

[20] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 238.

[21] *Ibidem*, p. 270.

[22] Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 30—31.

www.dacoromanica.ro

Tot din această vreme datează și corespondența dintre el și noul domn al Moldovei, Gheorghe Ștefan [23]. De fapt, acesta din urmă a scris cerîndu-și iertare pentru fapta ce săvîrșise — că-și trădase domnul și venise cu oști străine asupra lui —, apoi la cererea lui Vasile Lupu a promis că va restitui o mare sumă de bani, de 20 000 taleri, ce-i fusese încredințată lui de fostul domn pe cînd era mare logofăt, pentru nevoile armatei, în fine, că-i va elibera familia ținută ca ostatecă la una din moșiile sale. Vasile Lupu s-a arătat foarte categoric în scrisorile adresate lui Gheorghe Ștefan și l-a iertat condiționat, în sensul că cerea să-i satisfacă cererile, printre altele să-l ajute să-l scoată din închisoarea cetății Oradea pe fratele său Gheorghe hatmanul. Tot din aceste scrisori reiese grija fostului domn de a-și răsplăti slugile credincioase, care-l însoțiseră în pribegie la cazacii zaporojeni și la tătarii crîmleni, de a face danii lăcașurilor de cult, de a reglementa unele donații făcute înaintea pierderii domniei [24]. Rezidentul imperial Simon Reniger relatează din Constantinopol că în anii 1654 și 1655 fostul domn al Moldovei a întreținut corespondență și cu Bogdan Hmelnițki, căruia i-a cerut să intervină în favoarea sa pe lîngă Înalta Poartă [25]; de altfel, el a mai corespondat cu țarul Rusiei și cu unii înalți dregători otomani.

Aflat la Edikule Vasile Lupu a primit cîțiva agenți cazaci trimiși de Bogdan Hmelnițki [26], pe unii venețieni cunoscuți înainte de mazilire ca mici dragomani, pe unii bancheri țarigrădeni care-l subvenționau și aveau în grijă multe din averile sale tăinuite de teama otomanilor care tot timpul încercau să le confiște. Prin aceștia desigur că el a aflat cu durere de masacrul săvîrșit de noul domn al Moldovei împotriva nepoților și fraților lui, despre confiscarea averilor foștilor săi colaboratori, despre soarta fraților Cantacuzino, rudele sale apropiate, și foști mari dregători în sfatul domnesc din vremea sa. În scrisori apare adeseori dorința sa de a-și revedea soția, pe Ecaterina doamna și pe fiul său, Ștefăniță, ținuți ca ostateci de domnul Gheorghe Ștefan, pentru eliberarea cărora a promis sume mari de bani. Într-o scrisoare adresată lui Gheorghe Ștefan între 1655—1658 el pretindea de la acesta o parte din averea ce-i fusese confiscată, pentru a putea face față cheltuielilor făcute în fortăreața în care se afla.

În timp ce se afla la Edikule, Vasile Lupu a intrat deseori în legătură cu marele vizir Ebsir Mustafa pașa (1654—1655) pentru a negocia eliberarea sa în schimbul unei mari sume de bani, de 30 000 taleri, și chiar mărirea haraciului Moldovei în cazul cînd, cu sprijinul său, ar redobîndi un nou firman de numire ca domn [27]. Dar îndată ce s-a aflat de aceasta în Moldova, Gheorghe Ștefan a trimis la Constantinpol o delegație de 40 de boieri pentru a relata despre defectuoasa administrație a predecesorului său la conducerea țării. Drept urmare, intervențiile sale au rămas fără ecou, negocierile cu marele vizir fiind întrerupte [28]. Propuneri pentru a plăti eliberarea de la Edikule a mai făcut Vasile Lupu și altor mari viziri,

[23] C. A. Stoide, *Date noi* ..., p. 171—176.

[24] Bibl. Acad., ms. 4 023, f. 22; A. Sava, *Documente putnene*, II, Focșani, 1929, p. 18—19; Th. Codrescu, *op. cit.* V, p. 228—229.

[25] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 270, 288.

[26] *Ibidem*, p. 288.

[27] *Ibidem*, p. 272.

[28] *Ibidem*, II, p. 273.

www.dacoromanica.ro

ca Suleiman pașa [29]. De la acesta, probabil în urma unor noi daruri, el a obținut o rezoluție (buiurdulù) care-i dădea mari speranțe în sensul că va fi eliberat din fortăreață și reîntronat, dar „să stea liniștit și să aștepte, deoarece dorințele sale vor fi îndeplinite" cu condiția să dea „un zălog și o chezășie". Nu se preciza ce fel de zălog trebuia dat, dar probabil marele vizir se gîndea la fiul acestuia, Ștefăniță, aflat ca ostatec în puterea domnului Moldovei, după care trimisese zadarnic pentru a-l aduce la Constantinopol [30].

Deși avea un domiciliu forțat, Vasile Lupu era bine informat despre cele ce se petreceau în țările române. Totodată, prin agenții săi, care plecau și ieșeau cu ușurință din fortăreață, el exercita o oarecare influență asupra unor hotărîri ale marilor viziri, care mereu se schimbau. Și dacă în 1655 el a fost în legătură cu Murad pașa, în anul următor aceste legături au antrenat nu mai puțin de cinci mari viziri (Suleiman pașa, Husein pașa, Mustafa pașa, Surnazen Siavuș pașa, Mehmed pașa). Rezidentul imperial din Constantinopol relata că el continua să aibă legături și cu unii agenți din Constantinopol ai lui Bogdan Hmelnițki și ai noului han ai tătarilor crîmleni, cu care proiecta să lovească în dușmanii săi din țările române, pentru ca apoi să i se deschidă drumul spre domnie [31].

Norocul părea că surîdea lui Vasile Lupu în 1657 în timpul crizei politice din Polonia, în care fuseseră atrași de Gheorghe Rákóczi II domnii Principatelor române, respectiv Constantin Șerban, domnul Țării Românești, și Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei. Fiind în legătură de mai mult timp cu Constantin Șerban, Vasile Lupu i-a trimis acestuia o scrisoare în care îi propunea să-l ajute cu bani pentru a ieși de la Edikule și să-l sprijine pentru a obține tronul Moldovei, urmînd ca el să renunțe definitiv de a mai dobîndi și tronul Țării Românești [32]. Dar, în martie 1658, Constantin Șerban a fost mazilit, ca și Gheorghe Ștefan, iar în Țara Românească a fost numit ca domn Mihnea al III-lea Radu, după cum în Moldova noul domn a devenit Gheorghe Ghica, fost mai înainte mare vornic de Țara de Jos, aflat sub protecția marelui vizir Mehmed pașa Köprülü.

Dispariția celor doi adversari ai săi de pe scena politică a țărilor române (Gheorghe Rákóczi II și Gheorghe Ștefan) i-a dat noi speranțe în privința părăsirii fortăreței de la Edikule. Tot acum și-a văzut împlinită o mare dorință și anume eliberarea familiei sale din puterea lui Gheorghe Ștefan, prin intermediul noului domn al Moldovei. Astfel, după o călătorie de cîteva săptămîni, Ecaterina doamna și fiul său Ștefăniță, acum un adolescent de aproape 18 ani, aveau să sosească la Constantinopol și să se întîlnească cu el la Edikule, în vara anului 1658. Reședința acestora însă va fi la palatul familiei Lupu, de curînd revenit în stăpînirea lor după mazilirea lui Gheorghe Ștefan, ultimul lui proprietar.

Deși se afla închis la Edikule, Vasile Lupu s-a îngrijit de formarea fiului său pentru o carieră politică. Rapoarte diplomatice din capitala Imperiului otoman relatează despre grija sa de a-l pune în contact pe acesta cu personalități influente de la palatul imperial. Miron Costin, care pe atunci era antrenat în viața politică a Moldovei prin dregătoria

[29] *Ibidem*, p. 288.
[30] *Ibidem*.
[31] *Ibidem*, p. 289.
[32] P. Cernovodeanu, *Știri privitoare la Gheorghe Ghica vodă al Moldovei, 1658—1659 și la familia sa (I)*, în AIIAI, 1982, p. 338—340; Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 302 și Al. Papadopol — Calimach, *op. cit.*, p. 91—93.

www.dacoromanica.ro

pe care o deținea, menționează în cronica sa trecerea pe care tînărul Ștefan, fiul doamnei Ecaterina cercheza, o avea pe lîngă marele vizir Mehmet paşa Köprülü [33] şi care în toamna anului 1659 va contribui la obținerea firmanului de numire a acestuia ca domn al Moldovei în locul lui Gheorghe Ghica, transferat în Țara Românească pentru a-l înlocui pe Mihnea al III-lea (Mihail-Radu), cel care se răzvrătise împotriva Înaltei Porți (septembrie-noiembrie 1659) răscoală, din păcate, încheiată cu un mare eşec [34]. Și totuși, pînă la eliberarea lui Vasile Lupu de la Edikule va mai trece încă un an de zile, timp în care marele vizir și-a făurit unele planuri pentru acesta, în sensul că a intenționat să-l trimită la Moscova, în numele Înaltei Porți, pentru a negocia restabilirea păcii între tătarii crîmleni și cazacii zaporojeni, precum și între Înalta Poartă și Rusia.

Şederea lui Vasile Lupu la Edikule i-a afectat mult sănătatea. A fost relativ scurtă, de numai cîțiva ani, dar viața care a dus-o aici a fost foarte agitată. Un demnitar venețian relata că în primăvara anului 1660 el se mai afla încă acolo. În toamna aceluiași an, însă, a fost eliberat de marele vizir Mehmed paşa Köprülü, după ce a plătit o sumă de 50 000 taleri [35]. „Lupulo ... e finalmente restituto in liberta" sînt cuvintele bailului venețian Giovanni Battista Ballarino, scrise la 3 decembrie 1660, știre la care mai adaugă prețul acestei eliberări „ma questa la costa assai sa che slargomenta che habbi gran tesoro mascato" [36]. Despre tezaurul său, ascuns cu mare grijă, se știa la vremea respectivă, numai că el era depus la numeroși bancheri pe care autoritățile otomane nu-i cunoșteau. Și totuși, deși a plătit atîția bani pentru a fi eliberat — din marile sume depuse la băncile din Viena, Veneția, Varșovia [37] —, el n-a avut de la început libertate de mișcare în afara capitalei Imperiului otoman, în sensul că era obligat să nu-și părăsească propriul său palat, iar din oraș putea pleca numai cu aprobarea marelui vizir [38].

Dar marele vizir îi mai acordase un privilegiu și anume să reprezinte ca agent diplomatic (ca pucheliaiaua) pe fiul său, acum domn al Moldovei [39]. Este de la sine înțeles că în această calitate el s-a instalat la Bogdan serai [40]. Pe vremea cînd Vasile Lupu respira din nou aerul libertății în reşedința reprezentanților diplomatici români din Moldova, care era un palat așezat pe malul Cornului de aur într-un peisaj încîntător, Paul de Alep, ce a vizitat clădirea cam în această vreme, o descrie în felul următor : „palat minunat, așezat în mijlocul mării, clădit pe pilaștri mari potrivit sistemului folosit la clădirile din Istanbul. Înăuntru sînt lacuri și castele ce încîntă uimirea, o baie toată din marmoră, grădini plăcute la vedere, o conductă de apă din mozaic de felurite culori, și de asemenea o biserică, și toate acestea se înalță deasupra mării" [41]. Aici la Bogdan serai, fostul domn putea întîlni mai ușor pe anumiți demnitari otomani, care aveau un cuvînt greu de spus în probleme legate de politica externă a Înaltei Porți față de țările

[33] Costin, p. 194; G. Andreescu, G. Stoide, *Ștefăniță Lupu, domnul Moldovei, 1659—1661*, București, 1938, p. 35.

[34] C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, III, part. 1, București, 1942, p. 111—113; Al. Ciorănescu, *Domnia lui Mihnea III (Mihail Radu), 1658—1659*, București, 1936, 181 p.

[35] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 318.

[36] Fr. Babinger, *Originea și sfîrșitul ...*, p. 14—15.

[37] *Călători străini*, VI, p. 100—101.

[38] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 318.

[39] Hurmuzaki, V, part. 1, p. 58—60.

[40] Th. Codrescu, *op. cit.*, V, p. 170—172; cuprinde o descriere a reşedinței în 1859.

[41] *Călători străini*, VI, p. 290.

www.dacoromanica.ro

române[42]. Așa se explică noile sale demersuri făcute pentru a obține cît mai curînd un firman de domnie pentru tronul Transilvaniei, în acel moment aflat în disputa mai multor pretendenți. Încercarea sa însă n-a reușit, chiar rezidentul imperial la Constantinopol, Simon Reniger, intervenind pe lîngă marele vizir ca să i se refuze cererea[43].

Aceste prime succese de natură politică, dobîndite în scurt timp, dar care prefațau viitoarea sa activitate la Constantinopol și poate în țările române, s-au dovedit a fi efemere. În general, fostul domn se dovedise a fi un om care se bucura de o sănătate deplină, rezistent la oboselile inerente unor campanii militare, cum erau cele la care a participat. Cîndva Paul de Alep, care l-a cunoscut personal la Iași, în anul cînd a pierdut domnia, îl găsise a fi un om „înalt la stat", care avea o înfățișare severă, semeață, un aer impunător, cuvîntul său „ascultat și vestit pretutindeni din pricina bogățiilor sale și nesfîrșitelor prăzi"[44]. Acum din toate acestea rămăseseră tenacitatea în făurirea unor noi planuri pentru redresarea sa politică, curajul în fața primejdiilor inerente, abilitatea în rezolvarea noilor probleme care îi complicau existența, energia cu ajutorul căreia trebuia să învingă alte greutăți ce-i stăteau în cale. Fostul domn însă își dădea seama că într-o oarecare măsură sănătatea sa se șubrezise și de aceea, la numai două luni de la ieșirea sa de la Edikule, și-a luat pe lîngă el un medic, pe doctorul Cohen (ianuarie 1661), pentru a fi îngrijit. Este greu de știut cît de priceput era acesta în profesia pe care o practica și cît de cinstit, dacă a fost sau nu cîștigat de partea adversarilor pacientului său, de ce maladie a suferit Vasile Lupu în această vreme. Cert este faptul că în primăvara aceluiași an, sănătatea sa se afla într-o stare gravă, încît viața îi era de acum primejduită[45].

Ambasadorii occidentali din Constantinopol au urmărit îndeaproape persoana lui Vasile Lupu, datorită viei sale activități politice desfășurate în contextul relațiilor internaționale din sud-estul Europei și de aceea este explicabil ca în corespondența lor să apară știrea surprinzătoare din 28 martie 1661 că acesta era pe moarte „sta moirbondo il Luppulo"[46]. În fine, la 16 aprilie aceluiași an, Giovanni Battista Balarino raporta dogelui Veneției că fostul domn încetase din viață „Lupulo e morto"[47], cum era și firesc asistat de medicul său personal și de unii intimi ai palatului său din Constantinopol.

Știrile contemporane privind locul unde a fost înmormîntat sînt foarte sărace. Probabil că inițial el a fost înhumat în cripta bisericii din incinta Bogdan seraiului sau a unei biserici ortodoxe grecești din Fanar, pentru că este puțin probabil ca trupul său să fi fost dus de îndată în Moldova, ținînd seama de greutățile pe care le întîmpina fiul său ca domn al țării[48]; de altfel, Miron Costin ar fi consemnat evenimentul în cronica sa dacă acesta s-ar fi produs. Menționăm totuși o însemnare din aprilie din același an, pe un manuscris slav din 1467, aflat la mănăstirea Neamț ce ne pare însă îndoielnică, din care rezultă că

[42] A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, VII, p. 55.
[43] Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 319.
[44] *Călători străini*, VI, p. 295.
[45] Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 17.
[46] Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 218—240.
[47] Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 18.
[48] C. Andreescu, C. Stoide, *op. cit.*, p. 57—64.

www.dacoromanica.ro

după deces fostul domn ar fi fost îngropat în cripta bisericii Trei Ierarhi din Iași, ctitoria sa [49]. Mai sigură pare a fi o alta, dintr-un document mai tîrziu, din 9 februarie 1678, din timpul domniei lui Antonie vodă Ruset, în care se spune că dania făcută mănăstirii Trei Ierarhi, aflată pe atunci în litigiu cu mănăstirea Golia (este vorba de feredeul și școala cu tot venitul lor), era de la „Vasilie voevod și de la fiu său Ștefan voevod, *unde și oasele lor aiave sîn în înăuntru în biserică în a sa zidire*" [50] (sublinierea noastră — C.Ș.). De fapt aceasta este și cea mai veche știre sigură privind îngroparea osemintelor fostului domn la ctitoria sa din capitala Moldovei.

[49] *Ibidem*, p. 42 și nota 6; Șt. Meteș, *Mormîntul lui Vasile Lupu*, p. 137; A. Ligor, *Prin Moldova* ..., p. 153.

[50] S. Zotta, *Mormîntul lui Vasile Lupu*, în RA, 1924, p. 297; Th. Codrescu, *op. cit.*, V, p. 236; actul este confirmat prin semnăturile boierilor din sfatul domnesc. Aceasta ne face să credem că reînhumarea osemintelor lui Vasile Lupu s-a făcut la Trei Ierarhi după cel puțin un deceniu de la deces.

www.dacoromanica.ro

Concluzii

Pînă acum viaţa şi domnia lui Vasile Lupu, domn al Moldovei între 1634 — 1653, nu numai că a fost tratată în diferite lucrări monografice şi de sinteză doar împreună cu a lui Matei Basarab, contemporanul său din Ţara Românească, dar şi în mod unilateral, şi anume numai în ceea ce priveşte politica sa externă şi activitatea sa în domeniul culturii. Din aceste motive aveau să rămînă absolut sau în foarte mare parte necunoscute numeroase aspecte ale domniei sale, în primul rînd politica sa internă. Publicarea în ultimele decenii a unor interesante cataloage le documente şi chiar documente interne relativ la Moldova în sec. al XVII-lea a permis elaborarea prezentei lucrări monografice, care cuprinde noi date pe baza documentelor istorice intrate recent în circuitul ştiinţific dar şi al altora încă inedite, din arhive din ţară şi de peste hotare, fără însă a se avea pretenţia ca problema să fi fost epuizată.

Concluziile la care am ajuns sînt următoarele:

1. Lupu Coci, cum s-a numit Vasile Lupu înainte de a obţine domnia, provenea dintr-o familie din Macedonia stabilită în Ţara Românească cu trei generaţii înainte de naşterea sa, întîmplată în ultimul deceniu al sec. al XVI-lea, pe vremea cînd tatăl său era mare dregător sub Mihai Viteazul. Muntean din naştere, cunoştea limba aromână de la tată, iar româna era limba maternă (mama sa fiind moldoveancă). În tinereţe a dobîndit o cultură apropiată de erudiţie, cunoscînd limbile clasice (greaca, latina), dar şi turca şi slava. Prima sa dregătorie a obţinut-o în 1616 în Ţara Românească, dată după care a trecut cu întreaga familie în Moldova, devenită a doua sa patrie. Prin căsătoria cu Tudosca Băcioc, fiica marelui vornic Costea Băcioc, a dobîndit nu numai o mare avere funciară, dar s-a înrudit deodată cu nu mai puţin de opt mari familii de boieri din Moldova, care ulterior l-au ajutat cu bani să obţină domnia, iar prin moştenire de la socrul său a dobîndit o foarte însemnată avere funciară răspîndită în 7 ţinuturi din Moldova, făcînd din el unul din marii feudali din vremea sa în această ţară.

2. Din perioada de dinainte de obţinerea domniei s-a dovedit a fi dobîndit în cei 18 ani, cît a ocupat dregătorii dintre care cele mai multe în sfatul domnesc, temeinice cunoştinţe în arta conducerii statului şi anume în domeniul fiscalităţii (ca mare vistier), al organizării militare (ca mare spătar şi hatman), al organizării judecătoreşti (ca mare vornic), al politicii externe (ca postelnic), al politicii interne (ca logofăt). Dar nu numai atît. Spre deosebire de mulţi alţi boieri, alături de care ocupase diferite dregătorii şi de domnii care-l precedaseră, el reuşise (pînă în 1634) să-şi elaboreze un concept de domnie pe care a urmărit cu perseverenţă să-l transpună în viaţă.

Prin gîndirea sa politică s-a dovedit a fi un partizan al domniei ereditare şi nu elective, şi în acest sens credem că i-a avut drept model pe Movileşti dar şi pe Radu Mihnea, fostul său protector. Totodată, el era convins că după o perioadă de incertitudini care durase în Moldova cîteva decenii, trebuia instaurată o domnie autoritară de lungă durată, care să se bucure de respectul boierimii şi ţărănimii în interior şi al vecinilor săi din exterior. Ca domn şi-a luat un nume nou, Vasile, purtat în secolul IX de un important împărat bizantin legislator, dovedind

www.dacoromanica.ro

prin această tendinţă de a domni ca un autocrat, înclinat spre introducerea unor reforme în viaţa statului, precum fusese Vasile al II-lea Macedoneanul, împăratul Bizanţului. După mărturia unui contemporan (Marco Bandini) domnia sa autoritară a avut tendinţe accentuate spre absolutism. Această formă de gîndire politică era de altfel în spiritul epocii sale pe continentul european.

3. Dar Vasile Lupu n-a fost un teoretician, ci un spirit pragmatic şi a căutat să pună în aplicare propriul său concept de domnie. În acest sens, politica sa autoritară se reflectă în componenţa sfatului domnesc de-a lungul a două decenii, care exprimă în linii mari dorinţa domnului de a da certitudine hotărîrilor sale. Astfel, după obţinerea tronului el a schimbat pe membrii din sfatul domnesc în proporţie de 60%, numind în locul dregătorilor demişi boieri autohtoni, pe unii din foştii lui colaboratori din vremea boieriei sale, numeroase rude, dregătorii nou numiţi fiind mai tineri, apropiaţi de vîrsta lui. Potrivit unei analize a sfatului domnesc, raportul dintre boierii de ţară şi cei ţarigrădeni a evoluat în favoarea celor dintîi şi numai în anumiţi ani a fost la paritate (în 1644, 1646, 1649), dar niciodată numărul boierilor ţarigrădeni n-a fost mai mare decît al celor de ţară. Pe de altă parte, prezenţa rudelor domnului în sfatul domnesc a fost în procentul cel mai ridicat, de la 72%, în 1644, de cinci ori peste 50%, de trei ori sub 50%, inclusiv anul 1653 cînd s-a produs detronarea.

4. Domnia sa autoritară se reflectă apoi în raporturile cu boierimea, ţărănimea, tîrgoveţii şi orăşenii şi chiar cu biserica. Cum era şi firesc s-a sprijinit pe boierime, căutînd chiar să realizeze o conciliere între gruparea boierilor din ţară şi cei ţarigrădeni, cu care a colaborat la conducerea statului în mod condiţionat, în sensul sprijinirii deciziilor lui; pentru a avea siguranţa reuşitei acestei politici autoritare a schimbat periodic componenţa sfatului domnesc, excepţie făcînd cei doi fraţi ai săi, Gavriil Coci, hatmanul, şi Gheorghe Coci, marele paharnic, care şi-au păstrat permanent dregătoriile, şi a menţinut în sfatul domnesc numai pe cei care sprijineau întru totul programul său de politică internă şi externă.

5. Promovînd aceeaşi politică faţă de ţărănime ca şi domnii anteriori, Vasile Lupu a manifestat un sporit dezinteres pentru apărarea micii proprietăţi ţărăneşti libere, slăbită prin vînzările de ocine destul de frecvente şi adesea în mod silit, foştii posesori sporind numărul ţăranilor cu învoială. Totodată, a menţinut dările numeroase la care a mai adăugat însă altele noi, motiv în plus pentru accentuarea ritmului de destrămare a proprietăţii ţărăneşti libere. În felul acesta s-a înrăutăţit situaţia răzeşilor, care au luptat pe căi legale pentru drepturile lor în faţa divanului de judecată, dar domnul a sprijinit interesele stăpînilor de pămînt în procesele acestora cu răzeşii. Şi faţă de vecini politica domnului a fost în detrimentul acestora, de exemplu, termenul de prescriere al urmăririi vecinilor fugiţi de pe moşii a fost redus de la 7 ani la 5 ani şi la mai puţin, chiar din primul an de domnie. Drept urmare se întîlnesc foarte numeroase porunci domneşti pentru urmărirea vecinilor fugiţi de pe moşii, măsură inclusă din 1646 şi în legiuirea ţării (*Carte românească de învăţătură*). Semnificativ este faptul că pe timpul domniei lui nu se întîlnesc hrisoave privind eliberarea din vecinie, cum apar deseori în Ţara Românească pentru eliberarea din rumânie. În privinţa relaţiilor cu tîrgoveţii, acesta a continuat politica predecesorilor săi, în

www.dacoromanica.ro

sensul că a redus dreptul de folosință al hotarului și ocolului tîrgurilor de către locuitorii lor prin danii făcute stăpînilor de pămînt, boieri și mănăstiri, mai mult, a dăruit aceloraşi o parte din veniturile aşezărilor urbane. În schimb, a sprijinit pe producătorii direcți din tîrguri, pe meșteșugari și negustori fără intermediar pentru a-și desfășura activitatea la adăpostul organizațiilor de breaslă. O consecință a acestei politici față de principalele clase și pături sociale a fost faptul că în timpul crizei politice din primăvara anului 1653, cînd Vasile Lupu și-a pierdut tronul, nici răzeșii, nici țăranii cu învoială, nici vecinii, nici tîrgoveții nu s-au aflat în jurul domnului, pentru a-l ajuta să-și apere domnia; dimpotrivă, toți aceștia au sporit anarhia declanșată de marele logofăt Gheorghe Ștefan, cu sprijinul militar din afara țării. Aspecte mai puțin cunoscute am reușit să stabilim în relațiile lui Vasile Lupu cu biserica, unde se constată că acesta a fost călăuzit de ideea că puterea în stat trebuie să aparțină unei singure persoane — la care a asociat întreaga sa familie — el realizînd pe această cale o unitate în conducerea țării, excluzînd în acest fel existența unei forțe politice intermediare în țară. Din aceste motive domnul a instituit o autoritate deplină asupra bisericii, aceasta însemnînd nu numai că el judeca procesele, care pînă atunci erau de competența justiției ecleziastice, dar avea puterea de a mustra, de a pedepsi, de a numi și demite chiar pe vîrfurile înalte ale ierarhiei bisericești, adică pe mitropoliți și pe episcopi.

6. Domnia autoritară a lui Vasile Lupu a cunoscut un aspect specific și în problema organizării militare și judecătorești a Moldovei. Astfel, pe baza documentelor cercetate am constatat grija acestuia de a avea o armată permanentă, deoarece așa-zisa gardă domnească era de fapt efectivul de pace al armatei țării, în care trupele de lefegii ocupau peste 50% din efective. Cît privește efectivele de război ale armatei țării — oastea țării — ele s-au ridicat la circa 30 000 de ostași (infanterie, cavalerie, artilerie), dotate cu armament de nivel european. În domeniul juridic, se constată unele înnoiri datorită reformelor sale: legea țării — obiceiul pămîntului — care s-a practicat din plin pînă în 1634, avea să fie înlocuită treptat din 1646 de pravila care-i poartă numele, *Carte românească de învățătură*, considerată de specialiști ca fiind cel dintîi cod de legi tipărit în limba română, și care după șase ani avea să contribuie la înfăptuirea unității legislative din Principatele române. Prin aplicarea acestui cod de legi s-a instaurat în Moldova ordinea pe drumurile publice, disciplina în viața economică, respectul pentru proprietatea feudală funciară.

7. Și în gîndirea politică din domeniul politicii externe a lui Vasile Lupu se constată elemente noi, pe care nu le întîlnim pînă la el decît schițate la unii din predecesori. El este unul din puținii domni ai poporului român din evul mediu care — indiferent de motivație — a luptat consecvent pentru înfăptuirea unei uniuni dinastice în țările române, așadar, unirea celor trei țări sub conducerea unei singure familii domnitoare. În înfăptuirea acestui program politic el a fost mai puțin călăuzit de fapta eroică a lui Mihai Viteazul din 1600 decît de modelul mai apropiat și similar concepțiilor sale, întruchipat de Radu Mihnea în anii 1623 — 1626, cînd fiul acestuia, Alexandru Coconul, a fost numit domn în Țara Românească, iar tatăl său în Moldova. Pentru transpunerea în realitate a acestui program politic — uniunea dinastică — Vasile Lupu a desfășurat o intensă activitate diplomatică la Constantinopol, de unde a obținut în două rînduri consimțămîntul Înaltei

www.dacoromanica.ro

Porți. S-a izbit însă de rezistența opusă cu arma în mînă de Matei Basarab, domnul Țării Românești, care pentru a se putea menține pe tron s-a sprijinit pe tratatul de alianță încheiat în 1635 cu Gheorghe Rákóczi I, principele Transilvaniei, și care a funcționat ireproșabil pentru ambii semnatari.

8. În problema relațiilor politice externe ale Moldovei pe timpul domniei lui Vasile Lupu trebuie reținut mai întîi faptul că atunci țara a întreținut legături politice, diplomatice, economice și culturale cu cel puțin 12 state de pe continentul european și asiatic. Apoi, mai atrage atenția marea diversitate a problemelor pe care Vasile Lupu a căutat să le rezolve și interesul pe care l-a manifestat de a fi prezent în aproape toate problemele politicii europene a vremii. Așa de exemplu, el a mediat pacea între marile puteri europene și anume : între Polonia și Înalta Poartă, între Rusia și Polonia, între tătarii crîmleni și Rusia, între Rusia și Înalta Poartă, între Transilvania și Înalta Poartă. Tot el participă la Războiul de 30 de ani, la Războiul de eliberare a Ucrainei, el aderă la noua ligă creștină inițiată de Polonia și din care mai făceau parte Imperiul habsburgic, Veneția, Transilvania, Țara Românească, Rusia, Statul papal. Tot în interesul de a ține un strîns contact politic cu vecinii săi se înscrie și aderarea sa în 1644 la *alianța confederativă* a țărilor române, alături de Transilvania și Țara Românească, o altă formă de cooperare politică a țărilor române în evul mediu. De asemenea, în ceea ce privește relațiile cu Transilvania, se constată grija pentru menținerea neștirbită a hotarului țării sale cu țara vecină, iar studierea relațiilor sale cu Polonia de-a lungul a aproape două decenii ne duce la concluzia că după 1645 el s-a orientat tot mai mult spre această țară, în intenția de a se desprinde pe nesimțite de Înalta Poartă și că numai alianța matrimonială ce i-a fost impusă cu familia Hmelnițki a contribuit la năruirea sistemului său de alianțe externe, menit să ducă cu timpul la consolidarea autonomiei politice a Moldovei și într-o perspectivă îndelungată chiar la scoaterea ei de sub dominația otomană.

9. Cît privește relațiile sale cu Orientul ortodox se constată că el a stabilit un adevărat protecționism autoritar asupra mai multor patriarhii (de Constantinopol, de Antiohia, de Ierusalim), fapt fără precedent în istoria poporului român, în sensul că el a instaurat un adevărat control asupra funcționării acestor înalte instituții ale bisericii ortodoxe, numind și demițînd pe patriarhi, plătind datoriile acestora față de Înalta Poartă și alți creditori, ca și ale mănăstirilor de la Muntele Athos. Cu toate acestea, nu se confirmă intenția sa de a restaura vechiul imperiu bizantin sub propria conducere, chiar în condițiile victoriei depline a noii ligi creștine proiectate împotriva Înaltei Porți.

10. În domeniul culturii se constată un aport personal la înnoirile care se fac simțite în apariția umanismului în formele sale caracteristice oglindite în opera istorică a lui Grigore Ureche, a lui Eustratie logofătul, în mărturiile unor călători străini (Niccolo Barsi da Lucca), în opera mitropolitului Varlaam. Tot datorită lui a fost introdus tiparul în Moldova, cu sprijinul lui Petru Movilă, mitropolitul Kievului, prin intermediul căruia a fost răspîndită limba română literară în spațiul carpato-dunărean ; apoi a fost creat învățămîntul superior în Moldova, de nivel european. În domeniul artei și arhitecturii se constată cristalizarea unei adevărate epoci a lui Vasile Lupu în cultura românească, în care anumite manifes-

www.dacoromanica.ro

tări, tendinţe şi idealuri noi anticipează deschiderile premoderne ale epocii imediat următoare. De asemenea, el a fost un mare ctitor, cel mai important în Moldova după Ştefan cel Mare, situîndu-se înaintea lui Petru Rareş şi Alexandru Lăpuşneanu.

11. Desigur că asupra personalităţii lui Vasile Lupu s-a scris încă din vremea sa, atît de către contemporanii din ţară, cît şi de cei de peste hotare. Relatări interesante s-au păstrat şi de la istoricii din secolul trecut şi din secolul nostru, dar multe din aprecieri au fost prea divergente pentru a reflecta adevărata faţă a acestui domn al Moldovei. În 1866 istoricul C. Missail vedea exagerat în el pe „cel puţin versat în partea războiului, dar mai mult unionist", adică animat de dorinţa de a uni Principatele române, în condiţiile istorice din vremea sa. Această latură a politicii sale a fost interpretată de istoricul V. A. Urechia ca „un viu patriotism". În 1902 N. Iorga afirma despre el că a fost un „om dibaci, deştept şi bogat, un om isteţ, un tiran în înţelesul italian al cuvîntului, un cuceritor de noroc". Din păcate, mulţi istorici tributari afirmaţiilor unor cronicari l-au prezentat pe fostul domn al Moldovei ca pe unul care ar fi fost obsedat de ideea de a dobîndi cu orice preţ tronul Ţării Româneşti pentru fiul său Ioan sau pentru el însuşi. Considerăm că acest mod de a judeca este superficial. Toate acţiunile lui Vasile Lupu (politice, militare, diplomatice) au fost rodul unor eforturi menite să transpună în viaţă un program politic preconceput şi anume realizarea uniunii dinastice în ţările române, una din formele feudale ale înfăptuirii unităţii politice a poporului român. El a fost un om ambiţios, care a urmărit cu perseverenţă să-şi atingă scopurile, făcînd în acest sens uz de întreaga sa inteligenţă şi energie, pe care le-a împletit cu o abilitate diplomatică de nivel superior; a dat dovadă de clarviziune politică în rezolvarea problemelor curente ale vremii sale şi a contribuit la menţinerea echilibrului de forţe în sud-estul Europei. Din aceste motive Vasile Lupu se înscrie printre personalităţile de seamă ale poporului român din evul mediu, cu nimic mai prejos de contemporanul său Matei Basarab, domnul Ţării Româneşti, mai ales în domeniul culturii. De altfel, prezenţa portretului său în mozaic încă de la sfîrşitul secolului trecut, pe frontonul Ateneului român din Bucureşti, alături de Alexandru cel Bun, Neagoe Basarab, Matei Basarab, şi regele Carol I, este o dovadă a preţuirii sale de către generaţia care a înfăptuit unitatea statală şi independenţa poporului nostru, şi care a văzut în el pe unul din marii domni români din evul mediu, preocupaţi să contribuie la mărirea neamului strămoşesc şi la propăşirea sa culturală.

www.dacoromanica.ro

Résumé

Dans les divers ouvrages monographiques et de synthèse parus jusqu'à ce jour, la personalité du prince de Moldavie Vasile Lupu (1634—1653) a été présentée sans exception parallèlement à celle de Matei Basarab, son contemporain de Valachie et ce, *d'une manière unilatérale*, à savoir seulement pour ce qui est de sa politique extérieure et de son activité dans le domaine culturel. C'est pourquoi de nombreux aspects de son règne sont demeurés complètement ou dans une grande mesure inconnus, notamment sa politique intérieure avec ses multiples implications. La parution durant ces dernières décennies d'intéressantes collections de catalogues de documents et même de documents internes touchant la Moldavie au XVIIe siècle a permis l'élaboration du présent ouvrage monographique consacré à ce grand prince de Moldavie, ouvrage qui renferme de nouvelles données puisées aux documents historiques récemment entrés dans le circuit scientifiques ou d'autres documents encore inédits provenant d'archives locales et de l'étranger, sans que l'on ait pour autant la prétention d'avoir épuisé le problème dans son ensemble.

En voici les conclusions auxquelles nous avons abouti : 1. Lupu Coci — nom sous lequel fut connu Vasile Lupu avant d'avoir accédé au trône de Moldavie — provenait d'une famille de Macédoine qui s'était établie enValachie trois générations *avant* sa naissance pendant la dernière décennie du XVIe siècle lorsque son père comptait parmi les grands dignitaires de Michel le Brave. Valaque de naissance, sa langue paternelle fut le macédo-roumain et celle maternelle le roumain (sa mère étant moldave). Sa culture approchait de l'érudition, il fut un polyglote ; en 1616 on lui confia la première fonction de dignitaire en Valachie, après quoi il passa avec toute sa famille en Moldavie qui devint sa seconde patrie. Par son mariage avec Tudosca Băcioc, fille du grand *vornic* (gouverneur) Costea Băcioc, il acquit non seulement une grande fortune consistant en domaines fonciers, mais il s'apparenta à huit grandes familles du boyard de Moldavie qui l'aidèrent ultérieurement, par d'importantes sommes d'argent, à obtenir le trône ; il hérita de son beau-père de vastes domaines en sept districts de Moldavie, ce qui fit de lui l'un des plus grands féodaux de l'époque dans ce pays.

2. Il a été demontré que, durant les dix-huits années qui ont précedé son avènement au trône de Moldavie en exerçant de hautes fonctions, dont la plupart dans le conseil princier, il a acquis de solides connaissances dans l'art du gouvernement de l'État à savoir dans le domaine de la fiscalité (en tant que grand trésorier), de l'organisation militaire (en tant que grand spathare et hetman), de l'organisation juridique (en tant que grand *vornic)*, de la politique extérieure (en tant que « postelnic »), de la politique

www.dacoromanica.ro

intérieure (en tant que logothète); ce qui plus est, par rapport à d'autres boyards aux côtés desquels il avait longtemps rempli diverses hautes fonctions dans l'État et par rapport aux princes qui l'avaient précédé, il était parvenu jusqu'en 1634 à élaborer *un concept de règne* qu'il s'appliqua ensuite, avec persévérance à mettre en pratique. Ainsi par exemple, dès le début, il s'avéra être par sa pensée politique un partisan du règne héréditaire et non point électif; à cet égard, nous croyons qu'il a pris pour modèle Radu Mihnea, son ancien protecteur. En même temps, Vasile Lupu était persuadé qu'après une période d'incertitudes qui sévit pendant plusieurs décennies en Moldavie, il fallait instaurer son *règne autoritaire* de longue durée, qui jouisse du respect de la classe des boyards et de la paysannerie sur le plan intérieur et de celui des voisins, sur le plan extérieur. C'est là d'ailleurs le sens du changement de son nom, lorsqu'il devint prince, en *Vasilie*, nom appartement jadis, au IXe siècle, à un important empereur byzantin législateur, Basile II le Macédonien, confirmant ainsi l'intention de celui-ci de régner comme un autocrate, penché vers l'introduction de réformes dans la vie de l'Etat. Selon les témoignages d'un contemporain (Marco Bandini), son règne autoritaire eut des tendances marquées vers l'absolutisme. Cette forme de pensée dans la politique intérieure de Vasile Lupu était en vogue à l'époque sur le continent européen.

3. Vasile Lupu n'a pas été cependant un théoricien, mais un esprit pragmatique dans le sens qu'il a cherché à appliquer son propre concept de règne. Ainsi, par exemple, sa politique autoritaire se reflète dans la composition du conseil princier au long de deux décennies, expriment en général la volonté du prince de faire une certitude de ses décisions. Notons à cet égard qu'après son installation au trône, il fit changer 60% des membres du conseil princier nommant, à la place des dignitaires démis, des boyards autochtones, choisis parmi ses collaborateurs du temps où il était lui-même boyard, parmi ses parents, les nouveaux dignitaires étant plus jeunes et plus proches de son âge. Suivant une analyse du conseil princier de l'époque, il résulte que le rapport entre les boyards du pays et ceux originaires de Constantinople a évolué en faveur des premiers et ce n'est que pendant certaines années qu'ils furent à la parité quant au nombre (en 1644, 1646, 1649), mais jamais le nombre des boyards originaires de Constantinople ne l'emporta sur celui des boyards du pays. En outre, la présence de ses parents au conseil princier a atteint le taux le plus élevé en 1644 (72%); cinq fois elle a dépassé 50% et trois fois elle a été inférieure à 50% y compris en 1653, année où le prince fut détrôné.

4. Son règne autoritaire se reflète ensuite dans ses rapports avec la classe des boyards, la paysannerie, les citadins et même avec l'Eglise. Comme il était naturel, il s'est appuyé sur les boyards, essayant même de réaliser une conciliation entre les boyards du pays et ceux originaires de Constantinople avec lesquels il a collaboré dans le gouvernement de l'Etat à condition qu'ils approvent ses décisions; n'ayant pas la certitude du succès de cette politique autoritaire, il fit changer périodiquement la composition du conseil princier, à l'exception de ses deux frères, le hatman Gavrilă Coci et le grand gouverneur Gheorghe Coci qui ont conservé constamment leurs fonctions et ne maintint au conseil que les boyards qui appuyaient en tout son programme de politique intérieure et extérieure.

5. S'appliquant à promouvoir la même politique envers la paysannerie, Vasile Lupu a manifesté du désintérêt pour la défence de la petite propriété foncière, les ventes de terres ayant lieu fréquemment et, parfois,

www.dacoromanica.ro

d'une manière forcée ; les anciens propriétaires de terres venaient grossir le nombre des paysans qui concluaient des contrats à l'aimiable avec les boyards. En même temps il a conservé les nombreux impôts existants en y ajoutant d'autres, ce qui a accru le rythme de désagrégation de la propriété des paysans libres. En ce qui concerne les rapports avec la citadins, le prince a continué la politique de ses prédécesseurs : il a limité le droit de jouissance des domaines de la ville en faisant des donations aux maîtres de la terre ; ce qui plus est, il a fait aussi des donations prélevées sur les revenus des villes. En échange, il a appuyé les producteurs directs des bourgs, les artisans et les négociants sans intérmédiaire pour qu'ils puissent s'organiser dans le cadre de corporations. Une conséquance de cette politique envers les principales classes et couches sociales a consisté dans le fait que pendant la grande crise politique du printemps 1653, lorsque Vasile Lupu fut détrôné, ni les paysans libres, ni les paysans liés par contrats à l'amiable aux maîtres de la terre, ni les citadins n'ont prêté leur concours au prince pour qu'il puisse conserver le trône ; au contraire ils ont aggravé l'anarchie déclenchée par le grand logothète Gheorghe Ştefan avec l'appui militaire de l'extérieur. Nous avons réussi à saisir des aspects moins connus des rapports de Vasile Lupu avec l'Église, domaine où l'on constate que celui-ci s'est guidé sur l'idée selon laquelle tant que le pouvoir dans l'Etat appartenait à une seule personne — toute sa famille à l'appui — il pouvait réaliser une unité dans le gouvernement du pays, excluant de la sorte l'existence d'une force politique intermédiaire. C'est pourquoi il a institué une autorité absolue sur l'Église, ce qui signifiait que tout en assumant le droit de juger les procès, qui étaient en fait de la compétence de la justice ecclésiastique, il avait le droit de morigéner, de punir, de nommer et de destituer même les hauts prélats, soit les métropolites et les évêques.

6. Le règne autoritaire de Vasile Lupu a connu un aspect spécifique aussi dans la question de l'organisation militaire et juridique de la Moldavie. Ainsi, par exemple, sur la base des documents étudiés nous en avons constaté le souci de disposer d'une armée permanente, vu que la garde princière n'était, en fait, que l'effectif de paix du pays et les troupes de militaires à solde en représentaient plus de la moitié. Pour ce qui est de l'armée de guerre du pays, elle comptait environ 30 000 soldats (infanterie, cavalerie, artillerie) dotés d'armement qui se situait au niveau de celui existant en Europe à l'époque. Dans le domaine juridique l'on constate certains éléments nouveaux ; la loi du pays (le droit coutumier) pratiquée pleinement jusqu'en 1634 sera remplacée peu à peu et dans certains cas à partir de 1646 par la *pravila* (code) qui porte son nom (« Livre roumain d'enseignement »), considéré par les spécialistes comme *le premier code de lois* publié en roumain et qui, six ans après, allait contribuer à l'accomplissement de *l'unité législative des Principautés roumaines*. Par l'application de ce code de lois l'on instaure en Moldavie l'ordre sur les routes publiques, la discipline dans la vie économique, le respect pour la propriété foncière féodale.

7. La pensée politique dans le domaine de la politique extérieure de Vasile Lupu présente, elle aussi, des éléments nombreux, seulement esquissés chez quelques-uns de ses prédécesseurs. Ainsi par exemple, il est l'un des rares princes du peuple roumain du moyen âge qui a lutté constamment pour l'accomplissement d'une union dynastique dans les pays roumains, soit l'union des trois pays roumains en un seul État. Dans la réalisation

www.dacoromanica.ro

de ce programme politique, il s'est particulièrement guidé sur le modèle offert par Radu Mihnea, prince en Moldavie entre 1623—1626, tandis que son fils, Alexandru Coconul, fut prince en Valachie. Pour mettre en œuvre ce programme politique — l'union dynastique — Vasile Lupu a déployé une intense activité diplomatique à Constantinople, y obtenant à deux reprises, le consentement de la Sublime-Porte. Malheureusement pour lui, il s'est heurté à la résistance opposée, l'arme à la main, par Matei Basarab, le prince de Valachie qui, pour conserver le trône, s'est appuyé sur le traité d'alliance conclu en 1635 avec Georges Rákóczi I, le prince de Transylvanie, traité qui a fonctionné irréprochablement pour les deux.

8. Pour ce qui est des relations politiques de la Moldavie avec l'étranger sous le règne de Vasile Lupu, il nous faut relever que ce pays entretenait alors des rapport politiques, diplomatiques, économiques et culturels avec au moins 12 Etats d'Europe et d'Asie. A noter également la grande diversité des problèmes que Vasile Lupu a essayé de résoudre et son désir d'être toujours présent dans presque tous les problèmes de la politique européenne de l'époque. Ainsi, par exemple, il a médié la paix entre plusieurs grandes puissances européennes, notamment entre la Pologne et la Sublime-Porte, entre la Russie et la Pologne, entre les Tatars de Crimée et la Russie, entre la Russie et la Sublime-Porte, entre la Transylvanie et la Sublime-Porte. Il a participé temporairement à la guerre de 30 ans, à la guerre de libération de l'Ukraine et a adhéré à la nouvelle ligua chrétienne initiée par la Pologne et dont faissaient partie le Saint Empire, Venise, la Transylvanie, la Valachie, la Russie et l'État pontifical. Animé toujours du désir de maintenir un étroit contact politique avec ses voisins, Vasile Lupu a adhéré, en 1644, à *l'alliance confédérative des pays roumains* aux cotés de la Transylvanie et de la Valachie, une autre forme de la coopération politique des pays roumains pendant le moyen âge. En ce qui concerne les rapports avec la Transylvanie, il convient de souligner que le prince moldave a manifesté un souci constant pour le maintien de la frontière de son pays avec le pays voisin ; l'étude de ses relations avec la Pologne nous font conclure qu'il s'est orienté toujours davantage vers ce pays, avec l'intention de se détacher peu à peu de la Sublime-Porte et que seule l'alliance matrimoniale avec la famille Hmelnitki, qui lui fut imposée, à contribué à l'écroulement de son système d'alliances avec l'étranger destiné, avec le temps, à affranchir la Moldavie de sous la domination ottomane.

9. Pour ce qui est de ses relations avec l'Orient orthodoxe l'on constate qu'il a établi un *véritable protectionnisme autoritaire* sur plusieurs patriarchies (de Constantinople, d'Antioche et de Jérusalem), fait sans précédent dans l'histoire du peuple roumain, dans le sens qu'il a instauré un véritable contrôle sur le fonctionnement de ces hautes institutions de l'Eglise orthodoxe, nommant et révoquant des patriarches, payant les dettes de ceux-ci envers la Sulbime-Porte et autres créanciers, ainsi que celles des monastères du Mont Athos. On ne confirme pas cependant l'intention du prince de restaurer l'ancien Empire byzantin sous son propre gouvernement même dans les conditions de la victoire complète de la Nouvelle Ligue chrétienne envisagée contre la Porte.

10. Dans le domaine de la culture l'on constate un apport personnel aux renouveaux qui se font sentir dans l'apparition des « premières manifestations de l'humanisme roumain avec ses multiples éléments caractéristiques », reflétés dans l'œuvre historique de Grigore Ureche, d'Eustratie

www.dacoromanica.ro

le logothète, dans les témoignages des voyageurs étrangers (Niccolo Barsi da Lucca), dans l'œuvre du métropolite Varlaam. C'est toujours à Vasile Lupu que l'on doit l'introduction de l'imprimerie en Moldavie avec l'appui de Petru Movilă, métropolite de Kiev, par l'intermédiaire duquel la langue littéraire roumaine a été répandue dans l'espace carpato-danubien.

Pour ce qui est de l'art et de l'architecture, l'on enregistre la cristallisation d'une véritable époque de Vasile Lupu dans la culture roumaine, où certaines « manifestations, tendances et idéaux nouveaux anticipent les ouvertures prémodernes de l'époque immédiatement suivante ». Il a fondé un grand nombre d'églises et monastères, l'emportant dans ce domaine en Moldavie sur Petru Rareș et Alexandru Lăpușneanu et se situant immédiatement après Etienne le Grand.

11. Certes, la personalité de Vasile Lupu a fait l'objet de nombreux écrits à son époque même, dus tant à ses contemporains du pays qu'à ceux de l'étranger. Des témoignages intéressants nous en ont laissé également des historiens du siècle passé et du nôtre, mais nombre de leurs appréciations n'ont pas été toujours unanimes pour refléter la véritable image de ce grand prince de Moldavie du milieu du XVIIe siècle. En 1866, l'historien G. Missail, en exagérant, le considerait comme « le plus averti en matière de guerre et plutôt unioniste », c'est-à-dire animé du désir d'unir les Principautés roumaines, dans les conditions historiques de son temps. Cet aspect de sa politique a été interprété par l'historien V. A. Urechia comme « un ardent patriotisme ». En 1902, N. Iorga affirmait à son sujet qu'il a été « un homme habile, intelligent et riche, un esprit vif, un tyran dans le vrai sens du mot, un conquérant aspirant au bonheur ». Malheureusement, de nombreux historiens tributaires des affirmations de divers chroniqueurs ont présenté l'ancien prince de Moldavie comme un obsédé de l'idée d'obtenir à tout prix le trône de Valachie pour son fils ou pour lui-même. A notre avis, ce mode de voir les choses est superficiel. Toutes ses actions (politiques, militaires et diplomatiques) ont été le fruit des efforts destinés à traduire dans les faits un programme politique préconçu, à savoir la réalisation de l'union dynastique dans les pays roumains, l'une des formes féodales de l'accomplissement de l'unité plitique du peuple roumain. Les investigations de date récente, similaires aux nôtres, consacrées à l'art de l'époque de Vasile Lupu, ont révélé que celui-ci a été un ambitieux, dans le sens positif du mot, qui a visé avec persévérance à atteindre ses buts, y employant toute son énergie et intelligence qu'il fit aller de pair avec l'habileté diplomatique supérieure, il a témoigné de la clairvoyance dans la solution des problèmes courants de son époque et contribué au maintien de l'équilibre de force dans le Sud-Est de l'Europe. Pour ces raisons il se situe parmi les personalités marquantes du peuple roumain pendant le moyen âge, en rien inférieur à son contemporain, le prince de Valachie, Matei Basarab, sur le rapport culturel surtout. D'ailleurs, la présence de son portrait en mosaïque, dès la fin du siècle passé, sur le fronton de l'Athenée roumain de Bucarest à côté d'Alexandre le Bon, Neagoe Basarab, Matei Basarab et le roi Charles Ier, constitue une preuve de son appréciation par la génération qui a réalisé l'unité étatique et l'indépendance de notre peuple et qui a vu lui l'un des grands princes roumains du moyen âge, préoccupé de contribuer au développement culturel du pays ancestral.

www.dacoromanica.ro

Redactor: DORINA N. RUSU
Tehnoredactor: FELICIA BOLOCAN
Coperta: GIGI GAVRILĂ

Bun de tipar: 1 X 1991. Format: 16/70 × 100;
Coli tipar; 14,50.
C.Z. pentru biblioteci mari { *92 (Lupu (498.3) Vasile)*
9 (498.3) « 1634—1653 »
C.Z. pentru biblioteci mici: 9(498).

S.C. „UNIVERSUL" S.A. c. 667

www.dacoromanica.ro

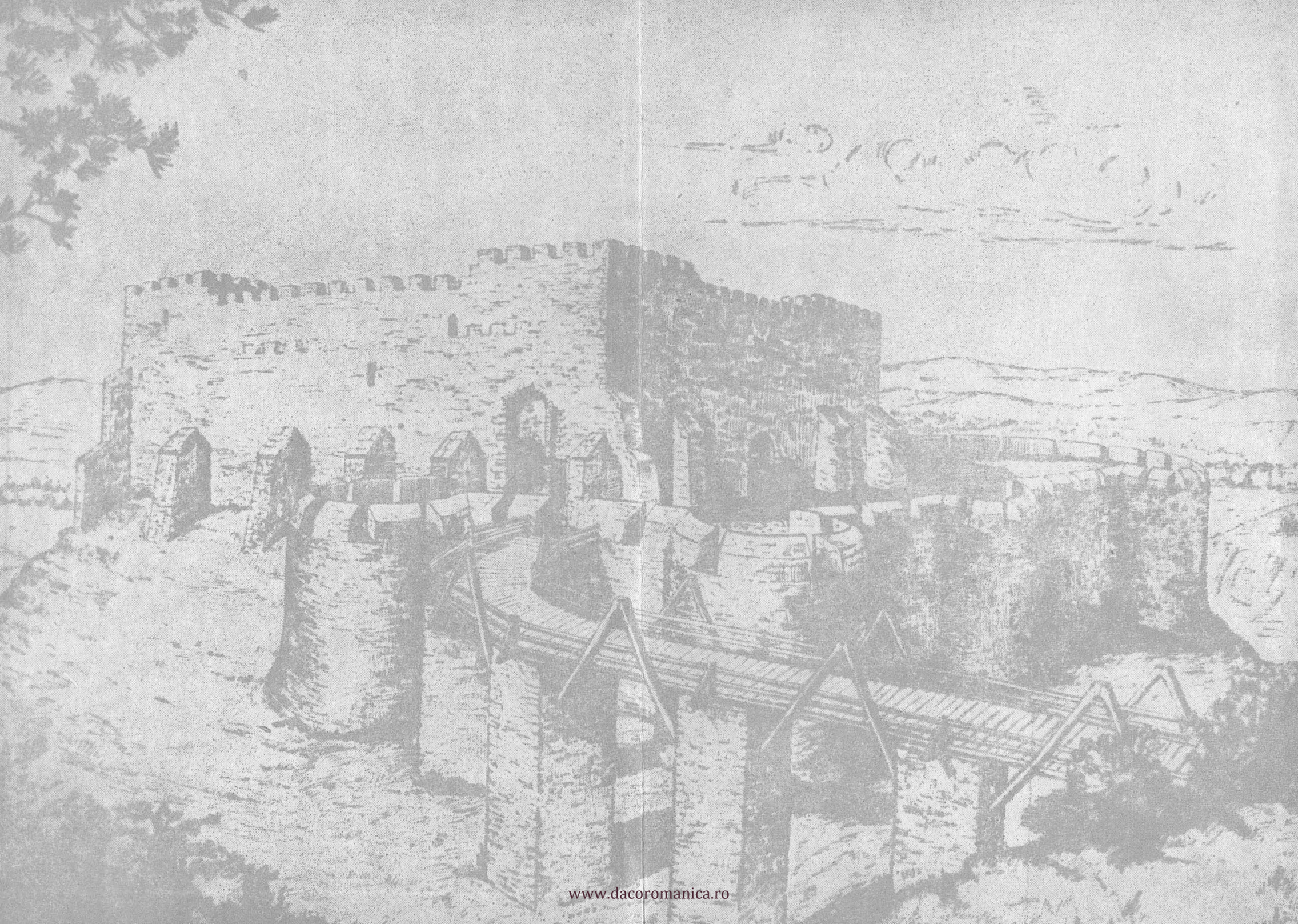

www.dacoromanica.ro

ISBN 973-27 0205-2

Lei 180

www.dacoromanica.ro

ÎN EDITURA ACADEMIEI
ROMÂNE AU APĂRUT
ÎN ACEEAȘI SERIE :

Mihai Viteazul. Culegere de studii (redactori coordonatori Paul Cernovodeanu și Constantin Rezachevici), 1975, 280 p., 24 lei

NICOLAE STOICESCU, **Vlad Țepeș**, 1976, 240 p., 20 lei

Petru Rareș (redactor coordonator Leon Șimanschi), 1978, 336 p., 24,50 lei

Marele Mircea Voievod (coordonator Ion Pătroiu), 1987, 536 p., 55 lei

NICOLAE STOICESCU, **Matei Basarab**, 1988, 224 p., 28 lei

DAN BERINDEI, **Revoluția română din 1821**, 1991, 272 p., 171 lei

ISBN 973-27-0205-2

Lei 180

www.dacoromanica.ro